

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे

F. Y. B. A. मराठी

मराठी विषयाचा पुनर्रचित अभ्यासक्रम- जून २०१९ पासून

Choice Based Credit System [CBCS]

निवड आधारित श्रेयांक पद्धत

सत्र	विषयाचे नाव
नियमित अभ्यासक्रम	
पहिले	मराठी साहित्य : कथा आणि भाषिक कौशल्यविकास [CC-1 A]
दुसरे	मराठी साहित्य : एकांकिका आणि भाषिक कौशल्यविकास [CC-1 A]
पर्यायी अभ्यासक्रम	
पहिले	व्यावहारिक व उपयोजित मराठी - भाग १ [CC-1 A]
दुसरे	व्यावहारिक व उपयोजित मराठी - भाग २ [CC-1 A]

F. Y. B. A. मराठी विषयाचा पुनर्रचित अभ्यासक्रम- जून २०१९ पासून

१. Title of the course: B.A. (मराठी)

२. Preamble of the syllabus:

उच्च शिक्षणासाठी प्रवेश घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक पार्श्वभूमी ही ज्ञानरचनावादाची आहे. या विद्यार्थ्यांचे पूर्वानुभव, पूर्वज्ञान हे जिज्ञासा, निरीक्षण, प्रयोग, सर्जनशीलता, उपाययोजना व समस्या निराकरण अशा अध्ययन – अध्यापन सूत्रांतून निर्माण झाले आहे.

हा अभ्यासक्रम तयार करित असताना काही आधारभूत तत्त्वे स्वीकारली आहेत. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाची उद्दिष्टे प्रत्यक्षात आणताना, विद्यार्थीकेंद्री, आंतर्विद्याशाखीय, रोजगाराभिमुख, कौशल्याधिष्ठीत असे भाषा व साहित्याचे अभ्यासक्रम अनुसरणे, निर्माण करणे आवश्यक आहे. तसेच जीवन कौशल्य विकासासाठी भाषा, साहित्य, कला ही माध्यमे अधिक परिणामकारकतेने समजावून घेणे आवश्यक झाले आहे. साहित्यिक क्षमता, भाषिक क्षमता वाढीसाठी, जीवनाच्या आकलनासाठी आणि प्रगल्भतेसाठी विद्यार्थी सिद्ध करणे; ही आजची गरज बनली आहे.

उद्दिष्टे :

१. मराठी भाषा, मराठी साहित्य आणि मराठी संस्कृती यांचे अध्ययन करणे.
२. साहित्यविषयक आकलन, आस्वाद आणि मूल्यमापन क्षमता विकसित करणे.
३. साहित्याभ्यासातून जीवनविषयक समज विकसित करणे.
४. मराठी भाषेची उपयोजनात्मक कौशल्ये विकसित करणे.

मराठी विषयाचा अभ्यासक्रमाची पुनर्रचना खालील क्रमाने करण्यात येणार आहे.

१. First Year B.A. 2019-20.
२. Second Year B.A. 2020-21.
३. Third Year B.A. 2021-22.

B. A. (मराठी) हा पुनर्रचित अभ्यासक्रम तीन वर्षांचा आणि सहा सत्रांत विभागलेला निवड आधारित श्रेयांक पद्धतीचा (Choice Based Credit System) [CBCS] आहे. हा अभ्यासक्रम F. Y. B. A. (सत्र १ आणि सत्र २), S. Y. B. A. (सत्र ३ आणि सत्र ४), T. Y. B. A. (सत्र ५ आणि सत्र ६) अशा १३२ श्रेयांकांचा आहे.

३. Pattern: निवड आधारित श्रेयांक पद्धत (Choice Based Credit System) [CBCS]

४. Eligibility : (Circular No. 100 of 2017)

- Faculty of Humanities**
- (1) Arts & Fine Arts Bachelor's Degree**
1. First Year B.A.
- (a) Higher Secondary School Certificate (10+2) or its equivalent Examination with English as a passing subject.
  - (b) Three Years Diploma Course (after S.S.C. i.e. 10th Standard), of Board of Technical Education conducted by Government of Maharashtra or its equivalent.
  - (c) Three Years Diploma in Pharmacy Course (after S.S.C. i.e. 10th), of Board of Technical Education conducted by Government of Maharashtra or its equivalent.
  - (d) S.S.C. of 10 years or 11 years with English and Indian Air Force Educational Test for promotion to the rank of Corporal.
  - (e) Trained Teachers Certificate Course, of Inter-State Board of Anglo Indian Education, New Delhi.
  - (f) Intermediate Commerce/Arts examination from the Recognized Board of Secondary Education, M.P. Bhopal with 4 subjects including General English.
  - (g) Diploma in Education with English, of Bureau of Government of Maharashtra.
  - (h) MCVC (minimum competency Vocational Course Government of Maharashtra)

५. Examination:

१. Pattern of examination:

१. Semester

२. Pattern of the question paper:

विद्यापीठ सत्र परीक्षा	७० गुण
अंतर्गत मूल्यमापन	३० गुण
एकूण	१०० गुण

२. Standard of passing: उत्तीर्ण होण्यासाठी विद्यापीठ सत्र परीक्षेत ७० पैकी २८ गुण अनिवार्य, अंतर्गत मूल्यमापनामध्ये ३० पैकी १२ गुण अनिवार्य.

३. Award of class:

1. Percentage to Grades and Grade Points

The following formula may be used to convert marks (%) into letter grades:

Let $\bar{X}$ = mean of % age marks of all student appeared in the paper.

σ = Standard deviation

m = % of marks obtained

Letter grade	Numerical grade	Formula
O (outstanding)	10	$m \geq \bar{X} + 2.5 \sigma$
A+ (Excellent)	9	$\bar{X} + 2.0 \sigma \leq m < \bar{X} + 2.5 \sigma$
A (Very Good)	8	$\bar{X} + 1.5 \sigma \leq m < \bar{X} + 2.0 \sigma$
B+ (Good)	7	$\bar{X} + 1.0 \sigma \leq m < \bar{X} + 1.5 \sigma$
B (Above average)	6	$\bar{X} \leq m < \bar{X} + \sigma$
C (Average)	5	$\bar{X} - 0.5 \sigma \leq m < \bar{X}$
D (Pass)	4	$\bar{X} - \sigma \leq m < \bar{X} - 0.5 \sigma$
F (Fail)	0	$m < \bar{X} - \sigma$
Ab (Absent)	0	

* Minor variations may be adjusted by the individual institution.

६ Structure of Course:

Year	Semester	Core Courses (CC)	Discipline Specific Elective Courses (DSE)	Generic Elective(GE)
F.Y.B.A.	1	CC – 1 A (3)		
	2	CC – 1 B (3)		
S.Y.B.A.	3	CC – 1 C (2)	DSE 1 A (3) DSE 2 A (3)	
	4	CC – 1 D (2) CC – 3 D (1)	DSE 1 B (3) DSE 2 B (3)	
T.Y.B.A.	5	CC – 1 E (2)	DSE 1 C (3) DSE 2 C (3)	
	6	CC – 1 F (2)	DSE1 D (3) DSE 2 D (3)	GE 2 B (2)

७ Work Load:

१. १ श्रेयांक : १५ तास
२. १ तास : ६० मिनिट
३. १ सत्र : ३ श्रेयांक

८ Subject wise Detail Syllabus & Recommended books:

F.Y.B.A. (प्रथम वर्ष कला)

निवड आधारित श्रेयांक पद्धत (Choice Based Credit System)

पहिले सत्र

विषयाचे नाव : मराठी साहित्य : कथा आणि भाषिक कौशल्यविकास [CC-1 A]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. कथा या साहित्यप्रकाराची ओळख करून देणे.
२. कथा या साहित्यप्रकाराचे स्वरूप, घटक आणि प्रकार यांची ओळख करून देणे.
३. विविध साहित्यप्रवाहांमधील कथा या साहित्यप्रकारातील निवडक कथांचे अध्ययन करणे.
४. भाषिक कौशल्यविकास करणे.

पहिले सत्र :

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	कथा : स्वरूप आणि वाटचाल कथा : घटक कथा : प्रकार (रचनाप्रकार आणि प्रवाह)	१	१५
२	अभ्यासपुस्तक : समकालीन मराठी कथा अक्षरबंध प्रकाशन, पुणे संपादक : प्रा. डॉ. शिरीष लांडगे, प्रा. डॉ. दिलीप पवार, प्रा. डॉ. संदीप सांगळे	१	१५
३	भाषिक कौशल्यविकास नैसर्गिक : आकलनासह श्रवण अर्जित : संभाषण, वाचन, लेखन, इ-संवाद कौशल्य प्रगत : सारग्रहण, सारांशलेखन	१	१५

संदर्भ ग्रंथ

१. मराठी साहित्य : प्रेरणा आणि स्वरूप, संपादक डॉ. गो. मा. पवार, डॉ. म. द. हातकणंगलेकर
२. साहित्यमूल्य आणि अभिरुची, डॉ. गो. मा. पवार
३. काही साहित्यिक : काही साहित्यकृती, डॉ. भीमराव कुलकर्णी
४. साहित्य अध्यापन आणि प्रकार, वा. ल. कुलकर्णी गौरव ग्रंथ, संपादक श्री. पु. भागवत, डॉ. सुधीर रसाळ
५. कथा : संकल्पना आणि समीक्षा, सुधा जोशी, मौज प्रकाशन
६. मराठी कथा : विसावे शतक, संपादक के. ज. पुरोहित, सुधा जोशी

७. व्यावहारिक मराठी, पुणे विद्यापीठ प्रकाशन, पुणे.
८. व्यावहारिक मराठी, डॉ. कल्याण काळे, डॉ. दत्तात्रय पुंडे, निराली प्रकाशन, पुणे.
९. व्यावहारिक मराठी, डॉ. लीला गोविलकर, डॉ. जयश्री पाटणकर, स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे.
१०. व्यावहारिक मराठी, डॉ. सयाजीराजे मोकाशी, प्रा. रंजना नेमाडे
११. व्यावहारिक, उपयोजित मराठी आणि प्रसारमाध्यमांची कार्यशैली, संपादक डॉ. संदीप सांगळे, डायमंड पब्लिकेशन, पुणे.
१२. मराठी भाषेची संवाद कौशल्ये (पुस्तक क्र.१ ते ८) य. च. म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.
१३. व्यावहारिक मराठी, डॉ. ल. रा. नसिराबादकर, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
१४. नवभारत, व्यावहारिक मराठी विशेषांक, ऑगस्ट – सप्टेंबर, १९८२, प्राज्ञ पाठशाला, वाई.
१५. प्रसारमाध्यमांसाठी लेखन कौशल्ये, य. च. म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.
१६. कहाणी वर्तमानपत्राची, चंचल सरकार, अनुवाद, दिनकर गांगल, नॅशनल बुक ट्रस्ट.
१७. वैखरी, भाषा आणि भाषा व्यवहार, अशोक केळकर
१८. प्रसारमाध्यमे आणि मराठी भाषा, संपादक डॉ. भास्कर शेळके.
१९. व्यावहारिक मराठी भाषा, शरदिनी मोहिते
२०. व्यावहारिक आणि उपयोजित मराठी, डॉ. मनोहर रोकडे
२१. व्यासपीठ, डॉ. महादेव वाळुंज, अक्षरमानव प्रकाशन, पुणे.
२२. मराठी भाषा उपयोजन आणि सर्जन, प्रा. सुहासकुमार बोबडे
२३. पारिभाषिक संज्ञा कोश (इंग्लिश - मराठी) डॉ. स्नेहल तावरे.
२४. भाषांतर मीमांसा, कल्याण काळे, अंजली सोमण, प्रतिमा प्रकाशन, पुणे.
२५. व्यावहारिक मराठी, संपादक डॉ. स्नेहल तावरे, स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे.
२६. उपयोजित मराठी, डॉ. केतकी मोडक, प्रा. सुजाता शेणई, संतोष शेणई
२७. व्यावहारिक मराठी, प्रकाश परब, मिथुन प्रकाशन, १८८९,डोंबिवली (पूर्व)
२८. भाषा संचालनालय, महाराष्ट्र शासनाने प्रकाशित केलेले विविध कोश
२९. साहित्यिक गौरी देशपांडे, महादेव वाळुंज.
३०. बाबुराव बागुलांच्या कथेतील दलित स्त्री, राजाभाऊ भैलुमे.
३१. दलित व दलितेतरांची कथा : एक अभ्यास, श्रीराम गडकर
३२. <https://www.maayboli.com/node/62738>

३३. https://m.maharashtratimes.com/editorial/samwad/predictive-reviews-of-rural-problems/amp_articles/68120291.cms
३४. <https://marathi.pratilipi.com/>
३५. <https://www.youtube.com/watch?v=uMMRRXj-54Q&feature=youtu.be>
३६. https://mr.m.wikipedia.org/wiki/%E0%A4%97%E0%A5%8C%E0%A4%B0%E0%A5%80_%E0%A4%A6%E0%A5%87%E0%A4%B6%E0%A4%AA%E0%A4%BE%E0%A4%82%E0%A4%A1%E0%A5%87
३७. <https://www.bbc.com/marathi/india-43021905>
३८. <https://www.loksatta.com/lekh-news/indian-women-authors-gauri-deshpande-chaturang-anniversary-issue-1761601/>
३९. https://mr.m.wikipedia.org/wiki/%E0%A4%AD%E0%A4%BE%E0%A4%B8%E0%A5%8D%E0%A4%95%E0%A4%B0_%E0%A4%9A%E0%A4%82%E0%A4%A6%E0%A4%A8%E0%A4%B6%E0%A4%BF%E0%A4%B5

दुसरे सत्र

विषयाचे नाव : मराठी साहित्य : एकांकिका आणि भाषिक कौशल्यविकास [CC-1 A]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. एकांकिका या साहित्यप्रकाराची ओळख करून देणे.
२. एकांकिका या साहित्यप्रकाराचे स्वरूप, घटक आणि प्रकार यांची ओळख करून देणे.
३. मराठी साहित्यातील निवडक एकांकिकांचे अध्ययन करणे.
४. भाषिक कौशल्यविकास करणे.

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	एकांकिका : स्वरूप एकांकिका : घटक एकांकिका : संहितामूल्य व प्रयोगमूल्य	१	१५
२	अभ्यासपुस्तक : मराठी एकांकिका (विठ्ठल तो आला आला – पु. ल. देशपांडे, हंडाभर चांदण्या – दत्ता पाटील) पद्मगंधा प्रकाशन, पुणे संपादक : प्रा. डॉ. शिरीष लांडगे, प्रा. डॉ. बाळकृष्ण लळीत, प्रा. डॉ. भास्कर ढोके	१	१५
३	भाषा उपयोजनाची विविध आविष्कार रूपे संवादलेखन कल्पनाविस्तार घोषवाक्य लेखन भाषांतर	१	१५

संदर्भ ग्रंथ

१. एकांकिका वाटचाल, संपादक श्री. रं. भिडे व इतर, सोमय्या पब्लिकेशन, मुंबई, १९६९.
२. निवडक मराठी एकांकिका, संपादक सुधा जोशी, साहित्य अकादमी, दिल्ली, १९८३.
३. निवडक एकांकिका, वि.भा. देशपांडे, १९७७.
४. सर्वोत्कृष्ट मराठी एकांकिका, प्रभाकर नारायण परांजपे, सुपर्ण प्रकाशन, पुणे, १९४८.
५. मराठी एकांकिका तंत्र व विकास, श्री. रं. भिडे, सुपर्ण प्रकाशन, पुणे.
६. एकांकिका विचार आणि सर्वोत्तम एकांकिका, जयंत पवार व इतर, नेहरू सेंटर प्रकाशन, मुंबई १९९३.
७. टॅक्स फ्री आणि इतर एकांकिका (प्रस्तावना), चंद्रशेखर फणसळकर, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे १९९५.
८. समग्र एकांकिका भाग १ व २, विजय तेंडुलकर, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, २००४.
९. चतुरंग सवाई एकांकिका, संपादक चतुरंग परिवार, १९८८-२०१२ रौप्यमहोत्सवी वाटचाल विशेषांक.
१०. <https://www.youtube.com/watch?v=0fnZMG8zdpk>

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप : पहिले आणि दुसरे सत्र

विद्यापीठ सत्र परीक्षा		
वेळ : ३ तास	घटकनिहाय प्रश्न तपशील	गुण : ७०
प्रश्न क्रमांक		गुण
प्रश्न १ ला	२ पैकी १ प्रश्नाचे उत्तर प्रत्येकी १५० शब्दांपर्यंत (घटक १)	१०
प्रश्न २ रा	४ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी १५० शब्दांपर्यंत (घटक २)	२०
प्रश्न ३ रा	२ पैकी १ प्रश्नाचे उत्तर प्रत्येकी ३०० शब्दांपर्यंत (घटक २)	२०
प्रश्न ४ था	४ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी १५० शब्दांपर्यंत (घटक ३)	२०
सत्र परीक्षा एकूण गुण		७०
अंतर्गत मूल्यमापन		
लेखी परीक्षा (घटक २)		२०
प्रकल्प / गटचर्चा / गृहपाठ / चर्चासत्र / उपक्रम सहभाग / अभ्यासभेट (घटक ३)		१०
अंतर्गत मूल्यमापन एकूण गुण		३०
सत्र परीक्षा आणि अंतर्गत मूल्यमापन एकूण गुण		१००
अंतर्गत मूल्यमापनाचे नियोजन महाविद्यालयाने करावे. विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार विहित मुदतीत गुण विद्यापीठाकडे पाठवावे.		
विद्यार्थ्यांचे अंतर्गत मूल्यमापनविषयक लेखन / तपशील विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार, विहित कालावधीपर्यंत महाविद्यालयाकडे जमा असणे आवश्यक आहे.		

F.Y.B.A. (प्रथम वर्ष कला)

निवड आधारित श्रेयांक पद्धत (Choice Based Credit System)

पहिले सत्र

पर्यायी अभ्यासक्रम

विषयाचे नाव : व्यावहारिक व उपयोजित मराठी भाग १ [CC-1 A]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

- संज्ञापनातील भाषेची भूमिका, विविध भाषिक आविष्कारांचे स्वरूप समजावून घेणे. भाषिक कौशल्यांची क्षमता विकसित करणे.
- भाषिक कौशल्यांचे विविध आविष्कार आणि संपर्कमाध्यमे यांचा परस्परसंबंध समजावून घेणे व उपयोजन करणे.
- मराठीचा कार्यालयीन, व्यावसायिक कामकाजात भाषेचे उपयोजन, गरज व स्वरूप या विशेषांची माहिती करून घेणे.
- कार्यालयीन, व्यावसायिक भाषाव्यवहारासाठी आवश्यक लेखनकौशल्याचे संपादन व उपयोजन करणे.

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	१. जीवन व्यवहारातील भाषेचे स्थान : भाषा स्वरूप व व्याख्या, आविष्करणाचे प्रकार, मौखिक व लिखित.जीवनक्षेत्रे व भाषा उपयोजन २. भाषिक कौशल्ये : १. नैसर्गिक - आकलनसह श्रवण, २. अर्जित - संभाषण, वाचन व लेखन	१	१५
२	१. अर्जलेखन- विनंती अर्ज, नोकरीसाठी अर्ज, तक्रार अर्ज, माहितीच्या अधिकारातील अर्ज. २. निबंध लेखन - वर्णनात्मक, चर्चात्मक आणि ललित (प्रत्यक्ष निबंधलेखन करणे अपेक्षित)	१	१५
३	प्रगत भाषिक कौशल्ये : १. सारांश लेखन २. सारग्रहण ३. भाषांतर (प्रत्यक्ष लेखन करणे अपेक्षित)	१	१५

दुसरे सत्र
पर्यायी अभ्यासक्रम

विषयाचे नाव : व्यावहारिक व उपयोजित मराठी भाग १ [CC-1 A]

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	संवाद लेखन : १. विविध माध्यमांसाठी होणारे संवाद. २. सुचविलेल्या प्रसंगावर आधारित संवाद लेखन ३. ई-संवाद (ई-मेल)	१	१५
२	भाषांतर : १. भाषांतर म्हणजे काय ? भाषांतर शास्त्र की कला ? २. भाषांतराची आवश्यकता, भाषांतर करताना येणाऱ्या अडचणी. ३. भाषांतर आणि रूपांतर, लक्ष्यनिष्ठ आणि मूलनिष्ठ भाषांतर. ४. इंग्लिश उताऱ्याचे मराठी अथवा हिंदी भाषांतर.	१	१५
३	उपयोजित मराठीची आविष्कार रूपे : १. टिप्पणी लेखन २. इतिवृत्त लेखन ३. घोषणा पत्रक ४. हस्तपत्रक ५. घडीपत्रक ६. स्मरणपत्र ७. स्मरणिका निर्मितीचा आराखडा ८. आशयलेखन (Content Writing) ९. जाहिरात लेखन.	१	१५

संदर्भ ग्रंथ

१. व्यावहारिक मराठी, पुणे विद्यापीठ प्रकाशन, पुणे.
२. व्यावहारिक मराठी, डॉ. कल्याण काळे, डॉ. दत्तात्रय पुंडे, निराली प्रकाशन, पुणे.
३. व्यावहारिक मराठी, डॉ. लीला गोविलकर, डॉ. जयश्री पाटणकर, स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे.
४. व्यावहारिक मराठी, डॉ. सयाजीराजे मोकाशी, प्रा. रंजना नेमाडे
५. व्यावहारिक मराठी, डॉ. ल. रा. नसिराबादकर, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर
६. प्रसारमाध्यमांसाठी लेखन कौशल्ये, य.च.म.मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.
७. कहाणी वर्तमानपत्राची, चंचल सरकार अनुवाद, दिनकर गांगल, नॅशनल बुक ट्रस्ट
८. द्विभाषी व्यावहारिक शब्दकोश (इंग्लिश - मराठी) गणेश ओतुरकर
९. प्रसारमाध्यमे आणि मराठी भाषा, संपादक डॉ. भास्कर शेळके.

१०. व्यावहारिक मराठी भाषा, शरदिनी मोहिते
११. भाषांतर मीमांसा, डॉ. कल्याण काळे
१२. व्यावहारिक, उपयोजित मराठी आणि प्रसारमाध्यमे, संपादक डॉ. संदीप सांगळे
१३. व्यावहारिक आणि उपयोजित मराठी, डॉ. मनोहर रोकडे
१४. मराठी भाषा उपयोजन आणि सर्जन, प्रा. सुहासकुमार बोबडे
१५. उपयोजित मराठी, डॉ. केतकी मोडक, प्रा. सुजाता शेणई, संतोष शेणई
१६. व्यावहारिक मराठी, प्रकाश परब
१७. व्यावहारिक मराठी, संपादक डॉ. स्नेहल तावरे, स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे.
१८. निबंध : शास्त्र व कला, डॉ. प्र. न. जोशी
१९. निबंध व लेखन, निर्मला किराणे.
२०. भाषांतरमीमांसा, संपादक डॉ. रमेश वरखेडे, य. च. म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप : पहिले आणि दुसरे सत्र

विद्यापीठ सत्र परीक्षा		
वेळ : ३ तास	घटकनिहाय प्रश्न तपशील	गुण : ७०
प्रश्न क्रमांक		गुण
प्रश्न १ ला	४ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे लिहिणे. (घटक १)	२०
प्रश्न २ रा	४ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे लिहिणे. (घटक २)	२०
प्रश्न ३ रा	४ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे लिहिणे. (घटक ३)	३०
सत्र परीक्षा एकूण गुण		७०
अंतर्गत मूल्यमापन		
लेखी परीक्षा		२०
प्रकल्प / गटचर्चा / गृहपाठ / चर्चासत्र / उपक्रम सहभाग / अभ्यासभेट		१०
अंतर्गत मूल्यमापन एकूण गुण		३०
सत्र परीक्षा आणि अंतर्गत मूल्यमापन एकूण गुण		१००
अंतर्गत मूल्यमापनाचे नियोजन महाविद्यालयाने करावे. विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार विहित मुदतीत गुण विद्यापीठाकडे पाठवावे.		
विद्यार्थ्यांचे अंतर्गत मूल्यमापनविषयक लेखन / तपशील विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार, विहित कालावधीपर्यंत महाविद्यालयाकडे जमा असणे आवश्यक आहे.		

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे

मराठी विषयाचा पुनर्रचित अभ्यासक्रम- जून २०२० पासून

द्वितीय वर्ष कला (S. Y. B. A.) मराठी

निवड आधारित श्रेयांक पद्धत

Choice Based Credit System [CBCS]

सत्र	विषयाचे नाव	संकेतांक	पूर्वीचे नाव
पहिले	भाषिक कौशल्यविकास आणि आधुनिक मराठी साहित्यप्रकार : कादंबरी	[CC - 1 C (3)]	नियमित अभ्यासक्रम G2
दुसरे	भाषिक कौशल्यविकास आणि आधुनिक मराठी साहित्यप्रकार : ललितगद्य	[CC - 1 D (3)]	
पहिले	व्यावहारिक व उपयोजित मराठी - भाग ३	[CC - 1 C (3)]	पर्यायी अभ्यासक्रम G2
दुसरे	व्यावहारिक व उपयोजित मराठी - भाग ४	[CC - 1 D (3)]	
पहिले	आधुनिक मराठी साहित्य : प्रकाशवाटा	[DSE 1 A (3)]	S1
दुसरे	मध्ययुगीन मराठी साहित्य : निवडक मध्ययुगीन गद्य, पद्य	[DSE 2 A (3)]	
पहिले	साहित्यविचार	[DSE 1 B (3)]	S2
दुसरे	साहित्य समीक्षा	[DSE 2 B (3)]	
पहिले	प्रकाशनव्यवहार आणि संपादन	SEC 2 A (2)	DSE विषयांशी निगडित अनिवार्य
दुसरे	उपयोजित लेखनकौशल्ये	SEC 2 B (2)	

द्वितीय वर्ष कला (S. Y. B. A.)

नियमित अभ्यासक्रम

पहिले सत्र

विषयाचे नाव

भाषिक कौशल्यविकास आणि आधुनिक मराठी साहित्यप्रकार : कादंबरी [CC – 1 C (3)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. कादंबरी या साहित्यप्रकाराचे स्वरूप, घटक, प्रकार आणि वाटचाल समजून घेणे.
२. नेमेलेल्या कादंबरीचे आकलन, आस्वाद आणि विश्लेषण करणे.
३. भाषिक कौशल्यविकास करणे.

घटक		तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	अ	१ संगणक आणि मोबाईलवर युनिकोडमधून मराठी मुद्रण. २ कळफलक प्रकार : इनस्क्रिप्ट, फोनेटिक ३ मराठी टंकलेखन आणि युनिकोडचा वापर : गुगल इनपुट, मायक्रोसॉफ्ट इनपुट व इतर साधने	१	१५
	ब	१ कादंबरी : स्वरूप आणि घटक २ कादंबरी : प्रकार आणि वाटचाल		
२		अभ्यासपुस्तक रारंग ढांग – प्रभाकर पेंढारकर मौज प्रकाशन गृह, मुंबई	२	३०

संदर्भ ग्रंथ :

१. साहित्य अध्यापन आणि प्रकार, संपादक श्री. पु. भागवत आणि इतर.
२. आधुनिक मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, खंड ४, ५, ६, संपादक रा. श्री. जोग.
३. आधुनिक मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, अ. ना. देशपांडे
४. मराठी कादंबरी : समाजशास्त्रीय समीक्षा, डॉ. रवींद्र ठाकूर
५. मराठी कादंबरीतील प्रादेशिकता, डॉ. भास्कर शेळके
६. मराठी ग्रामीण कादंबरी, डॉ. रवींद्र ठाकूर
७. मराठी कादंबरीचे पहिले शतक, कुसुमावती देशपांडे
८. कादंबरी आणि मराठी कादंबरी, उषा हस्तक
९. मराठी कादंबरी आस्वादयात्रा, संपादक विजया राजाध्यक्ष
१०. मराठी कादंबरी : तंत्र आणि विकास, प्रा. वा. बापट, ना. वा. गोडबोले
११. मराठी प्रादेशिक कादंबरी : तंत्र आणि स्वरूप, डॉ. मदन कुलकर्णी
१२. मराठी कादंबरी : चिंतन आणि समीक्षा, डॉ. चंद्रकांत बांदिवडेकर
१३. कादंबरी : सार आणि विस्तार, डॉ. महेंद्र कदम

१४. कादंबरीविषयी, हरिश्चंद्र थोरात
१५. मराठी कादंबरी : परंपरा आणि चिकित्सा, राजेंद्र सलालकर
१६. मराठी कादंबरी आशय आणि आविष्कार, दत्ता घोलप
१७. सायबर संस्कृती, डॉ. रमेश वरखेडे
१८. उपयोजित मराठी, संपादक डॉ. केतकी मोडक, संतोष शेणई, सुजाता शेणई
१९. ओळख माहिती तंत्रज्ञानाची, टिमोथी जे. ओ लिअरी
२०. <https://play.google.com/store/apps/details?id=org.mkcl.solar.itmarathi&hl>
२१. <http://www.youtube.com/watch?v=oXAWMH5PDxY>

दुसरे सत्र
विषयाचे नाव

भाषिक कौशल्यविकास आणि आधुनिक मराठी साहित्यप्रकार : ललितगद्य [CC – 1 D (3)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. ललितगद्य या साहित्यप्रकाराचे स्वरूप, घटक, प्रकार आणि वाटचाल समजून घेणे.
२. नेमलेल्या अभ्यासपुस्तकातील ललितगद्याचे आकलन, आस्वाद आणि विश्लेषण करणे.
३. भाषिक कौशल्यविकास करणे.

घटक		तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	अ	गुगल साधनांचा अध्ययनातील वापर : गुगल फॉर्म, गुगल क्लासरूम, यु ट्यूब.	१	१५
	ब	१ ललितगद्य : स्वरूप आणि घटक २ ललितगद्य : प्रकार आणि वाटचाल		
२		अभ्यासपुस्तक साहित्यरंग संपादक प्रा. डॉ. शिरीष लांडगे, प्रा. डॉ. दिलीप पवार, प्रा. डॉ. जया कदम अक्षर वाङ्मय प्रकाशन, पुणे	२	३०

संदर्भ ग्रंथ :

१. लघुनिबंध ते मुक्तछंद, वि. शं. चौगुले
२. ग्रंथ संवाद, वि. शं. चौगुले
३. मराठी लघुनिबंधाचा इतिहास, डॉ. आनंद यादव
४. निबंध : शास्त्र व कला, डॉ. प्र. न. जोशी
५. मराठी निबंध, प्रा. म. वि. फाटक
६. प्रतिभा साधन, ना. सी. फडके
७. प्रदक्षिणा खंड १ आणि २
८. आधुनिक मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, म.सा.प.,पुणे.
९. मराठी प्रवासवर्णनाची वाटचाल, नीला पांढरे
१०. प्रवासवर्णन, वसंत सावंत
११. सायबर संस्कृती, डॉ. रमेश वरखेडे
१२. उपयोजित मराठी, संपादक डॉ. केतकी मोडक, संतोष शेणई, सुजाता शेणई
१३. ओळख माहिती तंत्रज्ञानाची, टिमोथी जे. ओ लिअरी
१४. <https://play.google.com/store/apps/details?id=org.mkcl.solar.itmarathi&hl>
१५. <http://www.youtube.com/watch?v=oXAWMH5PDxY>

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

- भाषिक कौशल्यविकास आणि आधुनिक मराठी साहित्यप्रकार : कादंबरी [CC – 1 C (3)] (सत्र १)
- भाषिक कौशल्यविकास आणि आधुनिक मराठी साहित्यप्रकार : ललितगद्य [CC – 1 D (3)] (सत्र २)

विद्यापीठ सत्र परीक्षा		
वेळ : ३ तास	घटकनिहाय प्रश्न तपशील	गुण : ७०
प्रश्न क्रमांक		गुण
प्रश्न १ ला	५ पैकी ३ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी ५० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक १ व २)	१५
प्रश्न २ रा	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी १५० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक १)	२०
प्रश्न ३ रा	३ पैकी २ उपप्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी २०० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक २)	२०
प्रश्न ४ था	२ पैकी १ प्रश्नाचे उत्तर ३०० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक २)	१५
सत्र परीक्षा एकूण गुण		७०
अंतर्गत मूल्यमापन		
(घटक १)		
१	अभ्यासेतर-अभ्यासपूरक उपक्रम : जिल्हा ते आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील यशस्वी सहभाग / साहित्यविषयक विशेष योगदान / अभ्याससहल / क्षेत्रभेट / अहवाल लेखन	१०
२	प्रकल्प कार्य / सादरीकरण / स्वाध्याय / चर्चासत्र / गटचर्चा / अभिवाचन	
चाचणी (घटक २)		२०
सत्र परीक्षा आणि अंतर्गत मूल्यमापन एकूण गुण		१००
विशेष सूचना :		
<ul style="list-style-type: none"> ● अंतर्गत मूल्यमापनाचे नियोजन महाविद्यालयाने करावे. ● विद्यार्थ्यांचे अंतर्गत मूल्यमापनविषयक लेखन / तपशील विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार, विहित कालावधीपर्यंत महाविद्यालयाकडे जमा असणे आवश्यक आहे. ● विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार विहित मुदतीत गुण विद्यापीठाकडे पाठवावे. 		

द्वितीय वर्ष कला (S. Y. B. A.)

पर्यायी अभ्यासक्रम

पहिले सत्र

विषयाचे नाव

व्यावहारिक व उपयोजित मराठी - भाग ३ [CC – 1 C (3)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. उपयोजित व सर्जनशील लेखनाची क्षमता विकसित करणे.
२. मराठी भाषेची कार्यालयीन, व्यावसायिक कामकाजातील गरज, स्वरूप आणि उपयोजन यांची माहिती करून घेणे.
३. कार्यालयीन, व्यावसायिक भाषा व्यवहारासाठी आवश्यक लेखनकौशल्ये प्राप्त करणे.
४. नवसमाजमाध्यमांतील विविध भाषिक आविष्कारांचे स्वरूप समजून घेणे.

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	भाषा आणि जीवनव्यवहार भाषा म्हणजे काय? परिभाषेची आवश्यकता, विविध शब्दकोशांची ओळख, शास्त्रीय, व्यवहार, साहित्य, कार्यालयीन भाषा.	१	१५
२	कार्यालयीन लेखन : औपचारिक : माहितीपत्रक, परिपत्रक, सूचना पत्रक इ. अनौपचारिक : ट्विटर, व्हाट्सअप, चित्रफिती इत्यादी	१	१५
३	स्वपरिचय, अर्ज लेखन, जाहिरात लेखन	१	१५

दुसरे सत्र
विषयाचे नाव

व्यावहारिक व उपयोजित मराठी - भाग ४ [CC – 1 D (3)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. उपयोजित व सर्जनशील लेखनाची क्षमता विकसित करणे.
२. संगणकाची भाषा आणि त्यातील विविध भाषिक आविष्कारांचे स्वरूप समजून घेणे.
३. विविध कोशांसाठी नोंदलेखन क्षमता विकसित करणे.

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	इतिवृत्त आणि टिप्पणी लेखन	१	१५
२	संगणक आणि मराठी : मुक्तस्रोत साधनांचा वापर, युनिकोड टंक ओळख, वर्ड एक्सेल, पॉवर पॉईंट.	१	१५
३	विश्वकोश, ज्ञानकोश, विकिपीडिया लेखन : नोंद म्हणजे काय? नोंदीची उदाहरणे, नोंदीची भाषांतरे, प्रत्यक्ष नोंदलेखन	१	१५

संदर्भ ग्रंथ :

१. संगणक, अच्युत गोडबोले, मौज प्रकाशन, मुंबई.
२. इंटरनेट, डॉ. प्रबोध चोबे, मनोरमा प्रकाशन, मुंबई.
३. व्यावहारिक मराठी, डॉ. ल. रा. नसिराबादकर, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
४. आधुनिक माहिती तंत्रज्ञानाच्या विश्वात, दीपक शिक्रापूरकर, उज्ज्वल मराठे, उत्कर्ष प्रकाशन, पुणे.
५. भाषांतरमीमांसा, कल्याण काळे, अंजली सोमण.
६. व्यावहारिक मराठी, पुणे विद्यापीठ प्रकाशन, पुणे.
७. व्यावहारिक मराठी, डॉ. कल्याण काळे, डॉ. दत्तात्रेय पुंडे, निराली प्रकाशन, पुणे.
८. व्यावहारिक मराठी, डॉ. लीला गोविलकर, डॉ. जयश्री पाटणकर, स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे.
९. प्रसारमाध्यमांसाठी लेखन कौशल्य, यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठ नाशिक.
१०. व्यावहारिक मराठी, डॉ. सयाजीराजे मोकाशी, डॉ. रंजना नेमाडे
११. व्यावहारिक मराठी, डॉ. ल. रा. नसिराबादकर, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
१२. प्रसार माध्यमे आणि मराठी भाषा, संपादक, डॉ. भास्कर शेळके
१३. व्यावहारिक व उपयोजित मराठी आणि प्रसारमाध्यमांची कार्यशैली, संपादक, डॉ. संदीप सांगळे
१४. व्यावहारिक आणि उपयोजित मराठी, डॉ. मनोहर रोकडे
१५. मराठी भाषा उपयोजन आणि सर्जन, प्रा. सुहासकुमार बोबडे
१६. व्यावहारिक मराठी, संपादक डॉ. स्नेहल तावरे, स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे.
१७. भाषांतरमीमांसा, संपादक डॉ. रमेश वरखेडे, यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.
१८. सायबर संस्कृती, डॉ. रमेश वरखेडे
१९. उपयोजित मराठी, संपादक डॉ. केतकी मोडक, संतोष शेणई, सुजाता शेणई
२०. ओळख माहिती तंत्रज्ञानाची, टिमोथी जे. ओ लिअरी
२१. <https://play.google.com/store/apps/details?id=org.mkcl.solar.itmarathi&hl>

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

- व्यावहारिक व उपयोजित मराठी - भाग ३ [CC – 1 C (3)] (सत्र १)
- व्यावहारिक व उपयोजित मराठी - भाग ४ [CC – 1 D (3)] (सत्र २)

विद्यापीठ सत्र परीक्षा		
वेळ : ३ तास	घटकनिहाय प्रश्न तपशील	गुण : ७०
प्रश्न क्रमांक		गुण
प्रश्न १ ला	६ पैकी ४ प्रश्नांची उत्तरे लिहा. (घटक २ व ३)	२०
प्रश्न २ रा	३ पैकी २ उपप्रश्नांची उत्तरे लिहा. (घटक १)	२०
प्रश्न ३ रा	३ पैकी २ उपप्रश्नांची उत्तरे लिहा. (घटक २ आणि ३)	२०
प्रश्न ४ था	२ पैकी १ उपप्रश्नाचे उत्तर लिहा. (घटक २ आणि ३)	१०
सत्र परीक्षा एकूण गुण		७०
अंतर्गत मूल्यमापन		
चाचणी (घटक २ आणि ३)		२०
(घटक-१)		
१	अभ्यासेतर - अभ्यासपूरक उपक्रम : जिल्हा ते आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील यशस्वी सहभाग / साहित्यविषयक विशेष योगदान / अभ्याससहल / क्षेत्रभेट / अहवाल लेखन	१०
२	प्रकल्प कार्य / सादरीकरण / स्वाध्याय / चर्चासत्र / गटचर्चा / अभिवाचन	
सत्र परीक्षा आणि अंतर्गत मूल्यमापन एकूण गुण		१००
विशेष सूचना :		
<ul style="list-style-type: none"> ● अंतर्गत मूल्यमापनाचे नियोजन महाविद्यालयाने करावे. ● विद्यार्थ्यांचे अंतर्गत मूल्यमापनविषयक लेखन / तपशील विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार, विहित कालावधीपर्यंत महाविद्यालयाकडे जमा असणे आवश्यक आहे. ● विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार विहित मुदतीत गुण विद्यापीठाकडे पाठवावे. 		

द्वितीय वर्ष कला (S. Y. B. A.)

पहिले सत्र

विषयाचे नाव

आधुनिक मराठी साहित्य : प्रकाशवाटा [DSE 1 A (3)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. आत्मचरित्र या साहित्यप्रकाराचे स्वरूप, संकल्पना समजावून घेणे.
२. आत्मचरित्र या साहित्यप्रकाराच्या प्रेरणा आणि वाटचाल यांची ओळख करून घेणे.
३. ललित गद्यातील अन्य साहित्यप्रकारांच्या तुलनेत आत्मचरित्राचे वेगळेपण समजावून घेणे.
४. नेमलेल्या या आत्मचरित्राचे आकलन, आस्वाद आणि विश्लेषण करणे.

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	आत्मचरित्र : संकल्पना, स्वरूप; प्रेरणा आणि वाटचाल अन्य साहित्यप्रकारांच्या तुलनेत आत्मचरित्राचे वेगळेपण	१	१५
२	अभ्यासपुस्तक प्रकाशवाटा - डॉ. प्रकाश आमटे समकालीन प्रकाशन, पुणे	२	३०

संदर्भ ग्रंथ:

१. चरित्र - आत्मचरित्र, अ. म. जोशी
२. चरित्र - आत्मचरित्र, सदा कऱ्हाडे
३. आत्मचरित्र मीमांसा, आनंद यादव
४. मराठीतील आत्मचरित्रपर लेखन, ऊषा हस्तक
५. मराठी वाङ्मय कोश, खंड ४, संपादक, विजया राजाध्यक्ष
६. आत्मचरित्र, मराठी विश्वकोश, खंड २
७. २० व्या शतकातील मराठी आत्मचरित्र, उषा हस्तक

दुसरे सत्र
विषयाचे नाव

मध्ययुगीन मराठी साहित्य: निवडक मध्ययुगीन गद्य, पद्य [DSE 2 A (3)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. मध्ययुगीन गद्य – पद्य साहित्यप्रकारांची ओळख करून घेणे.
२. नेमलेल्या अभ्यासपुस्तकातील मध्ययुगीन गद्य - पद्यांचे आकलन, आस्वाद आणि विश्लेषण करणे.

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	मध्ययुगीन गद्य : महानुभावीय गद्य, बखर, ऐतिहासिक पत्रे; स्वरूप आणि विशेष मध्ययुगीन पद्य : अभंग, भारूड, गवळण, पोवाडा, लावणी; स्वरूप आणि विशेष	१	१५
२	अभ्यासपुस्तक निवडक मध्ययुगीन गद्य, पद्य संपादक प्रा. डॉ. शिरीष लांडगे, प्रा. डॉ. प्रभाकर देसाई, प्रा. डॉ. प्रकाश शेवाळे प्रशांत पब्लिकेशन्स, जळगाव	२	३०

संदर्भ ग्रंथ

१. पाच संतकवी, शं.गो.तुळपुळे
२. महाराष्ट्र सारस्वत, वि.ल.भावे,शं.गो.तुळपुळे
३. संत कवी आणि कवयित्री : एक अनुबंध, सुहासिनी इर्लेकर
४. संत साहित्य दर्शन, उषा देशमुख
५. प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, ल. रा. नासिराबादकर
६. संत वचनमृत, रा. द. रानडे
७. ज्ञानेश्वरांची जीवननिष्ठा, गं. बा. सरदार
८. संत नामदेव, हे. वि. इनामदार
९. प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, अ. ना. देशपांडे
१०. संत वाङ्मयाची सामाजिक फलश्रुती, गं. बा. सरदार
११. श्री एकनाथ: वाङ्मय आणि कार्य, न. र. फाटक
१२. तुकाराम दर्शन, सदानंद मोरे
१३. संतसाहित्य आकलन आणि अध्यापन, संपादक वसंत आबाजी डहाके आणि इतर, महाराष्ट्र राज्य माध्य. व उच्च माध्य. शिक्षण मंडळ, पुणे.
१४. नामदेव गाथा, ह. श्री. शेणोलीकर, साहित्य अकादेमी
१५. महानुभाव आणि वारकरी साहित्य, सुग्राम पुल्ले
१६. महानुभाव आणि वारकरी साहित्याचे अंतरंग, सुग्राम पुल्ले
१७. साहित्याची सामाजिकता, डॉ.सतीश बडवे,शब्दालय प्रकाशन,श्रीरामपूर,अहमदनगर.
१८. मध्ययुगीन साहित्याविषयी, डॉ.सतीश बडवे, मीरा बुक्स व पब्लिकेशन,औरंगाबाद.
१९. संत साहित्य समीक्षेचे बीजप्रवाह, डॉ.सतीश बडवे, गुरुकुल प्रतिष्ठान,पुणे.

२०. मराठी संत कवयित्रींचा इतिहास, डॉ. विद्यासागर पटांगणकर
२१. वारकरी संप्रदाय : साहित्य व तत्त्वज्ञान, डॉ. विद्यासागर पटांगणकर
२२. मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, डॉ. विद्यासागर पटांगणकर
२३. तुका झाला पांडुरंग, दीपक बिचे
२४. संत शिरोमणी बाबा नामदेव, दीपक बिचे

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

- आधुनिक मराठी साहित्य : प्रकाशवाटा - डॉ. प्रकाश आमटे [DSE 1 A (3)] (सत्र १)
- मध्ययुगीन मराठी साहित्य : निवडक मध्ययुगीन गद्य, पद्य [DSE 2 A (3)] (सत्र २)

विद्यापीठ सत्र परीक्षा		
वेळ : ३ तास	घटकनिहाय प्रश्न तपशील	गुण : ७०
प्रश्न क्रमांक		गुण
प्रश्न १ ला	५ पैकी ३ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी ५० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक १ व २)	१५
प्रश्न २ रा	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी १५० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक १)	२०
प्रश्न ३ रा	३ पैकी २ उपप्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी २०० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक २)	२०
प्रश्न ४ था	२ पैकी १ प्रश्नाचे उत्तर ३०० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक २)	१५
सत्र परीक्षा एकूण गुण		७०
अंतर्गत मूल्यमापन		
(घटक-१)		
१. अभ्यासेतर-अभ्यासपूरक उपक्रम : जिल्हा ते आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील यशस्वी सहभाग / साहित्यविषयक विशेष योगदान / अभ्याससहल / क्षेत्रभेट / अहवाल लेखन		१०
२. प्रकल्प कार्य / सादरीकरण / स्वाध्याय / चर्चासत्र / गटचर्चा / अभिवाचन		
चाचणी (घटक २ आणि ३)		२०
सत्र परीक्षा आणि अंतर्गत मूल्यमापन एकूण गुण		१००
विशेष सूचना :		
<ul style="list-style-type: none"> ● अंतर्गत मूल्यमापनाचे नियोजन महाविद्यालयाने करावे. ● विद्यार्थ्यांचे अंतर्गत मूल्यमापनविषयक लेखन / तपशील विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार, विहित कालावधीपर्यंत महाविद्यालयाकडे जमा असणे आवश्यक आहे. ● विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार विहित मुदतीत गुण विद्यापीठाकडे पाठवावे. 		

द्वितीय वर्ष कला (S. Y. B. A.)

पहिले सत्र

विषयाचे नाव

साहित्यविचार [DSE 1 B (3)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. भारतीय आणि पाश्चात्य साहित्यविचाराच्या आधारे साहित्याची संकल्पना, स्वरूप आणि प्रयोजनविचार समजावून घेणे.
२. साहित्याची निर्मितीप्रक्रिया समजावून घेणे.
३. साहित्याची भाषा आणि शैली विषयक विचार समजावून घेणे.

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	<ul style="list-style-type: none"> ● साहित्याचे स्वरूप आणि प्रयोजन १. साहित्याची संकल्पना (भारतीय, पाश्चात्यांच्या व्याख्या), साहित्यातील अनुभवाचे विशेष : वास्तव आणि कल्पित यांचा संबंध, संवेदनात्मकता, भावनात्मकता, वैचारिकता, सेन्द्रीयत्व, सूचकता, विशिष्ट आणि विश्वात्मकता २. प्रयोजन म्हणजे काय? मम्मटाची प्रयोजने; तसेच इच्छापूती, जिज्ञासातृप्ती, विरेचन, आत्माविष्कार, अनुभवविश्वाची समृद्धी, स्वप्नरंजन, उद्धोधन, प्रचार, मनोरंजन, आनंद या प्रयोजनांचा विचार.	१	१५
२	<ul style="list-style-type: none"> ● साहित्याची निर्मितीप्रक्रिया १. प्रतिभा, स्फूर्ती, कल्पना, चमत्कृती यांचे स्वरूप, संकल्पना आणि कार्य; साहित्यिकाचे व्यक्तिमत्त्व : संवेदनक्षमता, शैशववृत्ती, अनुभवसमृद्धी व विद्वत्ता, साहित्यिकाचा जीवनविषयक आणि साहित्य विषयक दृष्टिकोन.	१	१५
३	<ul style="list-style-type: none"> ● साहित्याची सामाजिकता व भाषा १. साहित्य आणि समाज, जीवनमूल्ये आणि साहित्य मूल्ये, साहित्यवाचनाची प्रक्रिया व आवश्यकता २. साहित्याची भाषा : शब्दार्थाचा वक्रव्यापार; वक्रोक्ती, अलंकार, प्रतिमा, प्रतीक, प्राक्कथा ३. शैली विषयक स्थूल चर्चा - लेखक, आशय, साहित्यप्रकार या अनुरोधाने चर्चा	१	१५

संदर्भ साहित्य :

१. साहित्यविचार, डॉ. अ. वा. कुलकर्णी
२. साहित्यविचार, (संपा.) डॉ. द.दि. पुंडे, डॉ. स्नेहल तावरे
३. साहित्यविचार, भालचंद्र खांडेकर
४. भारतीय साहित्यविचार, डॉ. लीला गोविलकर
५. काव्यशास्त्र प्रदीप, डॉ. स. रा. गाडगीळ
६. वाङ्मयीन शैली आणि तंत्र, म. द. हातकणंगलेकर
७. साहित्य आणि सामाजिक संदर्भ – रा. ग जाधव
८. साहित्य व सामाजिक संदर्भ – डॉ. अंजली सोमण
९. कविता आणि प्रतिमा - सुधीर रसाळ
१०. साहित्यशास्त्र स्वरूप व समस्या, डॉ. वसंत पाटणकर
११. साहित्य स्वरूप आणि समीक्षा, वा. ल. कुलकर्णी
१२. पाश्चात्य साहित्यविचार, बालशंकर देशपांडे

द्वितीय सत्र

विषयाचे नाव

साहित्य समीक्षा [DSE 2 B(3)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. साहित्य समीक्षेची संकल्पना, स्वरूप यांचा परिचय करून घेणे.
२. साहित्य आणि समीक्षा यांचे परस्पर संबंध समजावून घेणे व अभ्यासणे .
३. साहित्यप्रकारानुसार समीक्षेचे स्वरूप समजावून घेणे व अभ्यासणे .
४. ग्रंथ परिचय, परीक्षण व समीक्षण यातील फरक समजावून घेणे.

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	<ul style="list-style-type: none"> ● समीक्षा : संकल्पना आणि स्वरूप १. समीक्षा : संकल्पना, स्वरूप आणि प्रयोजन २. समीक्षा : व्याप्ती आणि प्रकार ३. साहित्यविचार आणि समीक्षा यातील अनुबंध ४. साहित्यव्यवहारातील समीक्षेचे स्थान व कार्य	१	१५
२	<ul style="list-style-type: none"> ● साहित्य आणि समीक्षा यांचे परस्पर संबंध १. साहित्यकृती आणि वाचक २. साहित्यकृती आणि समीक्षक ३. समीक्षेतील साहित्याच्या आकलन, आस्वाद, विश्लेषण, अर्थनिर्णयन, मूल्यमापन आणि शब्दांकन यांचे स्थान व कार्य	१	१५
३	<ul style="list-style-type: none"> ● समीक्षकाचे गुण व पाळावयाची पथ्ये १. समीक्षकाचे गुण : रसिकता, प्रज्ञा, तुलनाक्षमता, चिकित्सकता, मूल्यविवेक, विश्लेषकता, व्युत्पन्नता, तुलनाक्षमता इ. २. समीक्षकाने पाळावयाची पथ्ये : समीक्षाविषयाचे अवधान व तारतम्य, निकषाचे तारतम्य, व्यक्तिनिष्ठता व वस्तुनिष्ठता यांचे तारतम्य, मांडणी व शैली यांचे तारतम्य, संगती व सुसूत्रता यांचे भान, नेमकेपणा व तार्किकता या संबंधीचा विवेक, वाङ्मयीन मूल्ये व जीवनमूल्ये यांचा परस्परसंबंध आणि त्यांच्या वापराबाबत करावयाचा विवेक. ३. भाषिक, साहित्यिक, सांस्कृतिक संकेत आणि मूल्यव्यवहार ४. उपयोजित समीक्षा : ग्रंथ परिचय, ग्रंथ परीक्षण, ग्रंथ समीक्षा	१	१५

संदर्भग्रंथ :

१. साहित्य : स्वरूप आणि समीक्षा, वा. ल. कुलकर्णी
२. समीक्षामीमांसा, गंगाधर पाटील
३. मराठीचे साहित्यशास्त्र, मा. गो. देशमुख
४. टीका आणि टीकाकार, वा. भा. पाठक
५. साहित्यविचार आणि सौंदर्यशास्त्र, रा. भा. पाटणकर

६. मराठी समीक्षेची वाटचाल, गो. म. कुलकर्णी
७. सौंदर्यानुभव, प्रभाकर पाध्ये
८. सौंदर्य आणि साहित्य, बा. सी. मर्ढेकर
९. साहित्यातील अधोरेखिते, म. द. हातकणंगलेकर
१०. अब्राह्मणी साहित्याचे सौंदर्यशास्त्र, शरद पाटील
११. मराठी समीक्षेची सद्यस्थिती, वसंत आबाजी डहाके
१२. मराठी समीक्षेची वाटचाल, नीला पांढरे
१३. साहित्याची भाषा, भालचंद्र नेमाडे
१४. टीकास्वयंवर, भालचंद्र नेमाडे
१५. आधुनिक समीक्षा सिद्धांत, मिलिंद मालशे, अशोक जोशी
१६. समीक्षेतील नव्या संकल्पना, संपा. मनोहर जाधव
१७. साहित्य समाज आणि संस्कृती, दिगंबर पाध्ये
१८. मराठी कादंबरीची उपयोजित समीक्षा, गोमटेश्वर पाटील, दर्या प्रकाशन, पुणे
१९. मराठी कादंबरी समाजशास्त्रीय समीक्षा, रवींद्र ठाकूर, दिलीपराज प्रकाशन, पुणे
२०. साहित्य संशोधन : वाटा आणि वळणे, डॉ. सुधाकर शेलार, अक्षरवाङ्मय प्रकाशन, पुणे.
२१. साहित्य संशोधन व समीक्षा, राजेंद्र सलालकर

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

- साहित्यविचार [DSE 1 B(3)]
- साहित्य समीक्षा [DSE 2 B(3)]

विद्यापीठ सत्र परीक्षा		
वेळ : ३ तास	घटकनिहाय प्रश्न तपशील	गुण : ७०
प्रश्न क्रमांक		गुण
प्रश्न १ ला	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी ५० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक १, २, ३)	१०
प्रश्न २ रा	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी १५० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक १)	२०
प्रश्न ३ रा	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी २०० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक २)	२०
प्रश्न ४ था	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे २०० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक ३)	२०
सत्र परीक्षा एकूण गुण		७०
अंतर्गत मूल्यमापन		
(घटक-१)		
१	अभ्यासेतर - अभ्यासपूरक उपक्रम : जिल्हा ते आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील यशस्वी सहभाग / साहित्यविषयक विशेष योगदान / अभ्याससहल-क्षेत्रभेट अहवाल लेखन / प्रकल्प कार्य / सादरीकरण / स्वाध्याय / चर्चासत्र / गटचर्चा / अभिवाचन	१०
चाचणी (घटक २ आणि ३)		२०
सत्र परीक्षा आणि अंतर्गत मूल्यमापन एकूण गुण		१००
विशेष सूचना :		
<ul style="list-style-type: none"> • अंतर्गत मूल्यमापनाचे नियोजन महाविद्यालयाने करावे. • विद्यार्थ्यांचे अंतर्गत मूल्यमापनविषयक लेखन / तपशील विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार, विहित कालावधीपर्यंत महाविद्यालयाकडे जमा असणे आवश्यक आहे. • विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार विहित मुदतीत गुण विद्यापीठाकडे पाठवावे. 		

द्वितीय वर्ष कला (S. Y. B. A.)

कौशल्याधिष्ठित अभ्यासक्रम

पहिले सत्र

विषयाचे नाव

प्रकाशनव्यवहार आणि संपादन [SEC 2 A (2)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. प्रकाशनव्यवहार आणि संपादन यासाठी आवश्यक कौशल्ये प्राप्त करणे.
२. प्रकाशनव्यवहार आणि संपादन यासाठी आवश्यक प्रशिक्षण घेणे.
३. प्रकाशनव्यवहार आणि संपादन यासाठी प्रात्यक्षिकासह उपयोजनाची कौशल्ये प्राप्त करणे.
४. प्रकाशन संस्था, जाहिरात संस्था, छापखाने, वृत्तपत्र कार्यालये, वितरण संस्था, ग्रंथ विक्री दुकाने, प्लेक्स निर्मिती केंद्र, वार्ताहर यांना भेटी देऊन प्रशिक्षण घेणे.

घटक		तपशील	श्रेयांक	तासिका
	१	प्रकाशन संस्था : स्वरूप, कार्यप्रणाली, कॉपीराईट कायद्याची तोंडओळख, ग्रंथविक्री, वितरण, जाहिरात, वाचकसंवाद.		
१	२	ग्रंथनिर्मिती प्रक्रिया, ग्रंथ प्रकार : ललित, माहितीपर, शास्त्रीय, संदर्भग्रंथ इ.; ग्रंथनिर्मिती : संहिता संपादन, संपादकीय संस्कार, लेखक संवाद, मुखपृष्ठ, मुद्रणप्रत, छपाई, ग्रंथ बांधणी.	१	१५
२	१	मुद्रितशोधन : लेखनविषयक नियम, मुद्रितशोधन खुणा, विरामचिन्हे, अवतरणे, संक्षेप, मजकुराची मांडणी, चित्र रेखाटन योजना, सूची, संदर्भग्रंथसूची, परिशिष्टे, दर्शनीय स्वरूप, आकार.	१	१५

संदर्भ ग्रंथ :

- १ पॉप्युलर रीतिपुस्तक, रामदास भटकळ, मृदुला जोशी
- २ सुगम मराठी व्याकरण व लेखन - मो.रा. वाळंबे
- ३ मराठीचे व्याकरण, डॉ. लीला गोविलकर
- ४ मराठी लेखन मार्गदर्शिका, यास्मिन शेख
- ५ मुद्रित-शोधन, य. ए. धायगुडे
- ६ शुद्ध शब्दकोश, डॉ. स्नेहल तावरे
- ७ मराठी शुद्धलेखन नियमावली, डॉ. स्नेहल तावरे
- ८ मराठी लेखन कोश, अरुण फडके
- ९ शुद्धलेखन मार्गप्रदीप, अरुण फडके
- १० उपयोजित मराठी, संपादक डॉ. केतकी मोडक, संतोष शेणई, सुजाता शेणई

- ११ मराठी व्याकरण स्वरूप आणि चिकित्सा, खंडेराव कुलकर्णी
- १२ लेखनमित्र, संपादक, संकलक, संतोष शिंत्रे आणि लौकिका रास्ते – गोखले
- १३ प्रकाशनविश्व, संपादक मोहन वैद्य
- १४ ए डिक्शनरी ऑफ मराठी अँड इंग्लिश – मोल्स्वर्थ
<https://dsal.uchicago.edu/dictionaries/molesworth/>
- १५ भाषा संचालनालयाने प्रकाशित केलेले विषयवार कोश www.marathibhasha.org
- १६ महाराष्ट्र शब्दकोश – संपादक य . रा . दाते आणि चिं. ग. कर्वे
<https://www.transliterate.org/dictionary/mr.kosh.maharashtra/source>

दुसरे सत्र
विषयाचे नाव

उपयोजित लेखनकौशल्ये [SEC 2 B (2)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. जाहिरात, मुलाखतलेखन आणि संपादन यासाठी आवश्यक कौशल्ये प्राप्त करणे.
२. जाहिरात, मुलाखतलेखन आणि संपादन यासाठी आवश्यक प्रशिक्षण घेणे.
३. जाहिरात, मुलाखतलेखन आणि संपादन यासाठी प्रात्यक्षिकासह उपयोजनाची कौशल्ये प्राप्त करणे.

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	जाहिरातलेखन : प्रयोजन, स्वरूप, प्रकार, विविध माध्यमांतील जाहिरातींचे स्थान, जाहिरात कल्पना आणि संहितालेखन, इंटरनेट (माहिती महाजाल) जाहिरात आणि संहितालेखन	१	१५
२	मुलाखतलेखन : वृत्तपत्रे, नियतकालिके, दृक्श्राव्य माध्यमांसाठी मुलाखतलेखन		
२	माहितीपर नोंदी : शास्त्रीय ज्ञानकोश, विविध प्रकारचे ज्ञानकोश (विकिपीडिया, विश्वकोश इ. साठी) नोंदलेखन, विविध माध्यमांसाठी नोंद लेखन, प्रात्यक्षिके इ.	१	१५

संदर्भ ग्रंथ :

१. संगणक, अच्युत गोडबोले, मौज प्रकाशन, मुंबई.
२. इंटरनेट, डॉ. प्रबोध चोबे, मनोरमा प्रकाशन, मुंबई.
३. व्यावहारिक मराठी, डॉ. ल. रा. नसिराबादकर, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
४. आधुनिक माहिती तंत्रज्ञानाच्या विश्वात, शिक्रापूरकर दीपक, मराठे उज्ज्वल, उत्कर्ष प्रकाशन, पुणे.
५. भाषांतरमीमांसा, कल्याण काळे, अंजली सोमण.
६. व्यावहारिक मराठी, पुणे विद्यापीठ प्रकाशन, पुणे.
७. व्यावहारिक मराठी, डॉ. कल्याण काळे, डॉ. दत्तात्रेय पुंडे, निराली प्रकाशन, पुणे.
८. व्यावहारिक मराठी, डॉ. लीला गोविलकर, डॉ. जयश्री पाटणकर, स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे.
९. व्यावहारिक मराठी, डॉ. सयाजीराजे मोकाशी, डॉ. रंजना नेमाडे
१०. व्यावहारिक मराठी, डॉ. ल. रा. नसिराबादकर, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
११. प्रसारमाध्यमांसाठी लेखन कौशल्ये, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.
१२. प्रसार माध्यमे आणि मराठी भाषा, संपादक, डॉ. भास्कर शेळके
१३. व्यावहारिक व उपयोजित मराठी आणि प्रसारमाध्यमांची कार्यशैली, संपादक, डॉ. संदीप सांगळे
१४. व्यावहारिक आणि उपयोजित मराठी, डॉ. मनोहर रोकडे
१५. मराठी भाषा उपयोजन आणि सर्जन, प्रा. सुहासकुमार बोबडे

१६. व्यावहारिक मराठी, संपादक डॉ. स्नेहल तावरे, स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे.
१७. भाषांतरमीमांसा, संपादक डॉ. रमेश वरखेडे, यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.
१८. उपयोजित मराठी, संपादक डॉ. केतकी मोडक, संतोष शेणई, सुजाता शेणई
१९. साहित्य संशोधन : वाटा आणि वळणे, डॉ. सुधाकर शेलार, अक्षरवाङ्मय प्रकाशन, पुणे.
२०. जाहिरातविश्व, संपादक, नंदन दीक्षित, शब्द मल्हार प्रकाशन, प्रथम आवृत्ती, २०१९
२१. अक्षरनिष्ठांची मांदियाळी, (ग्रंथ-शोध आणि वाचन-बोध), अरुण टिकेकर, रोहन प्रकाशन, २०१२.
२२. विक्रत्यांचे अंतरंग, कि. मो. फडके, प्रथमावृत्ती, त्रिदल प्रकाशन, १९९७
२३. मुलाखतीचा मंत्र व नोकरीची हमी, भाऊसाहेब निमगिरीकर, श्रीविद्या प्रकाशन, २०१३.
२४. मुद्रणपर्व, दीपक घारे
२५. शब्दस्पर्श, दीपावली, २०१५
२६. पुस्तकांची मुखपृष्ठे आणि मांडणी, संपादक, अस्मिता मराठ
२७. शब्दस्पर्श, वार्षिक विशेषांक २०१७
२८. पुस्तकविक्रीच्या शटरमागे, संपादक, अस्मिता साठे
२९. मराठी ग्रंथप्रकाशनाची २०० वर्षे, शरद गोगटे, राजहंस प्रकाशन, २००८
३०. लेखनकला आणि लेखनव्यवसाय, वा. गो. आपटे, आनंद कार्यालय, पुणे, १९२६
३१. बखर एका प्रकाशकाची, कुलकर्णी पं. अ. , मेनका प्रकाशन, पुणे १९९२
३२. प्रकाशक रा. ज. देशमुख, प्रकाशक, सदानंद भटकळ, संपा. सदानंद भटकळ, मुकुंदराव किलोस्कर आणि जया दडकर
३३. जाहिरातीचं जग, यशोदा भागवत, मौज प्रकाशन, तिसरी आवृत्ती, २०१७
३४. दशक्रियेची चित्रकथा, संजय कृष्णाजी पाटील, साकेत प्रकाशन, पहिली आवृत्ती, २०१९
३५. अलका तू असं लिही, सौ. मालती दांडेकर, वरदा बुक्स, दुसरी आवृत्ती, १९९५
३६. प्रकाशनातील भावे प्रयोग आणि पतंगाची दोरी, ह. अ. भावे, मंदाकिनी भावे, वरदा बुक्स, पहिली आवृत्ती, २०१४
३७. डॉ. आनंदीबाई जोशी, एका लघुपटाची रोजनिशी, अंजली किर्तने, शब्द प्रकाशन, प्रथमावृत्ती मे २००९
३८. स्वातंत्र्यवीर सावरकर चित्रपटकथा व संवाद, भाग पहिला, विश्राम बेडेकर, पॉप्युलर प्रकाशन, पहिली आवृत्ती, १९९१
३९. पत्रकारितेची मूलतत्त्वे, प्रभाकर पाध्ये, अनु. प्र. ना. परांजपे, वसुधा परांजपे, मेहता पब्लिशिंग हाऊस, पुनर्मुद्रण, २०१४
४०. वृत्तपत्र व्यवसाय काल आणि आज, डॉ. सुधाकर पवार, प्रकाशक, प्रमोद पवार, प्रथमावृत्ती, मार्च १९८६
४१. गाथा कर्नाटक प्रिंटिंग प्रेसची, सदानंद भटकळ, मूळ ग्रंथ: द कर्नाटक प्रेस सागा, अनु. उषा टाकळकर, पद्मगंधा प्रकाशन, पहिली आवृत्ती, २०१०.
४२. ग्रंथालय संघटन, डॉ. रामेश्वर पवार, दिलीपराज प्रकाशन प्रा. लि, प्रथमावृत्ती २०१५.
४३. ग्रंथ महोत्सव, दिनकर पाटील, संस्कृती प्रकाशन, प्रथमावृत्ती २०११.
४४. वाचन कौशल्य, कृती, गती, आणि प्रगती, मेघमाला राजगुरू, उन्मेष प्रकाश, तृतीय आवृत्ती, मार्च २०१०.

४५. वाटा आणि मुक्काम (आशा बगे, भारत सासणे, सानिया, मिलिंद बोकील), मौज प्रकाशन, पहिली आवृत्ती २००९.
४६. वाचनसमृद्धीचे संदर्भ, नीलिमा भावे, परम मित्र पब्लिकेशन्स, आवृत्ती पहिली जून २०१९.
४७. एका ग्रंथपालाची प्रयोगशाळा, नरेंद्र लांजेवार, साकेत प्रकाशन, पहिली आवृत्ती, २०१२.
४८. वाचन का व कसे? प्रा. वा. शि. आपटे, सरिता प्रकाशन, चर्तुर्थ आवृत्ती जाने. २००९.
४९. साहित्यसूची, स्तंभलेखन विशेषांक, संपा. मोरेश्वर द. नादुरकर, १९९६.
५०. जनसंवाद आणि जनमाध्यम : सैद्धांतिक संकल्पन, श्रीपाद भालचंद्र जोशी, श्रीमंगेश प्रकाशन, २०००.
५१. राजहंस ग्रंथवेध, निमित्त विस्ताराचा रौप्यमहोत्सव, , संपा. विनया खडपेकर, जून २०१८
५२. व्यक्तिमत्त्व विकास आणि भाषा, डॉ. मधुकर मोकाशी
५३. व्यावहारिक आणि व्यावसायिक लेखन प्रणाली, डॉ. मधुकर मोकाशी
५४. <https://play.google.com/store/apps/details?id=org.mkcl.solar.itmarathi&hl>
५५. <http://www.youtube.com/watch?v=oXAWMH5PDxY>

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

- प्रकाशनव्यवहार आणि संपादन [SEC 2 A (2)]
- उपयोजित लेखनकौशल्ये [SEC 2 B (2)]

विद्यापीठ सत्र परीक्षा		
वेळ : २ तास	घटकनिहाय प्रश्न तपशील	गुण : २५
प्रश्न क्रमांक		गुण
प्रश्न १ ला	दोन पैकी एका प्रश्नाचे उत्तर लिहा. (घटक १.१)	१०
प्रश्न २ रा	दोन पैकी एका प्रश्नाचे उत्तर लिहा. (घटक १.२)	१०
प्रश्न ३ रा	दोन पैकी एका प्रश्नाचे उत्तर लिहा. (घटक २)	५
एकूण गुण		२५
अंतर्गत मूल्यमापन		
लेखी परीक्षा, गृहपाठ, चर्चासत्र सादरीकरण, समूह चर्चा, प्रकल्प कार्य, अभ्यास भेट यापैकी कोणत्याही दोन प्रकारांतून अंतर्गत मूल्यमापन करावे. (१५+१०)		२५
एकूण गुण		५०
विशेष सूचना :		
<ul style="list-style-type: none"> ● अंतर्गत मूल्यमापनाचे नियोजन महाविद्यालयाने करावे. ● विद्यार्थ्यांचे अंतर्गत मूल्यमापनविषयक लेखन / तपशील विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार, विहित कालावधीपर्यंत महाविद्यालयाकडे जमा असणे आवश्यक आहे. ● विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार विहित मुदतीत गुण विद्यापीठाकडे पाठवावे. 		

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे

मराठी विषयाचा पुनर्रचित अभ्यासक्रम - जून २०२१ पासून

तृतीय वर्ष कला (T.Y.B.A.) मराठी

निवड आधारित श्रेयांक पद्धत

Choice Based Credit System [CBCS]

सत्र	विषयाचे नाव	संकेतांक	पूर्वीचे नाव
पहिले	भाषिक कौशल्यविकास आणि आधुनिक मराठी साहित्यप्रकार : प्रवासवर्णन	[CC – 1 E (3)]	नियमित अभ्यासक्रम
दुसरे	भाषिक कौशल्यविकास आणि आधुनिक मराठी साहित्यप्रकार : कविता	[CC – 1 F (3)]	G3
पहिले	व्यावहारिक व उपयोजित मराठी : भाग ५	[CC – 1 E (3)]	पर्यायी अभ्यासक्रम
दुसरे	व्यावहारिक व उपयोजित मराठी : भाग ६	[CC – 1 F (3)]	G3
पहिले	मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा स्थूल इतिहास : प्रारंभ ते इ.स. १६००	[DSE 1 C (3+1)]	S3
दुसरे	मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा स्थूल इतिहास : इ.स. १६०१ ते इ.स. १८१७	[DSE 1 D (3+1)]	
पहिले	वर्णनात्मक भाषाविज्ञान : भाग १	[DSE 2 C (3)+1]	S4
दुसरे	वर्णनात्मक भाषाविज्ञान : भाग २	[DSE 2 D (3)+1]	
पहिले	कार्यक्रम संयोजनातील भाषिक कौशल्ये : भाग १	[SEC 2 C (2)]	DSE विषयांशी निगडीत अनिवार्य
दुसरे	कार्यक्रम संयोजनातील भाषिक कौशल्ये : भाग २	[SEC 2 D (2)]	

तृतीय वर्ष कला (T. Y. B. A.)

नियमित अभ्यासक्रम

पहिले सत्र

विषयाचे नाव

भाषिक कौशल्यविकास आणि आधुनिक मराठी साहित्यप्रकार : प्रवासवर्णन [CC – 1 E (3)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

- मुद्रित माध्यमांसाठी लेखन कौशल्ये आत्मसात करणे.
- प्रवासवर्णन या साहित्यप्रकाराचे स्वरूप, प्रेरणा, प्रयोजने, वैशिष्ट्ये आणि वाटचाल समजून घेणे.
- नेमलेल्या प्रवासवर्णनाचे आकलन, आस्वाद आणि विश्लेषण करणे.

घटक		तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	अ	मुद्रित माध्यमांसाठी लेखन कौशल्ये : १ वृत्तलेख : स्वरूप व वैशिष्ट्ये २ अग्रलेख : स्वरूप व वैशिष्ट्ये ३ सदर लेखन : स्वरूप व वैशिष्ट्ये ४ परीक्षण : स्वरूप व वैशिष्ट्ये	१	१५
	ब	प्रवासवर्णन साहित्यप्रकार : स्वरूप, प्रेरणा, प्रयोजने, वाटचाल आणि वैशिष्ट्ये		
२		अभ्यासपुस्तक तीन मुलांचे चार दिवस आदर्श पाटील, विकास वाळके, श्रीकृष्ण शेळके साधना प्रकाशन, पुणे	२	३०

संदर्भ ग्रंथ :

- साहित्य अध्यापन आणि प्रकार, संपादक श्री. पु. भागवत आणि इतर
- मराठी प्रवासवर्णनांची वाटचाल, डॉ. नीला पांढरे
- मराठी वाङ्मय इतिहास, खंड ४, महाराष्ट्र साहित्य परिषद, पुणे
- मराठी वाङ्मय इतिहास, खंड ७, भाग १, महाराष्ट्र साहित्य परिषद, पुणे
- आधुनिक मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, खंड १ आणि २, अ. ना. देशपांडे
- प्रवासवर्णन एक वाङ्मयप्रकार, वसंत सावंत
- प्रदक्षिणा खंड २, वि. ह. कुलकर्णी
- अग्रलेख, गोविंद तळवलकर, प्रेस्टीज प्रकाशन, पुणे.
- मुद्रित माध्यमांसाठी लेखन कौशल्ये : पुस्तक पहिले व दुसरे, य. च. म. मु. वि. नाशिक
- आधुनिक मराठी वाङ्मय : स्वरूप, आकलन आणि आस्वाद, सांगळे संदीप
- <https://shabdakosh.marathi.gov.in/ananya-glossary>
- <https://shabdakosh.marathi.gov.in/>

दुसरे सत्र
विषयाचे नाव

भाषिक कौशल्यविकास आणि आधुनिक मराठी साहित्यप्रकार : कविता [CC – 1 F (3)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. मराठी साहित्य, भाषिक कौशल्यविकास आणि शासनव्यवहार यांची माहिती घेणे.
२. कविता या साहित्यप्रकाराचे स्वरूप, वाटचाल, प्रेरणा, प्रवृत्ती आणि वैशिष्ट्ये, समजून घेणे.
३. नेमलेल्या अभ्यासपुस्तकातील निवडक कवितांचे आकलन, आस्वाद आणि विश्लेषण करणे.
४. कविता या साहित्यप्रकारातील विविध आविष्कार व भाषा रूपांची अभ्यासपुस्तकातील कवितांच्या आधारे ओळख करून घेणे.

घटक		तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	अ	मराठी साहित्य, भाषिक कौशल्यविकास आणि शासनव्यवहार १ राज्यघटनेतील भाषाविषयक तरतुदी २ मराठी राजभाषा अधिनियम ३ मराठीविषयक कार्य करणाऱ्या शासकीय संस्थांचा परिचय	१	१५
	ब	कविता : स्वरूप, वाटचाल, प्रेरणा आणि वैशिष्ट्ये		
२		संपादित अभ्यासपुस्तक रूप : कवितेचे संस्कृती प्रकाशन, पुणे	२	३०

संदर्भ ग्रंथ :

१. साहित्य अध्यापन आणि प्रकार, संपादक श्री. पु. भागवत आणि इतर
२. कवितेचा रूपशोध, म.सु. पाटील, शब्दालय प्रकाशन, पुणे.
३. कविता आणि प्रतिमा, सुधीर रसाळ, मौज प्रकाशन, मुंबई.
४. परंपरा आणि नवता, गो.वि.करंदीकर, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई.
५. सुहृदगाथा, प्रस्तावना, गंगाधर पाटील
६. विद्रोही कविता, संपादक, केशव मेश्राम, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे.
७. निळी पहाट, रा.ग.जाधव
८. साहित्य आणि अस्तित्वभान, दि.पु.चित्रे, शब्दालय प्रकाशन, श्रीरामपूर.
९. टीकास्वयंवर, भालचंद्र नेमाडे, साकेत प्रकाशन, औरंगाबाद.
१०. दलित कविता व दलित साहित्याचे सौंदर्यशास्त्र, म.सु.पाटील, पद्मगंधा प्रकाशन, पुणे
११. काव्यार्थ चिंतन, जी.एस.शिवरुद्रप्पा, साहित्य अकादमी
१२. कवितेचा शोध, वसंत पाटणकर, मौज प्रकाशन, मुंबई
१३. सौंदर्य आणि साहित्य, बा.सी.मर्ढेकर
१४. वाङ्मयप्रकार संकल्पना व स्वरूप, संपादक, आनंद वास्कर

१५. कविता संदर्भ आणि दृष्टिकोन, आशुतोष पाटील, अक्षर वाङ्मय प्रकाशन, पुणे
१६. कामगार कवितेतील सामाजिक जाणिवा, डॉ.दिलीप पवार,सुगावा प्रकाशन, पुणे
१७. मराठी वाङ्मयाची वाटचाल: स्वरूप व संकल्पना, शब्दालय प्रकाशन, श्रीरामपूर.
१८. कवितेचं अंतःस्वर, देवानंद सोनटक्के
१९. नव जग, नवी कविता, विश्राम गुप्ते ,संस्कृती प्रकाशन, पुणे
२०. <https://shabdakosh.marathi.gov.in/ananya-glossary>
२१. <https://shabdakosh.marathi.gov.in/>
२२. <https://director.marathi.gov.in/>
२३. <https://sahitya.marathi.gov.in/>
२४. <https://rmvs.marathi.gov.in/>
२५. <https://vishwakosh.marathi.gov.in/>
२६. <http://sahitya-akademi.gov.in/>

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

- भाषिक कौशल्यविकास आणि आधुनिक मराठी साहित्यप्रकार : प्रवासवर्णन [CC – 1 E (3)] (सत्र १)
- भाषिक कौशल्यविकास आणि आधुनिक मराठी साहित्यप्रकार : कविता [CC – 1 F (3)] (सत्र २)

विद्यापीठ सत्र परीक्षा		
वेळ : ३ तास	घटकनिहाय प्रश्न तपशील	गुण : ७०
प्रश्न क्रमांक		गुण
प्रश्न १ ला	५ पैकी ३ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी ५० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक १ व २)	१५
प्रश्न २ रा	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी २०० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक १)	२०
प्रश्न ३ रा	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी २०० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक २)	२०
प्रश्न ४ था	२ पैकी १ प्रश्नाचे उत्तर ३०० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक २)	१५
सत्र परीक्षा एकूण गुण		७०
अंतर्गत मूल्यमापन		
(घटक १)		
अभ्यासेतर-अभ्यासपूरक उपक्रम : महाविद्यालयातील विविध उपक्रमातील सहभाग / साहित्यविषयक विशेष योगदान / अभ्याससहल / क्षेत्रभेट / अहवाल लेखन / प्रकल्प कार्य / सादरीकरण / स्वाध्याय / चर्चासत्र / गटचर्चा /अभिवाचन (यापैकी कोणतेही एक)		१०
चाचणी (घटक २)		२०
सत्र परीक्षा आणि अंतर्गत मूल्यमापन एकूण गुण		१००
विशेष सूचना :		
<ul style="list-style-type: none"> ● अंतर्गत मूल्यमापनाचे नियोजन महाविद्यालयाने करावे. ● विद्यार्थ्यांचे अंतर्गत मूल्यमापनविषयक लेखन / तपशील विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार, विहित कालावधीपर्यंत महाविद्यालयाकडे जमा असणे आवश्यक आहे. ● विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार विहित मुदतीत गुण विद्यापीठाकडे पाठवावे. 		

तृतीय वर्ष कला (T. Y. B. A.)

नियमित अभ्यासक्रम

पहिले सत्र

विषयाचे नाव

व्यावहारिक व उपयोजित मराठी - भाग ५ [CC – 1 E (3)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

- १ संभाषणविषयक भाषिक कौशल्ये आत्मसात करणे.
- २ वृत्तपत्रविषयक भाषिक कौशल्ये आत्मसात करणे.
- ३ मराठी साहित्य, भाषिक कौशल्यविकास आणि शासनव्यवहार यांची माहिती घेणे.

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	विविध कार्यक्रम, स्पर्धाविषयक भाषा कौशल्ये : १ गटचर्चा २ वादविवाद ३ वक्तृत्व ४ चर्चासत्र ५ परिसंवाद	१	१५
२	वृत्तपत्रासाठी लेखन : १ सदरलेखन २ अग्रलेख ३ समीक्षणात्मक लेखन ४ सांस्कृतिक वार्ताकन ५ वृत्तपत्रविषयक पारिभाषिक संज्ञा	१	१५
३	मराठी साहित्य, भाषिक कौशल्यविकास आणि शासनव्यवहार १ राज्यघटनेतील भाषाविषयक तरतुदी २ मराठी राजभाषा अधिनियम ३ मराठीविषयक कार्य करणाऱ्या शासकीय संस्थांचा परिचय	१	१५

दुसरे सत्र
विषयाचे नाव

व्यावहारिक व उपयोजित मराठी - भाग ६ [CC – 1 F (3)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. भाषाविषयक उपयोजित लेखन क्षमता विकसित करणे.
२. विविध माध्यमे आणि नवसमाजमाध्यमांतील विविध भाषिक आविष्कारांचे स्वरूप समजून घेणे.
३. विविध माध्यमे आणि नवसमाजमाध्यमांसाठी लेखन क्षमता विकसित करणे.

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	निवडक लेखन प्रकारांसाठी परीक्षण : परीक्षण : स्वरूप १ एकांकिका २ मालिका ३ लघुपट ४ चित्रपट	१	१५
२	विविध माध्यमे आणि नवसमाजमाध्यमांतील माध्यमांसाठी लेखन कौशल्ये: विविध माध्यमे आणि नवसमाजमाध्यमांतील स्वरूप आणि लेखनप्रकार १ संकेतस्थळावरील लेखन २ फेसबुकवरील लेखन ३ अनुदानी लेखन ४ ई – वृत्तपत्रासाठी लेखन ५ न्यूज पोर्टलसाठी लेखन	१	१५
३	जाहिरातीसाठी लेखन १ जाहिरात : स्वरूप, प्रकार २ जाहिरातीची भाषा आणि माध्यमे ३ जाहिरात मसुदा लेखन : जाहिरात हेतू आणि उद्देश, मथळा, उपमथळा, तपशील लेखन, घोषवाक्य इत्यादी.	१	१५

संदर्भ ग्रंथ :

१. संगणक, अच्युत गोडबोले, मौज प्रकाशन, मुंबई.
२. व्यावहारिक मराठी, डॉ. ल. रा. नसिराबादकर, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
३. आधुनिक माहिती तंत्रज्ञानाच्या विश्वात, दीपक शिक्रापूरकर, उज्ज्वल मराठे, उत्कर्ष प्रकाशन, पुणे.
४. भाषांतरमीमांसा, कल्याण काळे, अंजली सोमण.

५. व्यावहारिक मराठी, पुणे विद्यापीठ प्रकाशन, पुणे.
६. व्यावहारिक मराठी, डॉ. कल्याण काळे, डॉ. दत्तात्रेय पुंडे, निराली प्रकाशन, पुणे.
७. व्यावहारिक मराठी, डॉ. लीला गोविलकर, डॉ. जयश्री पाटणकर, स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे.
८. प्रसारमाध्यमांसाठी लेखन कौशल्य, यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.
९. व्यावहारिक मराठी, डॉ. सयाजीराजे मोकाशी, डॉ. रंजना नेमाडे
१०. कहाणी वर्तमानपत्राची, चंचल सरकार अनुवाद, दिनकर गांगल, नॅशनल बुक ट्रस्ट
११. द्विभाषी व्यावहारिक शब्दकोश (इंग्लिश - मराठी) गणेश ओतुरकर
१२. व्यावहारिक मराठी भाषा, शरदिनी मोहिते
१३. भाषांतरमीमांसा, संपादक डॉ. रमेश वरखेडे, यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.
१४. सायबर संस्कृती, डॉ. रमेश वरखेडे
१५. प्रसार माध्यमे आणि मराठी भाषा, संपादक, डॉ. भास्कर शेळके
१६. व्यावहारिक आणि उपयोजित मराठी, डॉ. मनोहर रोकडे
१७. मराठी भाषा उपयोजन आणि सर्जन, प्रा. सुहासकुमार बोबडे
१८. व्यावहारिक मराठी, संपादक डॉ. स्नेहल तावरे, स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे.
१९. उपयोजित मराठी, संपादक डॉ. केतकी मोडक, संतोष शेणई, सुजाता शेणई
२०. व्यावहारिक व उपयोजित मराठी आणि प्रसारमाध्यमांची कार्यशैली, संपादक, डॉ. संदीप सांगळे
२१. ओळख माहिती तंत्रज्ञानाची, टिमोथी जे. ओ लिअरी
२२. <https://shabdakosh.marathi.gov.in/ananya-glossary>
२३. <https://shabdakosh.marathi.gov.in/>
२४. <https://director.marathi.gov.in/>
२५. <https://sahitya.marathi.gov.in/>
२६. <https://rmvs.marathi.gov.in/>
२७. <https://vishwakosh.marathi.gov.in/>
२८. <http://sahitya-akademi.gov.in/>

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

- व्यावहारिक व उपयोजित मराठी - भाग ५ [CC – 1 E (3)]
- व्यावहारिक व उपयोजित मराठी - भाग ६ [CC – 1 F (3)]

विद्यापीठ सत्र परीक्षा		
वेळ: ३ तास	घटकनिहाय प्रश्नतपशील	गुण: ७०
प्रश्न क्रमांक		गुण
प्रश्न १ ला	६ पैकी ४ प्रश्नांची उत्तरे लिहा (घटक २ व ३)	२०
प्रश्न २ रा	३ पैकी २ उपप्रश्नांची उत्तरे लिहा. (घटक १)	२०
प्रश्न ३ रा	३ पैकी २ उपप्रश्नांची उत्तरे लिहा. (घटक २ आणि ३)	२०
प्रश्न ४ था	२ पैकी १ उपप्रश्नाचे उत्तरे लिहा. (घटक २ आणि ३)	१०
	सत्र परीक्षा एकूण गुण	७०
	अंतर्गत मूल्यमापन	
	लेखी परीक्षा (घटक १ आणि २)	२०
	घटक ३	१०
	अभ्यासेतर - अभ्यासपूरक उपक्रम : अभ्याससहल / क्षेत्र भेट / अहवाल लेखन / प्रकल्प कार्य / सादरीकरण / गृहपाठ / चर्चासत्र (यापैकी कोणतेही एक)	
	अंतर्गत मूल्यमापन एकूण गुण	३०
	सत्र परीक्षा व अंतर्गत मूल्यमापन एकूण गुण	१००
विशेष सूचना :		
<ul style="list-style-type: none"> ■ अंतर्गत मूल्यमापनाचे नियोजन महाविद्यालयाने करावे. ■ विद्यार्थ्यांचे अंतर्गत मूल्यमापनविषयक लेखन / तपशील विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार , विहित कालावधीत महाविद्यालयाकडे जमा असणे आवश्यक आहे. ■ विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार विहित मुदतीत गुण विद्यापीठाकडे पाठवावे. 		

तृतीय वर्ष कला (T. Y. B. A.)

नियमित अभ्यासक्रम

पहिले सत्र

विषयाचे नाव

मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा स्थूल इतिहास : प्रारंभ ते इ.स. १६०० [DSE 1 C (3+1)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

- १ वाङ्मयेतिहास संकल्पना, स्वरूप, प्रेरणा, प्रवृत्ती समजून घेणे.
- २ मध्ययुगीन कालखंडाची सामाजिक, सांस्कृतिक पार्श्वभूमी समजून घेणे.
- ३ मराठी भाषा, साहित्याची कालखंडानुरूप इतिहास समजून घेणे.

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	वाङ्मयेतिहास संकल्पना आणि मराठी भाषा, वाङ्मयाचा उगम १. वाङ्मयेतिहास : संकल्पना आणि स्वरूप २. मराठी वाङ्मयेतिहासाचे कालखंड : स्वरूपचर्चा मराठी भाषा व वाङ्मयाचा उगम (कोरीव लेख आणि ग्रंथ या साधनांच्या आधारे) यादव काळ आणि बहामनी काळातील वाङ्मयनिर्मिती १ या कालखंडांची सामाजिक आणि सांस्कृतिक पार्श्वभूमी २ महानुभाव वाङ्मय : प्रेरणा, प्रवृत्ती व स्वरूप	१	१५
२	३ महानुभाव वाङ्मय : गद्य ग्रंथ - लीळाचरित्र, स्मृतिस्थळ, दृष्टान्तपाठ. पद्य ग्रंथ - महदंबेचे धवळे, साती ग्रंथ. १. वारकरी वाङ्मय : प्रेरणा, प्रवृत्ती व स्वरूप (संत ज्ञानेश्वर, संत नामदेव, संतमेळा, संत एकनाथ, शेख महंमद)	१	१५
३	१. मुकुंदराज, नृसिंहसरस्वती, दासोपंत, फादर स्टीफन्स, ब्रह्मगुणदास : वाङ्मयनिर्मितीचे स्वरूप	१	१५
४	संशोधनपर प्रकल्प / क्षेत्र कार्य (घटक १, २ आणि ३)	१	१५

दुसरे सत्र
विषयाचे नाव

मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा स्थूल इतिहास - इ.स. १६०० ते इ.स. १८१७ [DSE1 D (3+1)]

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	शिवकाल आणि पेशवेकाळातील वाङ्मयनिर्मिती १. या कालखंडांची सामाजिक आणि सांस्कृतिक पार्श्वभूमी २. संत तुकाराम : वाङ्मयनिर्मितीचे स्वरूप ३. संत रामदास : वाङ्मयनिर्मितीचे स्वरूप	१	१५
२	पंडित आणि शाहिरांची वाङ्मयनिर्मिती १. पंडिती वाङ्मय : स्वरूप, प्रेरणा, प्रवृत्ती, आणि वैशिष्ट्ये मुक्तेश्वर, वामनपंडित, रघुनाथपंडित, मोरोपंत २. शाहिरी वाङ्मय : स्वरूप, प्रेरणा, प्रवृत्ती आणि वैशिष्ट्ये अनंत फंदी, परशराम, राम जोशी, प्रभाकर, होनाजी बाळा	१	१५
३	बखर आणि गद्य वाङ्मयनिर्मिती १. बखर वाङ्मय : स्वरूप, प्रेरणा, प्रवृत्ती आणि वैशिष्ट्ये सभासदाची बखर, शिवछत्रपतींचे सप्तप्रकरणात्मक चरित्र, शिवदिग्विजय, पानिपतची बखर, भाऊसाहेबांची बखर. २. आज्ञापत्र	१	१५
४	संशोधनपर प्रकल्प / क्षेत्र कार्य (घटक १, २ आणि ३)	१	१५

संदर्भ ग्रंथ :

१. महाराष्ट्र सारस्वत, वि. ल. भावे
२. मराठी भाषेचा व वाङ्मयाचा इतिहास, बा. अ. भिडे
३. मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, खंड पहिला, ल. रा. पांगारकर
४. प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, भाग १, पूर्वार्ध आणि उत्तरार्ध, अ. ना. देशपांडे
५. महाराष्ट्रीयानांचे काव्यपरीक्षण, श्री. व्यं. केतकर
६. मराठी वाङ्मयाभिरुचीचे विहंगमावलोकन, जोग रा. श्री.
७. पाच भक्तीसंप्रदाय, र. रा. गोसावी
८. महाराष्ट्रातील पाच संप्रदाय, पं. रा. मोकाशी
९. नाथ संप्रदाय : उदय व विकास, प्र. न. जोशी
१०. मराठी साहित्याचे आदिबंध, उषा मा. देशमुख
११. यादवकालीन महाराष्ट्र, मु. गो. पानसे
१२. यादवकालीन मराठी, शं. गो. तुळपुळे
१३. महानुभवीय मराठी वाङ्मय, य. खु. देशपांडे
१४. महानुभाव पंथ आणि त्यांचे वाङ्मय, शं. गो. तुळपुळे
१५. श्रीचक्रधर : चरित्र, वि. भि. कोलते

१६. चक्रपाणि : आद्य मराठी वाङ्मयाची सांस्कृतिक पार्श्वभूमी, रा. चिं. ढेरे
१७. श्रीविठ्ठल : एक महासमन्वय, रा. चिं. ढेरे
१८. वारकरी पंथाचा इतिहास , शं. वा. दांडेकर
१९. वारकरी पंथ : उदय व विकास, भा. पं. बहिरट
२०. संतवाङ्मयाची सांस्कृतिक फलश्रुती, गं. बा. सरदार
२१. पाच संतकवी, शं. गो. तुळपुळे
२२. ज्ञानदेव आणि नामदेव, शं. दा. पेंडसे
२३. प्राचीन मराठी गद्य : प्रेरणा आणि प्रवृत्ती, श्री. रं. कुलकर्णी
२४. संत साहित्य : काही अनुबंध, अशोक कामत
२५. ओवी ते लावणी, श्री. रं. कुलकर्णी
२६. मध्ययुगीन मराठी वाङ्मय : एक पुनर्विचार, श्री. रं. कुलकर्णी
२७. मराठी भाषेचे मूळ, विश्वनाथ खैरे
२८. श्रीसमर्थ विरचित स्तोत्रवाङ्मय, र. रा. गोसावी
२९. रामदासांची काव्यदृष्टी : एक अभ्यास, रा. वि. चिटणीस
३०. पुन्हा तुकाराम, दिलीप चित्रे
३१. आनंदाचा डोह, रा. ग. जाधव
३२. दासबोध : वाङ्मयीन समीक्षा, रमेश तेंडुलकर
३३. टीकास्वयंवर, भालचंद्र नेमाडे
३४. तुकाराम : अंतर्बाह्य संघर्षाची अनुभवरूपे, म. सु. पाटील
३५. धर्मसंप्रदाय आणि मध्ययुगीन मराठी वाङ्मय, र. बा. मंचरकर
३६. प्राचीन मराठी वाङ्मयाचे स्वरूप, ह. श्री. शेणोलीकर
३७. मराठी संतवाणीचे मंत्राक्षरत्व, ह. श्री. शेणोलीकर
३८. मध्ययुगीन मराठी नाथसंप्रदायिक साहित्य संशोधनाच्या काही दिशा, र. रा. गोसावी
३९. तुकारामविषयक अभ्यासाचा मागोवा, मा. ना. आचार्य
४०. संत एकनाथांचा वारसा, रा. ग. जाधव
४१. संतसाहित्य : अभ्यासाच्या काही दिशा, कल्याण काळे व रा. शं. नगरकर
४२. मध्ययुगीन मराठी साहित्य : एक पुनर्विचार, श्री. रं. कुलकर्णी
४३. वाङ्मयेतिहासाची संकल्पना, द. दि. पुंडे
४४. शिवकालीन राजनीती आणि रणनीती, श्री. रं. कुलकर्णी
४५. संतसाहित्याचे समाजशास्त्रीय दृष्टिक्षेप, सदानंद मोरे
४६. तुकारामदर्शन, सदानंद मोरे
४७. महानुभाव साहित्य : शोध संचार, अविनाश आवलगावकर
४८. श्रीगोविंदप्रभुविषयक साहित्य : शोध आणि समीक्षा, अविनाश आवलगावकर
४९. लीळाचरित्र : संशोधन आणि समीक्षा, अविनाश आवलगावकर
५०. महानुभाव साहित्य : शोध आणि चिकित्सा, अविनाश आवलगावकर.
५१. प्राचीन मराठी भक्तीवाङ्मयाची स्वातंत्र्योत्तर समीक्षा, सतीश बडवे
५२. संतसाहित्याचा वाङ्मयीन अभ्यास, सुहासिनी इर्लेकर

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

- मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा स्थूल इतिहास : प्रारंभ ते इ.स. १६०० [DSE 1 C (3+1)]
- मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा स्थूल इतिहास - इ.स. १६०१ ते इ.स. १८१७ [DSE1 D (3+1)]

विद्यापीठ सत्र परीक्षा		
वेळ : ३ तास	घटकनिहाय प्रश्न तपशील	गुण : ७०
प्रश्न क्रमांक		गुण
प्रश्न १ ला	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी ५० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक १, २, ३)	१०
प्रश्न २ रा	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी २०० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक १)	२०
प्रश्न ३ रा	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी २०० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक २)	२०
प्रश्न ४ था	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे २०० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक ३)	२०
सत्र परीक्षा एकूण गुण		७०
अंतर्गत मूल्यमापन		
लेखी परीक्षा (घटक १, २ आणि ३)		२०
संशोधनपर प्रकल्प / क्षेत्रकार्य (घटक १, २ आणि ३)		१०
सत्र परीक्षा आणि अंतर्गत मूल्यमापन एकूण गुण		१००
विशेष सूचना :		
<ul style="list-style-type: none"> ● अंतर्गत मूल्यमापनाचे नियोजन महाविद्यालयाने करावे. ● विद्यार्थ्यांचे अंतर्गत मूल्यमापनविषयक लेखन / तपशील विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार, विहित कालावधीपर्यंत महाविद्यालयाकडे जमा असणे आवश्यक आहे. ● विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार विहित मुदतीत गुण विद्यापीठाकडे पाठवावे. 		

तृतीय वर्ष कला (T. Y. B. A.)

नियमित अभ्यासक्रम

पहिले सत्र

विषयाचे नाव

वर्णनात्मक भाषाविज्ञान : भाग १ [DSE 2 C (3)+1]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

- १ भाषा स्वरूप, वैशिष्ट्ये व कार्ये समजावून घेणे.
- २ भाषा अभ्यासाची आवश्यकता स्पष्ट करणे.
- ३ भाषा अभ्यासाच्या शाखा आणि विविध पद्धतींचा थोडक्यात परिचय करून घेणे.
- ४ वागिन्द्रियाची रचना, कार्ये आणि स्वननिर्मितीची प्रक्रिया समजावून घेणे.
- ५ स्वनविज्ञान, स्वनिमविचार आणि मराठीची स्वनिमव्यवस्था समजावून घेणे.

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	<p>भाषा : स्वरूप व संकल्पना</p> <p>१ भाषा : स्वरूप, वैशिष्ट्ये व कार्ये</p> <p>२ संदेशन : मानव व मानवेतर संदेशन</p> <p>३ भाषाभ्यासाच्या शाखा (ध्वनिविचार – व्याकरणविचार – अर्थविचार – शब्दसंग्रह - स्थूल परिचय)</p> <p>४ भाषेच्या अभ्यासाचे महत्त्व व भाषाभ्यासाच्या पद्धती (ऐतिहासिक, वर्णनात्मक, सामाजिक, तुलनात्मक – स्थूल परिचय)</p>	१	१५
२	<p>स्वनविचार</p> <p>१ स्वनविज्ञान : स्वरूप व संकल्पना (उच्चारणकेंद्री - संचारणकेंद्री – श्रवणकेंद्री)</p> <p>२ वागिन्द्रिय : रचना व कार्ये स्वनांची निर्मितिप्रक्रिया</p> <p>३ स्वनांचे वर्गीकरण व वर्गीकरणाची तत्त्वे (उच्चारण स्थान, उच्चारण अवयव, प्रयत्न)</p>	१	१५
३	<p>स्वनिमविचार</p> <p>१ स्वन -स्वनिम-स्वनांतर (परस्पर संबंध व प्रकार)</p> <p>२ स्वनिमनिश्चितीची तत्त्वे</p> <p>३ विनियोग संकल्पना (व्यवच्छेदक विनियोग- पूरक विनियोग - मुक्त परिवर्तन) मराठीची स्वनिमव्यवस्था (स्वरस्वनिम - अर्धस्वरस्वनिम - व्यंजन स्वनिम – खंडित व खंडाधिष्ठीत स्वनिम -बलाघात, सुरावली – नासिक्यरंजन - सीमासंधी)</p>	१	१५
४	संशोधनपर प्रकल्प / क्षेत्रकार्य (घटक १, २ आणि ३)	१	१५

दुसरे सत्र
विषयाचे नाव

वर्णनात्मक भाषाविज्ञान : भाग २ - ४ [DSE 2 D (3)+1]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. रूपविन्यास आणि मराठीची रूपव्यवस्था समजावून घेणे
२. वाक्यविन्यास आणि वाक्यव्यवस्थेचा मराठी भाषेच्यासंदर्भात परिचय करून देणे
३. अर्थविन्यास या संकल्पनेचा भाषावैज्ञानिक अंगाने परिचय करून देणे

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	रूपिमविचार १ रूपविन्यास (संकल्पना) २ रूपिका - रूपिम - रूपिकांतर : स्वरूप व प्रकार ३ रूपिम निश्चितीची तत्त्वे ४ विनियोग संकल्पना ५ प्रकृती आणि प्रत्यय यांचे वर्गीकरण	१	१५
२	वाक्यविचार १ वाक्यविन्यास (संकल्पना परिचय) २ घटक आणि रचना : परस्पर संबंध ३ वाक्याचे घटक (उद्देश्य, विधेय) ४ प्रथमोपस्थित संघटक संकल्पना व वाक्यविश्लेषण (शब्द - शब्दबंध - उपवाक्य - वाक्य) ५ वाक्यांचे प्रकार	१	१५
३	अर्थविचार १ अर्थ : स्वरूप व संकल्पना २ अर्थविन्यास (संकल्पना परिचय) ३ अर्थाचे वर्गीकरण (प्रकार: सांकल्पनिक अर्थ - साहचर्यपर अर्थ- शैलीगत अर्थ- भावपर अर्थ- परावर्तीत अर्थ - विषय अर्थ) ४ अर्थविन्यासाची व्यापकता (समानार्थी शब्द, अनेकार्थी शब्द - सरूपता - अर्थसमावेश - अर्थविरोध)	१	१५
४	संशोधनपर प्रकल्प / क्षेत्रकार्य (घटक १, २ आणि ३)	१	१५

संदर्भ ग्रंथ :

१. वैखरी, अशोक केळकर
२. भाषाविज्ञान : वर्णनात्मक आणि ऐतिहासिक, मिलिंद मालशे, लोकवाड.मय प्रकाशन,मुंबई.
३. मराठीचा भाषिक अभ्यास, मु.श्री.कानडे
४. वर्णनात्मक भाषाविज्ञान :स्वरूप आणि पद्धती, संपा.कल्याण काळे,डॉ.सोमण
५. आधुनिक भाषाविज्ञान, संपा. कल्याण काळे
६. अभिनव भाषाविज्ञान, डॉ.गं.ना.जोगळेकर
७. वर्णनात्मक भाषाविज्ञान, डॉ.लीला गोविलकर
८. भाषाशास्त्रविचार, डॉ. र. बा.मंचरकर
९. ध्वनिविचार, ना.गो.कालेलकर, डॉ.प्रभाकर जोशी
१०. सुलभ भाषाविज्ञान, दत्तात्रय पुंडे
११. भाषाविज्ञान परिचय, स.गं.मालशे
१२. सुबोध भाषाविज्ञान, प्र.न. जोशी
१३. आधुनिक भाषाविज्ञान : सिद्धांत,उपयोजन, मिलिंद मालशे
१४. आधुनिक भाषाविज्ञान, डॉ.मिलिंद सं. मालशे
१५. भाषाशास्त्र प्रदीप, संपा. स. गं. मालशे, द. दि. पुंडे, अंजली सोमण
१६. भाषा आणि भाषाविज्ञान, रमेश धोंगडे
१७. मराठीचे वर्णनात्मक भाषाविज्ञान, डॉ. महेंद्र कदम, स्नेहवर्धन प्रकाशन,पुणे
१८. भाषाविज्ञान परिचय, संपा. डॉ. वसंत शेकडे, संजय नगरकर व इतर, नवनरेन्द्र प्रकाशन .
१९. भाषाविज्ञान : संकल्पना व स्वरूप, डॉ.आरती कुलकर्णी

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

- वर्णनात्मक भाषाविज्ञान : भाग १ [DSE 2 C (3)+1]
- वर्णनात्मक भाषाविज्ञान : भाग २ [DSE 2 D (3)+1]

विद्यापीठ सत्र परीक्षा		
वेळ : ३ तास	घटकनिहाय प्रश्न तपशील	गुण : ७०
प्रश्न क्रमांक		गुण
प्रश्न १ ला	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी ५० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक १,२, ३)	१०
प्रश्न २ रा	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी २०० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक १)	२०
प्रश्न ३ रा	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे प्रत्येकी २०० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक २)	२०
प्रश्न ४ था	३ पैकी २ प्रश्नांची उत्तरे २०० शब्दांपर्यंत लिहा. (घटक ३)	२०
सत्र परीक्षा एकूण गुण		७०
अंतर्गत मूल्यमापन		
लेखी परीक्षा (घटक १, २ आणि ३)		२०
संशोधनपर प्रकल्प / क्षेत्र कार्य (घटक १, २ आणि ३)		१०
सत्र परीक्षा आणि अंतर्गत मूल्यमापन एकूण गुण		१००
विशेष सूचना :		
<ul style="list-style-type: none"> ● अंतर्गत मूल्यमापनाचे नियोजन महाविद्यालयाने करावे. ● विद्यार्थ्यांचे अंतर्गत मूल्यमापनविषयक लेखन / तपशील विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार, विहित कालावधीपर्यंत महाविद्यालयाकडे जमा असणे आवश्यक आहे. ● विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार विहित मुदतीत गुण विद्यापीठाकडे पाठवावे. 		

तृतीय वर्ष कला (T. Y. B. A.)

नियमित अभ्यासक्रम

पहिले सत्र

विषयाचे नाव

कार्यक्रम संयोजनातील भाषिक कौशल्ये : भाग -१ [SEC 2 C (2)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

१. कार्यक्रमांचे स्वरूप आणि प्रकार समजून घेणे.
२. कार्यक्रम संयोजनातील भाषिक कौशल्ये प्राप्त करणे.

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	कार्यक्रमांचे स्वरूप आणि प्रकार १. कार्यक्रमांचे स्वरूप आणि प्रकार : भाषणे, चर्चासत्रे, परिषदा, गटचर्चा, बैठक, मेळावे, कला – सांस्कृतिक कार्यक्रम, जाहिरात, विपणनविषयक, आभासी २. कार्यक्रम संयोजनातील विविध घटक (आयोजक, प्रायोजक, जाहिरात, निवेदक) आणि त्यांचे कार्य	१	१५
२	कार्यक्रम संयोजनातील भाषिक कौशल्ये १. पूर्वतयारी २. कार्यक्रम संयोजनातील भाषेचे महत्त्व ३. कार्यक्रमाची योजना, आखणी आणि रूपरेषा १. कार्यक्रमपूर्व नियोजन २. कार्यक्रमातील विविध घटक ३. भाषेचा वापर : निवेदन, प्रास्ताविक, परिचय, स्वागत, मनोगत, आभार, सूत्रसंचालन. ४. कार्यक्रमपश्चात कामे	१	१५

दुसरे सत्र
विषयाचे नाव

कार्यक्रम संयोजनातील भाषिक कौशल्ये : भाग २ [SEC 2 D (2)]

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे :

- १ कार्यक्रम संयोजनातील लेखन कौशल्ये संपादन करणे.
- २ कार्यक्रम संयोजनातील भाषिक कौशल्ये प्राप्त करणे.
- ३ आभासी कार्यक्रमांचे भाषिक कौशल्ये संयोजन करणे.

घटक	तपशील	श्रेयांक	तासिका
१	कार्यक्रम संयोजनातील लेखन कौशल्ये १ निमंत्रणपत्र व निमंत्रणपत्रिका लेखन २ कार्यक्रमपत्रिका लेखन ३ मानपत्र लेखन ४ बातमी लेखन ५ कार्यक्रम अहवाल लेखन	१	१५
२	कार्यक्रम संयोजन १ कविसंमेलन २ वाचन प्रेरणा दिन ३ मराठी भाषा पंधरवाडा ४ मराठी भाषा दिन ५ व्याख्यानमाला ६ पुस्तक प्रदर्शन आभासी कार्यक्रम संयोजन १ झूम / गुगल मिट वरील व्याख्यान २ फेसबुक व यूट्यूब वरील कार्यक्रम live करणे वा अपलोड करणे.	१	१५

संदर्भग्रंथ :

- १ व्यावहारिक मराठी, पुणे विद्यापीठ प्रकाशन.
- २ मराठी भाषेची संवाद कौशल्ये, य. च. म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.
- ३ व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी संभाषण व लेखन कौशल्ये, संपा. डॉ. पृथ्वीराज तौर, डॉ. शैलेन्द्र लेंडे, डॉ. वंदना महाजन.
- ४ व्यावहारिक व उपयोजित मराठी, संपादक संदीप सांगळे, डायमंड प्रकाशन.
- ५ कार्यक्रमाचे प्रभावी संयोजन आणि सूत्रसंचालन, जयप्रकाश बगदे, साकेत प्रकाशन
- ६ व्यावहारिक मराठी, ल रा. नासिराबादकर, फडके प्रकाशन

- ७ प्रसारमाध्यमे आणि मराठी भाषा, संपादक डॉ. भास्कर शेळके, कर्मवीर प्रकाशन पुणे
 ८ व्यावहारिक मराठी, डॉ. लीला गोविलकर, डॉ. जयश्री पाटणकर
 ९ व्यावहारिक मराठी, डॉ. कल्याण काळे, डॉ. दत्तात्रय पुंडे, निराली प्रकाशन

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

- कार्यक्रम संयोजनातील भाषिक कौशल्ये : भाग १ [SEC 2 C (2)]
- कार्यक्रम संयोजनातील भाषिक कौशल्ये : भाग २ [SEC 2 D (2)]

विद्यापीठ सत्र परीक्षा		
वेळ : २ तास	घटकनिहाय प्रश्न तपशील	गुण : २५
प्रश्न क्रमांक		गुण
प्रश्न १ ला	दोन पैकी एका प्रश्नाचे उत्तर लिहा. (घटक १)	१०
प्रश्न २ रा	दोन पैकी एका प्रश्नाचे उत्तर लिहा. (घटक २)	१०
प्रश्न ३ रा	दोन पैकी एका प्रश्नाचे उत्तर लिहा. (घटक १ आणि २)	५
एकूण गुण		२५
अंतर्गत मूल्यमापन		
लेखी परीक्षा, गृहपाठ, चर्चासत्र, सादरीकरण, समूह चर्चा, प्रकल्प कार्य, अभ्यास भेट यापैकी कोणत्याही दोन प्रकारांतून अंतर्गत मूल्यमापन करावे. (१५+१०)		२५
एकूण गुण		५०
विशेष सूचना :		
<ul style="list-style-type: none"> ● अंतर्गत मूल्यमापनाचे नियोजन महाविद्यालयाने करावे. ● विद्यार्थ्यांचे अंतर्गत मूल्यमापनविषयक लेखन / तपशील विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार, विहित कालावधीपर्यंत महाविद्यालयाकडे जमा असणे आवश्यक आहे. ● विद्यापीठाच्या निर्देशानुसार विहित मुदतीत गुण विद्यापीठाकडे पाठवावे. 		

Savitribai Phule Pune University

(Formerly University of Pune)

Three Year B.Sc. Degree Program in Geography

(Faculty of Science & Technology)

F.Y.B.A. (Geography)

Choice Based Credit System Syllabus

To be implemented from Academic Year 2019-2020

Title of the Course: B.A. (Geography)

Preamble for the Syllabus:

Savitribai Phule Pune University has decided to change the syllabi of various faculties from June,2019. Taking into consideration the rapid changes in arts & Humanities aches in different areas of Geography and related subjects board of studies in Geography with concern of teachers of Geography from different colleges affiliated to Savitribai Phule Pune University has prepared the syllabus of F.Y.B.A. Geography. To develop the syllabus the U.G.C. Model curriculum is followed.

Preamble: This paper intends to acquaint the students with various dimensions of Physical Geography, and its challenges. The students of Geography,F.Y.B. A.should understand the current issues in Physical geography. Specifically Physical geography focused on Lithosphere, Fluvial Cycle, Atmosphere, Hydrosphere.

Objectives:

- I. To introduce the students to the basic concepts in Physical geography.
- II. To introduce latest concept in Physical geography
- III. To acquaint the students with the utility and application of Physical geography in different regions and environment.
- IV. IV. To make the students aware about Earth system (Lithosphere, Atmosphere, Biosphere and Hydrosphere)

Course Outcome:

Upon successful completion of this course, the student will be able to:

- i) The geographical maturity of students in their current and future courses shall develop.
- ii) The student develops theoretical, applied and computational skills.

Course Structure**F. Y. B. A. GEOGRAPHY**

Sr. No.	Semester	Course No	Name of the Course	Category
1	Semester I	Gg- 110 (A)	Physical Geography	Geography DSE - 1
2	Semester – II	Gg- 110 (B)	Human Geography	Geography DSE - 2

S. Y. B. A. GEOGRAPHY

Paper Code	Semester	Paper	Subject
Gg: 210(A)	III	G2	Environmental Geography I OR Economic Geography -I
Gg: 220(A)	III	S1	Geography of Maharashtra - I OR Population Geography – I
Gg: 201(A)	III	S2	Practical Geography – I (Scale and Map Projections)
Gg: 210(B)	IV	G2	Environmental Geography II OR Economic Geography -II
Gg: 220(B)	IV	S1	Geography of Maharashtra - II OR Population Geography – II
Gg: 201(B)	IV	S2	Practical Geography – II (Cartographic Techniques, Surveying and Excursion / Village / Project Report)

T. Y. B. A. GEOGRAPHY

Paper Code	Semester	Paper	Subject
Gg: 310(A)	V	G3	Geography of Disaster Management-I OR Geography of Tourism- I
Gg: 320(A)	V	S3	Geography of India -I OR Geography of rural development -I
Gg: 301(A)	V	S4	Practical Geography – I (Techniques of Spatial Analysis)
Gg: 310(B)	VI	G3	Geography of Disaster Management-II OR Geography of Tourism -II
Gg: 320(B)	VI	S3	Geography of India -II OR Geography of rural development -II
Gg: 301(B)	VI	S4	Practical Geography – II (Techniques of Spatial Analysis, Surveying and Excursion / Village / Project Report)

Equivalence of Previous syllabus along with new syllabus:

	Old course	New Course
Paper I	Gg-110 Elements of Geomorphology	Gg-110(A) Physical Geography
Paper II		Gg-110(B) Human Geography

Details of Syllabus:

Semester I
Physical Geography

Sr. No	Topic	Sub Topics	Teaching Hours	Total Credits
1.	Introduction to Physical Geography	1)Definitions of Physical Geography 2)Nature and scope of Physical Geography 3)Branches of Physical Geography 4) Introduction about the Earth system (Lithosphere, Atmosphere, Hydrosphere and Biosphere)	12	03
2	Lithosphere	1) Interior of the earth 2)Wegner's Continental Drift Theory 3) Davis Concept of Cycle of erosion	12	
3	Atmosphere	1) Structure of the atmosphere 2)Heat Balance 3)Pressure belts and wind system 4) Forms and types of Precipitation	12	
4	Hydrosphere	1) Hydrological cycle 2) General structure of ocean floor 3)Waves and Tides 4) Field Visit (Not more than one day) for observations geographical places and landforms.	12	

Reference Books

- 1) Clyton K., (1986), Earth Crust, AdusBook , London.
- 2) Davis W. M., (1909), Geographical Essay, Ginnia Co.
- 3) Dayal P., (1996), Text Book of Geomorphology, Shukla Book Depot, Patna.
- 4) Kale V.S. and Gupta A., (2015), Introduction of Geomorphology, University Press, PVT Kolkata.
- 5) Kale V.S. and Gupta A., (2001), Elements of Geomorphology, Oxford Univ. Press.
- Monkhouse, (1951), Principle of Physical Geography, McGraw Hill Pub – New York.
- 6) Pitty A. F., (1974), Introduction to Geomorphology, Methuen London.
- 7) Singh Savindra, (2000), Physical Geography, PrayagPustakBhavan, 20-A, University Road, Allahabad – 211002.
- 8) Steers J. A., (1964), The Unstable Earth Some Recent Views in Geography, Kalyani Publishers, New Delhi.
- 9) Swaroop Shanti, (2006), Physical Geography, King Books, NaiSarak, Delhi –110006.
- 10) Wooldridge S. W. and Morgan R. S., (1959), The Physical Basis of Geography and Outline of Geomorphology, Longman Green and Co. London.
- 11) More, Pagar&Thorat, (2014), Elements of Climatology & Oceanography, (Marathi), Atharv Publication, Pune
- 12) S MUKHERJEE, UNDERSTANDING PHYSICAL GEOGRAPHY, ORIENT BLACKSWAN (PVT)LTD

Semester II**DSE (Discipline Specific Elective) - II Geography**
Human Geography

Sr. No	Topic	Sub Topics	Teaching Hours	Credits
1.	Introduction to Human Geography	1)Definitions of Human Geography 2) Nature and scope of Human Geography 3) Branches and importance of Human Geography	12	03
2	Population	1)Factors affecting on distribution of population 2) Theory of demographic transition 3) Composition of Indian population (Gender and literacy)	12	
3	Settlements	1) Types and pattern of rural Settlements 2)Urbanisation in India 3) Urbanisation in Maharashtra	12	
4	Agriculture	1)Types of Agriculture 2) Factors affecting on Agriculture activity 3) Problems of Indian agriculture	12	

Reference Books

1. Chandna, R.C. (2010) Population Geography, Kalyani Publisher.
2. Hassan, M.I. (2005) Population Geography, Rawat Publications, Jaipur
3. Daniel, P.A. and Hopkinson, M.F. (1989) The Geography of Settlement, Oliver & Boyd, London.
4. Musmade Arjun, Sonawane Amit and Jyotiram More, Population & Settlement Geography, (2015), Diamond Publication Pune.
5. Jyotiram More and Musmade Arjun (2015) Regional Geography of India .Diamond Publication Pune.
6. Johnston R; Gregory D, Pratt G. et al. (2008) The Dictionary of Human Geography, Blackwell Publication.
7. Jordan-Bychkov et al. (2006) The Human Mosaic: A Thematic Introduction to Cultural Geography. W. H. Freeman and Company, New York.
8. Kaushik, S.D. (2010) Manavi Bhugol, Rastogi Publication, Meerut.
9. Maurya, S.D. (2012) Manav Bhugol, Sharda Pustak Bhawan. Allahabad.
10. Sudepta Adhikari (2016) Orient Blackswan PVT, New Delhi.
12. Sumitra Ghosh (2015), Introduction of Settlement Geography. Orient Blackswan PVT Kolkata.
13. Ghosh B.N. : Fundamentals of Population Geography
14. Hussin M. : Human Geography 1994
15. Money D.S. : Human Geography

16. Perpillou A.V. : Human Geography, Longman, London- 1986
17. Robinson H. : Human Geography, 1976
18. Mishra & Puri : Indian Economy 2004
19. India- 2008 : Govt. of India
20. Hassan Mohammed I. : Population Geography, 2005
21. Bhende Asha & Kanitkar Tara : Principles of Population studies
22. Perillouav : Human Geography, 1986
23. Singh, R.Y. : Geography of Settlement, 1998
24. Singh, Gopal : Mapwork & Practical Geography, 1999
25. Sawant S.B. Athavale A.S. and Musmade A H, Population Geography, Mehata publishing house, Pune
26. Chandana R.C. : Geography of Population, Kalyani Pub. Ludhayana 1988
- 27) S MUKHERJEE, UNDERSTANDING PHYSICAL GEOGRAPHY, ORIENT BLACKSWAN (PVT)LTD

Savitribai Phule Pune University

(Formerly University of Pune)

S.Y.B.A. (Geography) Correction

Choice Based Credit System Syllabus

To be implemented from Academic Year 2020-2021

Semester	Core Courses	Paper No	Paper Code	Subject	Total Lecture	Credit
III	Geography CC-1C	G2	Gg: 201(A)	Environmental Geography I OR Economic Geography -I	48	3
	Geography DSE – 1A	S1	Gg: 220(A)	Geography of Maharashtra - I OR Population Geography – I	48	3
	Geography DSE – 2A	S2	Gg: 210(A)	Practical Geography – I (Scale and Map Projections)	60	4
	SEC-I		SEC - A	Introduction to Geographical Information System (GIS) / Applied Course of Disaster	30	2

				Management		
IV	Geography CC-1C	G2	Gg: 201(B)	Environmental Geography II OR Economic Geography -II	48	
	Geography DSE – 1B	S1	Gg: 210(B)	Geography of Maharashtra – II OR Population Geography – II	48	3
	Geography DSE – 2B	S2	Gg: 220(B)	Practical Geography – II (Cartographic Techniques, Surveying and Excursion / Village / Project Report)	60	4
	SEC-I		SEC - B	& Introduction to Remote Sensing / Applied Course of Travel & Tourism	30	2

S. Y. B. A. GEOGRAPHY

Equivalence of Previous syllabus along with new syllabus:

Pager	Old Course (2013 Annual Pattern)	New Course (2019 Semester Pattern)
G2	Gg-210 Elements of Climatology and Oceanography OR	Gg: 210(A)Environmental Geography I OR Gg: 210(A)Economic Geography -I
G2	Gg-210 Geography of Disaster Management	Gg: 210(B)Environmental Geography II OR Gg: 210(B)Economic Geography -II
S1	Gg-220 Economic Geography OR	Gg: 220(A)Geography of Maharashtra - I OR Gg: 220(A) Population Geography – I
S1	Gg-220 Tourism Geography	Gg: 220(B) Geography of Maharashtra – II OR Gg: 220(B) Population Geography – II
S2	Gg-201 Fundamentals of Geographical Analysis	Gg: 201(A)Practical Geography – I (Scale and Map Projections)
S2		Gg: 201(B)Practical Geography – II (Cartographic Techniques, Surveying and Excursion / Village / Project Report)

S.Y.B.A. Geography (G2) Syllabus for Semester III**Name of Subject: Environment Geography- I, Subject Code: Gg.210 (A)****Objectives:**

1. To create the awareness about dynamic environment among the student.
2. To acquaint the students with fundamental concepts of environment geography for development in different areas.
3. The students should be able to integrate various factors of Environment and dynamic aspect of Environmental geography.
4. To make aware the students about the problems of environment, their utilization and conservation in the view of sustainable development

Sr. No.	Topic	Sub Topics	Teaching Hours	Total Credits
1	Introduction to Environmental Geography	<ol style="list-style-type: none"> 1. Definition, Nature and scope of Environmental Geography. 2. Types of Environment 3. Importance of Environmental Geography 4. Approaches to study of environmental Geography 	12	03
2	Ecosystem	<ol style="list-style-type: none"> 1. Meaning, concept and definition of ecosystem. 2. Structure (Biotic and Abiotic factors) and food chain, Tropic Level, food web, energy flow 3. Types of ecosystem <ol style="list-style-type: none"> a) Equatorial Forest and b) Pond Ecosystem 	12	
3	Biodiversity and its conservation	<ol style="list-style-type: none"> 1. Concept of biodiversity 2. Economic value and potential of biodiversity 3. Loss of biodiversity and hotspots in India 4. Conservation of biodiversity 	12	
4	Environmental Pollution	<ol style="list-style-type: none"> 1. Concept of Pollution 2. Air pollution-Causes, effects and control measures 3. Water pollution-Causes, effects and control measures 4. Soil pollution-Causes, effects and control measures 	12	

Reference Book:

1. Miller G.T., 2004, Environmental Science Working with the Earth, Thomson Books Cole, Singapore
2. Saxena H.M., 2017, Environmental Geography(Ed III), Rawat Publications, Jaipur
3. Odum E.P. et al.2005, Fundamentals of Ecology, Ceneage Learning, India

4. Sharma P.D.2015, Ecology and Environment, Rastogi Publications, Meerut
5. Kormondy, Edward J, 2012, Concept of Ecology, PHI Learning Pvt.Ltd, New Delhi
6. Singh R.B.(Eds) 2009, Biogeography and Biodiversity, Rawat Publications, Jaipur
7. Singh S, Prayag, 1997, Environment Geography, Pustak Bhawan, Allahabad
8. Chandana R.C.2002, Environmental Geography, Kalyani Publication, Ludhiana
9. Goudie A, 2001, The Nature of The Environment, Blackwell, Oxford
10. Gholap T. N., 2000, Environment Science, Nishikant Publications, Pune. (Marathi)
11. Choudhar A.H., & et. al., 2014, Disaster Management, Atharva Publication, Pune. (Marathi)
12. Musmade A. H., More J. C. 2014, Geography of Disaster Management, Diamond Publication, Pune. (Marathi)
13. Saptarshi P. G., More J. C., Ugale V. R., 2009, Geography and Natural Hazards, Diamond Publishing, Pune. (Marathi)

S.Y.B.A. Geography (G2) Syllabus for Semester IV

Name of Subject: Environment Geography- II, Subject Code: Gg.210 (B)

Objectives:

1. To create awareness about dynamic environment among the students.
2. To acquaint students with the fundamental concepts of Environment Geography.
3. To acquaint students about the past, presents and future utility and potentials of natural resources.
4. To make aware students about the problems of environment, its utilization and conservation in the view of sustainable development.

Sr. No.	Topic	Sub Topics	Teaching Hours	Total Credits
1	Environmental Disaster	1. Meaning and concepts of environmental disaster 2. Classification of Disaster 3. Natural Disaster a) Earthquake b) Flood 4. Biological Disaster a) Swine flu b) Novel Corona (COVID-19)	12	03

2	Environmental Problems	1. Global Warming and climate change 2. Ozone Depletion 3. Acid rain 4. Over use of chemical fertilizers, pesticides and insecticides	12	
3	Environmental Planning and Management	1. Need of Planning and Management 2. Micro, macro and meso level Planning and Management with reference to India 3. Environmental impact assessment	12	
4	Environmental Policies	1. Introduction of environmental policies 2. Environmental education in India 3. Kyoto Protocol	12	

Reference Book:

1. Miller G.T., 2004, Environmental Science Working with the Earth, Thomson Books Cole, Singapore
2. Saxena H.M., 2017, Environmental Geography,(III ED) Rawat Publicastions, Jaipur
3. Odum E.P. et al.2005, Fundamentals of Ecology, Ceneage Learning, India
4. Sharma P.D.2015, Ecology and Environment, Rastogi Publications,Meerut
5. Kormondy, Edward J, 2012, Concept of Ecology, PHI Learning Pvt. Ltd, New Delhi
6. Singh R.B.(Eds) 2009, Biogeography and Biodiversity, Rawat Publications, Jaipur
7. Singh S,Prayag, 1997, Environment Geography, Pustak Bhawan, Allahabad
8. Chandana R.C.2002, Environmental Geography, Kalyani Publication, Ludhiana
9. Goudie A, 2001, The Nature of The Environment, Blackwell ,Oxford
10. Gholap T. N., 2000, Environment Science, Nishikant Publications, Pune. (Marathi)
11. Choudhar A.H., & et. al., 2014, Disaster Management, Atharv Publication, Pune. (Marathi)
12. Musmade A. H., More J. C. 2014, Geography of Disaster Management, Diamond Publication, Pune. (Marathi)
13. Saptarshi P. G., More J. C., Ugale V. R., 2009, Geography and Natural Hazads, Diamond Publishing, Pune. (Marathi)

S.Y.B.A. Geography (G2) Syllabus for Semester III**Name of Subject: Economic Geography- I, Subject Code: Gg.210 (A)****Objectives:**

1. To introduce students to the basic principles and concepts of economic geography
2. To acquaint students with the applications to economic geography for development in different areas
3. The students should be able to integrate various factors of economic development and dynamic aspect of economic geography.

Sr. No.	Topic	Sub Topics	Teaching Hours	Total Credits
1	Introduction to Economic Geography	<ol style="list-style-type: none"> 1. Definition, nature and scope of economic geography. 2. Need and significance of economic geography 3. Economic geography and its relation with social sciences 4. Approaches of the study of economic geography 	12	03
2	Economic Activity	<ol style="list-style-type: none"> 1. Introduction and concept of economic activity with problems and prospect 2. Primary activity 3. Secondary activity 4. Tertiary activity 	12	
3	Concept and classification of resources	<ol style="list-style-type: none"> 1. Concept of resources 2. Renewable energy Resources <ol style="list-style-type: none"> i. Hydro electricity ii. Solar energy iii. Wind energy 3. Non-renewable Resources <ol style="list-style-type: none"> i. Coal, ii. Iron ore iii. Mineral oil 4. Conservation of resources 	12	
4	Agriculture	<ol style="list-style-type: none"> 1. Role of Agriculture in Indian economy 2. Factors influencing agriculture in India <ol style="list-style-type: none"> a) Physical b) Socio-economic c) Political and cultural 3. Agro-based industries in India <ol style="list-style-type: none"> a) Dairy industry b) Cotton industry 4. Agro –Tourism 	12	

Reference Books :

1. Gautam A., 2010, Advance Economic Geography, Sharda Pustak Bhavan, Allahabad
2. Chauhan R. N., 2007, Basic Principles of Economic Geography, ABD Publishers, Jaipur
3. Padey P. N., Economic Geography, Nirali Publication ,Pune
4. Sadhukhan S. K., 1994, Economic Geography An Appraisal of Resources, S Chand & Company Ltd ,New Delhi

5. Roy P., Mukherjee S., 1993, Economic Geography: Resource Appraisal of resources- New Central Book Agency, Calcutta
6. Mannur H. G., 2008, International Economics, Vikas Publishing House PvtLtd, Noida
7. Siddharth K., 2003, Economic Geography, Theories, Processes & Patterns, Kosalaya Publications Pvt, Ltd, Noida
8. Husain M., 2008, Geography of India, Tata McGraw Hill, New Delhi
9. Bhat L. S., 1973, Regional Planning in India, Statistical Publishing Society, Kolkata
10. Desai V, 1991, Fundamentals of Rural Development, Rawat Publications, New Delhi
11. Paranjape, Gupte, Karmarkar, 1974, Economic & Commercial Geography, Nirali Publication, Pune.
12. More J. C., 2014, Geography & Agriculture For MPSC Examination, Atharv Publication, Pune
13. Pagar S.D., Thorat A. M., More J. C., 2015, Agriculture Geography, Atharav Publication, Pune.

S.Y.B.A. Geography (G2) Syllabus for Semester IV

Name of Subject: Economic Geography- II, Subject Code: Gg.210 (B)

Objectives:

1. To acquaint students with the basic principles and concepts of economic geography
2. To acquaint the students with the applications to economic geography for development in different areas.
3. The main aims are to integrate the various factors of economic development and to acquaint the students with this dynamic aspect of economic geography.

Sr.No.	Topic	Sub Topics	Teaching Hours	Total Credits
1	Trade and Transport	1. Modes of Transportation and their cost effectiveness Significance of a) Road b) Rail c) Air 2. Transportation cost of Major types 3. Types of Trade a) National b) International 4. International trade of India	12	03
2	Industries	1. Factors influencing on location of industries. 2. Weber's theory of industrial location 3. Major industrial regions in India 4. a) Iron and steel industry in India b) Sugar Industry in Maharashtra	12	

3	Regional Planning Development	1. Concept of regional planning and development. Their importance 2. Objectives of regional planning 3. Regional and sectoral imbalance in India	12
4	Rural Development in India	1. Concept of rural development 2. Index of rural development 3. Various schemes of government for rural development a) IRD Programme b) DPAD Programme	12

Reference Books :

1. Gautam A., 2010, Advance Economic Geography, Sharda Pustak Bhavan, Allahabad
2. Chauhan R. N., 2007, Basic Principles of Economic Geography, ABD Publishers, Jaipur
3. Padey P. N., Economic Geography, Nirali Publication ,Pune
4. Sadhukhan S. K., 1994, Economic Geography An Appraisal of Resources, S Chand &Campany Ltd ,New Delhi
5. Roy P., Mukherjee S., 1993, Economic Geography: Resource Appraisal of resources- New Central Book Agency, Calcutta
6. Mannur H. G., 2008, International Economics, Vikas Publishing House Pvt Ltd, Noida
7. Siddharth K., 2003, Economic Geography, Theories, Processes & Patterns, Kisalaya Publications Pvt, Ltd, Noida
8. Husain M., 2008, Geography of India, Tata McGraw Hill, New Delhi
9. Bhat L. S., 1973, Regional Planning in India, Statistical Publishing Society, Kolkata
10. Desai V,1991, Fundamentals of Rural Development, Rawat Publications, New Delhi
11. Paranjape, Gupte, Karmarkar, 1974, Economic & Commercial Geography, Nirali Publication, Pune.
12. More J. C., 2014, Geography & Agriculture For MPSC Examination, Atharv Publication, Pune
13. Pagar S.D., Thorat A. M., More J. C., 2015, Agriculture Geography, Atharav Publication, Pune.

S.Y.B.A. Geography (S1)Syllabus for Semester III

Name of Subject: Population Geography, Subject Code: Gg.220 (A)

Objectives:

1. To understand the history of population.
2. To introduction of the basic concepts in Population Geography.
3. To understand the types of Population data.

Sr. No.	Topic	Sub Topics	Teaching Hours	Total Credits
1	Introduction	1. Definition, Nature and Scope, 2. Contextual significance of Population Geography, 3. Relation between Population Geography and other social Sciences.	12	03
2	Population Data & Presentation	1. Census of India 2. National Sample Survey, Sample Registration Survey, NFHS, DLHS, 3. Presentation of Population Data – Maps, Graphical Presentation, Computer Application	12	
3	Population Growth and Demographic Attributes	1. Factors affecting Growth of Population 2. Fertility, Mortality - (Concept, Measurement) 3. Migration - Concept, Causes, Types	12	
4	Composition of Population	1. Age-Sex pyramid, Age Structure 2. Occupational Structure, Dependency Ratio 3. Longevity, Life Expectancy. (with Reference to India)	12	

Reference Books:

1. Barrett H. R., 1995, Population Geography, Oliver and Boyd Publication,
2. Bhende A. and Kanitkar T., 2000, Principles of Population Studies, Himalaya Publishing House.
3. Chandna R. C. and Sidhu M. S., 1980, An Introduction to Population Geography, Kalyani Publishers.
4. Clarke J. I., 1965, Population Geography, Pergamon Press, Oxford.
5. Jones, H. R., 2000, Population Geography, 3rd ed., Paul Chapman, London.
6. Lutz W., Warren C. S. and Scherbov S., 2004, The End of the World Population Growth in the 21st Century, Earth scan
7. New bold K. B., 2009, Population Geography Tools and Issues, Rowman and Littlefield Publishers.
8. Pacione M., 1986, Population Geography-Progress and Prospect, Taylor and Francis.
9. Wilson M. G. A., 1968, Population Geography, Nelson Publishers.
10. Panda B P , 1988, Population Geography, Granth Academy, Bhopal (Hindi)
11. Maurya S D, 2009, Population Geography, Sharda Putak Bhawan, Allahabad (Hindi)
12. Chandna, R C, 2006, Population Geography, Kalyani Publishers, Delhi. (Hindi)

13. Sawant, Athavale, Musmade, Population Geography, Mehta Publication, Pune. (Marathi)
14. More J. C., 2014, Geography & Agriculture For MPSC Examination, Atharv Publication, Pune (Marathi)
15. Musmade A.H., Sonawane A.E., More J.C., 2015, Population & Settlement Geography, Diamond Publication Pune. (Marathi)

S.Y.B.A. Geography (S1), Syllabus for Semester IV

Name of Subject: Population Geography, Subject Code: Gg.220 (B)

Objectives:

1. To introduce students to the Population Policy of India and China.
2. To understand the Health indicator in India.
3. To acquaint students with the concept of urbanization in population geography.
4. To understand population theories.

Sr. No.	Topic	Sub Topics	Teaching Hours	Total Credits
1	Concept and theories of Population	1. Population and space: over Population, Optimum Population, Under Population 2. Malthusian Theory 3. Marxian Theory	12	03
2	Problems of Population and Population Polices	1. Population Problems in India. 2. Population Problems in developed countries 3. Population Policies in India and China	12	
3	Population as a Resources Contemporary Issues	1. Health Indicator in India 2. Population as Social Capital 3. Human Development Index.	12	
4	Urbanization	1. Concept of urbanization 2. History of urbanization in India, Trends of World urbanization. 3. Problems of Urbanization in India	12	

Reference Books:

1. Barrett H. R., 1995, Population Geography, Oliver and Boyd Publication,
2. Bhende A. and Kanitkar T., 2000, Principles of Population Studies, Himalaya Publishing

House.

3. Chandna R. C. and Sidhu M. S., 1980, An Introduction to Population Geography, Kalyani Publishers.
4. Clarke J. I., 1965, Population Geography, Pergamon Press, Oxford.
5. Jones, H. R., 2000, Population Geography, 3rd ed., Paul Chapman, London.
6. Lutz W., Warren C. S. and Scherbov S., 2004, The End of the World Population Growth in the 21st Century, Earth scan
7. New bold K. B., 2009, Population Geography Tools and Issues, Rowman and Littlefield Publishers.
8. Pacione M., 1986, Population Geography-Progress and Prospect, Taylor and Francis.
9. Wilson M. G. A., 1968, Population Geography, Nelson Publishers.
10. Panda B P , 1988, Population Geography, Granth Academy, Bhopal (Hindi)
11. Maurya S D, 2009, Population Geography, Sharda Putak Bhawan, Allahabad (Hindi)
12. Chandna, R C, 2006, Population Geography, Kalyani Publishers, Delhi. (Hindi)
13. Sawant, Athavale, Musmade, Population Geography, Mehta Pubication, Pune. (Marathi)
14. More J. C., 2014, Geography & Agriculture For MPSC Examination, Atharv Publication, Pune (Marathi)
15. Musmade A.H., Sonawane A.E., More J.C., 2015, Population & Settlement Geography, Diamond Publication Pune. (Marathi)

S.Y.B.A. Geography (S1), Syllabus for Semester III

Name of Subject: Geography of Maharashtra, Subject Code: Gg.220 (A)

Objectives:

1. To acquaint students with Geography of our State.
2. To make students aware of the magnitude of problems and prospects in Maharashtra.
3. To help students understand the inter relationship between the subject and the society.
4. To help students understand the recent trends in regional studies

Sr. No.	Topic	Sub Topics	Teaching Hours	Total Credits
1	Administrative Set up of Maharashtra	1. Historical and Political Background of the state 2. Geographical location of State 3. Adjoining States 4. Administrative Divisions	12	

2	Physical settings	1. Geological Structure of Maharashtra. 2. Physical Structure (Mountain, plateau, Plains) 3. Drainage Pattern (East and West flowing rivers) 4. Major Soil types and Distribution.	12	03
3	Climate	1. Climatic Regions of Maharashtra 2. Distribution of Rainfall 3. Draught prone areas- Problems and Management 4. Flood areas - Problems and Management	12	
4	Resources	1. Water :Problems in Utilization and conservation 2. Forest : Types and Conservation 3. Mineral; Iron ore, Manganese and Bauxite 4. Power : Hydro, Thermal, Atomic	12	

Reference Book:

1. Dikshit K.R ., Maharashtra in Maps,
2. Deshpande C. D. , Maharashtra
3. Sadhu Arun, Maharashtra, National Book Trust
4. Savadi A. B., Geography of Maharashtra: Nirali Prakashan, Pune.
5. Dastane S., Maharashtra, Ramchandra and company, Pune
6. Sawadi A. B., The Mega State Series : Nirali Publication, Pune.
7. Maharashtra state Agricultural Atlas
8. Karve I., Maharashtra its Land and people,
9. More J. C., 2014, Geography & Agriculture For MPSC Examination, Atharv Publication, Pune (Marathi)

S.Y.B.A. Geography (S1), Syllabus for Semester IV**Name of Subject: Geography of Maharashtra, Subject Code: Gg.220****(B)Objective :**

1. To make students aware about the Agriculture problems and prospects of Maharashtra.
2. To understand the population distribution and settlement pattern in Maharashtra.
3. To understand the concept of rural development.
4. To understand the prospectus in Tourism activity in Maharashtra and the role of MTDC and Role of MIDC in industrial development in rural area of Maharashtra

Sr. No.	Topic	Sub Topic & Learning Point	Hours	Credits
1	Agriculture	<ol style="list-style-type: none"> 1. Importance of Agriculture in Economy of Maharashtra 2. Major Crops - Wheat, Rice, Jawar, Bajra. 3. Cash Crops and Horticulture - Cotton, Sugarcane, Pomegranate, Grapes. 4. Problems of agriculture in Maharashtra. 	12	03
2	Population and Settlement	<ol style="list-style-type: none"> 1. Population distribution of Maharashtra 2. Population composition - Sex Ratio, Literacy, Occupational structure, Migration 3. Rural and Urban Settlements 4. Potential of Major Cities in Maharashtra – Mumbai, Pune, Nagpur 	12	
3	Rural Development of Maharashtra	<ol style="list-style-type: none"> 1. Concept of Rural Development 2. Parameters of Rural Development 3. Schemes For Rural Development 4. Case Studies – Hivare Bazar and Ralegan Siddhi (Ahmednagar), Patoda (Aurangabad) 	12	
4	Tourism	<ol style="list-style-type: none"> 1. Growth and development of tourism in Maharashtra 2. Tourism Potential of Maharashtra 3. Agro-Tourism 4. Role of MTDC 	12	

Reference Book:

1. Dikshit K.R ., Maharashtra in Maps,
2. Deshpande C. D. , Maharashtra
3. Sadhu Arun, Maharashtra, National Book Trust
4. Savadi A. B., Geography of Maharashtra: NiraliPrakashan, Pune.
5. Dastane S., Maharashtra, Ramchandra and company, Pune
6. Sawadi A. B., The Mega State Series : Nirali Publication, Pune.
7. Maharashtra state Agricultural Atlas
8. Karve I., Maharashtra its Land and people,
9. More J. C., 2014, Geography & Agriculture For MPSC Examination, Atharv Publication, Pune (Marathi)

S.Y.B.A. Geography (S2), Syllabus for Semester III**Name of the Subject: Scale and Map Projection, subject Code: Gg. 201 (A)****Practical Geography-I No. of Credits: 04**

Workload: Six Periods per week per batch consisting of 12 Students; however the last batch needs to have more than six students.

(Examination for the course will be conducted at the end of the semester)

Objectives of Course:

1. To introduce the basic concepts in Practical Geography
2. To enable students to use various Scales and Projection Techniques in Geography.
3. To acquaint students with the utility of various Projections in Geographical knowledge.
4. To explain the elementary and essential principles of practical work in Geography.

Course Outcome:

After the successful completion of the course, the students will be able to:

1. Develop practical skill and use of map scale and projection.
2. To make students aware of the new techniques, accuracy and skills of map making.

Note:

1. Use of Map stencils, Log tables, Calculator, computer, Statistical Tables is allowed at the time of Examination.
2. Students must check the practical's regularly and Journal should be certified by practical in-charge and Head of the Department before the examination.
3. Students without a certified journal should not be allowed for the practical examination.
4. Each of the practical batches needs a separate question paper.

Sr. No.	Topic	Sub Topic & Learning Point	No of Practical	Credits
1.	Introduction of Maps	1. Definition of Map 2. Elements of Map 3. Classification of Map: a. On the basis of scale: i) Small scale ii) Large Scale b. On the basis of function: i) Physical ii) Cultural 4. Use of map	03	04
2.	Map Scale	1. Definition of Map Scale. 2. Types of Map Scale a. Verbal Scale b. Numerical Scale c. Graphical Scale 3. Conversion Scale (British and Metric System) a. Verbal scale to Representative fraction b. Representative fraction into Verbal scale 4. Construction of Simple Graphical scale (At least two examples from each)	06	
3.	Basic of map projection	1. Definition and types of map projection 2. Basic Concepts of Projection: Latitude, Longitude, Parallel of latitude, Meridian of longitude, Prime meridian, Equator, Direction 3. Calculation of time basis on meridian and GMT (Calculation of minimum two examples)	04	
4.	Construction, properties and use of map projections	1. Zenithal Projection a. Zenithal Polar Gnomonic Projection 2. Conical Projection a. Conical projection with one standard parallel/Simple conical projection 3. Cylindrical Projection a. Cylindrical equal area projection 4. Mercator projection (At least two examples from each projection)	07	

Reference Books:

1. Sharma J. P., 2010, Prayogic Bhugol, Rastogi Publishers, Meerut.
2. Singh R. L. and Singh R. P. B., 1999, Elements of Practical Geography, Kalyani Publishers.
3. Slocum T. A., McMaster R. B. and Kessler F. C., 2008, Thematic Cartography and Geovisualization (3rd Edition), Prentice Hall.
4. Tyner J. A., 2010, Principles of Map Design, The Guilford Press.
5. Sarkar A., 2015, Practical Geography: A Systematic Approach, Orient Black Swan Private Ltd., New Delhi
6. Singh R. L. and Duttta P. K., 2012, Prayogatama Bhugol, Central Book Depot, Allahabad
7. Ahirrao Y., Karanjkehele E. K., 2002, Practical Geography, Sudarshan Publication, Nashik
8. Saptarshi P. G., Jog S. R., Statistical Methods ,
9. Karlekar S. N., 2008, Statistical Methods, Diamond Publication, Pune
10. Kanetkar T. P., Kulkarni S. V., 1986, Surveying and Leveling, Pune Vidyarthi Griha Publication, Pune
11. Kumbhare A., Practical Geography,
12. Saha P., Basu P., 2007, Advanced Practical Geography, Books and Allied (P) Ltd, Kolkata

S.Y.B.A. Geography (S2), Syllabus for Semester IV

**Name of the Subject: Cartographic Techniques, Surveying and Excursion
/ Village / Project Report subject Code: Gg. 201 (B)**

Practical Geography-II No. of Credits: 04

Workload: Six Periods per week per batch consisting of 12 Students; however the last batch needs to have more than six students.

(Examination for the course will be conducted at the end of the semester)

Objectives of Course:

1. To introduce the students to the basic and contemporary concepts in Cartography.
2. To acquaint the students with the utility and applications of various Cartographic Techniques.
3. To introduce the latest concepts regarding the modern cartography in the field of Geography.
4. To explain the elementary and essential principles of practical work in Geography.

Course Outcome:

After the successful completion of the course, the students will be able to:

1. Develop practical knowledge and application of cartographical techniques.
2. To make students aware of the new techniques, accuracy and skills of Map Making.

Note :

1. Use of Map stencils, Log tables, Calculators, Statistical Tables is allowed at the time of Examination.
2. Journal completion by the students and the certified by practical in-charge and Head of the Department is compulsory.
3. Students without a certified journal should not be allowed for the practical examination.
4. Each of the practical batches needs a separate question paper.

Sr. No.	Topic	Sub Topic & Learning Point	No of Practical	Credits
1.	Introduction to Cartography	1. Definition of Cartography 2. Development of cartography a. Traditional b. Modern 3. Use of Cartography	02	04
2.	Cartographic techniques	1. Techniques of representation of data (Use and limitations) a. Simple line graph b. Simple bar Graph c. Pie diagram d. Choropleth Map e. Isopleth Method (Isoheight or Isothermal) f. Flow diagram (At least 01 example of each manually and using computer)	06	
3.	Surveying	1. Definition of Surveying 2. Types of North Direction (True, Magnetic and Grid North) 3. Types of Survey (Any three) a. Plane Table Survey : (Radiation Method and Intersection Method) b. GPS Survey and plotting c. Dumpy level / Auto level survey i) Rise and Fall Method ii) Collimation Method d. Demonstration of Total Station 4. Measurement of land: i) Measurement of survey field ii) Example on measurement of area (Circle, Square, Rectangle, Triangle, Uneven shape) iii) Conversion of area (hector into Acer, Square km into square meter, Square meter to Square feet)	08	
4.	Excursion / village/city survey and report writing	Study tour to places of geographical interest anywhere in the country Or Socio- economic survey of village/city	04	

Reference Books:

1. Sharma J. P., 2010, Prayogic Bhugol, Rastogi Publishers, Meerut.
2. Singh R. L. and Singh R. P. B., 1999, Elements of Practical Geography, Kalyani Publishers.
3. Slocum T. A., McMaster R. B. and Kessler F. C., 2008, Thematic Cartography and Geovisualization (3rd Edition), Prentice Hall.
4. Tyner J. A., 2010, Principles of Map Design, The Guilford Press.
5. Sarkar A., 2015, Practical Geography: A Systematic Approach, Orient Black Swan Private Ltd., New Delhi
6. Singh R. L. and Duttta P. K., 2012, Prayogatama Bhugol, Central Book Depot, Allahabad
7. Ahirrao Y., Karanjkehele E. K., 2002, Practical Geography, Sudarshan Publication, Nashik
8. Saptarshi P. G., Jog S. R., Statistical Methods ,
9. Karlekar S. N., 2008, Statistical Methods, Diamond Publication, Pune
10. Kanetkar T. P., Kulkarni S. V., 1986, Surveying and Leveling, Pune Vidyarthi Griha Publication, Pune
11. Kumbhare A., Practical Geography,
12. Saha P., Basu P., 2007, Advanced Practical Geography, Books and Allied (P) Ltd, Kolkata
13. Advanced Practical Geography: 2007, Saha P., Basu P., Books and Allied (P) Ltd, Kolkata

S.Y.B.A. Geography Syllabus**Name of Subject: Introduction to Geographic Information System****Subject Code: SEC – A, Semester – III****Total Credit:02,****Total Periods: 30****Objectives:**

1. To introduce the students about the basic concepts of GIS.
2. To acquaint the students with the utility and applications of GIS Technique.
3. To create the awareness about Geospatial technology among the students.
4. To inculcate skill of map making among the students by using GIS Technique.

Sr. No.	Topic	Sub Topics	Teaching Hours	Total Credits
1	Introduction to GIS	1. Definition of GIS 2. Stages of GIS Development 3. Objectives of GIS 4. Components GIS 5. GIS Applications	06	2
2	Data Types & Models	1. Spatial Data – Concept, Sources; Data Models – Raster & Vector 2. Non-spatial Data – Concept, Sources; Data Models – Relational, Network, Hierarchical & Object-orientated	06	
3	Software based Practical	1. Geo-referencing of Toposheet/Map 2. Digitization of Point, Line & Polygon (at least one layer of each) 3. Data Attachment 4. Creation of Layout and Map	18	

Course Outcomes:

On successfully completion of this course, the students will able to -

- Comprehend knowledge about the concepts in GIS.
- Acquire skills of map making using GIS.

Reference Books:

- Burrough, P. A. and McDonnell, R. A. (2000): Principles of Geographical Information Systems, Oxford University Press, New York.
- Chang, K. T. (2008): Introduction to Geographic Information Systems, Avenue of the Americas, McGraw-Hill, New York.
- Debashis, C. and Sahoo, R. N. (2015): Fundamentals of Geographic Information System, Viva Books Private Limited.
- DeMers, M. N. (2008): Fundamentals of Geographic Information Systems, John Wiley and Sons, New Delhi.
- Heywood, I., Cornelius, S. and Carver, S. (2011): An Introduction to Geographical Information Systems, Pearson Education, New Delhi.
- Karlekar, S. (2007): Bhaugolik Mahiti Pranali (GIS), Diamond Publications, Pune.
- Korte, G. B. (2001): The GIS Book, Onward Press, Bangalore.
- Longley, P. A., Goodchild, M. F., Maguire, D. J. and Rhind, D. W. (2002): Geographical Information Systems and Science, John Wiley & Sons, Chichester.
- Lo Albert, C. P., Yeung and Albert K. W. (2002): Concepts and Techniques of Geographical Information Systems, Prentice Hall of India, New Delhi.

- Pandey, J. and Pathak D. (2015): Geographic Information System, TERI Press, The Energy and Resources Institute, New Delhi.
- Paul, A. L., Michel, F. G., Maguire, D. J. and Rhind, D.W. (2002): Introduction to Geographic Information Systems and Science, John Wiley and Sons Ltd.

S.Y.B.A. Geography Syllabus

Name of Subject: APPLIED COURSE OF DISASTER MANAGEMENT

Subject Code: SEC – A Semester - III

Total Credit:02,

Total Periods: 30

Objectives:

The objectives of the course are to develop following Skills among the students

- 1.To introduce basic concepts and fundamental structure of Disaster Management (DM).
- 2.To inculcate critical thinking and problem-solving abilities on disaster management.
- 3.To enable students to assess the situation and design plan for Disaster management

Unit no.	Topic	Sub Topics	Teaching Hours	Total Credits
1	Fundamental Concepts, Measurement / Parameter and Types of Disasters	a) Disaster, Hazard, Risk, Vulnerability, Resilient b) Magnitude, Intensity, Frequency, Duration, Spatial dispersion	06	02
2	Phases of Disaster Management Role of Geographers and organizations	a) Concept: Mitigation, Preparedness, Response, Recovery, Rehabilitation. b) Role of Geographers	08	
3	Comparative Assessment of Disaster Management- I	a) Earthquake: - India and Japan b) Flood:- India and Netherland	08	
4	Assessment of Disaster Management- II	Assignment based on Primary or secondary data on any one Geographical scale- local/ regional/national/ global	08	

1. Disaster Management Guidelines, GOI-UND Disaster Risk Program (2009-2012)

2. Damon, P. Copola, (2006) Introduction to International Disaster Management, Butterworth Heineman.

3. Gupta A.K., Niar S.S and Chatterjee S. (2013) Disaster management and Risk Reduction, Role of Environmental Knowledge, Narosa Publishing House, Delhi.

4. Murthy D.B.N. (2012) Disaster Management, Deep and Deep Publication PVT. Ltd. New Delhi.

5. Modh S. (2010) Managing Natural Disasters, Mac Millan publishers India LTD.

6. Dr. Mrinalini Pandey (2017) Disaster Management, Wiley India Pvt. Ltd.

7. Tushar Bhattacharya (2018) Disaster Science and Management, McGraw Hill Education (India) Pvt. Ltd.

9. Arjun Musmade, Jyotiram More (2014) Geography of Disaster Management, Diamond Publication, Pune. (Marathi)

10. P. P. Marathe (2010), Disaster Management Concepts & Practices Diamond Publication, Pune. (Marathi)

S.Y.B.A. Geography Syllabus

Name of Subject: Introduction to Remote Sensing

Subject Code: SEC-B Semester – IV

Total Credit:02,

Total Periods: 30

Objectives:

1. To introduce the students about the basic concepts of Remote Sensing.
2. To acquaint the students with the utility of RS and its applications.
3. To inculcate the skill of satellite image interpretation among the students.

Sr. No.	Topic	Sub Topics	Teaching Hours	Total Credits
1	Introduction to Remote Sensing	1. Concept, Definition and Types of RS 2. Development of RS in India 3. Stages in RS 4. Electromagnetic Spectrum 5. Applications of RS	07	2
2	Image Interpretation	1. Elements of Visual Image Interpretation 2. Visual Image Interpretation of Satellite Images i.e. IRS or LANDSAT	07	
3	Software based Practical	1. Image Downloading through Bhuvan/USGS 2. Layer Stacking 3. Image Enhancement 4. Image Classification - Unsupervised	16	

Course Outcomes:

On successful completion of this course, the students will be able to -

- Obtain knowledge about the concepts of remote sensing.
- Acquire skills in visual interpretation of satellite images.

Reference Books:

- Anji Reddy, M. (2008): Textbook of Remote Sensing and Geographic Information System, B.S. Publication, Hyderabad.
- Bhatta B., (2011): Remote Sensing and GIS, Oxford University Press, India.
- Campbell, J. (2002): Introduction to Remote Sensing, Taylor & Francis, London.
- Cracknell, A.P. (1991): Introduction to Remote Sensing, Tylor & Francis, London.
- Gupta, R.P. (1990): Remote Sensing Geology. Springer Verlag.
- Heywood, I., Steve, C. and Cornelius, S. (2003): An Introduction to Geographical Information Systems, Pearson Education.
- Jensen, J. R. (2000): Remote Sensing of the Environment: An Earth resource Perspective, Prentice Hall.
- Jensen, J. R. (2005): Introductory Digital Image Processing, Prentice Hall, New Jersey.
- Joseph, G. (2004): Fundamentals of Remote Sensing, Universities Press, Hyderabad, India.
- Karlekar, S. (2006): Doorsamvedan - Remote Sensing (Marathi), Diamond Publications, Pune.
- Karlekar, S. (2017): Dursamvedan Aani Bhougolik Mahiti Pranali (Marathi), Diamond Publications, Pune.
- Lillesand, T. M., Kiefer, R. W. and Chipman, J. W. (2016): Remote Sensing and Image Interpretation, 6th Edition, Wiley India.
- Rao R. M. (2002): Geographical Information Systems, Rawat Publication.
- Sabins, F. F. (1996): Remote Sensing: Principles and Interpretation, W.H. Freeman and Company, San Francisco.

S.Y.B.A. Geography Syllabus

Name of Subject: APPLIED COURSE OF Travel & Tourism

Subject Code: SEC – B Semester -IV

Total Credit:02,

Total Periods: 30

Objectives

1. To develop basic framework to understand the various elements of tourism management.
2. To evaluate the role of transport in travel and tourism industry.
3. To develop the skills to arrange, manage and implement various types of tours.

Skills to be developed:

1. Students will be able to perform online as well as offline booking and cancellation procedures for different available modes of travel and tourism.
2. Students will be able to acquire earning skills in tourism industry.

Introduction to Tourism			
Unit No.	Topic	Learning Point	Periods
1	Introduction to Travel and Tourism	1.1 Basic concepts: Travel & Tourism 1.2 Types of Tourist and Tourism 1.3 Types of transportation	05
2	Local Tourism	2.1 Concept and need of local tourism 2.2 Introduction to local tourist places	05
3	Tour planning and Skill development	3.1 Basic skills: Communication, Time Management, Computer operating, online booking, Net banking, Cancellation of booking and ticket, etc. 3.2 Framing the tour plan (Itinerary): Budget (Costing), Duration, Insurance, Route and other requirements for individual, family, group and mass level tours 3.3 Promotion of tourism	10
4	Project work and Visit to tourist place	4.1 One short tour (Not more than two days duration) and Preparation of tour report.	10

Text Books:

1. Bhatia. Tourism Development (New Delhi, Sterling)
2. Seth: Tourism Management (New Delhi, Sterling)
3. Kaul: Dynamics of Tourism (New Delhi, Sterling)
4. Mill and Morrison – The Tourism system an Introductory Text (1992) Prentice Hall
5. Cooper, Fletcher, Tourism, Principles and practices (1993) Pitman
6. Burkart and Medlik Tourism, Past, Present and Future (1981) Heinemann, ELBS.
7. P.S. Gill, Dynamics of Tourism (4 Vols) Anmol Publication.
8. P.C. Sinha, Tourism Management. Anmol Publication.

References:

1. Travel Industry : Chunky Gee et-al
2. Tourism Systems - Mill and Morrison
3. Tourism Management Vol - 4 - P.C. Sinha
4. Tourism Development - R. Gartner
5. Studies in Tourism - Sagar Singh
6. Tourism: Principles and Practices - Cooper C., Fletcher J., Gilbert D and Wanhil.
7. Tourism: Principles and Practices - McIntosh , R.W.
8. Tourism : Past, Present and Future - Burkart & Medli

Savitribai Phule Pune University

(Formerly University of Pune)

**Three Year B.A. and B.Sc. Degree Program in Geography (Faculty
of Science & Technology)**

T.Y.B.A. (Geography)

Choice Based Credit System Syllabus

To be implemented from Academic Year 2021-2022

T.Y.B.A. (Geography) Choice Based Credit System Syllabus

To be implemented from Academic Year 2021-2022

Course Structure

F. Y. B. A. GEOGRAPHY

Sr. No.	Semester	Course No	Name of the Course	Category
1	Semester I	Gg.110 (A)	Physical Geography	CC – 1 A
2	Semester II	Gg.110 (B)	Human Geography	CC – 1 B

S. Y. B. A. GEOGRAPHY

Paper Code	Semester	Paper	Subject
Gg: 210(A)	III	G2 CC1C	Environmental Geography I OR Economic Geography -I
Gg: 220(A)	III	S1 DSE 1 A	Geography of Maharashtra - I OR Population Geography – I
Gg: 201(A)	III	S2 DSE 2 A	Practical Geography – I (Scale and Map Projections)
(Value/skill based course)	III	SEC 2 A	Applied Course of Disaster Management
Gg: 210(B)	IV	G2 CC1D	Environmental Geography- II OR Economic Geography -II
Gg: 220(B) DSE 1 B	IV	S1 DSE 1 B	Geography of Maharashtra – II OR Population Geography – II
Gg: 201(B) DSE 2 B	IV	DSE 2 B	Practical Geography – II (Cartographic Techniques, Surveying and Excursion / Village / Project Report)
(Value/skill based course)	IV	SEC 2 B	Applied Course of Travel and Tourism Geography

T.Y.B.A. Geography

Paper Code	Semester	Paper	Subject
Gg: 310(A)	V	CC1E	Geography of Disaster Management-I OR Geography of Tourism- I
Gg: 320(A)	V	DSE 1 C	Geography of India –I OR Geography of Rural Development -I
Gg: 301(A)	V	DSE 2 C	Practical Geography – I (Techniques of Spatial Analysis)
(Value/skill based course)		SEC 2C	Research Methodology – I
Gg: 310(B)	VI	CC1F	Geography of Disaster Management-II OR Geography of Tourism -II
Gg: 320(B)	VI	DSE 1D	Geography of India -II OR Geography of Rural Development -II
Gg: 301(B)	VI	DSE 2D	Practical Geography – II (Techniques of Spatial Analysis, Surveying and Excursion / Village / Project Report
(Value/skill based course)		SEC 2 D	Research Methodology – II

Equivalence of Previous syllabus along with new syllabus:

Paper	Old Course	New Course
G3	Gg-310 Regional Geography of India OR Gg-310 Human Geography	Geography of Disaster Management-I OR Geography of Tourism- I
G3		Geography of Disaster Management-II OR Geography of Tourism- II
S3	Gg-320 Agricultural Geography OR Gg-320 Population and Settlement Geography	Geography of India –I OR Geography of Rural Development -I
S3		Geography of India –II OR Geography of Rural development -II
S4	Gg-301 Techniques of Spatial Analysis	Practical Geography – I (Techniques of Spatial Analysis)
S4		Practical Geography – II (Techniques of Spatial Analysis, Surveying and Excursion / Village / Project Report

Semester V

Geography of Disaster Management-I CC1E(No. of Credits: 03)

Objectives:

- 1) To introduce students the concept of disaster & its relation with Geography.
- 2) To acquaint the students with the utility & application of hazards in different areas & its management.
- 3) To make the students aware of the need of protection & disaster management.

Sr. No.	Topic	Learning Points	No. of Lectures
1	Concepts in disaster management.	a) Concept of management b) Aims and objectives c) Pre-disaster management and Post – disaster management	12
2	Introduction to hazards, disasters	a) Meaning and definition of Disasters b) Geographical conditions and disasters c) Classification of Disasters	12
3	Disaster management and measures	a) Structure of disaster management - Preparedness, Response, Recovery, Mitigation, Rehabilitation b) Standard operating procedure of management on government level c) Role of media	12
4	Climatic disasters and their management	a) Hail Storm & Cloud Burst a) Cyclones and Storms b) Droughts and Floods	12

- Alexander, D. (1993): Natural Disasters. UCL Press Ltd., London
- Bloom, A.L., 1998. Geomorphology. A Systematic Analysis of Late Cenozoic Landforms. Pearson Education (Singapore) Pte. Ltd.
- Chandna, R. C., 2000. A Geography of Population, Concepts, Determinants and Patterns, Kalyani Publishers, New Delhi.
- Copola P Damon, 2007, Introduction to International Disaster Management
- Cuny, F. 1983, Development and Disaster, Oxford University Press.
- Govt. of India, 2005, Disaster Management Act Government of India, New Delhi.
- Hamblin, W.K., 1989. The Earth's Dynamic Systems, Macmillan Publishing Company, New York.
- Huggett, D.A., 2004. Fundamentals of Biogeography, Routledge.
- Kale, V.S. and Gupta, A., 2001. Introduction to Geomorphology, Orient Longman, Calcutta.
- Knox, P. and Agnew J., 1998. The Geography of the World Economy, Arnold, London.
- Lutgens, F.K. and Tarbuck, E.J., 2007. The Atmosphere. Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, USA.
- Ross, D. A., 1988. Introduction to Oceanography. Prentice Hall, New Jersey.

- Saptarshi P. G., More J. C., Ugale V. R. and Arjun Musmade (2009), “Geography and Natural Hazard” Diamond, Pune.
- Savindra Singh, (2000): Environmental Geography. PrayagPustakBhavan, Allahabad
- Singh, S., 1998. Geomorphology, PrayagPustakBhavan, Allahabad.
- Strahler, A.A. and Strahler, A. N., 2002. Physical Geography: Science and Systems of the Human Environment, John Wiley and Sons, INC.
- Musmade Arjun. H., More J. C., 2014, Geography of Disaster Management, Diamond, Pune.
- A.H.Choudhar ,P.N.Salve, S.M.Kadam.R.H.Choudhar,V.C.Ithape (2010), “Contemporary Issues and Geography”,Atharva ,Pune.

CBCS PATTERN TYBA GEOGRAPHY

Semester V
Geography of Tourism- I CC1E(No. of Credits: 03)

Objectives:

- 1) To understand the history of Tourism
- 2) To introduce the students to the basic concepts in Tourism Geography.
- 3) To understand the types of Tourism
- 4) To gain knowledge different aspects of Tourism Geography.

Sr. No.	Topic	Sub Topic & Learning Point	No. of Lectures
1	Introduction	a) Definition and Nature <ol style="list-style-type: none"> i. Definition of Tourists and Tourism ii. Nature of Tourism iii. Importance of Tourism b) Scope and Extent <ol style="list-style-type: none"> i. Tourism and Travel as basic needs of mankind. ii. Tourism and Development. iii. Tourism as product c) Role of Geography in Tourism	12
2	Determinants of Tourism Development	a) Physical <ol style="list-style-type: none"> i. Relief ii. Climate iii. Forest b) Socio-Cultural <ol style="list-style-type: none"> i. Religious ii. Historical iii. Sports c) Political --i) Policies ii) Safety of Tourists iii) Accessibility	12
3	Concept and Classification of Tourism	a) Classification of tourism based on <ol style="list-style-type: none"> i. Nationality ii. Travel Time iii. Purpose b) Concept of Tourism - I <ol style="list-style-type: none"> i. Agro-Tourism ii. Eco- Tourism iii. Wildlife Tourism c) Concept of Tourism - II <ol style="list-style-type: none"> i. Health/medical Tourism ii Sports Tourism 	12
4	Basic Infrastructure in Tourism	a) Mode of Transportation <ol style="list-style-type: none"> i) Road ii) Railiii) Water iv)Air b) Communication <ol style="list-style-type: none"> i. Role of Guide in tourism development ii. Internet/Telephone/Mobile/TV iii. Electronic and Printing Media c) Travel and Tourism Agencies	12

Reference Books

1. Geography of Tourism: Robinson H. (1996)
2. Tourism Development, Principles and Practices: Bhatia A.K., Sterling Publisher Ltd., New Delhi
3. Geography of Tourism and Recreation: S. N. Singh (1985)
4. Tourism Today: A Geographical Analysis: Douglas Pearce (1987)
5. Tourism: Economic Physical and Social Impact: Mathieson A. and Wall C, Logman, U.K.
6. India: A Tourist Paradise: Manoj Das.
7. Tourism Today: An Indian Perspectives: Maneet Kumar
8. Geography of Travel and Tourism: Hudman L.E.
9. Successful Tourism Management: Seth P.N. (1985) Sterling Publisher Ltd., New Delhi.
10. Tourism Analysis: Smith S.L.J.
11. Tourism in India: Gupta V.K.
12. Dynamics of Tourism: Kaul R. N., Sterline Publisher Ltd.
13. Geography of Tourism: S.B. Shinde, Phadke Prakashan, Kolhapur 2

Semester V
Geography of India -I DSE 1 C(No. of Credits: 03)

Objective:

1. To acquaint the students with geography of our Nation.
2. To make the student aware of the magnitude of problems and Prospects at National level.
3. To help the students to understand the inter relationship between the subject and the society.
4. To help the students to understand the recent trends in regional studied

Sr. No	Unit	Subunit	No. of Lectures
1	Introduction	a) Location and Extent b) Historical Background c) International boundaries of India and related issues d) States and Union territories	12
2	Physiography	a) The Northern Mountains b) The North Indian Plains c) The Peninsular Plateau d) The Costal lowlands and Islands	12
3	Drainage	a) Himalayan Rivers: The Indus , The Ganga, The Brahmaputra b) East Flowing Rivers- Mahanadi, Godavari, Krishna, Kaveri c) Major West Flowing Rivers- Narmada, Tapi, Mahi d) Minor West Flowing Rivers originating in Western Ghat	12
4	Climate Soils and Natural Vegetation	a) Various Seasons and Weather Associated with them b) Types of Soils and its Distribution c) Soil Degradation and Conservation d) Types of Natural Vegetation and its Distribution	12

Reference Books

1. Aher A.B., Chaodhari A. P & Chaodhari Archana. Regional Geography of India Prashant Publication Jalgaon 2015
2. Deshpande C.D: India-A Regional Interpretation Northern Book Centre, New Delhi.1992.
3. Farmer, B.H.: An Introduction to South Asia. Methuen, London, 1983.
4. Govt. of India: India - Reference Annual, 2001 Pub. Div, New Delhi, 2001.
5. Govt. of India: National Atlas of India, NATMO Publication, Calcutta..
6. Govt. of India: The Gazetteer of India. Vol I & III Publication Division, New Delhi, 1965.
7. Learmonth, A.T.A. et.al(ed.) : Man and Land of South Asia Concept, New Delhi.
8. Mitra, A.: Levels of Regional Development India Census of India, Vol I, Part I-A (i) and (ii) New Delhi, 1967.
9. Routray, J.K.: Geography of Regional Disparity Asian Institute of Technology, Bangkok, 1993.
10. Shafi, M: Geography of South Asia, McMillan & Co., Calcutta, 2000.

11. Singh, R.L.(ed.): India: A Regional Geography. National Geographical Society. India, Varanasi, 1971.
12. Spate, O.H.K. and Learmonth, A.T.A.; India and Pakistan - Land, People and Economy Methuen & Co., London, 1967.
13. P. G. Saptarshi, J. C. More, V. R. Ugale & A. H. Musmade :A Geographical Region of India : Diamond Publication (2009) (Marathi)
14. Patil S. G., Suryawanshi R. S., Pacharne S., Choudhar A. H. : Economic Geography, Atharav Prakashan, Pune. (2014) (Marathi).
15. Musmade Arjun. H., More J. C., 2015, Geography of India , Diamond, Pune.

CBCS PATTERN TYBA GEOGRAPHY

Semester V

Geography of Rural Development -I DSE 1 C(No. of Credits: 03)**Objectives:**

1. To understand the concept, nature and scope of rural development in India.
2. To overview various approaches to rural development.
3. To discuss some important issues related to rural development.
4. To study various schemes and policies for rural health in India.

Sr. No.	Topic	Sub Topic	Learning Points	No. of Lectures
1	Introduction	Nature and Scope	a) Concept of Rural Development b) Definition and meaning of rural development c) Causes of Rural Backwardness d) Nature and Scope of Rural Development in India	12
2	Approaches to Rural Development in India	Approach	a) Gandhian Approach b) Decentralized Planning Approach c) Sectoral Approach d) Participatory Approach	12
3	Issues of Rural Development	Issues	a) Lack of safe drinking water b) Rural Sanitation Problems and Programs c) Green revolution and its benefits to Urban and Rural Sectors d) Urban-Rural Divide	12
4	Rural Health	Health Care and Services	a) Health Care Services in Rural Areas b) Maternal and Child Health c) National Health Policy of India d) National Rural Health Mission	12

Reference Books

1. Vasant Desai: Rural Development in India, Himalaya Publishing House, Mumbai, 2012.
2. Singh, R.B. (1985): *Geography of Rural Development*. New Delhi, India: Inter India.
3. Mukherjee, Neela. (1993). *Participatory Rural Appraisal: Methodology and Application*. Delhi, India: Concept Pubs. Co.
4. Rural Development Satya Sundaram, Himalaya publication House Mumbai
5. Indian economy R. D. Sudharam Chand and co. Ramnagar New Delhi.
6. Commercial Geography Dr. B.S.Nagi. KedarnathRamnath publications Meerut,
7. Human Resource Development T.Y. Rao SAGE Publication New Delhi.
8. Katar Singh -Rural Development –Principles, Policies and Management.
9. Agricultural Geography (second edition) Jasbir singh and S.S. Dhillon Tata mc crow publication

10. Interntation Technology and Globalization S.K. Bansal APII Publishing Corp. Ansari Rd. Dayraganj Delhi.
11. Economic Geography. Sadha –Khan 8. Ruural Energy criai S. Giriappa Himalaya Publishing House Mumbai
12. Anand, Subhash. (2013). *Dynamics of Rural Development*. Delhi, India: Research India Press.
13. Mukundan,N.-Rural Development and Poverty eradication in India.
14. Krishnamurthy, J. (2000). *Rural Development - Problems and Prospects*. Jaipur, India: Rawat Publs.
15. Ramachandran, H., and Guimaraes, J.P.C. (1991). *Integrated Rural Development in Asia–Leaning fromRecent Experience*. New Delhi, India: Concept Publishing.
16. Palione, M. (1984). *Rural Geography*. London, UK: Harper and Row.
17. Dutt and Sundaram- Indian Economy, S.Chand Publications, New Delhi, 2013-07-02.
18. Mishra,S.K. and PuriV.K. - Economics of Development and Planning, Himalaya Publishing House, Mumbai, 2012.
19. K Vijayakumar Empowerment of weaker section future planning and strategies for Rural Development in India.
20. Shankar Chatterjee- Implementation of Rural Development.
21. Gilg A. W., 1985: An Introduction to Rural Geography, Edwin Arnold, London.
22. Misra R. P. and Sundaram, K. V. (eds.), 1979: Rural Area Development: Perspectives

Semester V
Practical Geography- I
(Techniques of Spatial Analysis) DSE- 2 C
(No. of Credits: 04)

Workload: Six Periods per week per batch consisting of 12 Students; however the last batch needs to have more than six students.

(Examination for the course will be conducted at the end of the semester)

Objective:

1. To introduce the basic concepts and techniques of Geographical Analysis.
2. To introduce the students with SOI Toposheets and acquire the Knowledge of Toposheet interpretation.
3. To introduce the students with Weather Maps and acquire the Knowledge of its interpretation.
4. To introduce the students with Aerial Photographs and Satellite Images and acquire knowledge to interpret it .
5. To acquaint students with the spatial and structural characteristics of Practical Geography.
6. To explain the elementary and essential principles on field of practical work.

Note:

1. Students must check the practicals regularly and journal should be certified by practical in-charge and Head of the Department before examination.
2. Use of Map stencils, Log tables, Calculator, Computer, Statistical Tables are allowed at the time of examination.
3. Students without a certified journal should not be allowed for the practical examination.
4. Each of the practical batches needs a separate question paper.
5. Internal and External examiner should set jointly the question paper for each batch.

Sr. No.	Topic	Sub Topic & learning Points	No. of Lectures
1.	Introduction of S.O.I. Toposheet & Relief Representation	a. Introduction of Survey of India Toposheets: Marginal Information, Conventional signs and symbols and Colours in S.O.I. Toposheets. b. Types of toposheets / Indexing of toposheets c. Methods of Relief Representation i) Qualitative: Hachures, Hill shading, Layer Tint. ii) Quantitative: Contours, Form lines, Bench Marks, Spot Heights, Triangulation Mark, Relative Height (r)	15
2.	Interpretation of S.O.I.	a. Reading of SOI toposheets from plain, plateau and Mountainous region. (Minimum one	15

	Toposheets and Data generation	Toposheet per region) b. One day field Excursion for orientation of toposheets, observation and Identification of Geographical Features and Preparation of a Brief Report	
3.	Introduction & Interpretation Weather Maps	a. Introduction to Weather Maps b. Symbols in Daily Weather Report used by India Meteorological Department (IMD) c. Isobaric Pattern d. Reading of Weather Map from i) Summer ii) Monsoon iii) Winter Season (Minimum one weather map from each season)	15
4.	Introduction & Application of GIS & Remote Sensing Techniques	a. Definition and Components of GIS b. GIS Data Types (spatial and non-spatial), Raster and Vector data c. Introduction of Aerial Photographs & Satellite Images d. Use of Computer open source Software for GIS & RS techniques in Geography	15

Reference Books:

1. Ahirrao, D. Y. and Karanjkehele, E.K., 2002. Pratyakshik Bhugol, Sudarshan Publication, Nashik.
2. Buoygoot, J. 1964., An Introduction to Map work and Practical Geography, University Tutorial, London.
3. Burrough, P. A., and McDonnell, R. A., 2000. Principles of Geographical Information System, Oxford University Press.
4. Curran, P. 1989., Principles of Remote Sensing, Logman, London.
5. Dickinson, G. C., 1979, Maps and Air Photographs, Arnold Publisher, New Delhi.
6. Dr. P. G. Saptrashi and Dr. S. R. Jog., 1991, Statistical Methods (Marathi)
7. Ebdon, D., 1977. Statistics in Geography: A Practical Approach, Basil Blackwell, Oxford.
8. Kumbhar, A., 2000. Pratyakshik Bhugol, Sumeru Publications, Mumbai.
9. Lillesand, T. M. and Kiefer, R. W., 2002. Remote Sensing and Image Interpretation, John Wiley and Sons, New Delhi.
10. Lutgens, F. K. and Tarbuck, E.J., 2007. The Atmosphere. Prentice hall, Englewood Cliffs, New Jersey, USA.

11. Monkhouse, F. J. and Wilkinson, H. R. 1971. Maps and Diagrams. Methuen and Co. Ltd. London, UK.
12. Ramamurthy, K., 2006. Map Interpretation, Rex Printers, Madras.
13. Siddhartha, K., 2006. Geography Through Maps, Kisalaya Publication, Pvt. Ltd, New Delhi.
14. Singh L. R. and Singh R., 1973. Map Work and Practical Geography, Central Book Depot, Allahabad.
15. Singh R. L. and Dutt, P.K., 1968. Elements of Practical Geography, Students Friends, Allahabad.
16. Singh R. L., 2005. Elements of Practical Geography. Kalyani Publishers, New Delhi.
17. Singh, G., 2005. Map Work and Practical Geography, Vikas Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi.
18. Strahler, A. A. and Strahler, A. N., 2002. Physical Geography. Science and Systems of the Human Environment, John Wiley & Sons, INC.
19. Strahler, A. H. and Strahler, A. N., 1992. Modern Physical Geography. John. Wiley & Sons, INC.
20. डॉ.काळे व्ही.बी. २०२१ 'प्रात्यक्षिक भूगोल' प्रशांत पब्लिकेशन, जळगाव.

Semester V
SEC 2 C
Value/Skill based Course
Research Methodology - I
CREDIT - 2

Objectives:

1. To develop the understanding of the basic concept of research
2. To develop the understanding of the basic framework of sampling and data collection
3. To develop the understanding of various sampling methods and techniques

Topic No.	Topic	Sub-Topic	No. of Lectures
1	Introduction to Research Methodology	i. Meaning and objectives of research ii. Characteristics of Research iii. Types of Research iv. Various steps in Research Process	10
2	Research Design	i. Introduction of Research Design ii. Purpose of Research Design iii. Characteristics of Good Research Design	10
3	Research Problem	i. Definitions of the Research Problem ii. Identification of a Research Problem iii. Technique involved in defining a problem	10

References

1. Montello Daniel R. and Sutton Paul C. (2006) – Introduction to scientific research Methods if Geography. By Saga Publication
2. Kothari , C. R. (2004) – Research Methodology -Methods and techniques, New Age.
3. Mishra, H.N. and Sing, V.P. (1998)- research Methodology in Geography, Rawat Publication
4. Clifford, N. Fresh S, Valentine, G. (2010) - Key Methods in Geography , Saga Publication
5. Gregory , K. J. (2000) – The changing Nature of Physical Geography, Arnold, London
6. Gomez basil and Jones, III John Paul (editor) (2010) – Research Methods in geography : A Critical, Wiley – Blackwell
7. Harvey, David (1971) – Explanation in Geography, Edward Arnold , London
8. Chorley, R. J. and P. Hagg-tt(ed) (1967) – Models in Geography , Methuen

Semester VI

T.Y.B.A. (Geography) Choice Based Credit System Syllabus

be implemented from Academic Year 2021-2022

Paper Code	Semester	Paper	Subject
Gg: 310(B)	VI	CC1F	Geography of Disaster Management-II OR Geography of Tourism -II
Gg: 320(B)	VI	DSE 1D	Geography of India -II OR Geography of rural development -II
Gg: 301(B)	VI	DSE 2D	Practical Geography – II (Techniques of Spatial Analysis, Surveying and Excursion / Village / Project Report
(Value/skill based course)		SEC 2 D	Research Methodology – II

Semester VI**Geography of Disaster Management-II CC1F (No. of Credits: 03)**

Sr. No.	Topic	Learning Points	No. of Lectures
1	Geological and Geomorphic disasters and their management	a) Earthquakes b) Landslides c) Tsunami	12
2	Anthropogenic disasters and their management	a) Deforestation b) Forest fire c) Soil degradation	12
3	Global Environmental issues	a) Global warming b) Ozone depletion c) Acid rain	12
4	Case Studies of disaster	a) Tsunami in Indian ocean -2004 b) Fukushima Nuclear disaster -2011 c) Kedarnath Cloud Burst -2013	12

Reference books:

- Alexander, D. (1993): Natural Disasters. UCL Press Ltd., London
- Bloom, A.L., 1998. Geomorphology. A Systematic Analysis of Late Cenozoic Landforms. Pearson Education (Singapore) Pte. Ltd.
- Chandna, R. C., 2000. A Geography of Population, Concepts, Determinants and Patterns, Kalyani Publishers, New Delhi.

- Copola P Damon, 2007, Introduction to International Disaster Management
- Cuny, F. 1983, Development and Disaster, Oxford University Press.
- Govt. of India, 2005, Disaster Management Act Government of India, New Delhi.
- Hamblin, W.K., 1989. The Earth's Dynamic Systems, Macmillan Publishing Company, New York.
- Huggett, D.A., 2004. Fundamentals of Biogeography, Routledge.
- Kale, V.S. and Gupta, A., 2001. Introduction to Geomorphology, Orient Longman, Calcutta.
- Knox, P. and Agnew J., 1998. The Geography of the World Economy, Arnold, London.
- Lutgens, F.K. and Tarbuck, E.J., 2007. The Atmosphere. Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, USA.
- Ross, D. A., 1988. Introduction to Oceanography. Prentice Hall, New Jersey.
- Saptarshi P. G., More J. C., Ugale V. R. and Arjun Musmade (2009), "Geography and Natural Hazard" Diamond, Pune.
- Savindra Singh, (2000): Environmental Geography. PrayagPustakBhavan, Allahabad
- Singh, S., 1998. Geomorphology, PrayagPustakBhavan, Allahabad.
- Strahler, A.A. and Strahler, A. N., 2002. Physical Geography: Science and Systems of the Human Environment, John Wiley and Sons, INC.
- A.H.Choudhar ,P.N.Salve, S.M.Kadam.R.H.Choudhar,V.C.Ithape (2010), "Contemporary Issues and Geography",Atharva ,Pune.
- Musmade Arjun. H., More J. C., 2014, Geography of Disaster Management, Diamond, Pune.

Geography of Tourism- II CC1F(No. of Credits: 03)

Objectives:

1. To understand the history of Tourism
2. To introduce the students to the basic concepts in Tourism Geography.
3. To understand the types of Tourism
4. To gain knowledge different aspects of Tourism Geography.

Sr. No.	Topic	Sub Topic & Learning Point	No. of Lectures
1.	Role of Accommodation in Tourism	a) Accommodation Types <ol style="list-style-type: none"> i. Hotels, Motels, Inn, Dharmashalas ii. Govt. Accommodation, Tourist homes iii. Private accommodations and unrecognized accommodations b) Factors affecting choice of Accommodation c) Role of Accommodation in Tourism Development	12
2.	Impact of Tourism	a) Economic impact <ol style="list-style-type: none"> i. Effect on foreign exchange ii. Employment generation iii. Infrastructure development b) Physical and Environmental impacts <ol style="list-style-type: none"> i. Land Degradation ii. Loss of plant and animal life iii. Air and water pollution c) Social cultural impacts <ol style="list-style-type: none"> i. Crime and Gambling activities ii. Languages iii. Traditional arts 	12
3.	Planning and Policies of tourism development	a) World Tourism Organization (WTO) b) India Tourism Development Corporation (ITDC) c) Maharashtra Tourism Development Corporation (MTDC)	12
4.	Case studies of Major Tourist Centers in India	a) Hill Station- Manali and Mahabaleshwar b) Historical- Tajmahal and Raigadh fort c) National Parks- Kaziranga, Melghat	12

Reference Book

1. A Geography of Tourism: Robinson H. (1996)
2. Tourism Development, Principles and Practices: Bhatia A.K., Sterling Publisher Ltd., New Delhi
3. Geography of Tourism and Recreation: S. N. Singh (1985)
4. Tourism Today: A Geographical Analysis: Douglas Pearce (1987)

5. Tourism: Economic Physical and Social Impact: Mathieson A. and Wall C, Logman, U.K.
6. India: A Tourist Paradise: Manoj Das.
7. Tourism Today: An Indian Perspectives: Maneet Kumar
8. Geography of Travel and Tourism: Hudman L.E.
9. Successful Tourism Management: Seth P.N. (1985) Sterling Publisher Ltd., New Delhi.
10. Tourism Analysis: Smith S.L.J.
11. Tourism in India: Gupta V.K.
12. Dynamics of Tourism: Kaul R. N., Sterline Publisher Ltd.
13. Geography of Tourism: S.B. Shinde, Phadke Prakashan, Kolhapur 2

CBCS PATTERN TYBA GEOGRAPHY

Semester VI
Geography of India -II DSE1 D(No. of Credits: 03)

Objective:

1. To acquaint the students with geography of our Nation.
2. To make the student aware of the magnitude of problems and Prospects at National level.
3. To help the students to understand the inter relationship between the subject and the society.
4. To help the students to understand the recent trends in regional studied

Sr. No	Unit	Subunit	No. of Lectures
1	Cultural Setting	a) Religions of India b) Languages of India c) Major tribes, tribal areas and their problems	12
2	Transportation & Communication	a) Role of Transportation in regional development of India b) Land ways, Airways and Waterways c) Developments in communication technology	12
3	Resources	a) Iron ore and Manganese b) Coal and Petroleum c) Hydro and Thermal Power	12
4	Agriculture	a) Significance of agriculture in Indian Economy. b) Agro Based Industries: Sugar, Cotton & Textile c) Agriculture Revolution in India: Green, White & Blue	12

Reference Books

1. Aher A.B , Chaodhari A. P & Chaodhari Archana. Regional Geography of India Prashant Publication Jalgaon 2015
2. Deshpande C.D: India-A Regional Interpretation Northern Book Centre, New Delhi.1992.
3. Farmer, B.H.: An Introduction to South Asia. Methuen, London, 1983.
4. Govt. of India: India - Reference Annual, 2001 Pub. Div, New Delhi, 2001.
5. Govt. of India: National Atlas of India, NATMO Publication, Calcutta..
6. Govt. of India: The Gazetteer of India. Vol I & III Publication Division, New Delhi, 1965.
7. Learmonth, A.T.A. et.al(ed.) : Man and Land of South Asia Concept, New Delhi.

8. Mitra, A.: Levels of Regional Development India Census of India, Vol I, Part I-A (i) and (ii) New Delhi, 1967.
9. Routray, J.K.: Geography of Regional Disparity Asian Institute of Technology, Bangkok, 1993.
10. Shafi, M: Geography of South Asia, McMillan & Co., Calcutta, 2000.
11. Singh, R.L.(ed.): India: A Regional Geography. National Geographical Society. India, Varanasi, 1971.
12. Spate, O.H.K. and Learmonth, A.T.A.; India and Pakistan - Land, People and Economy Methuen & Co., London, 1967.
13. P. G. Saptarshi, J. C. More, V. R. Ugale & A. H. Musmade :A Geographical Region of India : Diamond Publication (2009) (Marathi)
14. Patil S. G., Suryawanshi R. S., Pacharne S., Choudhar A. H. : Economic Geography, Atharav Prakashan, Pune. (2014) (Marathi).
15. Musmade Arjun. H., More J. C., 2015, Geography of India , Diamond, Pune.

CBCS PATTERN TYBA GEOGRAPHY

Semester VI**Geography of Rural Development II DSE 1 D (No. of Credits: 03)****Objectives-**

1. To study the problems and policies related to education in rural areas.
2. To create awareness among the students about various area development programmes and Target Group Programmes implemented in India.
3. To create a positive approach for rural development among the students through the examples of successful case studies.

Sr. No.	Topic	Sub Topic	Learning Points	No. of Lectures
1	Education in Rural Areas	Problems	a) Problems in School Education b) School Dropouts c) Girl Child Education d) Sarva Siksha Abhiyan: National Literacy Mission	12
2	Area Development Programmes:	Programmes	a) Drought Prone Area Programme b) Command Area Development Programme c) Desert Development Programme d) Hill Area Development Programme	
3	Target Group Programmes	Programmes	a) Suwarnajayanti Gram Swoyam rojgar Yojana b) National Rural Livelihoods Mission c) Micro Finance d) Self-help Groups for Women Empowerment	12
4	Case Studies:	Case Studies	a) Study of a successful case: Hivare Bazar b) Study of successful case: Mendhalekha c) study of people's movement: Farmers' agitation against New laws, Chipco movement d) Study of your own village, to highlight issues and remedial measures of Rural area development	12

Reference Books

1. Vasant Desai: Rural Development in India, Himalaya Publishing House, Mumbai, 2012.
2. Singh, R.B. (1985): *Geography of Rural Development*. New Delhi, India: Inter India.

3. Mukherjee, Neela. (1993). *Participatory Rural Appraisal: Methodology and Application*. Delhi, India: Concept Pubs. Co.
4. Rural Development Satya Sundaram , Himalaya publication House Mumbai
5. Indian economy R. D. Sudharam Chand and co. Ramnagar New Delhi.
6. Commercial Geography Dr. B.S.Nagi. KedarnathRamnath publications Meerut,
7. Human Resource Development T.Y. Rao SAGE Publication New Delhi.
8. Katar Singh -Rural Development –Principles, Policies and Management.
9. Agricultural Geography (second edition) Jasbir singh and S.S. Dhillon Tata mc crow publication
10. Interntation Technology and Globalization S.K. Bansal APII Publishing Corp. Ansari Rd. Dayraganj Delhi.
11. Economic Geography. Sadha –Khan 8. Ruural Energy criai S. Giriappa Himalaya Publishing House Mumbai
12. Anand, Subhash. (2013). *Dynamics of Rural Development*. Delhi, India: Research India Press.
13. Mukundan,N.-Rural Development and Poverty eradication in India.
14. Krishnamurthy, J. (2000). *Rural Development - Problems and Prospects*. Jaipur, India: Rawat Pubs.
15. Ramachandran, H., and Guimaraes, J.P.C. (1991). *Integrated Rural Development in Asia–Leaning fromRecent Experience*. New Delhi, India: Concept Publishing.
16. Palione, M. (1984). *Rural Geography*. London, UK: Harper and Row.
17. Dutt and Sundaram- Indian Economy, S.Chand Publications, New Delhi, 2013-07-02.
18. Mishra,S.K. and PuriV.K. - Economics of Development and Planning, Himalaya Publishing House, Mumbai, 2012.
19. K Vijayakumar Empowerment of weaker section future planning and strategies for Rural Development in India.
20. Shankar Chatterjee- Implementation of Rural Development.
21. Gilg A. W., 1985: An Introduction to Rural Geography, Edwin Arnold, London.
22. Misra R. P. and Sundaram, K. V. (eds.), 1979: Rural Area Development: Perspectives

Semester VI**Practical Geography- II (Techniques of Spatial Analysis, Surveying and Excursion /Village/ Project Report) DSE- 2 D****(No. of Credits: 04)****Workload: Six Periods per week per batch consisting of 12 Students; however the last batch needs to have more than six students.****(Examination for the course will be conducted at the end of the semester)**

Sr. No.	Topic	Sub Topic & learning Points	No. of Lectures
1.	Geographical Data & its Basic Analysis	a. Introduction and Types of Geographical Data: i) Spatial and Temporal data ii) Discrete and Continuous series iii) Grouped and Ungrouped data b. Basic Analysis : i) Tally marks and frequency table ii) Frequency distribution (histogram & polygon) iii) Cumulative Frequency & Ogive curve	15
2.	Calculation of Central Tendency, & Dispersion	a. Meaning and description of central tendencies- Mean, Mode, Median b. Calculation of Mean, Mode, Median for ungrouped and grouped data (two examples each) c. Measures of Dispersion: Mean Deviation & Standard Deviation (two examples each)	15
3.	Testing and Application of Hypothesis	a) Meaning, Definition of Hypothesis & Types of Hypothesis i) Null & Alternative hypothesis ii) Level of significance, iii) Degree of freedom b) Concept of Correlation and regression I. Concept of bivariate correlation & Regression II. Meaning of coefficient of correlation III. Parametric & Non parametric tests: i) Chi-square test (two examples each) IV. Calculation of Spearman Rank order (Min. two examples for each test)	15
4.	Field Excursion / Village Survey / Project Report	a. One Short tour of two days duration and preparation of tour report OR b. One long Tour of more than Five days duration anywhere in the country and preparation of tour report OR c. Village / City / Area Survey and preparation of report	15

Reference Books:

1. Acevedo, M. F., 2012. Data Analysis and Statistics for Geography, Environmental Science and Engineering, CRC Press.
2. Ahirrao, D. Y. and Karanjkehele, E.K., 2002. Pratyakshik Bhugol, Sudarshan Publication, Nashik.
3. Creswell J., 1994. Research Design: Qualitative and Quantitative Approaches, Sage Publications.
4. Dikshit, R. D., 2003. The Art and Science of Geography: Integrated Readings. Prentice-Hall of India, New Delhi.
5. Hammond, R. and McCullagh, P. S., 1977. Quantitative Techniques in Geography: An Introduction, Clarendon Press, Oxford.
6. Harris, R., Jarvis, C. 2011. Statistics for Geography and Environmental Science, Prentice Hall.
7. Jog. S. R. and Saptarshi, P. G., 1980. Sankhikhi Bhugol, Narendra Publication, Pune.
8. Karlekar, S. N. and Kale, M., 2006. Statistical Analysis of Geographical Data, Diamond Publication, Pune.
9. Kumbhar, A., 2000. Pratyakshik Bhugol, Sumeru Publications, Mumbai.
10. Mc Grew Jr., J. C., Lembo Jr., A. J., Monroe, C. B. 2014. An Introduction to Statistical Problem solving in Geography, 3rd ed, Waveland Press.
11. Pal. S. K., 1998. Statistical Methods for Geoscientists: Techniques and Applications, Concept Pub.co.
12. Robinson, A., 1998. "Thinking Straight and Writing That Way", in Writing Empirical Research Reports: A basic guide for students of the Social & Behavioral Sciences, eds. By F. Pryczak & R. Bruce Pryczak, Publishing, Los Angeles.
13. Rogerson, P. A., 2015. Statistical Methods for Geography: A Student's Guide, 4th ed, Sage.
14. Sarkar, A. 2015. Practical Geography: A Systematic Approach, 3rd ed, Orient Blackswan.
15. Singh R. L. and Dutt, P.K., 1968. Elements of Practical Geography, Students Friends, Allahabad.
16. Singh R. L., 2005. Elements of Practical Geography. Kalyani Pubishers, New Delhi.

17. Stoddard, R. H., 1982. Field Techniques and Research Methods in Geography, Kendall/Hunt.
18. Wokcatt, H. 1995. The Art of Fieldwork, Alta Mira Press, Walnut Creek, CA.
19. डॉ. प्रवीण सप्तर्षी, सांख्यिकी भूगोल , नीराली प्रकाशन, पुणे.
20. डॉ.काळे व्ही.बी. २०२१ 'प्रात्यक्षिक भूगोल' प्रशांत पब्लिकेशन, जळगाव.

CBCS PATTERN TYBA GEOGRAPHY

Semester VI
SEC 2 D
Value/ Skill based Course
Research Methodology – II
CREDIT - 2

Objectives:

1. To identify various sources of information for data collection.
2. Understanding of the conducting survey on various issues and develop the Report writing skill of students

Sr. No.	Topic	Sub-Topic	No. of Lectures
1	Methods of Data Collection	A) Primary Data Questionnaire Method i.) Questionnaire – definition ii.) Characteristics of a good questionnaire iii.) Merits and demerits Questionnaire Method B) Secondary Data i) Government Sources ii) Syndicated Sources iii) Other Types of Sources	10
2	Types of Research Report	i. Dissertation and Thesis, ii) Research paper, review article iii) Characteristics of Good Research Report Writing	10
3	Techniques of Research Report Writing	i) Structure and organization of research reports: Title, abstract, key words, introduction ii) Methodology, results, discussion, conclusion, references, footnotes, iii) Concepts of Case Study	10

References

1. Gaum, Carl G., Graves, Harold F., and Hoffman, Lyne, S.S., (1950): Report Writing, 3rd ed., New York: Prentice-Hall.
2. Kothari, C.R. (2004): Research Methodology: Methods and Techniques, New Age

- International (P) Ltd., New Delhi – 110002.
3. Kothari, C.R., (1984): Quantitative Techniques, 2nd ed., New Delhi: Vikas Publishing House Pvt. Ltd.
  4. Mishra Shanti Bhushan and Shashi A. (2011): Handbook of Research Methodology, Education Publishing, New Delhi – 110075.
  5. Pandey, P. and Pandey, M.M. (2015): Research Methodology: Tools and Techniques, Bridge Center, Romania, European Union.
  6. Tandon, B.C., (1979): Research Methodology in Social Sciences. Allahabad, Chaitanya Publishing House.
  7. Ullman, Neil R. (1978): Elementary Statistics, New York: John Wiley & Sons, Inc.
  8. Yamane, T., Statistics (1973): An Introductory Analysis, 3rd ed., New York: Harper and Row.

CBCS PATTERN TYBA GEOGRAPHY

F. Y. B. A Compulsory English
(w. e. f. 2019-2020)
(Choice Based Credit System)
70:30-Pattern
(70-Semester-End Exam & 30-Internal Evaluation)

Prescribed Text: *Literary Gleam: An Anthology of Prose and Poetry* (Board of Editors-Orient BlackSwan)

Objectives:

- a) To expose students to the best examples of prose and poetry in English so that they realize the beauty and communicative power of English
- b) To instill human values and develop the character of students as responsible citizens of the world
- c) To develop the ability to appreciate ideas and think critically
- d) To enhance employability of the students by developing their linguistic competence and communicative skills
- e) To revise and reinforce structures already learnt in the previous stages of learning.

Semester-I

Prose:

1. Engine Trouble — R. K. Narayan
2. On Saying 'Please' — A. G. Gardiner
3. The Gift of the Magi — O. Henry

Poetry:

1. A Red, Red Rose — Robert Burns
2. Leave this Chanting and Singing — Rabindranath Tagore
3. The Felling of a Banyan Tree — Dilip Chitre

Grammar:

1. Articles
2. Prepositions
3. Verbs
Regular and Irregular Verbs
Auxiliary Verbs: Primary and Modal
4. Punctuation

Communication Skills:

1. Greeting and Taking Leave

2. Introducing Yourself
3. Introducing People to One Another
4. Making Requests and Asking for Directions
5. Making and Accepting Apology

Semester- II

Prose:

1. In Sahyadri Hills, A Lesson in Humility — Sudha Murthy
2. The Model Millionaire — Oscar Wilde
3. The Eyes are not Here — Ruskin Bond

Poetry:

1. My Heart Leaps Up — William Wordsworth
2. Ozymandias — P. B. Shelley
3. Success is Counted Sweetest — Emily Dickinson

Grammar:

1. Tenses
2. Subject–Verb Agreement
3. Vocabulary

Communication Skills

1. Inviting and Accepting/Declining Invitations
2. Making a Complaint
3. Congratulating, Expressing Sympathy and Offering Condolences
4. Making Suggestions, Offering Advice and Persuading

- Each semester shall have 3 credits for teaching. Each credit is equal to 15 hours, so this course shall have 45 teaching hours. In addition to that there shall be three hours allotted to internal evaluation. Changes as per the university guidelines shall be communicated from time to time.

F. Y. B. A- Optional English (General Paper-1)
(w. e. f. 2019-2020)
(Choice Based Credit System)
70:30-Pattern
(70-Semester-End Exam & 30-Internal Evaluation)

Prescribed Text: *Initiations: Minor Literary Forms & Basics of Phonology* (Board of Editors- Orient BlackSwan)

Objectives:

- a) To expose students to the basics of literature and language and develop an integrated view about language and literature in them
- b) To acquaint them with minor forms of literature in English and help them to appreciate the creative use of language in literature
- c) To introduce them to the basics of phonology of English so that they can pronounce better and speak English correctly.
- d) To prepare students to go for detailed study and understanding of literature and language
- e) To enhance the job potential of students by improving their language skills

Semester - I

Prose Pieces:

1. A Lesson My Father Taught Me - A.P.J. Abdul Kalam
2. Toasted English - R. K. Narayan

Short Stories:

1. The Romance of a Busy Broker - O. Henry
2. The Open Window - Saki

Poetry:

1. Sonnet 29: 'When in disgrace with Fortune and men's eyes' - William Shakespeare
2. The World is too much with Us - William Wordsworth
3. The Listeners - Walter de la Mare
4. No Men are Foreign - James Kirkup

Language Studies:**Introduction to the Sounds of English: Part - I**

(Discrepancy between English Spelling and Pronunciation, Phonetic Symbols and Transcription, The Concept of Phoneme and Minimal Pairs.)

Semester - II**Short Stories:**

1. The Doll's House - Katherine Mansfield
2. The Thief - Ruskin Bond

Poetry:

1. I remember; I remember - Thomas Hood
2. Where the Mind is without Fear - Rabindranath Tagore
3. The Mountain and the Squirrel - R. W. Emerson
4. Up - Hill - Christina Rossetti

One Act Plays:

1. The Monkey's Paw - W.W. Jacobs
2. Swansong - Anton Chekhov

Language Studies:**Introduction to the Sounds of English: Part - II**

(The Concept of Syllable, Monosyllabic and polysyllabic Words, The Concept of Word Stress and Different Standards of Pronunciation i.e. British Received Pronunciation, General American English and General Indian English.)

- Each semester shall have 3 credits for teaching. Each credit is equal to 15 hours, so this course shall have 45 teaching hours. In addition to that there shall be three hours allotted to internal evaluation. Changes as per the university guidelines shall be communicated from time to time.

Question paper Pattern (2019-20)

(Choice Based Credit System)

F Y B A Compulsory English: Text: LITERARY GLEAM: A SELECTION OF PROSE AND POETRY

(70-Semester-End Exam & 30-Internal Evaluation)

SEMESTER-I   Hours: Three   Marks: 70

Q. 1)   A. Attempt any One from the following questions:

(Two questions on **Prose piece -1**)

B. Attempt any One from the following questions:

(Two questions on **Prose piece -2**)

Marks 14

Q. 2)   A. Attempt any One from the following questions:

(Two questions on **Prose piece -3**)

B. Attempt any One from the following questions:

(Two questions on **Poem - 1**)

Marks 14

Q. 3)   A. Attempt any One from the following questions:

(Two questions on **Poem -2**)

B. Attempt any One from the following questions:

(Two questions on **Poem -3**)

Marks 14

Q.4) Objective Questions on Grammar and Punctuation as under:

- a. Use correct articles in the blank space in the sentences given below. (3 out of 5)
- b. Fill in the blanks with correct preposition given in the brackets. (3 out of 5)
- c. Look at the underlined verbs in the sentences below and specify whether it is a regular verb or irregular verb: (3 out of 5)
- d. Look at the underlined auxiliaries in the sentences below and specify whether it is a primary or a modal auxiliary: (3 out of 5)
- e. Punctuate and rewrite the following sentence correctly. **Marks 14**

Q.5) Practical Questions on Communication Skills: 1, 2, 3, 4, 5.

Marks 14

Total Marks: 70

SEMESTER - II

Question Paper Format

Q. 1) A. Attempt any One from the following questions:

(Two questions on **Prose piece -1**)

B. Attempt any One from the following questions:

(Two questions on **Prose piece -2**)

Marks 14

Q. 2) A. Attempt any One from the following questions:

(Two questions on **Prose piece -3**)

B. Attempt any One from the following questions:

(Two questions on **Poem - 1**)

Marks 14

Q. 3) A. Attempt any One from the following questions:

(Two questions on **Poem -2**)

B. Attempt any One from the following questions:

(Two questions on **Poem -3**)

Marks 14

Q.4) Objective Questions on Grammar and Vocabulary as under:

a. Fill in the blanks with correct tense form of the verb given in the brackets.

(6 out of 9)

b. Fill in the blanks using the appropriate form of the verb given in the brackets.

(4 out of 6)

c. Practical questions on vocabulary (e. g. Give synonyms/antonyms of the following words, Give a list of words related to computer/mobile/wild animals etc.)

(4 out of 6)

Marks 14

Q.5) Practical Questions on Communication Skills: 1, 2, 3, 4.

Marks 14

Total Marks: 70

Pattern for Internal Evaluation in both the semesters:

1. Internal Mid-Semester Examination – 20

2. Home Assignments/Tutorials/Oral/Lecture Notes/Project - – 10

TOTAL – 30 Marks

F Y B A -Optional English (General Paper-1)

Text: INITIATIONS: MINOR LITERARY FORMS & BASICS OF PHONOLOGY

(70-Semester-End Exam & 30-Internal Evaluation)

SEMESTER-I Hours: Three

Marks: 70

Question Paper Format

Q. 1) A. Attempt any One from the following questions:

S. Y. B. A.

Compulsory English (Core Course-CC)

(Choice Based Credit System-70:30-Pattern)

(w. e. f- 2020-2021)

(03 Credit Course)

Preamble:

The course aims at contributing to the overall personality development of the students. They have to be good human beings before anything else. This laudable aim involves instilling essential human values like tolerance, understanding, sympathy, respecting the differences, living in harmony with nature, protecting the environment etc. In our prose and poetry selections we have kept these considerations in mind. We offer an adequate mix of British, American, Indian and other writers and poets because we want our students to be responsive to an era of globalization but at the same time they have to be rooted in Indian culture and ethos.

Our students have to develop into responsible citizens of the world. They have to become confident and face the challenges of life successfully. Effective use of language is necessary for success in all walks of life. Hence we have focused on enhancing the linguistic skills of the students by concentrating on essential aspects of grammar and enrichment of vocabulary. Apart from the professional and technical qualifications of the employees, the present day employers generally look for certain soft skills which relate to some positive personality traits, attitudes and social skills. Hence the course includes units on some essential soft skills. The course is thus a value oriented and a skill-based course.

Objectives:

- a) To expose students to the best examples of literature in English and to contribute to their emotional quotient as well as independent thinking.
  - b) To instill universal human values through best pieces of literature in English
  - c) To develop effective communication skills by developing ability to use right words in the right context.
  - d) To enhance employability of the students by developing their basic soft skills
  - e) To revise and reinforce the learning of some important areas of grammar for better linguistic competence.
- **Each** semester shall have 3 credits for teaching. Each credit is equal to 15 hours, so this course shall have 45 teaching hours. In addition to that there shall be 03 hours allotted to internal evaluation. **(3x15=45+3=48)**. It is applicable to all other papers/courses.
  - **Considering** the choice-based credit system (CBCS) and the semester pattern, both Semesters-III & IV will have a uniform evaluation pattern of 100 marks each. There will be an 'Internal Examination' for 30 marks and 'Semester-end Examination' for 70 marks.
  - **The Internal Examination** for 30 marks will be conducted at college level.
Assignment/group discussion/tutorial/seminar/oral/project for 10 marks
A Mid-semester Written Test for 20 marks

Semester-III

Prescribed Text: *Panorama: Values and Skills through Literature* (Board of Editors- Orient BlackSwan)

Unit-I- Prose

1. A Simple Philosophy- **Seathl**
2. The Homecoming- **Rabindranath Tagore**
3. The Verger- **Somerset Maugham**

Unit-II- Poetry

1. The Palanquin Bearers- **Sarojini Naidu**
2. On the Grasshopper and the Cricket- **John Keats**
3. Pied Beauty- **George Manley Hopkins**

Unit-III- Grammar

1. The Passive Voice
2. Direct and Indirect Speech
3. Negative Sentences

Unit-IV- Vocabulary

1. One-word substitutes
2. Idioms
3. Suffixes and prefixes

Unit-V- Soft Skills

1. Leadership skills
2. Teamwork skills

Semester-IV

Prescribed Text: *Panorama: Values and Skills through Literature* (Board of Editors- Orient BlackSwan)

Unit-I- Prose

1. The Chicago Speech- **Swami Vivekananda**
2. The Lottery Ticket- **Anton Chekhov**
3. The Open Window- **Saki (H. H. Munro)**

Unit-II- Poetry

1. On Another's Sorrow- **William Blake**
2. Laugh and Be Merry- **John Masefield**
3. The Rock and the Bubble- **Louisa May Alcott**

Unit-III- Grammar

1. Question tags
2. Simple, Compound and Complex sentences
3. Degrees of Comparison

Unit-IV- Vocabulary

1. Collocations: Words that go together
2. Phrasal Verbs
3. Commonly Confused Words

Unit-V- Soft Skills

1. Problem-solving skills
2. Time management

Question paper Patterns

SEMESTER-III **(Semester-End Exam)**

Time: Three Hours

Marks: 70

- Q. 1) A.** Answer the following questions in one or two sentences each (6 out of 9) **Marks 06**
B. Attempt the following: (Any 2 out of 3 questions) **Marks 14**
(Questions on **Unit-I- Prose**)
- Q. 2) A.** Answer the following questions in one or two sentences each (6 out of 9) **Marks 06**
B. Attempt the following: (Any 2 out of 3 questions) **Marks 14**
(Questions on **Unit-II-Poetry**)
- Q. 3)** Objective questions on **Grammar** as under: **Marks 10**
a) Change the following into passive voice (4 out of 6)
b) Change the following into indirect speech (3 out of 5)
c) Change the following into negative sentence (3 out of 5)
- Q.4)** Objective questions on **Vocabulary** as under: **Marks 10**
a) Give one-word substitute for the following (4 out of 6)
b) Match the following pairs of idioms and their meanings (3 out of 5)
c) Give examples of the words with following suffixes/prefixes (3 out of 5)
- Q.5)** Answer the following questions in brief (2 out of 3) **Marks 10**
(Questions on **Unit-V- Soft Skills**)

SEMESTER-IV
(Semester-End Exam)

Time: Three Hours

Marks: 70

Q. 1) A. Answer the following questions in one/two sentences each (6 out of 9) **Marks 06**
B. Attempt the following: (Any 2 out of 3 questions) **Marks 14**
(Questions on **Unit-I-Prose**)

Q. 2) A. Answer the following questions in one/two sentences each (6 out of 9) **Marks 06**
B. Attempt the following: (Any 2 out of 3 questions) **Marks 14**
(Questions on **Unit-II- Poetry**)

Q. 3) Objective questions on **Grammar** as under: **Marks 10**
a) Add question tags to the following. (4 out of 6)
b) Identify the type of the sentence (simple/compound/complex) (3 out of 5)
c) Change into comparative/superlative degree (3 out of 5)

Q.4) Objective questions on **Vocabulary** as under: **Marks 10**
a) Specify whether the underlined collocation is right or wrong. (4 out of 6)
b) Fill in the blanks with correct phrasal verbs chosen from those given in the brackets (3 out of 5)
c) Complete the sentences with an appropriate word chosen from those in the brackets (3 out of 5)

Q.5) Answer the following questions in brief (2 out of 3) **Marks 10**
(Questions on **Unit-V- Soft Skills**)

*****

Savitribai Phule Pune University
(Choice Based Credit System-70:30-Pattern)

(w. e. f- 2021-2022)

T. Y. B. A- English

Semesters	New Nomenclature of Courses/Papers	Old Nomenclature of Courses/Papers	Credits
V	CC-Compulsory English	Compulsory English	03
VI	CC-Compulsory English	Compulsory English	03
V	SEC-1-C	G-3	03
VI	SEC-1-D	G-3	03
V	DSE-1-C	S-3	3+1=04
VI	DSE-1-D	S-3	3+1=04
V	DSE-2-C	S-4	3+1=04
VI	DSE-2-D	S-4	3+1=04
V	SEC-2-C	----	02
VI	SEC-2-D	----	02

T. Y. B. A.
Compulsory English

(CC-Core Course- 03 Credit)

Rationale:

The present course is a core course and it basically consists of two components: the literature component and the skills component. The literature component includes some of the best samples of English short stories, essays and poems written by writers of different nationalities (British, American, Indian etc.) This cultural mix is deliberate. We are living in a globalized world and our students need to have at least a cursory acquaintance with different cultures in the outside world. This is particularly important in a pluralistic society like ours. The core course is a part of the humanities. It aims at contributing to the linguistic and communicative abilities of the students. At the same time it also aims at fostering humanitarian attitude in our students and make them better human beings. Our prose and poetry selections in the literature part of the syllabus take care of these humanistic and aesthetic considerations.

The skills component of the syllabus includes language skills (i.e. grammar part and writing skills), soft skills and employability skills. All these are necessary in the contemporary world to make our students confident and enable them to face the real life challenges successfully. The core course is essentially a language course. Linguistic competence is absolutely necessary for achieving success in almost all the fields of life. Hence we have concentrated on

some important aspects of grammar. There are certain writing skills and communicative skills required in all work environments today. These have also been included in the syllabus. Some soft skills and employability skills are necessary from the viewpoint of the employer as well as the employee for his own career advancement. In fact no employee can survive without these skills in the modern day work place. We have kept all these practical considerations in mind while preparing the present syllabus. It is thus a composite course focusing on human values and useful, practical skills.

Objectives:

- a) To familiarize students with some excellent pieces of prose and poetry in English so that they realize the beauty and communicative power of English.
- b) To enable students to become competent and effective users of English in real life situations.
- c) To contribute to the overall personality development of the students.
- d) To instill humanitarian values and foster sympathetic attitude in the students.
- e) To train the students in practical writing skills required in work environment.
- f) To impart knowledge of some essential soft skills to enhance their employability.

***Each** semester shall have 3 credits for teaching. Each credit is equal to 15 hours, so this course shall have 45 teaching hours. In addition to that there shall be 03 hours allotted to internal evaluation. **(3x15=45+3=48)**.

***Considering** the choice-based credit system (CBCS) and the semester pattern, both Semesters-V & VI will have a uniform evaluation pattern of 100 marks each. There will be an 'Internal Examination' for 30 marks and 'Semester-end Examination' for 70 marks.

***The Internal** Examination for 30 marks will be conducted at college level.

- a) Assignment/group discussion/tutorial/seminar/oral/project for 10 marks
- b) A Mid-semester Written Test for 20 marks

SEMESTER-V

Prescribed Text: *Exploring New Horizons* (Ed-Board of Editors- Orient BlackSwan)

Unit-I- Prose (12 Clock Hours)

1. The Phantom Luncheon – Saki
2. Function of Education –J. Krishnamurti
3. God sees the Truth but Waits – Leo Tolstoy

Unit-II- Poetry (12 Clock Hours)

1. The Neutral Tones – Thomas Hardy
2. Strange Meeting – Wilfred Owen
3. Have you got a brook in your little heart – Emily Dickinson

Unit-III- Grammar (08 Clock Hours)

1. Adverbs and their types (manner, place, time, frequency etc.)
2. Synthesis of sentences by using participles, infinitives, adverbials etc.)
3. Types of Sentences according to function: Declaratives, Interrogatives, Imperatives

Unit-IV- Writing (08 Clock Hours)

1. Paragraph Writing
2. Note-making and Note-taking
3. Reference Skills (Using dictionaries/thesaurus/encyclopedias/year books/table of contents/indices etc)

Unit-V- Soft Skills and Employability Skills (05 Clock Hours)

1. Body Language/Non-verbal Communication
2. Tips for Effective Communication
3. Telephone Skills
4. Teleconferences

SEMESTER-VI

Prescribed Text: *Exploring New Horizons* (Ed-Board of Editors-Orient BlackSwan)

Unit-I- Prose (12 Clock Hours)

1. Shakespeare's Sister – Virginia Woolf
2. After Twenty Years – O. Henry
3. The Conjuror's Revenge – Stephen Leacock

Unit-II- Poetry (12 Clock Hours)

1. The Man of Life Upright – Thomas Campion
2. Money Madness – D.H. Lawrence
3. The Toys – Coventry Patmore

Unit-III- Grammar (08 Clock Hours)

1. Transforming Declarative sentences into Yes-No questions
2. Transforming Declarative sentences into Wh- questions
3. Transforming Positive Imperative sentences into Negative imperatives

Unit-IV- Writing (08 Clock Hours)

1. Email Writing
2. Using Graphs and Charts
3. Dialogue Writing

Unit-V- Soft Skills and Employability Skills (05 Clock Hours)

1. Stress Management
2. Motivation and Positive Approach
3. Goal Setting
4. Adaptability Skills

Question paper Pattern

Compulsory English

SEMESTER–V (Semester-End Exam)

Hours: Three

Marks: 70

Q. 1) A. Answer the following questions in a sentence each (6 out of 9) Marks 06

B. Attempt the following: Any 2 out of 3 questions Marks 14

(Questions on Unit-1 Prose)

Q. 2) A. Answer the following questions in a sentence each (6 out of 9) Marks 06

B. Attempt the following: Any 2 out of 3 questions Marks 14

(Questions on Unit-2 Poetry)

Q. 3) Objective questions on Unit- III: Grammar Marks 10

a) Objective questions on Adverbs (3 out of 5)

b) Objective questions on Synthesis of Sentences (3 out of 5)

c) Objective questions on Types of Sentences According to Their Function (4 out of 6)

Q.4) Short Answer questions on Unit –IV Writing Skills Marks 10

Attempt any two of the following:

a) Question on Paragraph Writing

b) Question on Note Making/Note Taking

c) Question on Reference Skills

Q.5) Answer the following questions in brief (2out of 3) Marks 10

(Questions on Unit-5 Soft Skills and Employability Skills)

SEMESTER–VI (Semester-End Exam)

Hours: Three

Marks: 70

Q. 1) A. Answer the following questions in a sentence each (6 out of 9) Marks 06

B. Attempt the following: Any 2 out of 3 questions Marks 14

(Questions on Unit-1 Prose)

Q. 2) A. Answer the following questions in a sentence each (6 out of 9) Marks 06

B. Attempt the following: Any 2 out of 3 questions Marks 14

(Questions on Unit-2 Poetry)

Q. 3) Objective questions on Unit- III: Grammar Marks 10

a) Change the following into Yes-No questions (3 out of 9)

b) Frame Wh- questions to elicit the underlined information in the following sentences (3 out of 5)

c) Change the following into Negative Imperatives (4 out of 6)

Q.4) Short Answer questions on Unit –IV Writing Skills Marks 10

Attempt any two of the following:

a) Question on Writing E-Mails

b) Question on Using Graphs and Charts

c) Question on Dialogue Writing

Q.5) Answer the following questions in brief (2 out of 3) Marks 10

(Questions on Unit-5 Soft Skills and Employability Skills)

*****

प्रथम वर्ष कला / वाणिज्य
प्रथम अयन एवं द्वितीय अयन

कोर्स न.	प्रथम अयन / द्वितीय अयन
प्रथम वर्ष कला (F.Y.B.A.) (सामान्य)	
1 A	हिंदी पाठ्यचर्या (सामान्य)
1 B	हिंदी पाठ्यचर्या (सामान्य)
प्रथम वर्ष वाणिज्य (F.Y.B.com) (सामान्य)	
1 A	हिंदी पाठ्यचर्या (सामान्य)
1 B	हिंदी पाठ्यचर्या (सामान्य)
प्रथम वर्ष कला (F.Y.B.A.) (सामान्य)	
1 A	प्रयोजनमूलक हिंदी (सामान्य)
1 B	प्रयोजनमूलक हिंदी (सामान्य)

प्रथम वर्ष कला (F.Y.B.A.) (सामान्य)
(प्रथम अयन)

पाठ्यचर्या : वैकल्पिक हिंदी प्रश्नपत्र – 1 A

3 कर्मांक

उद्देश्य :

1. छात्रों को हिंदी काव्य साहित्य का परिचय देना।
2. हिंदी कहानी साहित्य से अवगत कराना।
3. हिंदी भाषा द्वारा संवाद कौशल विकसित करना।
4. मौलिक लेखन की ओर रुझान बढ़ाना।
5. विज्ञापन लेखन कौशल विकसित करना।
6. अनुवाद संबंधी जानकारी देना।
7. हिंदी कंप्यूटिंग का परिचय देना।

	प्रथम सत्र/प्रथम अयन
इकाई – I	काव्य साहित्य : जूही की कली – निराला मैं नीर भरी दुख की बदली – महादेवी वर्मा कालिदास – नागार्जुन रोटी और संसद – धूमिल धार – अरुण कमल
इकाई – II	कहानी साहित्य : एक टोकरी भर मिट्टी – माधवराव सप्रे ईदगाह – प्रेमचंद जिंदगी और गुलाब के फूल – उषा प्रियंवदा युद्ध – शानी मिसेस डिसूजा के नाम पत्र – अलका सरावगी
इकाई – III	साहित्येतर पाठ्यक्रम : संवाद कौशल, सूत्रसंचालन, समूह चर्चा हिंदी कंप्यूटिंग : यूनिकोड (Unicode) की जानकारी। इंटरनेट की सामान्य जानकारी हिंदी सॉफ्टवेयर की जानकारी।

अंक विभाजन – पूर्णांक : 100

आंतरिक मूल्यांकन – 30 (लघुत्तरी परीक्षा – 20, शोध परियोजना/समूह परियोजना/मौखिक प्रस्तुति/क्षेत्रीय अध्ययन– 10)

सत्रांत परीक्षा – 70

सत्रांत परीक्षा – प्रश्नपत्र का प्रारूप :

(शैक्षिक वर्ष 2019–20 से आगे)

समय 3 घंटे

अंक 70

प्रश्न : 1	प्रथम इकाई (काव्य) पर चार में से कोई दो प्रश्न	अंक 14
प्रश्न : 2	द्वितीय इकाई (कहानी) पर चार में से कोई दो प्रश्न	अंक 14
प्रश्न : 3	संसदर्भ व्याख्या	
	अ) काव्य (प्रथम इकाई) पर दो में से एक	अंक 07
	आ) कहानी (द्वितीय इकाई) पर दो में से एक	अंक 07
प्रश्न : 4	संवाद कौशल और सूत्रसंचालन पर चार में से कोई दो प्रश्न	अंक 14
प्रश्न : 5	यूनिकोड/इंटरनेट और हिंदी सॉफ्टवेअर पर चार में से कोई दो प्रश्न	अंक 14

संदर्भ ग्रंथ सूची :

1. साहित्य विविधा – संपा. हिंदी अध्ययन मंडल, सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे, परिदृश्य प्रकाशन, मुंबई
2. कंप्यूटर व सूचना प्रौद्योगिकी शब्दकोश – विनोद कुमार मिश्र
3. समाचार एवं प्रारूप लेखन – डॉ. रामप्रकाश, डॉ. दिनेशकुमार गुप्त
4. प्रयोजनमूलक हिंदी अधुनातन आयाम – डॉ. अंबादास देशमुख
5. कविता की संगत – विजय कुमार

प्रथम वर्ष कला (F.Y.B.A.) (सामान्य)
(द्वितीय अयन)

पाठ्यचर्या : वैकल्पिक हिंदी प्रश्नपत्र – 1 B

3 कर्मांक

उद्देश्य :

1. छात्रों को हिंदी काव्य साहित्य का परिचय देना।
2. हिंदी कहानी साहित्य से अवगत कराना।
3. निबंध लेखन कौशल को विकसित करना।
4. छात्रों को विज्ञापन लेखन से अवगत करना।

	द्वितीय सत्र/द्वितीय अयन
इकाई- I	काव्य साहित्य : आदमी को प्यास लगती है – ज्ञानेंद्रपति रोशनी के उस पार – ओमप्रकाश वाल्मीकि उतनी दूर मत ब्याहना बाबा – निर्मला पुत्तुल किताबें झाँकती हैं – गुलज़ार नींव की ईंट हो तुम दीदी – उदयप्रकाश
इकाई -II	गद्य विधा : सरजू भैया – रामवृक्ष बेनीपुरी (रेखाचित्र) भय – आ. रामचंद्र शुक्ल (निबंध) एक बूंद सहसा उछली – अज्ञेय (यात्रा वर्णन) अकबरी लौटा – अन्नपूर्णानंद वर्मा (व्यंग्य) प्रतिशोध – डॉ. रामकुमार वर्मा (एकांकी)
इकाई -III	साहित्येतर पाठ्यक्रम : लेखन कौशल : स्ववृत्त लेखन निबंध लेखन विज्ञापन लेखन : (दैनिक पत्र-पत्रिकाओं के लिए) वाक्य शुद्धिकरण (संज्ञा, सर्वनाम, विशेषण क्रिया के संबंध में)

अंक विभाजन – पूर्णांक : 100

आंतरिक मूल्यांकन – 30 (लघुत्तरी परीक्षा – 20, शोध परियोजना/समूह परियोजना/मौखिक प्रस्तुति/क्षेत्रीय अध्ययन- 10)

सत्रांत परीक्षा – 70

सत्रांत परीक्षा – प्रश्नपत्र का प्रारूप :

(शैक्षिक वर्ष 2019–20 से आगे)

समय 3 घंटे

अंक 70

प्रश्न : 1	प्रथम इकाई (काव्य) पर चार में से कोई दो प्रश्न	अंक 14
प्रश्न : 2	द्वितीय इकाई (कहानी) पर चार में से कोई दो प्रश्न	अंक 14
प्रश्न : 3	संसदभ व्याख्या	
	अ) काव्य (प्रथम इकाई) पर दो में से एक	अंक 07
	आ) कहानी (द्वितीय इकाई) पर दो में से एक	अंक 07
प्रश्न : 4	अ) स्ववृत्त लेखन पर दो में से कोई एक प्रश्न	अंक 05
	आ) विज्ञापन पर दो में से कोई एक प्रश्न	अंक 05
प्रश्न : 5	अ) वाक्य शुद्धिकरण (आठ में से छह)	अंक 06
	आ) निबंध लेखन (तीन में से एक विषय पर)	अंक 12

संदर्भ ग्रंथ ग्रंथ :

1. साहित्य विविधा – संपा. हिंदी अध्ययन मंडल, सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे, परिदृश्य प्रकाशन, मुंबई
2. चौथा खम्भा प्राइवेट लिमिटेड – दिलीप मंडल
3. प्रयोजनमूलक हिंदी – डॉ. रवींद्रनाथ श्रीवास्तव
4. प्रयोजनमूलक हिंदी अधुनातन आयाम – डॉ. अंबादास देशमुख
5. विशुद्ध हिंदी भाषा – डॉ. सदानंद भोसले
6. देवनागरी लिपि – संपा. डॉ. शहाबुद्दीन शेख

प्रथम वर्ष वाणिज्य (F.Y.B.com) (सामान्य)
(प्रथम अयन)

पाठ्यचर्या : वैकल्पिक हिंदी प्रश्नपत्र – 1 A

3 कर्मांक

उद्देश्य :

1. छात्रों को हिंदी काव्य साहित्य का परिचय देना।
2. हिंदी कहानी साहित्य से अवगत कराना।
3. हिंदी भाषा द्वारा संवाद कौशल विकसित करना।
4. मौलिक लेखन की ओर रुझान बढ़ाना।
5. विज्ञापन लेखन कौशल विकसित करना।
6. हिंदी कंप्यूटिंग का परिचय देना।

	प्रथम सत्र/प्रथम अयन
इकाई – I	काव्य साहित्य : स्वदेश के प्रति – सुभद्राकुमारी चौहान हो गई पीर – दुष्यंत कुमार पिता के जूते – अशोक वाजपेयी पेड़ की पुकार – शंभुनाथ सिंह उदास तुम – धर्मवीर भारती
इकाई – II	कहानी साहित्य : भोलराम का जीव – हरिशंकर परसाई उसने कहा था – चंद्रधर शर्मा गुलेरी व्यथा का सरगम् – अमृतराय जंगल दाह – स्वयंप्रकाश सबसे कठिन काम – मधु कांकरिया
इकाई – III	साहित्येतर पाठ्यक्रम : अंक तथा गणितीय चिह्नों का देवनागरी में लेखन हिंदी कंप्यूटिंग : यूनिकोड (Unicode) की जानकारी। इंटरनेट की सामान्य जानकारी हिंदी सॉफ्टवेयर की जानकारी।

अंक विभाजन – पूर्णांक : 100

आंतरिक मूल्यांकन – 30 (लघुत्तरी परीक्षा – 20, शोध परियोजना/समूह परियोजना/मौखिक प्रस्तुति/क्षेत्रीय अध्ययन– 10)

सत्रांत परीक्षा – 70

सत्रांत परीक्षा – प्रश्नपत्र का प्रारूप :

(शैक्षिक वर्ष 2019–20 से आगे)

समय 3 घंटे

अंक 70

प्रश्न : 1	प्रथम इकाई (काव्य) पर चार में से कोई दो प्रश्न	अंक 16
प्रश्न : 2	द्वितीय इकाई (कहानी) पर चार में से कोई दो प्रश्न	अंक 16
प्रश्न : 3	संसदर्भ व्याख्या	
	अ) काव्य (प्रथम इकाई) पर दो में से एक	अंक 07
	आ) कहानी (द्वितीय इकाई) पर दो में से एक	अंक 07
प्रश्न : 4	यूनिकोड, इंटरनेट, हिंदी सॉफ्टवेअर पर चार में से कोई दो प्रश्न	अंक 14
प्रश्न : 5	अंक तथा गणितीय चिहनों पर बारह में से दस प्रश्न	अंक 10

संदर्भ ग्रंथ सूची :

1. साहित्य सौरभ – संपा. हिंदी अध्ययन मंडल, सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे, परिदृश्य प्रकाशन, मुंबई
2. कंप्यूटर व सूचना प्रौद्योगिकी शब्दकोश – विनोद कुमार मिश्र
3. हिंदी कहानी का विकास – मधुरेश
4. आधुनिक कविता यात्रा – रामस्वरूप चतुर्वेदी
5. कम्प्यूटरी सूचना प्रणाली विकास – राम बन्सल
6. जनसंचारिकी सिद्धांत और अनुप्रयोग – डॉ. राम लखन मीणा

प्रथम वर्ष वाणिज्य (F.Y.B.com) (सामान्य)
(द्वितीय अयन)

पाठ्यचर्या : वैकल्पिक हिंदी प्रश्नपत्र – 1 B

3 कर्मांक

1. छात्रों को हिंदी काव्य साहित्य का परिचय देना।
2. हिंदी कहानी साहित्य से अवगत कराना।
3. हिंदी भाषा द्वारा संवाद कौशल विकसित करना।
4. विज्ञापन लेखन के प्रकारों को अवगत करना।
5. अनुवाद का स्वरूप से अवगत करना।
6. पारिभाषिक शब्दावली से अवगत कराना।

	द्वितीय सत्र/द्वितीय अयन
इकाई – I	काव्य साहित्य : अब की लौटा तो – कुंवरनारायण कलगी बाजरे की – अज्ञेय माँझी का पूल – केदारनाथ सिंह बापू के प्रति – सुमित्रानंदन पंत माँ के लिए एक कविता – कात्यायनी
इकाई – II	कहानी साहित्य : पहलवान की ढोलक – फणीश्वरनाथ रेणु सलाम – ओमप्रकाश वाल्मीकि बच्चे का सपना – शेखर जोशी बोलनेवाली औरत – ममता कालिया चिट्ठी – अखिलेश
इकाई – III	साहित्येतर पाठ्यक्रम : संवाद कौशल अनुवाद: स्वरूप, परिभाषा, व्यावहारिक पक्ष पारिभाषिक (कार्यालयीन) 100 शब्दावली।

अंक विभाजन – पूर्णांक : 100

आंतरिक मूल्यांकन – 30 (लघुत्तरी परीक्षा – 20, शोध परियोजना/समूह परियोजना/मौखिक प्रस्तुति/क्षेत्रीय अध्ययन– 10)

सत्रांत परीक्षा – 70

सत्रांत परीक्षा – प्रश्नपत्र का प्रारूप :

(शैक्षिक वर्ष 2019–20 से आगे)

समय 3 घंटे

अंक 70

प्रश्न : 1	प्रथम इकाई (काव्य) पर चार में से कोई दो प्रश्न	अंक 16
प्रश्न : 2	द्वितीय इकाई (कहानी) पर चार में से कोई दो प्रश्न	अंक 16
प्रश्न : 3	संसदभ व्याख्या	
	अ) काव्य (प्रथम इकाई) पर दो में से एक	अंक 07
	आ) कहानी (द्वितीय इकाई) पर दो में से एक	अंक 07
प्रश्न : 4	संवाद कौशल और अनुवाद पर चार में से कोई दो प्रश्न	अंक 14
प्रश्न : 5	पारिभाषिक शब्द (बारह में से दस)	अंक 10

संदर्भ ग्रंथ सूची :

1. साहित्य सौरभ – संपा. हिंदी अध्ययन मंडल, सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे, परिदृश्य प्रकाशन, मुंबई
2. अनुवाद : स्वरूप और क्षेत्र – डॉ. गोपाल राय
3. प्रिंट मीडिया लेखन – हरीश हरोड़ा
4. राजभाषा विविधा – डॉ. माणिक मृगेश
5. व्यावहारिक हिंदी – रविन्द्रनाथ श्रीवास्तव, भोलानाथ तिवारी
6. भाषा शिक्षण – डॉ. रवीन्द्रनाथ श्रीवास्तव
7. फणीश्वरनाथ रेणु के कालजयी चरित्र : मनोविश्लेषण – विजय अवस्थी

प्रथम वर्ष कला (F.Y.B.A.) (सामान्य)

(प्रथम अयन)

पाठ्यचर्या : प्रयोजनमूलक हिंदी – 1 A

3 कर्मांक

उद्देश्य :

1. छात्रों को हिंदी काव्य साहित्य से परिचित कराना।
2. हिंदी कहानी साहित्य का परिचय देना।
3. हिंदी भाषा में संप्रेषण कौशल विकसित करना।
4. हिंदी भाषा द्वारा संवाद कौशल का विकास करना।
5. मौलिक लेखन की ओर रुझान बढ़ाना।
6. विज्ञापन लेखन की कला अवगत कराना।
7. हिंदी भाषा का विशुद्ध लेखन कौशल विकसित करना।
8. हिंदी कंप्यूटिंग का सामान्य परिचय देना।

	प्रथम सत्र/प्रथम अयन
इकाई – I	प्रयोजनमूलक हिंदी : अर्थ, परिभाषा, स्वरूपगत विशेषताएँ। प्रयोजनमूलक हिंदी और सामान्य हिंदी में अंतर।
इकाई – II	प्रयोजनमूलक हिंदी व्यवहार क्षेत्र : बैंक, बीमा, सूचना एवं प्रौद्योगिकी, जनसंचार माध्यम। हिंदी भाषा के विविध रूप : बोली भाषा, राजभाषा,
इकाई – III	हिंदी भाषा के विविध रूप : संपर्क भाषा, राष्ट्रभाषा। कार्यालयी हिंदी (राजभाषा) के प्रमुख कार्य : प्रारूपण, संक्षेपण, टिप्पण, प्रतिवेदन।

अंक विभाजन – पूर्णांक : 100

आंतरिक मूल्यांकन – 30 (लघुत्तरी परीक्षा – 20, शोध परियोजना/समूह परियोजना/मौखिक प्रस्तुति/क्षेत्रीय अध्ययन– 10)

सत्रांत परीक्षा – 70

सत्रांत परीक्षा – प्रश्नपत्र का प्रारूप :

(शैक्षिक वर्ष 2019–20 से आगे)

समय 3 घंटे

अंक 70

तीनों इकाईयों पर विकल्प के साथ दो प्रश्न पुछे जाएंगे। कुलमिलाकार छह प्रश्न होंगे। (प्रत्येक प्रश्न के लिए दस अंक होंगे।)	60
सातवाँ प्रश्न टिप्पणी का होगा। चार टिप्पणी पूछी जाएगी। इनमें से दो के उत्तर लिखने होंगे।	10

संदर्भ ग्रंथ सूची :

1. प्रयोजनमूलक हिंदी : विविध आयाम – संपा. हिंदी अध्ययन मंडल, सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे, परिदृश्य प्रकाशन, मुंबई
2. प्रयोजनमूलक हिंदी अधुनातन आयाम – डॉ. अंबादास देशमुख,
3. प्रयोजनमूलक हिंदी – विनोद गोदरे
4. सामयिक प्रयोजनमूलक हिंदी – पृथ्वीनाथ पाण्डेय
5. प्रयोजनमूलक हिंदी – डॉ. गोरख थोरात
6. पत्रकारिता : मिशन से मीडिया तक – अखिलेश मिश्र
7. चौथा खम्भा प्राइवेट लिमिटेड – दिलीप मंडल
8. प्रयोजनमूलक हिंदी – डॉ. रवींद्रनाथ श्रीवास्तव
9. राजभाषा हिंदी – कैलाशचंद्र भाटिया
10. राजभाषा के संदर्भ में हिंदी में आंदोलन का इतिहास – डॉ. उद्यनारायण दूबे

प्रथम वर्ष कला (F.Y.B.A.) (सामान्य)
(द्वितीय अयन)

पाठ्यचर्या : प्रयोजनमूलक हिंदी – 1 B

3 कर्मांक

1. छात्रों को विज्ञापन लेखन से परिचित कराना।
2. दृश्य श्रव्य की संकल्पना से अवगत कराना।
3. हिंदी भाषा में संप्रेषण कौशल विकसित करना।
4. हिंदी कंप्यूटिंग से अवगत कराना।

द्वितीय सत्र/द्वितीय अयन	
इकाई-I	विज्ञापन लेखन : विज्ञापन का स्वरूप, विज्ञापन के प्रकार, विज्ञापन के माध्यम, विज्ञापन का महत्व।
इकाई -II	श्रव्य : रेडियो- विज्ञापन का स्वरूप, शैली एवं विशेषताएँ, निर्माण प्रक्रिया। अनुवाद : स्वरूप, परिभाषा एवं महत्व, अनुवाद के गुण। अंक तथा गणितीय चिह्नों का देवनागरी में लेखन।
इकाई -III	पारिभाषिक शब्दावली (कार्यालयीन) 100 शब्द। हिंदी कंप्यूटिंग : यूनिकोड (Unicode) की जानकारी। इंटरनेट की सामान्य जानकारी। हिंदी सॉफ्टवेअर की जानकारी।

अंक विभाजन – पूर्णांक : 100

आंतरिक मूल्यांकन – 30 (लघुत्तरी परीक्षा – 20, शोध परियोजना/समूह परियोजना/मौखिक प्रस्तुति/क्षेत्रीय अध्ययन- 10)

सत्रांत परीक्षा – 70

सत्रांत परीक्षा – प्रश्नपत्र का प्रारूप :

(शैक्षिक वर्ष 2019-20 से आगे)

समय 3 घंटे

अंक 70

तीनों इकाईयों पर विकल्प के साथ दो प्रश्न पूछे जाएंगे। कुलमिलाकार छह प्रश्न होंगे। (प्रत्येक प्रश्न के लिए दस अंक होंगे।)	60
सातवाँ प्रश्न टिप्पणी का होगा। चार टिप्पणी पूछी जाएँगी। इनमें से दो के उत्तर लिखने होंगे। # (एक टिप्पणी पारिभाषिक शब्द पर होगी पांच पारिभाषिक शब्द पूछे जाएंगे। अंक होंगे पांच।) # (एक टिप्पणी अंक तथा गणितीय चिह्नों का देवनागरी में लेखन पर होगी। इसमें तीन अंक तथा दो गणितीय चिह्न पूछे जाएँगे। अंक होंगे पांच)	10

संदर्भ ग्रंथ सूची :

1. प्रयोजनमूलक हिंदी : विविध आयाम – संपा. हिंदी अध्ययन मंडल, सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे, परिदृश्य प्रकाशन, मुंबई
2. प्रयोजनमूलक हिंदी अधुनातन आयाम – डॉ. अंबादास देशमुख, शैलजा प्रकाशन, कानपुर
3. प्रयोजनमूलक हिंदी (भाषिक संरचना, व्याकरण एवं अनुवाद) – डॉ. माधव सोनटक्के, लोकभारती प्रकाशन, इलाहाबाद।
4. प्रयोजनमूलक हिंदी – डॉ. पुरुषोत्तम वाजपेयी, चन्द्रलोक प्रकाशन, कानपुर
5. नये जनसंचार माध्यम और हिंदी – संपा. सुधीश पचौरी, अचला शर्मा
6. हिंदी व्याकरण – पं. कामताप्रसाद गुरु
7. प्रयोजनमूलक हिंदी की नयी भूमिका – कैलाशनाथ पांडेय
8. अनुवाद : स्वरूप और क्षेत्र – डॉ. गोपाल राय
9. राजभाषा हिंदी – कैलाशचंद्र भाटिया
10. भाषा और प्रौद्योगिकी – डॉ. विनोद कुमार प्रसाद
11. प्रयोजनमूलक हिंदी – डॉ. गोरख थोरात
12. अनुवाद विज्ञान – डॉ. भोलानाथ तिवारी
13. रेडियो लेखन – मधुकर गंगाधर
14. प्रिंट मीडिया लेखन – हरीश हरोड़ा

सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे
Savitribai Phule Pune University, Pune

हिंदी पाठ्यक्रम
Hindi Syllabus

संबंध महाविद्यालयों के लिए
For Affiliated colleges

बी. ए. द्वितीय वर्ष कला / बी. एस्सी. द्वितीय वर्ष विज्ञान
(तृतीय एवं चतुर्थ अयन)
Third & Fourth Semester

शैक्षिक वर्ष
Academic year

2020-2021

अनुक्रम
बी. ए.द्वितीय वर्ष कला/बी. एस्सी. द्वितीय वर्ष विज्ञान
तृतीय एवं चतुर्थ अयन (Third & Fourth Semester)
शैक्षिक वर्ष 2020–21 से

कोर्स नं.	तृतीय एवं चतुर्थ अयन	क्रेडिट	पृष्ठ क्रमांक
बी. ए. द्वितीय वर्ष कला			
CC-1C (G-2)	आधुनिक काव्य, कहानी तथा व्यावहारिक हिंदी (तृतीय अयन)	3	03
CC-1D (G-2)	आधुनिक हिंदी व्यंग्य साहित्य तथा व्यावहारिक हिंदी (चतुर्थ अयन)	3	05
बी. ए. द्वितीय वर्ष कला –प्रयोजनमूलक हिंदी (वैकल्पिक)			
CC-1C (G-2)	प्रयोजनमूलक हिंदी : अनुप्रयोग (तृतीय अयन)	3	07
CC-1D (G-2)	जनसंचार माध्यम और हिंदी (चतुर्थ अयन)	3	09
बी. ए. द्वितीय वर्ष कला (हिंदी विशेष)			
SEC-2A	अनुवाद स्वरूप एवं व्यवहार (तृतीय अयन)	2	11
SEC-2B	माध्यम लेखन (चतुर्थ अयन)	2	12
बी. ए. द्वितीय वर्ष कला (हिंदी विशेष)			
DSE-1A (S-1)	काव्यशास्त्र (सामान्य) (तृतीय अयन)	3	14
DSE-1B (S-1)	साहित्य के भेद (चतुर्थ अयन)	3	16
DSC-2A (S-2)	मध्ययुगीन काव्य तथा उपन्यास साहित्य (तृतीय अयन)	3	18
DSC-2B (S-2)	मध्ययुगीन काव्य तथा नाटक साहित्य (चतुर्थ अयन)	3	21
बी. एस्सी. द्वितीय वर्ष विज्ञान (सामान्य)General			
AECC-2A	हिंदी काव्य तथा कहानी साहित्य (तृतीय अयन)	2	26
AECC-2B	हिंदी काव्य तथा कहानी साहित्य (चतुर्थ अयन)	2	28

***

बी. ए.द्वितीय वर्ष कला (शैक्षिक वर्ष 2020–2021 से)

तृतीय अयन (Third Semester)

पाठ्यचर्या : CC-1C (G-2) आधुनिक काव्य, कहानी तथा व्यावहारिक हिंदी

3 कर्मांक (Credit)

उद्देश्य :

1. छात्रों को काव्य साहित्य से परिचित कराना।
2. छात्रों को कहानी साहित्य से परिचित कराना।
3. छात्रों को हिंदी कारक-व्यवस्था समझाना।
4. शब्द युग्म का अर्थ लिखकर प्रत्यक्ष वाक्य में प्रयोग समझाना।
5. संक्षेपण लेखन का प्रत्यक्ष बोध कराना।
6. सर्जनात्मकता का विकास कराना।

इकाई	पाठ्यविषय	तासिकाँ
इकाई-I	काव्य साहित्य : 1) नाच – अज्ञेय 2) देश कागज पर बना नक्शा नहीं होता – सर्वेश्वरदयाल सक्सेना 3) एकलव्य से संवाद – अनुज लुगुन 4) हॉकी खेलती लडकियाँ – कात्यायनी 5) कूड़ा बीनते बच्चे– अनामिका। उक्त रचनाओं का, कथ्यगत एवं शिल्पगत अध्ययन।	15 तासिकाँ
इकाई-II	कहानी साहित्य : 1) धरती अब भी घूम रही है-विष्णु प्रभाकर 2) दूसरे – कमलेश्वर 3) सजा – मन्नू भंडारी 4) सलाम – ओमप्रकाश वाल्मीकि 5) छावनी में बेघर- अल्पना मिश्र उक्त रचनाओं का, कथ्यगत एवं शिल्पगत अध्ययन।	15 तासिकाँ
इकाई-III	साहित्येतर पाठ्यक्रम : 1) हिंदी कारक व्यवस्था। 2) शब्द युग्म (50) अर्थ लिखकर वाक्य में प्रयोग। 3) संक्षेपण।	15 तासिकाँ

पूर्णांक : 75

आंतरिक मूल्यांकन : 23 अंक (लघुत्तरी परीक्षा- 13 अंक, शोध परियोजना/समूह परियोजना/मौखिक प्रस्तुति/क्षेत्रीय अध्ययन- 10 अंक)

सत्रांत परीक्षा : 52 अंक

सत्रांत परीक्षा – प्रश्नपत्र का प्रारूप :

(शैक्षिक वर्ष 2020–21 से आगे)

समय : 3 घंटे

अंक : 52

प्रश्न 1. इकाई-I पर चार में से दो प्रश्न :

10 अंक

प्रश्न 2. इकाई-II पर चार में से दो प्रश्न :

10 अंक

प्रश्न 3. ससंदर्भ व्याख्या

अ. इकाई-I पर दो में से एक प्रश्न :

05 अंक

आ. इकाई-II पर दो में से एक प्रश्न :

05 अंक

प्रश्न 4. इकाई-III पर तीन में से दो प्रश्न :

10 अंक

प्रश्न 5. तीनों इकाइयों पर (इकाई-I : 04, इकाई-II : 04, इकाई-III: 04) 12 बहुविकल्प प्रश्न।

12 अंक

संदर्भ ग्रंथ :

1. 'हिंदी साहित्य और भाषा' – संपा.हिंदी अध्ययन मंडल, सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे, राजकमल प्रकाशक, नई दिल्ली।
2. हिंदी व्याकरण – पं. कामताप्रसाद गुरु, प्रकाशन संस्थान, नई दिल्ली।
3. प्रयोजनमूलक हिंदी – डॉ. माधव सोनटक्के, लोकभारती प्रकाशन, नई दिल्ली।
4. प्रयोजनमूलक हिंदी की नयी भूमिका – कैलाशनाथ पांडेय, लोकभारती प्रकाशन, नई दिल्ली।

***

बी. ए. द्वितीय वर्ष कला (शैक्षिक वर्ष 2020–2021 से)

चतुर्थ अयन (Fourth Semester)

पाठ्यचर्या : CC-1D (G-2) आधुनिक हिंदी व्यंग्य साहित्य तथा व्यावहारिक हिंदी

3 कर्मांक (Credit)

उद्देश्य :

1. छात्रों को व्यंग्य पाठ से परिचित कराना।
2. छात्रों को कहानी व्यंग्य पाठ का बोध कराना।
3. साक्षात्कार कला से अवगत कराना।
4. भाषा का मोबाइल तंत्र समझाना।
5. पल्लवन कला से अवगत कराना।

इकाई	पाठ्यविषय	तासिकाएँ
इकाई-I	काव्य पाठ (व्यंग्य) : 1) तीनों बंदर बापू के – नागार्जुन 2) बात बतंगड – काका हाथरसी 3) विद्वान लोग – उदय प्रकाश 4) कितनी रोटी – अशोक चक्रधर 5) देश के लिए नेता – शैल चतुर्वेदी। उक्त रचनाओं का, कथ्यगत एवं शिल्पगत अध्ययन।	15 तासिकाएँ
इकाई-II	कहानी पाठ (व्यंग्य) : 1) प्रेम की बिरादरी – हरिशंकर परसाई 2) अफसर – शरद जोशी 3)सावधान! हम इमानदार हैं – लतिफघोंघी 4) मुख्यमंत्री का डंडा – सुदर्शन मजीठिया 5) झोले – सुभाष काबरा उक्त रचनाओं का, कथ्यगत एवं शिल्पगत अध्ययन।	15 तासिकाएँ
इकाई-III	साहित्येतर पाठ्यक्रम : 1) साक्षात्कार।	15 तासिकाएँ

2) भाषा से संबंधित अॅप्स।	
3) पल्लवन।	

अंक विभाजन – पूर्णांक : 75

आंतरिक मूल्यांकन – 23 (लघुत्तरी परीक्षा-13, शोध परियोजना/समूह परियोजना/मौखिक प्रस्तुति/क्षेत्रीय अध्ययन- 10)

सत्रांत परीक्षा – 52

सत्रांत परीक्षा – प्रश्नपत्र का प्रारूप : (शैक्षिक वर्ष 2020-21 से आगे)

समय : 3 घंटे

अंक : 52

प्रश्न : 1 प्रथम इकाई (व्यंग्य) पर चार में कोई दो प्रश्न।

10 अंक

प्रश्न : 2 द्वितीय इकाई (कहानी) पर चार में कोई दो प्रश्न।

10 अंक

प्रश्न : 3 संसदार्भ व्याख्या

अ) प्रथम इकाई पर दो में से एक।

05 अंक

आ) द्वितीय इकाई पर दो में से एक।

05 अंक

प्रश्न : 4 इकाई तीन पर तीन में से दो प्रश्न।

10 अंक

प्रश्न : 5 तीनों इकाइयों पर बहुविकल्प (इ. एक – 4, इ. द्वितीय – 4, इ. तृतीय – 4) प्रश्न।

12 अंक

संदर्भ ग्रंथ :

1. 'हिंदी साहित्य और भाषा' – संपा.हिंदी अध्ययन मंडल, सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे, राजकमल प्रकाशक, नई दिल्ली।
2. प्रयोजनमूलक हिंदी के विविध रूप – डॉ. राजेंद्र मिश्र, राकेश शर्मा, तक्षशिला प्रकाशन, नई दिल्ली।
3. प्रयोजनमूलक हिंदी अधुनातन आयाम –डॉ. अंबादास देशमुख, शैलजा प्रकाशन, कानपुर।
4. स्वातंत्र्योत्तर हिंदी व्यंग्य का मूल्यांकन –डॉ. सुरेश माहेश्वरी, विकास प्रकाशन, कानपुर।

***

बी. ए. द्वितीय वर्ष कला (शैक्षिक वर्ष 2020–2021 से)

तृतीय अयन (Third Semester) : वैकल्पिक

पाठ्यचर्या : CC-1C (G 2) प्रयोजनमूलक हिंदी : अनुप्रयोग

3कर्मक (Credit)

उद्देश्य :

1. प्रयोजनमूलक हिंदी के उपायोजन क्षेत्र का परिचय कराना।
2. कार्यालय हिंदी का व्यवहार ज्ञान देना।
3. सरकारी पत्राचार से परिचित कराना।
4. प्रयोजनमूलक हिंदी अनुप्रयोग में सहयोग देना।

इकाई	पाठ्यविषय	तासिकाएँ
इकाई-I	प्रयोजनमूलक हिंदी : उपयोजन के प्रमुख क्षेत्र : 1) दूरसंचार, 2) रेल्वे, 3) बैंक, 4) खेल जगत, 5) कृषि, 6) जीवन विमानिगम, 7) प्रशासनिक, 8) मनोरंजन, 9) सूचना एवं प्रौद्योगिकी, 10) पर्यटन, 11) पत्रकारिता क्षेत्र। 12) प्रयोजनमूलक हिंदी के उपयोजन में आनेवाली समस्याएँ।	15 तासिकाएँ
इकाई-II	कार्यालयी हिंदी : प्रारूपण, संक्षेपण, पल्लवन, टिप्पण।	15 तासिकाएँ
इकाई-III	सरकारी पत्राचार : सरकारी पत्र, अर्धसरकारी पत्र, परिपत्र, ज्ञापन, सूचना, अधिसूचना, निविदा।	15 तासिकाएँ

अंक विभाजन – पूर्णांक : 75

आंतरिक मूल्यांकन – 23 (लघुत्तरी परीक्षा– 13 अंक, शोध परियोजना/समूह परियोजना/मौखिक प्रस्तुति/क्षेत्रीय अध्ययन– 10 अंक)

सत्रांत परीक्षा – 52

सत्रांत परीक्षा – प्रश्नपत्र का प्रारूप :

(शैक्षिक वर्ष 2020–21 से आगे)

समय : 3 घंटे

अंक 52

प्रश्न 1. इकाई–I पर चार में से कोई दो प्रश्न :

14 अंक

प्रश्न 2. इकाई–II पर चार में से कोई दो प्रश्न :

14 अंक

प्रश्न 3. इकाई–III पर चार में से कोई दो प्रश्न :

14 अंक

प्रश्न 4. तीनों इकायों पर (इकाई–I : 3, इकाई–II : 4, इकाई–III: 3) 10 बहुविकल्प प्रश्न।

10 अंक

संदर्भ ग्रंथ :

1. प्रयोजनमूलक हिंदी प्रयुक्ति और अनुवाद – डॉ. माधव सोनटक्के
2. प्रयोजनमूलक हिंदी – डॉ. विनोद गोदरे
3. प्रयोजनमूलक हिंदी – डॉ. तेजपाल चौधरी
4. प्रयोजनमूलक हिंदी आधुनातन आयाम – डॉ. अंबादास देशमुख
5. प्रयोजनमूलक हिंदी – डॉ. रामप्रकाश/डॉ. दिनेश गुप्त
6. कामकाजी हिंदी – कैलाशचंद्र भाटिया
7. सरकारी कार्यालयों में हिंदी का प्रयोग – गोपिनाथ श्रीवास्तव
8. प्रयोजनमूलक हिंदी के आधुनिक आयाम – डॉ. राणा
9. प्रयोजनमूलक हिंदी और कार्यालयी हिंदी – कृष्णकुमार गोस्वामी

***

बी. ए. द्वितीय वर्ष कला (शैक्षिक वर्ष 2020–2021 से)

चतुर्थ अयन (Fourth Semester) : वैकल्पिक

पाठ्यचर्या : CC-1D (G 2) जनसंचार माध्यम और हिंदी

3कर्मक (Credit)

उद्देश्य :

1. छात्रों को जनसंचार माध्यमों से परिचित कराना।
2. सृजनात्मक लेखन कौशल विकसित कराना।
3. माध्यम लेखन से अवगत कराना।
4. श्रव्य-दृश्य माध्यमों की भाषा से अवगत कराना।

इकाई	पाठ्यविषय	तासिकाएँ
इकाई-I	जनसंचार माध्यम : अवधारणा एवं विभिन्न प्रकार जनसंचार माध्यमों की भाषा, मुद्रित माध्यमों की भाषा, श्रव्य माध्यमों की भाषा, दृश्य माध्यमों की भाषा।	15 तासिकाएँ
इकाई-II	सृजनात्मक लेखन : लेखाआलेख लेखन, कविता लेखन, कहानी लेखन, नाटक लेखन।	15 तासिकाएँ
इकाई-III	माध्यम लेखन : फीचर लेखन, पटकथा लेखन, डॉक्यूड्रामा, रेडियो वार्ता लेखन, रेडियो संवाद लेखन, मुद्रित विज्ञापन की भाषा।	15 तासिकाएँ

अंक विभाजन – पूर्णांक : 75

आंतरिक मूल्यांकन – 23 (लघुत्तरी परीक्षा– 13 अंक, शोध परियोजना/समूह परियोजना/मौखिक प्रस्तुति/क्षेत्रीय अध्ययन– 10 अंक)

सत्रांत परीक्षा – 52

सत्रांत परीक्षा – प्रश्नपत्र का प्रारूप :

(शैक्षिक वर्ष 2020–21 से आगे)

समय : 3 घंटे

अंक 52

प्रश्न 1. इकाई–I पर चार में से कोई दो प्रश्न :	14 अंक
प्रश्न 2. इकाई–II पर चार में से कोई दो प्रश्न :	14 अंक
प्रश्न 3. इकाई–III पर चार में से कोई दो प्रश्न :	14 अंक
प्रश्न 4. तीनों इकायों पर (इकाई–I : 3, इकाई–II : 4, इकाई–III: 3) 10 बहुविकल्प प्रश्न।	10 अंक

संदर्भ ग्रंथ :

1. भाषा प्रौद्योगिकी एवं भाषा प्रबंधन – सूर्यप्रकाश दीक्षित
2. प्रयोजनमूलक हिंदी प्रयुक्ति और अनुवाद – डॉ. माधव सोनटक्के
3. संप्रेषण और रेडियो शिल्प – विश्वनाथ पांडे
4. प्रयोजनमूलक हिंदी आधुनातन आयाम – डॉ. अंबादास देशमुख
5. वाणी संचार रेडियो प्रसारण – डॉ. सुनिल केशव देवधर

***

सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे
Savitribai Phule Pune University, Pune

हिंदी पाठ्यक्रम
Hindi Syllabus

संबंध महाविद्यालयों के लिए
For Affiliated colleges

बी. ए. द्वितीय वर्ष कला / बी. एस्सी. द्वितीय वर्ष विज्ञान
(तृतीय एवं चतुर्थ अयन)
Third & Fourth Semester

शैक्षिक वर्ष
Academic year

2020-2021

अनुक्रम

बी. ए. द्वितीय वर्ष कला/बी. एस्सी. द्वितीय वर्ष विज्ञान
तृतीय एवं चतुर्थ अयन (Third & Fourth Semester)

शैक्षिक वर्ष 2020 – 21 से

कोर्स नं.	तृतीय एवं चतुर्थ अयन	क्रेडिट	पृष्ठ क्रमांक
बी. ए. द्वितीय वर्ष कला			
MIL (Hindi)	हिंदी भाषा शिक्षण (तृतीय अयन)	2	03
MIL (Hindi)	हिंदी भाषा शिक्षण (चतुर्थ अयन)	2	05

***

बी. ए. द्वितीय वर्ष कला (शैक्षिक वर्ष 2020–2021 से)

तृतीय अयन (Third Semester)

पाठ्यचर्या : MIL (Hindi) हिंदी भाषा शिक्षण

2 कर्मांक (Credit)

उद्देश्य :

1. छात्रों में हिंदी भाषा श्रवण कौशल विकसित करना।
2. छात्रों में हिंदी भाषा संवाद कौशल विकसित करना।
3. छात्रों में हिंदी भाषा वाचन कौशल विकसित करना।
4. छात्रों में हिंदी भाषा लेखन कौशल विकसित करना।
5. हिंदी भाषा-विधि तथा भाषा-व्यवहार से अवगत करना।
6. लघुकथा सृजन कौशल विकसित करना।

इकाई	पाठ्यविषय	तासिकाएँ
इकाई-I	वर्ण विचार : 1) हिंदी वर्णमाला – परिचय 2) लिपि – परिचय 3) वर्णों का उच्चारण और वर्गीकरण 4) स्वराघात 5) संधि : स्वर संधि, व्यंजन संधि, विसर्ग संधि।	15 तासिकाएँ
इकाई-II	भाषा कौशल शिक्षण : लघुकथाओं द्वारा भाषा कौशल शिक्षण (श्रवण, संवाद, वाचन, लेखन) 1) शिक्षा – ज्योति जैन 2) पानी के पेड़ – ज्योति जैन 3) पशुभाषा – ज्योति जैन 4) अपशगुन – ज्योति जैन 5) ममता – डॉ. लता अग्रवाल 6) गरीब का लंच बॉक्स – डॉ. लता अग्रवाल 7) मैं ही कृष्ण हूँ – डॉ. लता अग्रवाल 8) सत्य की अग्निपरीक्षा – डॉ. लता अग्रवाल	15 तासिकाएँ

अंक विभाजन पूर्णांक : 100

आंतरिक मूल्यांकन : 30 अंक (लघुत्तरी परीक्षा- 25 अंक, शोध परियोजना/समूहपरियोजना/मौखिक प्रस्तुति/क्षेत्रीय अध्ययन- 05 अंक)

सत्रांत परीक्षा : 70 अंक

सत्रांत परीक्षा- प्रश्नपत्र का प्रारूप :

(शैक्षिक वर्ष 2020-21 से आगे)

समय : 3 घंटे

अंक : 70

प्रश्न 1. इकाई- I पर दो में से एक प्रश्न।	15 अंक
प्रश्न 2. इकाई- I पर दो में से एक प्रश्न।	15 अंक
प्रश्न 3. इकाई- II पर दो में से एक प्रश्न।	15 अंक
प्रश्न 4. इकाई- II पर दो में से एक प्रश्न।	15 अंक
प्रश्न 5. इकाई I और II पर चार में से दो प्रश्न।	10 अंक

संदर्भ ग्रंथ :

1. हिंदी भाषा शिक्षण – संपा. हिंदी अध्ययन मंडल, सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे, राजकमल प्रकाशन, नई दिल्ली।
2. हिंदी व्याकरण-पं. कामताप्रसाद गुरु, प्रकाशन संस्थान, नई दिल्ली।
3. प्रयोजनमूलक हिंदी – डॉ. माधव सोनटक्के, लोकभारती प्रकाशन, नई दिल्ली।

***

बी. ए. द्वितीय वर्षकला (शैक्षिक वर्ष 2020–2021 से)

चतुर्थ अयन (Fourth Semester)

पाठ्यचर्या : MIL (Hindi) हिंदी भाषा शिक्षण

2 कर्मांक (Credit)

उद्देश्य :

1. छात्रों में वाक्य के भेद से अवगत करना।
2. छात्रों में विशेष प्रकार के वाक्यों से परिचित करना।
3. छात्रों में हिंदी भाषा श्रवण कौशल विकसित करना।
4. छात्रों में हिंदी भाषा संवाद कौशल विकसित करना।
5. छात्रों में हिंदी भाषा वाचन कौशल विकसित करना।
6. छात्रों में हिंदी भाषा लेखन कौशल विकसित करना।
7. हिंदी भाषा-विधि तथा भाषा-व्यवहार से अवगत करना।
8. हिंदी काव्य-गीत सृजन कौशल विकसित करना।

इकाई	पाठ्यविषय	तासिकाएँ
इकाई- I	वाक्य विचार : वाक्य और वाक्य के भेद 1) साधारण वाक्य 2) मिश्र वाक्य 3) संयुक्त वाक्य 4) संक्षिप्त वाक्य 5) विशेष प्रकार के वाक्य (विधानार्थक, प्रश्नार्थक, निषेधवाचक, आज्ञार्थक, विस्मयादि बोधक, इच्छाबोधक, संदेशसूचक, संकेतार्थक) 6) विराम चिह्न।	15 तासिकाएँ
इकाई- II	भाषा कौशल शिक्षण : गोपालदास : 'नीरज' के काव्य-गीत (08 गीत) द्वारा श्रवण, संवाद, वाचन, लेखन कौशल शिक्षण। 1) आदमी हूँ आदमी से प्यार करता हूँ 2) राधा ने माला जपी श्याम की 3) फूलों के रंग से 4) खिलते हैं गुल यहाँ 5) जीवन की बगिया महकेगी 6) लिखे जो खत तुझे	15 तासिकाएँ

7) आज मदहोश हुआ जारे	
8) कारवाँ गुजर गया, गुबार देखते रहे।	

अंक विभाजन पूर्णांक : 100

आंतरिक मूल्यांकन : 30 अंक (लघुत्तरी परीक्षा- 25 अंक, शोध परियोजना/समूहपरियोजना/मौखिक प्रस्तुति/क्षेत्रीय अध्ययन- 05 अंक)

सत्रांत परीक्षा : 70 अंक

सत्रांत परीक्षा- प्रश्नपत्र का प्रारूप :

(शैक्षिक वर्ष 2020-21 से आगे)

समय : 3 घंटे

अंक : 70

प्रश्न 1. इकाई- I पर दो में से एक प्रश्न।	15 अंक
प्रश्न 2. इकाई- I पर दो में से एक प्रश्न।	15 अंक
प्रश्न 3. इकाई- II पर दो में से एक प्रश्न।	15 अंक
प्रश्न 4. इकाई- II पर दो में से एक प्रश्न।	15 अंक
प्रश्न 5. इकाई I और II पर चार में से दो प्रश्न।	10 अंक

संदर्भ ग्रंथ :

1. हिंदी भाषा शिक्षण - संपा. हिंदी अध्ययन मंडल, सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे, राजकमल प्रकाशन, नई दिल्ली।
2. हिंदी व्याकरण - पं. कामताप्रसाद गुरु, प्रकाशन संस्थान, नई दिल्ली।
3. प्रयोजनमूलक हिंदी - डॉ. माधव सोनटक्के, लोकभारती प्रकाशन, नई दिल्ली।

***

सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे
Savitribai Phule Pune University, Pune

हिंदी पाठ्यक्रम
Hindi Syllabus

संबंध महाविद्यालयों के लिए
For Affiliated colleges

बी. ए. तृतीय वर्ष कला
(पंचम एवं षष्ठ अयन)
Fifth & Sixth Semester

शैक्षिक वर्ष
Academic year

2021-2022

अनुक्रम
बी. ए. तृतीय वर्ष कला
पंचम एवं षष्ठ अयन (Fifth & Sixth Semester)
शैक्षिक वर्ष 2021-22 से

कोर्स नं.	पंचम एवं षष्ठ अयन	क्रेडिट	पृष्ठ क्रमांक
बी. ए. तृतीय वर्ष कला			
Core Course -1E (G-3)	कथेतर विधाएँ (पंचम अयन)	3	
Core Course -1F (G-3)	गज़ल विधा और पत्राचार (षष्ठ अयन)	3	
बी. ए. तृतीय वर्ष कला – वैकल्पिक प्रयोजनमूलक हिंदी			
Core Course -1E (G-3)	प्रयोजनमूलक हिंदी : कार्यालयीन व्यवहार (पंचम अयन)	3	
Core Course -1F (G-3)	प्रयोजनमूलक हिंदी : माध्यम लेखन (षष्ठ अयन)	3	
बी. ए. तृतीय वर्ष कला (हिंदी विशेष)			
Discipline Specific Elective DSE 1 C (S3)	हिंदी साहित्य का इतिहास (आदिकाल, भक्तिकाल, रीतिकाल का सामान्य परिचय) (पंचम अयन)	3+1	
Discipline Specific Elective 2 C (S4)	भाषाविज्ञान (सामान्य परिचय) (पंचम अयन)	3+1	
Discipline Specific Elective 1 D (S3)	हिंदी साहित्य का इतिहास (आधुनिक काल सामान्य परिचय) (षष्ठ अयन)	3+1	
Discipline Specific Elective 2 D (S4)	हिंदी भाषा और उसका विकास (षष्ठ अयन)	3+1	
बी. ए. तृतीय वर्ष कला			
Skill Enhancement Course 2 C	पटकथा लेखन (पंचम अयन)	2	
Skill Enhancement Course SEC 2 D	साहित्य और फिल्मांतरण (षष्ठ अयन)	2	

***

बी. ए. तृतीय वर्ष कला (शैक्षिक वर्ष 2021-2022 से)

पंचम अयन (Fifth Semester)

पाठ्यचर्या : Core Course – 1E (G3) पाठ्यचर्या : कथेतर विधाएँ

3 कर्मांक (3 Credit)

उद्देश्य :

1. छात्रों को संस्मरण साहित्य से अवगत करना।
2. छात्रों को रेखाचित्र साहित्य से अवगत करना।
3. छात्रों को मूल्यांकन की दृष्टि का विकास करना।
4. सभा-इतिवृत्त लेखन कौशल वृद्धि का विकास करना।
5. वार्ता-लेखन कौशल दृष्टि निर्माण करना।

इकाई	पाठ्यविषय	तासिकाएँ
इकाई- I	संस्मरण : 1. शरत् : एक याद – अमृतलाल नागर 2. प्रेमचंद : एक स्मरण – महादेवी वर्मा 3. हम हशमत – कृष्णा सोबती 4. त्यागमूर्ति 'निराला' – शिवपूजन सहाय	15 तासिकाएँ
इकाई- II	रेखाचित्र : 1. पीपल – सच्चिदानंद हीरानंद वात्स्यायन 'अज्ञेय' 2. डबली बाबू – विनय मोहन शर्मा 3. अमृत के स्रोत – जगदीश माथुर। 4. रजिया – रामवृक्ष 'बेनीपुरी'	15 तासिकाएँ
इकाई-III	पाठ्यपुस्तकेत्तर पाठ्यक्रम : 1. सभा-इतिवृत्तलेखन 2. वार्ता-लेखन	15 तासिकाएँ

पूर्णांक : 100

आंतरिक मूल्यांकन : 30 अंक (लघुत्तरी परीक्षा- 20 अंक, शोध परियोजना/समूह परियोजना/मौखिक प्रस्तुति/
क्षेत्रीय अध्ययन- 10 अंक)

सत्रांत परीक्षा : 70 अंक

सत्रांत परीक्षा – प्रश्नपत्र का प्रारूप :

समय : 3 घंटे

अंक : 70

- प्रश्न 1. इकाई – I पर चार में से दो प्रश्न : 14 अंक
- प्रश्न 2. इकाई – II पर चार में से दो प्रश्न : 14 अंक
- प्रश्न 3. इकाई – I और II पर (दो + दो) चार में से दो प्रश्न : 14 अंक
- प्रश्न 4. अ) इकाई – I पर दो में से एक संदर्भ : 14 अंक
ब) इकाई – II पर दो में से एक संदर्भ :
- प्रश्न 5. क) सभा इतिवृत्तलेखन दो में से एक प्रश्न : 14 अंक
ख) वार्ता लेखन दो में से एक प्रश्न :

संदर्भ ग्रंथ :

1. पाठ्यपुस्तक : संपादन : हिंदी अध्ययन मंडल – राजकमल प्रकाशन, नई दिल्ली।
2. हिंदी रेखाचित्र – डॉ. हरवंशलाल शर्मा
3. यात्रा साहित्य का उद्भव और विकास – डॉ. सुरेंद्र माथुर
4. स्वातंत्र्योत्तर हिंदी यात्रा साहित्य – डॉ. ईरेश स्वामी

***

बी. ए. तृतीय वर्ष कला (शैक्षिक वर्ष 2021-2022 से)

षष्ठ अयन (Sixth Semester)

पाठ्यचर्या : **Core Course – 1F (G3)** पाठ्यचर्या : गजल विधा और पत्राचार

3 कर्मांक (3 Credit)

उद्देश्य :

1. छात्रों को गजल साहित्य से अवगत करना।
2. छात्रों को गजलकार के व्यक्तित्व से अवगत करना।
3. छात्रों में मूल्यांकन की दृष्टि का विकास करना।
4. छात्रों को सरकारी पत्र लेखन से अवगत करना।

इकाई	पाठ्यविषय	तासिकाएँ
इकाई-I	'साये में धूप' (गजल संग्रह) – दुष्यंत कुमार 1. गजल : अर्थ, परिभाषा, तत्व। 2. दुष्यंत कुमार का साहित्यिक परिचय। गजल रचनाएँ : (साये में धूप) 1. कहाँ तो तय था चिरागाँ हरेक घर के लिए, कहाँ चिराग मयस्सर नहीं शहर के लिए... 2. कैसे मंजर सामने आने लगे हैं, गाते-गाते लोग चिल्लाने लगे हैं... 3. इस नदी की धार में ठंडी हवा आती तो है, नाव जर्जर ही सही, लहरों से टकराती तो है... 4. भूख है तो सब्र कर, रोटी नहीं तो क्या हुआ, आजकल दिल्ली में है जेरे बहस ये मुद्दा... 5. कहीं पे धूप की चादर बिछाके बैठ गए, कहीं ये शाम सिरहाने लगा के बैठ गए... 6. चाँदनी छत पे चल रही होगी, अब अकेली टहल रही होगी...	15 तासिकाएँ
इकाई-II	गजल रचनाएँ : (साये में धूप) 1. हो गई है पीर पर्वत-सी पिघलनी चाहिए, इस हिमालय से कोई गंगा निकलनी चाहिए... 2. आज सड़कों पर लिखे हैं सैकड़ों नारे न देख, घर अँधेरा देख तू, आकाश के तारे न देख... 3. मेरे गीत तुम्हारे पास सहारा पाने आएँगे, मेरे बाद तुम्हें ये मेरी याद दिलाने आएँगे... 4. ये सच है कि पाँवों ने बहुत कष्ट उठाए, पर पाँव किसी तरह राहों पे तो आए... 5. बाढ़ की संभावनाएँ सामने हैं, और नदियों के किनारे घर बने हैं...	15 तासिकाएँ

	6. रोज़ जब रात को बारह का गजर होता है, यातनाओं के अँधेरे में सफ़र होता है... 7. एक कबूतर, चिट्ठी लेकर, पहली-पहली बार उडा, मौसम एक गुलेल लिये था पट से नीचे आन गिरा... 8. मैं जिसे ओढ़ता-बिछाता हूँ वो गज़ल आपको सुनाता हूँ... 9. अब किसी को भी नज़र आती नहीं कोई दरार, घर की हर दीवार पर चिपके हैं इनते इश्तहार... 10. तुम्हारे पाँवों के नीचे कोई जमीन नहीं, कमाल ये है कि फिर भी तुम्हें यकीन नहीं...	
इकाई-III	पाठ्यपुस्तकेतर पाठ्यक्रम : सरकारी पत्रलेखन : 1. सरकारी पत्र, 2. अर्द्ध सरकारी पत्र 3. कार्यालय ज्ञापन 4. परिपत्र 5. कार्यालय आदेश	15 तासिकाएँ

पूर्णांक : 100

आंतरिक मूल्यांकन : 30 अंक (लघुत्तरी परीक्षा- 20 अंक, शोध परियोजना/समूह परियोजना/मौखिक प्रस्तुति/
क्षेत्रीय अध्ययन- 10 अंक)

सत्रांत परीक्षा : 70 अंक

सत्रांत परीक्षा – प्रश्नपत्र का प्रारूप :

(शैक्षिक वर्ष 2021-22 से आगे)

समय : 3 घंटे

अंक : 70

प्रश्न 1. इकाई – I पर चार में से दो प्रश्न :

14 अंक

प्रश्न 2. इकाई – II पर चार में से दो प्रश्न :

14 अंक

प्रश्न 3. इकाई – I और II पर (दो + दो) चार टिप्पणी में से दो प्रश्न :

14 अंक

प्रश्न 4. अ) इकाई – I पर दो में से एक संदर्भ :

14 अंक

ब) इकाई – II पर दो में से एक संदर्भ :

प्रश्न 5. पत्रलेखन चार में से दो प्रश्न :

14 अंक

संदर्भ ग्रंथ :

1. साये में धूप (गज़ल संग्रह) – दुष्यंत कुमार
2. प्रयोजनमूलक हिंदी – डॉ. विनोद गोदरे
3. प्रयोजनमूलक हिंदी – डॉ. तेजपाल चौधरी
4. प्रयोजनमूलक हिंदी आधुनातन आयाम – डॉ. अंबादास देशमुख
5. दुष्यंत कुमार और उनका काव्य – डॉ. सुरेश सालुंके
6. व्यवहारोपयोगी एवं कामकाजी हिंदी – डॉ. अनंत केदारे।

***

बी. ए. तृतीय वर्ष कला (शैक्षिक वर्ष 2021-2022 से)

पंचम अयन (Fifth Semester) वैकल्पिक

पाठ्यचर्या : Core Course – 1E (G3) वैकल्पिक पाठ्यचर्या : प्रयोजनमूलक हिंदी कार्यालयीन व्यवहार

3 कर्मांक (3 Credit)

उद्देश्य :

1. छात्रों को कार्यालयीन कार्यपद्धति की जानकारी देना।
2. छात्रों को सरकारी पत्राचार के प्रकारों, स्वरूप, भाषा शैली आदि की जानकारी देना।
3. छात्रों को क्षेत्र-कार्य प्रणाली से परिचित कराना।
4. छात्रों को राजभाषा हिंदी का संवैधानिक प्रावधान, हिंदी प्रचार प्रसार कार्य से परिचित करना।
5. छात्रों को अनुवाद प्रक्रिया से अवगत कराना।

इकाई	पाठ्यविषय	तासिकाँ
इकाई-I	भाषा के विविध रूप : बोली, भाषा, मानक भाषा, राजभाषा, राष्ट्रभाषा, संपर्क भाषा, अंतर्राष्ट्रीय भाषा।	15 तासिकाँ
इकाई-II	कार्यालयीन हिंदी पत्राचार : अ) सरकारी पत्र की विशेषताएँ : शुद्धता, सरलता, निर्व्यक्तिकता, तथ्यों में स्पष्टता, असंदिग्धता, संक्षिप्तता, क्रमबद्धता, शिष्टता, प्रभावोत्पादकता, वैशिष्ट्यपूर्ण भाषा आदि। आ) सरकारी पत्रों के विविध रूप और प्रकार – सरकारी पत्र, अधिसूचना, प्रेस विज्ञप्ति, निविदा, परिपत्र, कार्यालय आदेश, आवेदन पत्र।	15 तासिकाँ
इकाई-III	अनुवाद : अनुवाद प्रक्रिया तथा कार्यालयीन अनुवाद अ) अनुवाद स्वरूप, महत्व : अनुवाद प्रक्रिया, हिंदी में अनुवाद का महत्व, सूचना तकनीक में अनुवाद का महत्व। आ) अनुवादक के गुण। इ) कार्यालयीन अनुवाद (100 शब्दों परिच्छेद, अंग्रेजी अथवा मराठी से हिंदी अनुवाद)	15 तासिकाँ

पूर्णांक : 100

आंतरिक मूल्यांकन : 30 अंक (लघुत्तरी परीक्षा- 20 अंक, शोध परियोजना/समूह परियोजना/मौखिक प्रस्तुति/क्षेत्रीय अध्ययन- 10 अंक)

सत्रांत परीक्षा : 70 अंक

सत्रांत परीक्षा – प्रश्नपत्र का प्रारूप :

(शैक्षिक वर्ष 2021–22 से आगे)

समय : 3 घंटे

अंक : 52

प्रश्न 1. इकाई – I पर चार में से दो प्रश्न :

14 अंक

प्रश्न 2. इकाई – II पर चार में से दो प्रश्न :

14 अंक

प्रश्न 3. इकाई – III पर चार में से दो प्रश्न :

14 अंक

प्रश्न 4. इकाई – I, II, III (दो + दो + दो) छह टिप्पणी में से तीन प्रश्न :

21 अंक

प्रश्न 5. कार्यालयीन अनुवाद 100 शब्दों का परिच्छेद :

07 अंक

संदर्भ ग्रंथ :

1. राजभाषा हिंदी – डॉ. कैलाशचंद्र भाटिया
2. राजभाषा हिंदी – डॉ. भोलनाथ तिवारी
3. प्रयोजनमूलक हिंदी – रवींद्रनाथ तिवारी
4. राष्ट्रभाषा हिंदी : समस्याएँ और समाधान – डॉ. देवेन्द्रनाथ शर्मा
5. राजभाषा हिंदी : विवेचन और प्रयुक्ति – डॉ. किशोर वासवानी
6. भारत का संविधान प्राधिकृत संस्करण 2005
7. राजभाषा हिंदी – सेठ गोविंददास
8. राजभाषा प्रबंधन – डॉ. गोवर्धन ठाकुर
9. हिंदी : राष्ट्रभाषा से राजभाषा तक – विमलेश कांति वर्मा
10. बारहवीं सदी से राजकाज में हिंदी – रामबाबू शर्मा
11. भारतीय राष्ट्रभाषा : सीमाएँ तथा समास्याएं – डॉ. सत्यव्रत
12. राजभाषा के संदर्भ में हिंदी आंदोलन का इतिहास – उदयनारायण दुबे
13. व्यवहारोपयोगी एवं कामकाजी हिंदी – डॉ. अनंत केदार।

***

बी. ए. तृतीय वर्ष कला (शैक्षिक वर्ष 2021-2022 से)

षष्ठ अयन (Sixth Semester) वैकल्पिक

पाठ्यचर्या : Core Course – 1F (G3) वैकल्पिक पाठ्यचर्या – प्रयोजनमूलक हिंदी : माध्यम लेखन

3 कर्मांक (3 Credit)

उद्देश्य :

1. छात्रों को जनसंचार माध्यम और हिंदी अवधारणा से परिचित करना।
2. छात्रों को पृष्ठ सज्जा के विविध अंगों से परिचित कराना।
3. छात्रों को संचार क्रांति और सूचना प्रौद्योगिकी से अवगत कराना।
4. छात्रों को भिन्न-भिन्न क्षेत्रों में सूचना प्रौद्योगिकी की उपादेयता से अवगत कराना।

इकाई	पाठ्यविषय	तासिकाएँ
इकाई-I	जनसंचार माध्यम और हिंदी : अवधारणा और प्रकार अ) दृश्य माध्यम और प्रयोजनमूलक हिंदी, दृश्य माध्यम में प्रयुक्त भाषा, दृश्य माध्यम के लिए समाचार लेखन। आ) श्रव्य माध्यम और प्रयोजनमूलक हिंदी, श्रव्य माध्यम में प्रयुक्त भाषा, श्रव्य माध्यम के लिए समाचार लेखन।	15 तासिकाएँ
इकाई-II	प्रतिवेदन रिपोर्ट : परिभाषा और स्वरूप, प्रारूप, शीर्षक पृष्ठ-सज्जा (मेक-अप) के विविध अंग। सामग्री का संयोजन एवं पृष्ठ निर्धारण। कलापक्ष एवं मुद्रण।	15 तासिकाएँ
इकाई-III	संचार क्रांति एवं सूचना प्रौद्योगिकी का भविष्य : ई-कैश तथा डिजिटल हस्ताक्षर, नेट बैंकिंग, आभासी कक्षा (वर्चुअल क्लासरूम), ई-गोष्ठी, ई-कॉमर्स, ई-फैक्स। विभिन्न क्षेत्रों में सूचना प्रौद्योगिकी की उपादेयता का संक्षिप्त परिचय। सायबर शिक्षा। ई-संसाधनों की सीमाएं।	15 तासिकाएँ

पूर्णांक : 100

आंतरिक मूल्यांकन : 30 अंक (लघुत्तरी परीक्षा- 20 अंक, शोध परियोजना/समूह परियोजना/मौखिक प्रस्तुति/क्षेत्रीय अध्ययन- 10 अंक)

सत्रांत परीक्षा : 70 अंक

सत्रांत परीक्षा – प्रश्नपत्र का प्रारूप :

(शैक्षिक वर्ष 2021-22 से आगे)

समय : 3 घंटे

अंक : 70

प्रश्न 1. इकाई – I पर चार में से दो प्रश्न :

14 अंक

प्रश्न 2. इकाई – II पर चार में से दो प्रश्न :

14 अंक

प्रश्न 3. इकाई – III पर चार में से दो प्रश्न :

14 अंक

प्रश्न 4. इकाई – I, II, III (दो + दो + दो) छह टिप्पणी में से तीन प्रश्न :

21 अंक

प्रश्न 5. इकाई – I, II, III पर (एक + एक + एक) तीन प्रश्न में से एक प्रश्न :

07 अंक

संदर्भ ग्रंथ :

1. जनसंचार के विविध आयाम – ब्रजमोहन गुप्त
2. जनमाध्यम और मासकल्चर – जगदीश्वर चतुर्वेदी
3. जनमाध्यम और पत्रकारिता (भाग : 1, 2) – प्रवीण दीक्षित
4. जनमाध्यम : संप्रेषण और विकास – देवेन्द्र इस्सर
5. सिनेमाई भाषा और हिंदी संवादों का विश्लेषण – डॉ. किशोर वासवानी
6. जनसंचार – राधेश्याम शर्मा
7. जनसंचार सिद्धांत और अनुप्रयोग – विष्णु राजगढ़िया
8. जनसंचार माध्यम और पत्रकारिता सर्वांग – डॉ. जितेंद्र वत्स, डॉ. किरण बाल
9. जनसंचार और हिंदी पत्रकारिता – डॉ. अर्जुन तिवारी
10. आधुनिक पत्रकारिता और इलेक्ट्रॉनिक मीडिया – डॉ. जालिंदर इंगळे
11. जनसंचार और तकनीकी हिंदी : विविध आयाम – डॉ. अनिल काळे।

***

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY

(formerly University of Pune)

F.Y.B.A. in Economics

SYLLABUS

(Credit and Semester System)

(To be implemented from the Academic Year, 2019-20)

F.Y.B.A. Economics

G-1 Indian Economic Environment

Annexure –II

1) Title of the course:

Class: F.Y.B.A.

Subject: Economics.

Title: Year of Implementation: From June - 2019

2) Preamble of the syllabus:

The proposed curriculum is with an objective to enhance the existing syllabus, make it contextual as well as applicable and to incorporate all the latest changes in the national economy. The board examined the short comings of the existing syllabus and expressed the need to change it. While doing so the board analyzed other curricula of existing universities in respective subjects in terms of content, relevance, quality and pattern of teaching that has been synthesized in the present proposal. While framing the draft of syllabus, guidance from industrial experts and professionals was sought.

The present era is that of structural transformation especially within the country. Moreover fast changing international scenario and approach of other countries towards our human resource makes it mandatory for the educational system to impart latest knowledge to our students, so that they are prepared to merge themselves in the challenging economic and corporate environment.

Hence, a change in the paper and restructuring of syllabus becomes imperative. The syllabus needs to be holistic in nature. It should be contextual and clear the basics of economics but at the same time it should teach application of the theories in day to day life.

In the modern world, competition is an inseparable part of our lives. To inculcate a competitive spirit among the students, the syllabus should include all the recent advancement with in and out of the country with its pros and cons.

3) Objectives of the paper

- To familiarize the students with the recent developments in the Indian Economy
- To provide the students with the background of the Indian Economy with focus on contemporary issues like economic environment.
- To help the students to prepare for varied competitive examinations
- To enable students to understand and comprehend the current business scenario, agricultural scenario and other sectorial growth in the Indian context. To make the student aware of the developments such as MSMEs, Digital Economy, E-Banking, BPO & KPO, etc.

Programme Outcome:

- Ability to develop an understanding of the economic environment and the factors affecting economic environment.
- Ability to develop awareness on the various new developments in the different sectors of an economy – agriculture, industry, services, banking, etc.
- Ability to compare and contrast Indian Economy with other world economies.
- At the end of the course, the student should be able discuss and debate on the various issues and challenges facing the Indian Economic Environment.

4) Introduction:

Semester system with the pattern of 70:30

5) Eligibility:

Students who have passed 12th standard from any stream with minimum 35% of marks in all the subjects. (as per the rule of affiliating SPPU)

6) Examination:

A) Pattern of examination: 70:30

i) Internal university examination of 70 marks with internals of 30 marks

ii) Pattern of question paper: pattern for 70 marks

- Question Number 1: 8 questions to be answered out of 10 with total marks 16
- Question Number 2: 4 questions to be answered out of 6 with total marks of 16
- Question Number 3: 3 questions to be answered out of 4 with total marks of 18
- Question Number 4: 2 questions to be answered out of 3 with total marks of 20

iii) Duration for 70 marks: 3 Hrs

iv) Pattern for 30 marks:

- Internal exam (20 marks)
- PPT (oral or poster)/ Project work/Assignments/visits (10 marks)

v) Unit wise classification of marks

Unit	Name of the Chapter	Distribution of marks
Semester 1		
Unit 1	Introduction	23
Unit 2	Agricultural Environment	23
Unit 3	Industrial Environment	24
Total		70
Semester 2		
Unit 1	Service Sector Environment	20
Unit 2	Banking Environment	25
Unit 3	Overview of Indian economy	25
Total		70

B) Standard of Passing:

To pass, the candidate must obtain at least 40% in individual subjects, in internal assessment and in university examination each in all the papers.

C) ATKT rules

As per the rules of SPPU, a student can have maximum two papers as backlog and go to second year.

D) Award of Class:

- Those successful candidates who obtained 40 % and above of the total aggregate marks in all subjects for internal assessment and university examination taken together at one and same sitting, shall be placed in Pass Class.
- Those successful candidates who obtained 50 % and above of the total aggregate marks in all subjects for internal assessment and university examination taken together at one and same sitting, shall be placed in Second Class.
- Those successful candidates who obtained 55 % and above of the total aggregate marks in all subjects for internal assessment and university examination taken together at one and same sitting, shall be placed in Higher Second Class.

iv. Those successful candidates who obtained 60 % and above of the total aggregate marks in all subjects for internal assessment and university examination taken together at one and same sitting, shall be placed in First Class.

v. Those successful candidates who obtained 70 % and above of the total aggregate marks in all subjects for internal assessment and university examination taken together at one and same sitting, shall be placed in First Class with

E) External students:

The students who appear for the examinations without attending any college and take admission in the university as external students will be considered as external students.

F) Setting of question paper/pattern of question paper

Question papers will be set by the panel of paper setters appointed by Savitribai Phule Pune University.

G) Verification/ revaluation

Verification and or revaluation will be done by panel appointed by Savitribai Phule Pune University.

7) Structure of the course

a) Compulsory paper:

Only one paper will be given without and optional subject

b) Optional paper

No subjects are optional.

c) Medium of instructions:

Medium of instruction for the paper will be both Marathi and English.

Structure of the entire course

BA Economics			
FY	G1	Indian Economic Environment	2019-20
SY	G2	Financial System	2020-21
SY	S1	Micro Economics	2020-21
SY	S2	Macro Economics	2020-21
TY	G3	Public Finance	2021-22
TY	S3	International Economics	2021-22
TY	S4	Economics of Development	2021-22

8) Equivalence of previous syllabus with the proposed syllabus

The revised syllabus has changes in the name of the paper, topics and sub topics offered as compared to the old syllabus. The paper will make the syllabus more comprehensive and modified to suitably align with the changing Indian scenario. The paper will set an apt background for students to comprehend knowledge of economics in their academic career and apply the knowledge in their life.

9) University terms

Academic calendar of the affiliating university will be followed.

10) Subject wise detail syllabus

Semester 1		
Units	Name and sub titles of the Chapter	No of lectures
Unit 1	Introduction	16
	1.1 Meaning, Factors affecting Economic Environment- Economic, Political, Technological, Social & Cultural	08
	1.2 Challenges to Indian Economy: Natural Resources, Energy Resources, Education, Health, Environment	04
	1.3 Comparison of Indian Economy with the World Economy- Population, Agriculture, Industry and Service Sector	04
Unit 2	Agricultural Environment	16
	2.1 Role of Agriculture in Indian Economy	04
	2.2 Challenges to Indian Agriculture-Productivity, Rural Credit, Marketing, Rural Entrepreneurship	08
	Recent Trends in Indian Agriculture: Cropping pattern, Technology, Crop Insurance, Water Management, Agri-Business	04
Unit 3	Industrial Environment	16
	3.1 Role of Industry in Indian Economic Development	04
	3.2 Industrial Policy Resolution, 1991- Liberalization, Privatization and Globalization (LPG)	03
	3.3 Challenges to Indian Industry-Labour & Employment, Regional Imbalance, Finance, Technology	03
	3.4 Micro, Small and Medium Enterprises (MSME)- Definition & Role	03
	3.5 Recent trends in Indian Industry- Indian Multinationals & New Policies	03
Semester 2		
Unit 1	Service Sector Environment	12
	1.1 Role and Growth of Service Sector in Indian Economy	02

	1.2 Challenges to Indian Service sector- Business-based & Knowledge-based Sector, Education sector, Health sector, Insurance, Tourism, Banking	06
	1.3 Recent Trends in Indian Service Sector- Digital Economy, E-Commerce, E- Finance	04
Unit 2	Banking Environment	18
	2.1 Banking- Definition, Functions, Changing Structure of Banking in India- New Private Banks, Small Banks, Payment Banks	08
	2.2 Bank Accounts- Types, Procedure and Operation of Accounts	05
	2.3 Recent Trends in Indian Banking Environment- E-Banking, E- Wallets, Bank Mergers and Amalgamations	05
Unit 3	Overview of Indian economy	18
	3.1 Challenges of Indian Economy- Poverty, Employment, Inequality, Informal Sector	09
	3.2 Policy Measures (Two-Three recent Programmes)- Poverty Alleviation Programmes; Employment Generation Programmes; Agriculture Development Programmes, Skill Development Programmes	09

11) Recommended books

Semester I: Basic Reading List

- Agrawal A.N., Problems of Development & Planning, (Latest Edition)
- Ashwani Mahajan, 'Indian Economy' S. Chand & Company Ltd., New Delhi.
- Cherunilam Francis, 'Business Environment-Text and Cases' Himalaya Publishing House(Latest Edition)
- Faisal Ahmed 'Business Environment: Indian and Global Perspective' PHL Learning Pvt. Ltd. (Latest Edition)
- Fernando A.C. (2014) 'Business Environment' Pearson Education,
- Misra & Puri, 'Business Environment', Himalaya Publication House, Mumbai. (Latest Edition)
- Misra & Puri, 'Indian Economy', Himalaya Publication House, Mumbai. (Latest Edition)

Recommended Reading

- Asian Development Bank (2009) 'Urban Poverty in India' BS Books

- Amit Kumar (2013) 'SMEs in India in post-1990s Era: Challenges and Opportunities, LAP Lambert Academic Publishing
- Das Keshab (2011) 'Micro and Small Enterprises in India: The Era of Reforms' Routledge India
- Gopal and Suman Banhri (2013) Indian Economy Performance and Policies. Pearson Publication Delhi.
- C.S.Prasad(2006) 'Sixtyyears of IndianAgriculture'New Century Publication, NewDelhi
- Indian Institute of Banking and Finance (2011) 'Small and Medium Enterprises in India' Taxmann
- Jaya PrakashPradhan (2008) 'Indian Multinational in the World Economy: Implications for Development', Bookwell Publications
- JagdishBhagwati, ArvindPangariay (2013) 'Reforms and Economic Transformation in India' OUP
- MohantyPrasanna (2014) 'Cities and Public Policy' Sage Publications
- Prakesh B.A. (2011) The Indian Economy Since 1991 Economic Reforms and performance, Pearson Publication Delhi.
- Thorat S. K (2008) 'Reservation in Private Sectors' Rawat Publications, ND

Semester II: Basic Reading List

- Agrawal A.N., Problems of Development & Planning, (Latest Edition)
- Ashwani Mahajan, 'Indian Economy' S. Chand & Company Ltd., New Delhi.
- Cherunilam Francis, 'Business Environment-Text and Cases' Himalaya Publishing House(Latest Edition)
- Faisal Ahmed, 'Business Environment: Indian and Global Perspective' PHL Learning Pvt. Ltd. (Latest Edition)
- Fernando A.C. (2014) 'Business Environment' Pearson Education,
- Misra& Puri, 'Business Environment', Himalaya Publication House, Mumbai. (Latest Edition)
- Pathak, Bharati [2009] 'The Indian Financial System', 'Pearson Education Publication, New Delhi.

Recommended Reading

- Bhasin, Niti (2006) “Banking Developments in India 1947 to 2007” New Century Publications.
- Bhadane Jaywant R. (2018) ‘Cashless India and Digital Economy’ International Publications, Kanpur
- Dasgupta Sukti, Sher Singh Verick (2016) ‘Transformation of Women at Work in Asia: An Unfinished Development Agenda, Sage
- Paul Justin (2010) ‘Business Environment-Text and Cases’ Tata McGraw Hill
- Khanna Tarun (2008) ‘Billions of Entrepreneurs: How India and China are Reshaping their Future and Yours’ Penguin India
- Kapila Uma (ed) Indian Economy Since Independence, Academic Foundation(2003)
- Panagariya Arvind (2010) ‘India: The Emerging Giant’ Oxford University Press
- Sobhan Rehman (2010) ‘Challenging the Injustice of Poverty: Agendas for inclusive Development in South Asia’ Sage
- Samanta R.K. (2000) “New Vista in Rural Development Strategies and Approaches” B.R. Publishing Corporation New Delhi
- Spana Newar, Tanvi Gaur (2015) ‘Economic Environment in India, Think Tank Publications, Jaipur

12) Qualification of teachers:

Qualification of teachers as per norms of SPPU will be masters in Economics and SET/NET/Ph.D.

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY
(Formerly University of Pune)

S.Y.B.A. Economics Syllabus

(Choice Based Credit System and Semester System)

**Revised Syllabus will be implemented with effect from the
academic year 2020-2021**

Paper	Semester	Title of the Paper
G -2	III & IV	Financial System
S -1	III & IV	Micro Economics
S -2	III & IV	Macro Economics

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY,PUNE
Choice Based Credit System (CBCS) Course Structure

Faculty of Humanities

B.A. Second Year Syllabus

Semester Pattern Effective from 2020-21

Subject: **Economics**

Semester	Core Course	Paper No	Name of Paper	Lectures / week	Total No. of Lectures	CA Marks	ESE Marks	Total	Credits
Semester III	Economics DSE – 1A	S1	Micro Economics - I	4	55	30	70	100	3
	Economics DSE – 2A	S2	Macro Economics- I	4	55	30	70	100	3
	Economics CC-1C	G2	Financial System - I	4	55	30	70	100	3
	SEC-I SEC -2A		Basic Concept of Research Methodology - I	3	45	15	35	50	2
	Total				15	210	105	245	350
Semester IV	Economics DSE – 1B	S1	Micro Economics- II	4	55	30	70	100	3
	Economics DSE – 2B	S2	Macro Economics- II	4	55	30	70	100	3
	Economics CC -1D	G2	Financial System- II	4	55	30	70	100	3
	SEC-II SEC -2B		Basic Concept of Research Methodology - II	3	45	15	35	50	2
	Total				15	210	105	245	350
Grand Total (Sem. III & IV)				30	420	210	490	700	22

SEC = Skill Enhancement Course
CC - Core Course
CA - Continuous Assessment
ESE -End Of Semester Examination

S.Y.B.A. Economics (Revised Syllabus)
Choice Based Credit System (CBCS)

G -2. Financial System

Preamble:

A financial system is a network of financial institutions, financial markets, financial instruments and financial services to facilitate the transfer of funds. It serves as a backbone of any economy. This paper aims to provide knowledge about the financial system in the country. It also aims to introduce international financial institutions operating in the global economy. The present era is the one with huge changes, development and challenges in every sector. This paper on financial system will also highlight some of the important changes taking place in the Indian financial sector.

Objectives (Course Outcomes) of the Paper:

- To understand fundamentals of modern financial system.
- To understand the recent trends and developments in banking system.
- To understand the role of the Reserve Bank of India in Indian financial system.
- To provide the knowledge of various financial and non-financial institutions.
- To provide the students the intricacies of Indian financial system for better financial decision making.

Method of Teaching:

Classroom lectures, Use of ICT, YouTube lectures, Online PPTs, Group Discussions, Teacher driven Power Point Presentations

Semester III
CC-1C - Financial System I

Unit	Name and Contents	Number of Lectures
1	Indian Financial System	12
1.1	Introduction: Meaning, Nature, Role and Importance of Indian Financial System.	
1.2	Structure of Indian Financial System.	
1.3	Characteristics and Functions of Components of Indian Financial System.	
2	Banking in India	10
2.1	Commercial Banks (Public Sector Banks, Private Sector Banks, Foreign Banks): Management, Organization and Functions.	
2.2	Regional Rural Banks and Co-operative Banks: Evolution, Management and Organization, Loan Management, Functions, Problems and Measures to solve the problem.	
3	Financial Markets in India	12
3.1	Classification of Financial Market.	
3.2	Indian Money Market: Features, Functions and Instruments.	
3.3	Indian Capital Market: Features, Functions and Instruments.	
3.4	Foreign Exchange Market: Role and Importance.	
4	Important Financial Institutions	14
4.1	Meaning and Importance of Financial Institutions.	
4.2	Stock Markets: NSE and BSE: Meaning & Functions.	
4.3	Non-Banking Financial Intermediaries: Meaning and Functions.	
4.4	Role and Functions of Financial Institutions in India with reference to UTI, LIC, GIC	

Semester IV
CC -1D - Financial System II

Unit	Name and Contents	Number of Lectures
1	Reserve Bank of India	12
1.1	Structure and Role of RBI in Indian Economy	
1.2	Major Functions of RBI.	
1.3	Monetary Policy: Tools and their Limitations.	
2	Other Financial Regulators in India	10
2.1	SEBI: Role and Functions.	
2.2	IRDA: Role and Functions.	
3	International Financial Institution	14
3.1	Role, Structure, Objectives and Functions of IMF.	
3.2	Role, Structure, Objectives and Functions of World Bank.	
3.3	Role, Structure, Objectives and Functions of Asian Development Bank.	
3.4	Role, Structure, Objectives and Functions of BRICS Bank.	
4	Recent Developments in Indian Financial Sector	12
4.1	Objectives and Outcomes of Changing Landscape of Banking Sector in India.	
4.2	Insolvency and Bankruptcy Code.	
4.3	Alternate Source of Finance.	
4.4	Risk Management in Banking Sector.	

Basic Reading List:

1. The Indian Financial System, Markets, Institutions and Services, Bharati V.Pathak, Kindle Edition.
2. Indian Financial System, Jaydeb Sarkhel, Seikh Salim, McGraw-Hill India Pvt. Ltd. Chennai, 2018.
3. Indian Banking, R. Parmehwaram & S. Natrajan , S. Chand Publishing, Delhi.

4. Non-Banking Financial Companies in India: Functioning & Reforms, Jafor Ali Akhan, New Century Publications, 2010
5. Indian Financial Markets, Ajay Shah, Michael Gorham and Susan Thomas, Elsevier, 2008.
6. The Story of the Reserve Bank of India, Rahul Bajoria, Kindle Editon.

Advanced Reading List:

1. Securities Market and Products: Mr. Sunder Sankaran, Taxman Publication Pvt. Ltd New Delhi.
2. Financial System & Economic Reforms: P. Mohan Rao, Deep & Deep Publication Pvt. Ltd. New Delhi 2008.
3. Indian Banking Towards 21st Century : Chawla A.S. & others, Deep & Deep Publications, New Delhi.
4. Black Money & Indian Economy: Bhadane J R, International Publications, 2018.
5. Financial Institutions And Markets: Jitendra Mahakund and L.M. Bhole, McGraw Hill India, 2017.

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY

(Formerly University of Pune)

T.Y.B.A. Economics Syllabus

(Choice Based Credit System and Semester System)

**Revised Syllabus will be implemented with effect from the
academic year 2021-2022**

T.Y.B.A. Economics

(Sem V & VI)

Semester	Paper Name	Subject Code	Title of the Paper
V	Economics General - III		Indian Economic Development- I
	Economics Special - III		International Economics-I
	Economics Special - IV		Public Finance- I
	Skill Enhancement Course (SEC-3A)		Business Management- I
VI	Economics General - III		Indian Economic Development- II
	Economics Special - III		International Economics- II
	Economics Special - IV		Public Finance- II
	Skill Enhancement Course (SEC-3A)		Business Management- II (Project Report)

T.Y.B.A. Economics
General Paper-III: Indian Economic Development-I
(Course Code:)
Semester V

Preamble:

The course will be useful for learners aiming towards careers in the government sector, policy analysis and the social sector. This course would take an overview of aspects of economic development with special reference to India.

The course aims to introduce the learner to the main concepts in economic and human development, equip them compare and contrast different economies: recognize various indicators of economic and human development. The course will also provide a broad outline of the Sustainable Development Goals.

Course Learning Outcomes

At the end of the course the learner will have ability -

- To relate and recognize the concept and indicators of Economic Development.
- To describe and analyze the concept and indicators of Human Development.
- To explain the characteristics of Developing and Developed Countries.
- To describe the constraints to the process of Economic Development.

Unit No.	Name and Sub Titles of the Topic	No. of Lectures
1	Economic Development and Growth	10
	1.1 Economic Development: Meaning, Definition and Indicators	
	1.2 Economic Growth: Meaning, Definition and Indicators	
	1.3 Need and Importance of Economic Development	
2	Developed and Developing Countries	14
	2.1 Concepts of Developed and Developing Countries	
	2.2 Characteristics of Developed Countries	
	2.3 Characteristics of Developing Countries : Economic, Demographic, Technological, Social and Political	
	2.4 India as an Emerging Economy	
3	Constraints to Development Process	12
	3.1 Vicious Circle of Poverty	
	3.2 Capital Constraints	
	3.3 Technology Constraints	
	3.4 Socio- Cultural Constraints	
	3.5 Political and Administrative Constraints	
	3.6 External Bottlenecks	
4	Human Resources and Economic Development	12
	4.1 Role of Human Resources in Economic Development	
	4.2 Human Development Index and India	
	4.3 Concepts of Physical Quality of Life Index:	
	4.3.1 Gender Development Index 4.3.2 Gender Inequality Index 4.3.3 Multidimensional Poverty Index	

Recommended Books -

- Ragnar Nurkse, Problem of Capital Formation in Underdeveloped Countries.
- Sen Amartya (1970), Growth Economics, Penguin.
- Zhingan M.L.(1982), The Economics of Development and Planning. Vrinda Publication (P) Ltd.
- Adelman, I. (1961), Theories of Economic Growth and Development, Stanford University Press, Stanford.
- Avhad Suhas (2015), 'Economics of Growth and Development' (Marathi Edition) Success Prakashan, Pune
- Behrman, S. and T.N.Srinivasan,(1995) Handbook of Development Economic, Vol. 1 to 3, Elsevier, Amsterdam,
- Chenery H. and T.N.Srinivasan, (1989) Handbook of Development Economics Vo1&2, Elsevier. Amsterdam.
- Dasgupta p. (1993) An Enquiry into Well Being and Destitution.
- Dhage S.K. (2015), Indian Economy (Marathi Edition) K.S. Publication, Pune.\
- Wavare A. (2017), Development and Planning Economics (Vikas va Niyojanache Arthshastra - Marathi Edition)
- Datir R.K.(2013), Vikas ani Paryavarniy Arthshastra, Nirali Prakashan, Pune.
- Rasal Rajendra (2020), Indian Economy (Marathi), Success Publication Pune, 7th edn.
- Ghatak,S.(1986), An Introduction to Development Economics,Allen and Unwin, London,
- Ghosh. B.N.(1982) Economic Development and Planning National Book House.
- Grillis M., D H. Perkins, M.Romer and D.R.Snodgrass (1992) Economic of Development (3rdEdition) W.W.Norton, New York.
- Patil J.F.(2014),Growth And Development economics (Vruddhi Va Vikasache Airthshastra, Phadke Prakashan - Marathi Edition)
- Higgins, Benjamin. (1959) Economic Development, W.W.Norton , New York
- Jennifer A. Elliott, (2013), An Introduction to Sustainable Development (Fourth Edition), Routledge Publication, London and New York.
- Kindleberger C.P.(1977),Economic Development (3rd Edition) McGraw Hill, New York.
- Jagdish Bhagwati,The Economics Of Underdeveloped Countries.
- Mahata J.K.(1964) Economic of Growth, Asia.
- Meaer and Baldwin(1970) Economic Development, Asia .
- Mehata J.K.(1971) Economic Development , Chaitanya.
- Kute Santosh and Rithe (2019) ,Demography , Prashant Publication Jalgaon.
- Mishra &Puri, Development and Planning- Theory And Practice, Himalaya.
- Meier, G.M. (1995) Leading Issue in Economic Development,6ed,Oxford University Press ,New Delhi,
- Todaro M.P. (1996) Economic Development (6th Edition) Longman, London.
- UNDP, Human Development Report [Latest]
- World Development Reports
- India Development Reports

T.Y.B.A. Economics
General Paper- III: Indian Economic Development-II
(Course Code:)

Semester VI

Preamble:

This course would take an overview of the process of Economic Planning and the Development Goals. The course aims to introduce the learner to the main concepts in Economic Planning, equip them with understanding of the planning process in India and changing in recent times and familiarize them to the Sustainable Development Goals. The Course also reviews the relation between Economic Development and Environment.

Course Learning Outcomes

At the end of the course the learner will have ability-

- To describe and explain the process of Economic Planning.
- To describe and examine the changing structure of planning process in India.
- To describe and explain the relation between Economic Development and Environment.

Unit No.	Name and Sub Titles of the Topic	No. of Lectures
1	Economic Planning	12
	1.1 Economic Planning – Meaning, Definition and Features	
	1.2 Need of Economic Planning	
	1.3 Objectives of Economic Planning in India	
2	National Institution for Transforming India Aayog (NITI Aayog)	12
	2.1 NITI Aayog- Objectives and Structure	
	2.2 Role of NITI Aayog	
	2.3 Difference between Planning Commission and NITI Aayog	
3	Sustainable Development	12
	3.1 Sustainable Development : Meaning and Importance	
	3.2 17 SDGs (Sustainable Development Goals)	
	3.3 Measures for Sustainable Development	
	3.4 Current Scenario of SDG in India	
4	Environment and Economic Development	12
	4.1 Relation between Environment and Economic Development	
	4.2 Environment and Sustainable Development	
	4.3 Environmental Policies in India: 4.3.1 National Conservation Strategy (1992) - Highlights 4.3.2 National Environmental Policy (2006) - Highlights	
	4.4 Global Warming	

Recommended Books -

- Ragnar Nurkse, Problem of Capital Formation in Underdeveloped Countries.
- Sen Amartya (1970) Growth Economics, Penguin.
- Zhingan M.L. (1982) the Economics of Development and Planning. Vrinda Pub.(P) Ltd.
- Adelman, I. (1961) Theories of Economic Growth and Development, Stanford University Press, Stanford.
- Avhad Suhas (2015), 'Economics of Growth and Development' (Marathi Edition) Success Prakashan, Pune
- Behrman, S. and T.N.Srinivasan,(1995) Handbook of Development Economic, Vol. 1 to 3, Elsevier, Amsterdam,
- Chenery H. and T.N.Srinivasan, (1989) Handbook of Development Economics Vol1&2, Elsevier. Amsterdam.
- Dasgupta p. (1993) an Enquiry into Well Being and Destitution.
- Dahir R.K. (2013) Vikas ani Paryavarniy Arthshastra, Nirali Prakashan, Pune.
- Ghatak,S.(1986) An Introduction to Development Economics,Allen and Unwin, London,
- Ghosh. B.N.(1982) Economic Development and Planning National Book House.
- Grillis M., D H. Perkins, M.Romer and D.R.Snodgrass (1992) Economic of Development (3rdEdition) W.W.Norton, New York.
- Higgins, Benjamin. (1959) Economic Development, W.W.Norton , New York
- Jennifer A. Elliott, (2013), an Introduction to Sustainable Development (Fourth Edition), Routledge Publication, London and New York.
- Kindleberger C.P. (1977) Economic Development (3rd Edition) McGraw Hill, New York.
- Jagdish Bhagwati,The Economics Of Underdeveloped Countries.
- Mahata J.K. (1964) Economic of Growth, Asia.
- Meaer and Baldwin (1970) Economic Development, Asia .
- Mehata J.K.(1971) Economic Development , Chaitanya.
- Mishra &Puri, Development and Planning- Theory And Practice, Himalaya.
- Meier, G.M. (1995) Leading Issue in Economic Development,6ed,Oxford University Press ,New Delhi,
- Todaro M.P. (1996) Economic Development (6th Edition) Longman, London.
- UNDP, Human Development Report [Latest]
- World Development Reports
- India Development Reports

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY

(formerly University of Pune)

F.Y.B.A. HISTORY

Syllabus

(Semester & Choice Based Credit System)

(To be implemented from the Academic Year, 2019-20)

F.Y.B.A. HISTORY

Under the Faculty of Humanities

Total Credits: 03

Semester-I Early India: From Prehistory to the Age of the Mauryas

Objectives:

The history of Early India is a crucial part of Indian history. It is a base for understanding the entire Indian history. The course is aimed at helping the student to understand the history of early India from the prehistoric times to the age of the Mauryas. It attempts to highlight the factors and forces behind the rise, growth and spread of civilization and culture of India along with the dynastic history. It also attempts to help the students to understand the contribution of Early Indians to polity, art, literature, philosophy, religion and science and technology. It also aims to foster the spirit of enquiry among the students by studying the major developments in early Indian history.

Unit I: Early India: Sources and Prehistory [12]

- (a) Importance of Early History
- (b) Sources and Tools of historical reconstruction – Archaeology (Material remains), Epigraphy (Inscriptions), Numismatics (Coins), Literary Sources, Foreign Accounts
- (c) Palaeolithic, Mesolithic, Neolithic and Chalcolithic Cultures: A Brief Review

Unit II: Harappan Culture: Bronze Age Civilization [12]

- (a) Geographical Extent, Town Planning, Trade, Religious Practices
- (b) Art, Crafts and Technology: Pottery, Seals, Beads, Images, Terracotta Figurines
Metallurgy, Script and Decline

Unit III: Vedic Culture, Religious Protest: Jainism and Buddhism [12]

- (a) Vedic and Later Vedic Culture: Original home, Tribal Polity, Social Divisions, Rituals and Philosophy
- (b) Jainism and Buddhism: Causes of Origin, Doctrines, Contributions and Importance

Unit IV: Emergence of the Mahajanpadas and the Age of the Mauryas

[12]

- (a) The Mahajanpadas, Rise and Growth of the Magadhan Empire
- (b) The Age of the Mauryas: Chandragupta, Ashoka and his policy of Dhamma
- (c) The Mauryan Administration, Economy, Decline and Significance

*****

Semester-II

Early India: Post Mauryan Age to the Rashtrakutas

Objectives:

The history of India after the Mauryas is very important to understand the developments in early India after the Mauryas, which finally led to the transition to medieval India. The course is aimed at introducing the students to the developments in different parts of India through a brief study of regional kingdoms up to the tenth century C.E. It attempts to highlight the consequences of the foreign invasions, particularly on the polity, economy, society and art and architecture. The attempt is also to instill the spirit of enquiry among the students.

Unit I: Central Asian Contacts and the Age of the Shung-Satvahanas [12]

- (a) The Indo-Greeks, The Shakas, The Parthians, The Kushanas: Economy, Society, Religion and Culture
- (b) The Age of Shung-Satvahanas: Polity and Administration, Society, Economy, Culture

Unit II: Early History of South India [12]

- (a) Period of Sangam Literature –Society and Culture, early polities
- (b) Economy: Towns, Trade and Crafts

Unit III: North India: Gupta and Harshvardhan [12]

- (a) The Gupta Empire – Brief Political History, Administration, Society, Trade, Science and Technology
- (b) Harshvardhan: Administration, Religion, Education

Unit IV: Regional Kingdoms: A Brief History [12]

- (a) The Chalukyas, Pallavas, Pandya - Struggle for Supremacy over Peninsular India
- (b) Rashtrakutas, Palas, Parmaras- Tripartite Struggle
- (c) Literature, Religion, Art and Architecture

*****

Savitribai Phule Pune University Pune

Syllabus in History for FYBA under CBCS from the Academic Year 2019-20

Under the Faculty of Humanities

Total Credits: 03

Semester-I Early India: From Prehistory to the Age of the Mauryas

प्रारंभिक भारत: प्रागैतिहासिक काळ ते मौर्यकाळ

उद्दिष्टे:

प्रारंभिक भारताचा इतिहास हा एकूणच भारतीय इतिहासाचा अतिशय महत्वाचा भाग आहे. कारण तो संपूर्ण भारतीय इतिहासाचे योग्य आकलन करण्यासाठी मूलाधार आहे. हा पेपर विद्यार्थ्यांना प्रागैतिहासिक काळ ते मौर्य काळापर्यंतच्या इतिहासाचे आकलन होण्याच्या उद्देशाने तयार केलेला आहे. भारतीय सभ्यता आणि संस्कृती तसेच राजकीय घराणी यांच्या उदय आणि विकासाला कारणीभूत असणाऱ्या घटकांवर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. विद्यार्थ्यांना राजकीय व्यवस्था, कला, साहित्य, तत्वज्ञान, धर्म, विज्ञान आणि तंत्रज्ञान या विविध महत्वाच्या बाबींसाठी प्रारंभिक काळातील भारतीयांनी दिलेल्या योगदानाचा परिचय करून देण्याचा उद्देश आहे. प्रारंभिक भारतीय इतिहासाच्या अभ्यासाद्वारे विद्यार्थ्यांमधील जिज्ञासू वृत्तीला चालना देण्याचा प्रयत्न केलेला आहे.

घटक I: प्रारंभिक भारत: साधने आणि प्रागैतिहासिक काळ

[12]

- (अ) प्रारंभिक इतिहासाचे महत्व
- (ब) इतिहासाची साधने – पुरातत्वीय (भौतिक अवशेष), आलेख (शिलालेख, गुफालेख इ.), नाणकशास्त्र (नाणी), वाङ्मयीन साधने, परकीय प्रवासवर्णने
- (क) पुरापाषाण युग, मध्यपाषाण युग, नवाश्म युग आणि ताम्रपाषाणयुगीन संस्कृती : संक्षिप्त आढावा

घटक II: हडप्पा संस्कृती : कांस्ययुगीन सभ्यता

[12]

- (अ) भौगोलिक विस्तार, नगररचना, व्यापार आणि धार्मिक रीतीरिवाज
- (ब) कला, हस्तकला आणि तांत्रिक ज्ञान : मृदभांडी, मुद्रा, मणी, प्रतिमा, मातीच्या शोभेच्या मूर्ती, धातुकाम, लिपी आणि ज्ञान

घटक III: वैदिक संस्कृती, धार्मिक विद्रोह : जैन आणि बौद्ध धर्म

[12]

- (अ) वैदिक उत्तर-वैदिक काळातील संस्कृती: मूळ स्थान, जमातींची राज्यव्यवस्था, सामाजिक विभागणी, धार्मिक विधी आणि तत्वज्ञान
- (ब) जैन आणि बौद्ध धर्म: उदयाची कारणे, शिकवण, योगदान आणि महत्व

घटक IV: महाजनपदांचा उदय आणि मौर्यकाळ

[12]

- (अ) महाजनपदे, मगधच्या साम्राज्याचा उदय आणि विकास
- (ब) मौर्य काळ : चंद्रगुप्त मौर्य, सम्राट अशोक आणि त्याचे धम्मविषयक धोरण
- (क) मौर्यांचे प्रशासन, अर्थव्यवस्था, ङ्हास आणि महत्व

*****

Reference Books: English

1. Thapar Romila, 'A History of India' Vol. I , Penguin Books, New Delhi, 1990
2. Jha D. N., 'Early India: A Concise History' Manohar Publication, New Delhi, 2010
3. Sharma R. S., 'Rethinking India's Past', Oxford University Press, New Delhi, 2009
4. Thapar Romila, 'Early India: From The Origins To A.D. 1300', Penguin Books, 2002
5. Raychaudhari Hemchandra, 'Political History of Ancient India', University of Calcutta, Calcutta, 1923.
6. Kosambi D. D. 'The Culture And Civilization of Ancient India in Historical Outline' Vikas Publication, New Delhi 1993.
7. Thapar Romila, 'Asoka and the Decline of the Mauryas', Oxford University Press, USA, 1998
8. Mahajan V. D., Ancient India, S. Chand & Company Ltd, New Delhi. Reprinted 2019.

9. Basham A. L. 'The Wonder That Was India, Picador- Pan MacMillan, Reprinted, 2004.
10. Dasgupta Uma, 'History of Science, Philosophy and Culture in Indian Civilization', Longman Pearson, New Delhi. 2011
11. Altekar A. S. 'State and Government in Ancient India', Motilal Banarasidas Publishers, Varanasi, 1949.
12. Mujumdar R. C. 'Ancient India', Motilal Banarasidas Publishers, Varanasi, 1952.
13. Daud Ali, 'Passport to the Past Ancient India', Rosen Central Publication, New York, 2009
14. K.A. Nilakanta Sastri, 'History of South India' Oxford University Press, London, 1958
15. Tripathi Ramashankar, 'History of Ancient India', Motilal Banarasidas Publishers, Varanasi, 1942.
16. Gazetteer of India Vol II
17. Gazetteer of Maharashtra
18. Wheeler, Mortimer, 'The Indus Valley Civilization', Cambridge History of India, 1968.
19. Possehl, G.L., 'The Indus Civilization: A Contemporary Perspective', AltaMira Press, 2002.

Reference Books : Marathi

१. कोसंबी डी. डी., 'प्राचीन भारतीय संस्कृती व सभ्यता' डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, २००६.
२. थापर रोमिला, 'अर्ली इंडिया', अनुवाद, प्रा. र. ना. गायधनी व वासंती फडके, केसागर प्रकाशन, पुणे, २००६.
३. झा डी. एन. 'प्राचीन भारत: एक ऐतिहासिक रूपरेखा', अनुवाद, पारधी मा. कृ. केसागर प्रकाशन, पुणे, २००५.
४. मेहता जे. एल., 'हिस्ट्री ऑफ एन्शंट इंडिया' अनुवाद, काळे एम. व्ही. केसागर प्रकाशन, पुणे, २००८.
५. शर्मा आर. एस., 'प्राचीन भारताचा परिचय' अनुवाद, बिंदा परांजपे, ओरीएंट लॉगमन, मुंबई, २००७.
६. रायचौधरी हेमचंद्र, 'प्राचीन भारताचा राजकीय इतिहास', अनुवाद, प्राचार्य सदाशिव आठवले, मधुसूदन बोपडीकर, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, २००६.
७. शर्मा आर. एस., 'एन्शंट इंडिया' अनुवाद वासंती फडके, केसागर प्रकाशन, पुणे, २००९.

८. तांबे- काटदरे, ' प्राचीन भारत' केसागर प्रकाशन, पुणे, २००४.

९. गायधनी र. ना. ' प्राचीन भारताचा इतिहास' अनिरुद्ध पब्लिशिंग हाउस, पुणे, १९९७.

१०. कोलारकर एस. जी. 'प्राचीन भारताचा राजकीय सामाजिक सांस्कृतिक इतिहास- आरम्भापासुन १२०५ पर्यंत'
श्री मंगेश प्रकाशन नागपूर.

११. कुलकर्णी ए. आर. 'प्राचीन भारत: संस्कृती आणि इतिहास', स्नेहवर्धन प्रकाशन पुणे.

१२. गॅझेटीअर ऑफ महाराष्ट्र

१३. शिरगावकर शरावती, 'अशोक आणि मौर्यांचा इतिहास', महाराष्ट्र ग्रंथनिर्मिती मंडळ.

*****

Semester-II

Early India: Post Mauryan Age to the Rashtrakutas

प्रारंभिक भारत : उत्तर- मौर्यकाळ ते राष्ट्रकुट काळ

उद्दिष्टे:

मौर्येत्तर भारताचा इतिहास हा मौर्य काळानंतरच्या घडामोडी आणि त्यामुळे भारताची मध्ययुगीन काळाकडे झालेली वाटचाल समजावून घेण्यासाठी महत्वाचा आहे. हा पेपर विद्यार्थ्यांना मौर्य काळानंतरच्या प्रादेशिक राज्यांच्या इतिहासाची थोडक्यात ओळख करून देण्याच्या उद्देशाने तयार केलेला आहे. राजकीय व्यवस्था, अर्थव्यवस्था, समाज, कला आणि स्थापत्य यावरील परकीय आक्रमणामुळे झालेले परिणाम यावर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न यामध्ये केलेला आहे. विद्यार्थ्यांमधील जिज्ञासा वृत्तीला चालना देण्याचाही प्रयत्न याद्वारे करण्यात आला आहे.

घटक I: मध्य आशियाशी संबंध आणि शुंग-सातवाहन काळ

[12]

- (अ) भारतीय ग्रीक, शक, पार्थियन, कुषाण: अर्थव्यवस्था, समाज, धर्म आणि संस्कृती
- (क) शुंग-सातवाहन काळ: राजकीय व्यवस्था आणि प्रशासन, समाज, अर्थव्यवस्था, संस्कृती

घटक II: दक्षिण भारताचा प्रारंभिक इतिहास

[12]

- (अ) संगम साहित्याचा कालखंड : समाज, संस्कृती आणि प्रारंभिक राजकीय व्यवस्था
- (ब) अर्थव्यवस्था, शहरे, व्यापार आणि हस्तकला

घटक III: उत्तर भारत: गुप्तसाम्राज्य आणि हर्षवर्धन

[12]

- (अ) गुप्त साम्राज्य: संक्षिप्त राजकीय इतिहास, प्रशासन, समाज, व्यापार, विज्ञान आणि तंत्रज्ञान
- (ब) हर्षवर्धन: प्रशासन, धर्म आणि शिक्षण

घटक IV: प्रादेशिक राज्ये: संक्षिप्त इतिहास

[12]

- (अ) चालुक्य, पल्लव, पंड्या – द्वीपकल्पीय भारतावरील प्रभुत्वाचा संघर्ष
- (ब) राष्ट्रकुट, पाल, परमार – त्रिपक्षीय संघर्ष
- (क) साहित्य, धर्म, कला आणि स्थापत्य

*****

Reference Books: English

1. Jha D. N. 'Revenue System in Post Maurya and Gupta Times', Punthi Pustak, Calcutta, 1967.
2. Thapar Romila, 'A History of India' Vol. I , Penguin Books, New Delhi, 1990
3. Thapar Romila, 'Early India: From The Origins To A.D. 1300', Penguin Books, 2002
4. Sharma R. S., 'Rethinking India's Past', Oxford University Press, New Delhi, 2009
5. Basham A. L. 'The Wonder That Was India, Picador- Pan MacMillan, Reprinted, 2004.
6. Raychaudhari Hemchandra, 'Political History of Ancient India', University of Calcutta, Calcutta, 1923.
7. Kosambi D. D. 'The Culture And Civilization of Ancient India in Historical Outline' Vikas Publication, New Delhi, 1993.
8. Altekar A. S. 'State and Government in Ancient India', Motilal Banarasidas Publishers, Varanasi, 1949.
9. Jha D. N., 'Early India: A Concise History' Manohar Publication, New Delhi, 2010
10. Mujumdar R. C. 'Ancient India', Motilal Banarasidas Publishers, Varanasi, 1952.
11. Mahajan V. D., Ancient India, S. Chand & Company Ltd, New Delhi. Reprinted 2019.
12. Tripathi Ramashankar, 'History of Ancient India', Motilal Banarasidas Publishers, Varanasi, 1942.
13. Daud Ali, 'Passport to the Past Ancient India', Rosen Central Publication, New York, 2009
14. Dasgupta Uma, 'History of Science, Philosophy and Culture in Indian Civilization', Longman Pearson, New Delhi. 2011
15. Gazetteer of India Vol. II
16. Gazetteer of Maharashtra

Reference Books : Marathi

१. झा डी. एन., 'मौर्योत्तर व गुप्तकालीन राजस्व पद्धती' अनुवाद देगलूरकर गो. बं. डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, २००६.
२. थापर रोमिला, 'अर्ली इंडिया', अनुवाद, प्रा. र. ना. गायधनी व वासंती फडके, केसागर प्रकाशन, पुणे, २००६.
३. कोसंबी डी. डी., 'प्राचीन भारतीय संस्कृती व सभ्यता' डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, २००६.
४. झा डी. एन. 'प्राचीन भारत: एक ऐतिहासिक रूपरेखा', अनुवाद, पारधी मा. कृ. केसागर प्रकाशन, पुणे, २००५.
५. रायचौधरी हेमचंद्र, 'प्राचीन भारताचा राजकीय इतिहास', अनुवाद, प्राचार्य सदाशिव आठवले, मधुसूदन बोपडीकर, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, २००६.
६. शर्मा आर. एस., 'प्राचीन भारताचा परिचय' अनुवाद, बिंदा परांजपे, ओरीएंट लॉगमन, मुंबई.
७. शर्मा आर. एस., 'एन्शंट इंडिया' अनुवाद वासंती फडके, केसागर प्रकाशन, पुणे, २००९.
८. मेहता जे. एल., 'हिस्ट्री ऑफ एन्शंट इंडिया' अनुवाद, काळे एम. व्ही. केसागर प्रकाशन, पुणे.
९. तांबे- काटदरे, 'प्राचीन भारत' केसागर प्रकाशन, पुणे, २००४.
१०. कोलारकर एस. जी. 'प्राचीन भारताचा राजकीय सामाजिक सांस्कृतिक इतिहास- आरम्भापासून १२०५ पर्यंत' श्री मंगेश प्रकाशन नागपूर.
११. गायधनी र. ना. 'प्राचीन भारताचा इतिहास' अनिरुद्ध पब्लिशिंग हाउस, पुणे, १९९७.
१२. कुलकर्णी ए. आर. 'प्राचीन भारत: संस्कृती आणि इतिहास', स्नेहवर्धन प्रकाशन पुणे.
१३. मोरवंचीकर आर. एस., 'सातवाहनकालीन महाराष्ट्र' प्रतिमा प्रकाशन, पुणे. १९९३.
१४. गॅझेटीअर ऑफ महाराष्ट्र

*****

Savitribai Phule Pune University, Pune

Faculty of Humanities

S.Y.B.A. in History

Choice Based Credit System Syllabus

To be implemented from the Academic Year 2020-2021

Savitribai Phule Pune University, Pune

Under the Faculty of Humanities

Structure of Choice Based Credit System for Undergraduate Programme to be Implemented from Academic Year 2020-2021

Subject- History

Semester	Core Courses(CC)	Skill Enhancement Courses (SEC)	Discipline Specific Elective Courses (DSE)
III	CC-1(3) History of the Marathas: (1630-1707)	Any One Choose SEC -1A (2) 1.Bhrahmi Script OR 2.Art &Architecture in Early India OR 3.Digital Documentation OR 4.Tourism Management	DSE-1A (3) 1.Medieval India - Sultanate Period
			Any One Choose DSE-2A (3) 2.Glimpses of the Modern World - Part I OR 3. History of East Asia
IV	CC-2(3) History of the Marathas: (1707-1818)	Any One Choose SEC -2B (2) 5.Modi Script OR 6.Medieval Indian, Art &Architecture OR 7.Popular Indian Culture OR 8.Travel Agency & Tour Business	DSE-1B (3) 4.Medieval India: Mughal Period
			DSE-2B (3) 5. Glimpses of the Modern World - Part II OR 6. History of West Asia

Note- CC - General Course

DSE - Special Course

SEC - Skill Enhancement Course

Savitribai Phule Pune University, Pune

Proposed Syllabus in History for S.Y.B.A. (Credit System) from the academic Year 2020-21

Under the Faculty of Humanities

Core Course-I (CC- 1C)- 3 Credit

Semester -III-History of the Marathas: (1630-1707)

Learning Objectives:

1. To introduce the students to the regional history of medieval Maharashtra and India.
2. To study political, social and conceptual history of the Marathas in an analytical way with the help of primary sources.
3. To evaluate contribution of Chhatrapati Shivaji Maharaj to the establishment of Swarajya, contribution of successors and later development of the Maratha kingdom.
4. To study administrative Institutions of the Maratha.

Learning Outcome:

1. Student will develop the ability to analyse sources for Maratha History.
2. Student will learn significance of regional history and political foundation of the region.
3. It will enhance their perception of 17th century Maharashtra and India in context of Maratha history.
4. Appreciate the skills of leadership and the administrative system of the Marathas.

Pedagogy: Lectures/Visual presentation/ Role play/ Critical analysis/Assignments/Tests/Quiz/e-learning

Unit-I: Sources and Rise of the Maratha Power 10

- a) Literary Sources: Marathi and Foreign Sources (Portuguese, English, French)
- b) Background of the rise of Maratha Power
- c) Shahaji Raje, Rajmata Jijabai and Early Life of Chhatrapati Shivaji Maharaj

Unit-II: Foundation of Swarajya to the Coronation, Karnataka Expedition 15

- a) Relations with Adilshahi: Javali and Afzal Khan episode and its importance
- b) Relations with Mughals: Campaign of Shayasta Khan, Sack of Surat, expedition of Jaisingh, Visit to Agra
- c) Coronation and Karnataka Expedition

Unit-III: Administration under Chhatrapati Shivaji Maharaj 08

- a) Military
- b) Civil

Unit-IV: Chhatrapati Sambhaji Maharaj to the Maratha War of Independence **12**

- a) Chhatrapati Sambhaji Maharaj: Consolidation of power, Relations with Mughals.
- b) Chhatrapati Rajaram Maharaj, Maharani Tarabai and Mughals
- c) Santaji Ghorpade, Dhanaji Jadhav and Ramchandrapant Amatya

Reference Books: English

1. Apte B.K., A History of the Maratha Navy and Merchant Ships, State Board for Literature and Culture, Bombay, 1973.
2. Apte B. K., ed. Chatrapati: Shivaji's Coronation Tercentenary Commemoration. Bombay: University of Bombay, 1974-75.
3. Bakshi, S. R. & Sharma, Sri Kant, The Great Marathas – 5, Marathas: The Administrative System, Deep & Deep Publications Pvt. Ltd., New Delhi, 2000.
6. Chitnis, K.N., Glimpses of Medieval Indian Ideas & Institutions, 2nd edition, Mrs. R K Chitnis, Pune, 1981.
7. Chitnis, K. N., Glimpses of Maratha Socio- Economic History, Atlantic Publishers & Distributors, New Delhi, 1994.
4. Choksey, R.D., Economic Life in Bombay Deccan, Asia Publishing House, Mumbai, 1955.
5. Deshmukh, R.G., History of Marathas, Nimesh Agencies, Bombay, 1993.
8. Duff, James Grant, History of Mahrattas, Vol. I and Vol. II, R. Cambray & Co., Calcutta, 1912.
9. Fukazawa, Hiroshi, The Medieval Deccan – Peasants, Social Systems and States – Sixteenth to Eighteenth Centuries, Oxford University Press, New Delhi, 1991
10. Gordon, Stewart, The New Cambridge History of India, The Marathas, Cambridge University Press, New Delhi, 1998.
11. Gune, Vithal Trimbak, The Judicial System of the Marathas, Deccan College, Pune, 1953
12. Kulkarni, A. R., Maharashtra in the Age of Shivaji, Deshmukh & Co., Poona, 1969.
13. Kulkarni, A. R., Maharashtra: Society and Culture, Books and Books, New Delhi, 2000.
14. Kumar, Raj (ed.), Maratha Military Systems, Commonwealth Publishers, New Delhi, 2004.
15. Mahajan, T. T., Aspects of Agrarian and Urban History of The Marathas, Commonwealth Publishers, New Delhi, 1991.
16. Nadkarni, R.V., The Rise and Fall of the Maratha Empire, Popular Prakashan, Poona, 1966
17. Pagadi Setu Madhavrao, Chhatrapati Shivaji, Continental Prakashan, Pune, 1974
18. Ranade, M.G., Rise of the Maratha Power, University of Bombay, 1961.
19. Sardesai, G.S., The Main Currents of Maratha History, Phoenix Publications, Bombay, 1959.
20. Sardesai, G.S., The New History of the Marathas, Vol I: Shivaji and his Times, Phoenix Publications, Bombay, 1971
21. Sarkar, Jadunath, Shivaji and His Times, 6th edition, Sarkar & sons, 1973.
22. Sarkar, Jadunath, House of Shivaji, Orient Longman, Bombay, 1978.
23. Sen, Surendranath, Administrative System of the Marathas, K.P. Bagchi & Company, Calcutta, 1923.
24. Sen, Surendranath, The Military System of the Marathas, Orient Longmans, Calcutta, 1958.
25. Sen, Surendranath, Administrative System of the Marathas, K.P. Bagchi & Company, Calcutta, 1923.

26. Sherwani, H. K. and Joshi P. M. History of Medieval Deccan. 2 Vols. Hyderabad: Govt. of Andhra Pradesh, 1973.

संदर्भ: मराठी

१. आत्रे त्रिं. ना. गावगाडा, गोखले इन्स्टिट्यूट, पुणे, १९६२ (प्रथमावृत्ती १९११)
२. आपटे द. वि. आणि न. विं केळकर (संपा.) शिवकालीन पत्रसार संग्रह, खंड १
३. कुलकर्णी अ. रा., शिवकालीन महाराष्ट्र, शिवाजी विद्यापीठ प्रकाशन, कोल्हापूर, १९७८
४. ग.ह. खरे आणि कुलकर्णी अ. रा. (संपा.) मराठ्यांचा इतिहास, खंड १, २ आणि ३, कॉन्टिनेन्टल, पुणे, खंड १: १९८४, खंड २: १९८५, खंड ३: १९८६
५. गर्गे स. मा., इतिहासाची साधने- एक शोधयात्रा, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई
६. गायकवाड बी. डी., सरदेसाई, थोरात, हणमने, मराठेकालीन संस्था व विचार, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर, १९८७
७. जोशी एस. एन., मराठेकालीन समाजदर्शन, अ. वि. गृह प्रकाशन, पुणे १९६०
८. जोशी एस. एन., अर्वाचीन महाराष्ट्रेतिहासकालातील राज्यकारभाराचा अभ्यास १६००-१६८०, खंड - १, पुणे विद्यापीठ प्रकाशन, पुणे, १९५९.
९. जोशी एस. एन. आणि भिंगारे एल. एम. (संपा.) आज्ञापत्र आणि राजनिती, पुणे, १९६०
१०. जोशी एस. एन. (संपा.) छत्रपती शिवाजी राजे यांची बखर, चित्रशाळा, पुणे, १९६०
११. देशमुख शारदा, शिवकालीन व पेशवेकालीन स्त्रीजीवन, टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ, पुणे, १९७३
१२. भावे वा. कृ., शिवराज्य व शिवकाल, पुणे, १९५७
१३. भट भास्कर वामन, महाराष्ट्र धर्म अर्थात मराठ्यांच्या इतिहासाचे आत्मिक स्वरूप, महाराष्ट्रधर्म ग्रंथमाला, ग्रंथ चवथा, धुळे, १९२५, (१८४७)
१४. शेजवलकर टी. एस., श्री शिवछत्रपती- प्रस्तावना, आराखडा व साधने, मराठा मंदीर प्रकाशन, मुंबई, १९६४
१५. सरदार गं. बा., संतवाङ्मयाची सामाजिक फलश्रुती, श्री विद्या प्रकाशन, पुणे, १९८२
१६. हेरवाडकर आर. व्ही., मराठी बखर, व्हिनस प्रकाशन, मुंबई, १९८६
१७. सरदेसाई गो. स. मराठी रियासत, खंड १ ते ८, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई

Savitribai Phule Pune University, Pune

Faculty of Humanities

T.Y.B.A. in History

Choice Based Credit System Syllabus

To be implemented from the Academic Year 2021-2022

Savitribai Phule Pune University, Pune.

Faculty of Humanities

Structure of Choice Based Credit System for Undergraduate Program to be Implemented from Academic Year 2021-2022

Subject: - T.Y.B.A. History Structure Academic Year 2021-2022

Semester	Core Courses (CC)	Skill Enhancement Course (SEC)	Discipline Specific Elective Courses (DSE)
V	CC- 3(3) Indian National Movement (1885-1947)	SEC 2 C (2) 9.South Indian Art and Architecture 10.Research Paper Writing 11.Museology	DSE-3 C (3) 7.Introduction to Historiography
	History of Civilization – World Civilization Part I		DSE-4 D (3) 8.Maharashtra in the 19 th Century OR 9.Constitutional Developments in India 1773 to 1853
VI	CC- 4(3) India After Independence- (1947-1991)	SEC 2 D (2) 12. Heritage management 13.Archaeology 14.Numismatics	DSE-3 C (3) 10 Applied History
	History of Civilization –World Civilization Part II		DSE-4 D (3) 11 Maharashtra in the 20 th Century OR Constitutional Developments in India 1858 to 1950

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed Syllabus in History for T.Y.B.A. (Credit system)
From the Academic Year 2021-22
Under the Faculty of Humanities
Core Course 3 :(3 Credit)
Semester V: Course Title: - Indian National Movement (1885-1947)

Learning Objectives:

1. The course is designed to make the students aware about the making of Modern India and the struggle for independence.
2. To make the students aware of the multi-dimensionality of Modern India.
3. To highlight the ideas, institutions, forces and movements that contributed to be shaping of Indian Modernity.
4. To acquaint the students with various interpretative perspectives.

Learning Outcomes:

1. It will enable students to develop an overall understanding of Modern India.
2. It will increase the spirit of healthy Nationalism, Democratic Values and Secularism among the Students.
3. Students will understand various aspects of the Indian Independence Movement and the creation of Modern India.

Pedagogy: Lectures / Visual Presentation / Critical Analysis / Assignments / Test/ e-learning

Unit I: Rise and Growth of Indian Nationalism **12**

- a) Causes for the Rise of Indian Nationalism
- b) Foundation of Indian National Congress.
- c) Moderate Nationalists and Assertive Nationalists
- d) Revolutionary Nationalists.

Unit II: Mass Movement **9**

- a) Non Co-Operation Movement.
- b) Civil Disobedience Movement.
- c) Quit India Movement.

Unit III: Towards Independence and Partition. **12**

- a) Two Nation Theory: Establishment of Muslim League and Hindu Mahasabha, Growth of Communalism, Genesis of Pakistan.
- b) Indian National Army.
- c) Transfer of Power: The Cripps Mission, The Cabinet Mission, The Mountbatten Plan, Indian Independence Act and Partition.

- a) Peasant Movement.
- b) Workers Movement.
- c) Dalit Movement.
- d) Women's Movement.
- e) Tribal Movement.

Reference Books:

English

- 1.Chandra Bipan, Mukherjee Mridula, Mukherjee Aditya, Panikkar K.N. and Mahajan Sucheta- India's struggle for Independence, Penguin Books(India),1990.
- 2.Chandra Bipan, Essays on Contemporary India, Har- Anand publication, New Delhi, 1993.
- 3.Chandra Bipan - The Rise and Growth of Economic Nationalism in India People's Publishing House, New Delhi,1966.
- 4.Desai A.R. - Social Background of Indian Nationalism, Popular Prakashan, Bombay, 1984.
- 5.Dodwell H.H. - Cambridge History of India Vol V, VI
- 6.Dutt R.C. - Economic History of India Vol 1,2, London, 1901 reprint Government of India press, Nashik, 1960.
- 7.Guha Ramchandra (ed.), Makers of Modern India, Penguin group, New Delhi, 2010.
- 8.Gopal S. - British policy in India 1858-1905, Cambridge University Press, 1965.
- 9.Mujumdar R. C., History of the freedom movement in India, Vol. I-III.
- 10.Mujumdar R.C. (ed.) The History and Culture of the Indian People Vol. 1 - IX British paramountcy and Indian Renaissance Vol IX.
- 11.Menon V.P. - The Transfer of power in India Princeton University Press,1957.
- 12.Moon Vasant, Dr Babasaheb Ambedkar writing and speeches Government of Maharashtra, Bombay.
- 13.Sarkar Sumit, - Modern India :1885 - 1947, Macmillan India Ltd., Madras, 1986.
- 14.Sarkar Sumit - Bibliographical survey of social Reform movement in the 18th &19th century (ICHR 1975).
- 15.Tara Chand - History of freedom Movement, Vol. I - IV publication Division, Ministry of Information and Broadcasting, Government of India, New Delhi,1983.

संदर्भग्रंथ- मराठी:

१. आंबेडकर बाबासाहेब, पाकिस्तान अर्थात भारताची फाळणी, (अनु.दीपक पंचभाई) प्रबुद्धभारत पुस्तकालय, नागपूर, २०१८.
२. कदम मनोहर, भारतीय कामगार चळवळीचे जनक: नारायण मेघाजी लोखंडे, अक्षर प्रकाशन, २००२.
३. केतकर कुमार, कथा स्वातंत्र्याची (महाराष्ट्र), पुणे, १९८५.
४. गर्गे स. मा., भारतीय समाज विज्ञान कोश, खंड १ ते ४, मेहता पब्लिशिंग हाऊस, पुणे, २००७ .
५. चपळगावकर नरेन्द्र, तीन न्यायमूर्ती आणि त्यांचा काळ, मौज प्रकाशन, मुंबई, २०१०.
६. चंद्र बिपन, मुखर्जी, पण्णीकर, महाजन, इंडियाज स्ट्रगल फॉर इंडिपेंडेंस, (अनु.) काळे एम.व्ही. भारताचा स्वातंत्र्य संघर्ष, के. सागर पब्लिकेशन्स, पुणे, २००३.

७. चौसाळकर अशोक, महात्मा फुले आणि शेतकरी चळवळ, लोकवाङ्मयगृह, मुंबई, २००७.
८. जावडेकर आचार्य श.द., आधुनिक भारत, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे, १९९४.
९. तळवळकर गोविंद, सत्तांतर : १९४७, मौज प्रकाशन, मुंबई, १९९७.
१०. दत्त आर. पी. अनु. आवटे लीला, भारत आजचा आणि उद्याचा, लोकवाङ्मयगृह, मुंबई, १९८६ .
११. दत्त आर. पी., इंडिया टुडे, अनु., देवधर य. ना., आजकालचा भारत, डायमंड पब्लिकेशन, पुणे, २००६

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed Syllabus in History for T.Y.B.A. (Credit system)
From the Academic Year 2021-22
Under the Faculty of Humanities
Core Course 3: History of Civilization (3 Credit)
Semester V Course Title: - World Civilization and Heritage (Part I)

Course Objectives:

- 1.To Introduce students to the various concept and theories of World Civilization.
- 2.To study the types of Stone Culture and its various aspects.
- 3.To acquaint the students with rise and growth of Ancient Civilization in West Asia.
- 4.To understand about Ancient Civilization of China and its various parts.
- 5.To enable the students to understand the Ancient Indian Civilization and its town planning, socio-economic, religious life as well as Vedic Civilization.

Course Outcomes:

1. Students will be aquanaut with the knowledge of how the Human Civilization process was start
2. The History of World Civilization course will be developing the curiosity in students the rise and growth of Ancient Civilization in world.
3. This curriculum develops the attitude of contemporary students towards the World Civilization.

Pedagogy: Lectures / Visual Presentation / Critical Analysis / Assignments / Test/ e-learning

Course Content

Unit I: Stone Age Culture

12

- a) Evolution of Human
- b) Types of Stone Age – Palaeolithic Age, Mesolithic Age, Neolithic Age
- c) Food Production, Primitive Agriculture and Village Settlement

Unit II: Ancient Civilization in West Asia

12

- a) Egypt – Government, Socio-Economic Life, Art and Architecture
- b) Mesopotamia - Socio-Economic Life, Art and Architecture
Religion and Literature.
- c) Contribution of Egyptian and Mesopotamian Civilization to World History

Unit III: Ancient Civilization of China

10

- a) Social Structure and Economy
- b) Religion and Philosophy
- c) Art and Architecture

Unit IV: Ancient Indian Civilization

11

- a) Harappan Civilization – Town Planning, Socio –Economic and Religious Life, Art and Craft, Decline
- b) Vedic Civilization–Vedic Literature, Socio-Economic life, Cultural and Religious belief
- c) Contribution of Harappan and Vedic Civilization

Reference Book

English

1. Bowel, John, Man through the Ages, Weidenfeld and Nicolson, London, 1977.
2. Craig, A.M., Graham, W.A., Kagan, D., Ozment, S., and Turner, F.M., The Heritage of World Civilization, 2 vols. Macmillan, 1986.
3. Davies H.A., An outline History of the World, Oxford University Press, London, 1964. (Fourth edition).
4. Durant Will, the Study of Civilization, Vol.I, (Our Oriental Heritage).
5. George W. Southgate, an Introduction to World History, J.M. Dent & Sons Ltd. London, 1956.
6. Lucas, Henry, A short History of Civilization
7. Platt & Drummond, Our World through the Ages, Prentice-Hall, New- York, 1959.
8. Sood Vishal, Ancient Civilizations of the World, ABH Publishing Corporation, New Delhi, 2012.
9. Thapar Romila, India: From the origins to AD 1300, Penguin.

मराठी

१. कुलकर्णी. अ. रा., पी. एन. देशपांडे व अ. म. देशपांडे, संस्कृतीचा इतिहास, सुविचार प्रकाशन मंडळ, पुणे, १९७७
२. कुलकर्णी. अ. रा. प्राचीन भारत-इतिहास आणि संस्कृती
३. जोशी लक्ष्मणशास्त्री, वैदिक संस्कृतीचा विकास
४. नाईकनवरे वैजयंती, प्राचीन समाज, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर, २००८
५. पवार जयसिंगराव, मानव जातीचा इतिहास, अजब पुस्तकालय, कोल्हापूर, १९७२
६. सांझगिरी प्रभाकर, मानवाची कहाणी, पी. पी. एच. मुंबई १९६०

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed Syllabus in History for T.Y.B.A. (Credit system)
From the Academic Year 2021-22
Under the Faculty of Humanities
Discipline Specific Elective Courses (DSE-3C)- (3 Credit)
Semester –V Course Title: Introduction to Historiography

Objectives:

1. To orient students about how History is studied, written and understood.
2. To explain methods and tools of data Collection
3. To study the types of Indian Historiography.
4. To describe importance of Inter-Disciplinary Research.
5. To introduce Students to the basics of Research.

Course Outcomes:

1. Students will be introduced to the information and importance of Historiography.
2. Students will be introduced to the different Methods and Tools of data collection.
3. Students can study the interdisciplinary approach of History .
4. Students will learn about the usefulness of History in the 21st century, its changing perspectives, the new ideas that have been invented, and the importance of History in a competitive World.
5. This curriculum develops Research ability and process of Research Methodology in History

Pedagogy: Lectures / Visual Presentation / Critical Analysis / Assignments / Test/ e-learning

Course Content:

Unit -I: Meaning and Scope of History

11

- a) Definition, Nature & Scope of History
- b) History and Social sciences
(Political science, Geography, Economics, Sociology)

Unit -II: Sources of Historical Research **10**

- a) Primary, Secondary and Oral sources.
- b) Written, Unwritten.
- c) Importance of Sources.

Unit -III: Preliminary Operations **12**

- a) Problem Formulation
- b) Objectives
- c) Hypotheses, Research Methods

Unit -IV: Synthetic Operations **12**

- a) External Criticism
- b) Internal Criticism
- c) Interpretation, Foot Note
- d) Organizing Research Work, Statistical Data, Outcomes and Bibliography.

Reference Books

English

1. Avneri S., Social and Political Thought of Karl Marx, Cambridge, 1968.
2. Barnes H.E., History of Historical Writing, Dover, New York, 1963.
3. Cannadinen David (Ed.), What is History Now? Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2002.
4. Carr E.H., What is History, Penguin Books, Harmondsworth, 1971.
5. Chitnis K.N., Research Methodology in History
6. Collingwood, R.G., The Idea of History, Oxford University Press, New York, 1976.
7. E. Shreedharan, A Textbook of Historiography 500 BC to AD 2000, Orient Black Swan, New Delhi.
8. Elton G.R., Practice of History, Blackwell, London, 2001.
9. Grewal J.S., History and Historians of Medieval India, Guru Nanak University, Amritsar, 2000.
10. Langlois Ch, V. And Ch. Seignobos, Introduction to the study of History,
11. Mujumdar R.C., Historiography in Modern India, 1970.
12. Sarkar Sumit, Writing Social History, OUP, Delhi, 1998.

13. Sen S.P.(Ed.), Historians and Historiography in Modern India, Culcutta,1973.
14. Shiekh Ali, History: Its Theory and Method, Macmillan Publication, Madras, 1972.
15. Tikekar S.R., On Historiography, Mumbai, 1964.
16. Wilkinson and Bhandarkar, Research Methodology in Social Sciences, Himalaya, New Delhi, 2002.

मराठी

१. कार.ई .एच.,अनुवाद .प्रा.वि.गो.लेले ,इतिहास म्हणजे काय ,कॉन्टीनेन्टल प्रकाशन ,पुणे ,३०.
२. गर्गे स.मा ,इतिहासाची साधने:एक शोध यात्रा ,पॉप्युलर प्रकाशन ,मुंबई ,१९९४.
३. कोठेकर शांता ,इतिहास तंत्र आणि तत्वज्ञान ,श्रीसाईनाथ प्रकाशन ,नागपूर ,२००५.
४. देव प्रभाकर ,इतिहास एक शास्त्र ,कल्पना प्रकाशन ,नांदेड ,मार्च १९९७.
५. सरदेसाई बी.एन ,इतिहास लेखनशास्त्र,फडके प्रकाशन ,कोल्हापूर ,२००२.
६. देशमुख प्रशांत ,इतिहासाचे तत्वज्ञान ,विद्या बुक पब्लिशर्स ,औरंगाबाद ,२००५.
७. गायकवाड ,सरदेसाई ,हनमाने ,ऐतिहासिक कागदपत्रे व स्थळे यांचा अभ्यास ,फडके प्रकाशन ,कोल्हापूर,१९८९
८. वळसंगकर कृ.ना,इतिहास विचारतरंग ,कॉन्टीनेन्टल प्रकाशन ,पुणे ,१९७४.
९. ढवळीकर मधुकर ,पुरातत्वविद्या ,म.रा.सा.सं.मं.मुंबई ,१९८०.
- १०.खोबरेकर वि .गो ,.महाराष्ट्रातील दप्तरखाने ,महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि सांस्कृतिक मंडळ ,मुंबई ,१९८८ .
११. राजदरेकर सुहास,इतिहास लेखनशास्त्र, विद्या प्रकाशन, नागपूर १९९८.
- १२.बेंद्रे वा सी.साधन चिकीत्सा .

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed Syllabus in History for T.Y.B.A. (Credit system)
From the Academic Year 2021-22
Under the Faculty of Humanities
Discipline Specific Elective Courses (DSE-4D)- (3) Credit
Semester –V Course Title: Maharashtra in the 19th Century

Course Objectives:

1. To Introduce the students to the history of 19th century in Maharashtra
2. To study Political, Social, Economic and conceptual History of the 19th Century Maharashtra in an analytical way with the help of primary sources.
3. To evaluate contribution of 19th century in Maharashtra to the establishment of Maharashtra state contribution of successors and later development of the 19th century Maharashtra
4. To study Socio-religious System of the 19th Century in Maharashtra.

Course Outcomes:

1. Student will develop the ability to analyse sources for 19th century Maharashtra History.
2. Student will learn significance of Regional History and Socio- religious reformism foundation of the region.
3. It will enhance their perception of 19th Century Maharashtra.
4. Appreciate the skills of leadership and the Socio-religious System of the Maharashtra.

Pedagogy:

Lectures / Visual Presentation / Critical Analysis / Assignments / Test/ e-learning.

Course Content:

Unit-I. Foundation of British Power in Maharashtra 9

- a) Background
- b) British Administration.
- c) Impact of British Power in Maharashtra.

Unit-II. Reformism in Maharashtra 16

- a) Contribution of Intellectuals –Balshastri Jambhekar, Jagannath Shankarsheth Gopal Hari Deshmukh (Lokhitwadi) ,Mahatma Jyotiba Phule

b) Institutional Experiments-Paramahansa Mandali, Prarthana Samaj, Satyashodhak Samaj, Sarvajanik Sabha

Unit-III. Uprising and Political Agitation

12

a) Local Uprisings

(Uprising of Ramoshi, Bhill, Koli, Revolt of 1857 and Deccan Riots (1875))

b) Rise of Nationalism (Indian National Congress, Moderate, Nationalist)

Unit-IV. Economic Transformation in Maharashtra

8

a) Economic Exploitation

b) Revenue (Rayatwari system)

c) Commercialization of Agriculture.

d) Economic Thought –Brief Survey

Reference Books

English:

1. Ballhatchet Kenneth, Social Policy and Social Change in Western India. 1817-1830, OUP, 1961.
2. Nurullah Syed and Naik J.P. A History of Education in India (During the British Period) Macmillan and Co.Ltd. Bombay, 1951.
3. Paranjpe Shrikant, Dixit Raja and Das C.R. Western India: History Society and Culture, Itihas Shikshak Mahamandal, Maharashtra, Pune-1997.
4. Ravindra Kumar, Western India in the Nineteenth Century: A Study in the Social History of Maharashtra Routledge and Kegan Paul, Toronto, 1968.

मराठी:

१. अत्रे शुभांगी, महाराष्ट्र संस्कृती, डायमंड प्रकाशन, पुणे.१८१८
२. कीर धनंजय, महात्मा ज्योतिराव फुले आमच्या समाज क्रांतीचे जनक, पॉपुलर प्रकाशन, मुंबई.२०१२
३. कुलकर्णी शिल्पा, महाराष्ट्राचे समाज सुधारक, डायमंड प्रकाशन, पुणे.२०१२
४. कुलकर्णी, पु. बा. ना. नाना शंकरशेट यांचे चरित्र, मुंबई, १९५९
५. केतकर कुमार, कथा स्वातंत्र्याची, ग्रंथाली प्रकाशन, पुणे.१९८५
६. गरुड अण्णासाहेब, सावंत बी.बी. महाराष्ट्रातील समाज सुधारणा चळवळीचा इतिहास, कैलास पब्लिकेशन, औरंगाबाद १९८६
७. गर्गे एस. एम. गोपाळ गणेश आगरकर, नॅशनल बुक ट्रस्ट इंडिया, न्यू दिल्ली. १९९६

८.चौसाळकर अशोक, महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे यांचे धर्मविषयक विचार लोकवाडमय गृह प्रकाशन मुंबई.२००९

९.चौसाळकर अशोक, महाराष्ट्रातील महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे, लोकवाडमय गृह प्रकाशन मुंबई २०११

१०. जावडेकर आचार्य, आधुनिक भारत, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे.२०१०

११.दीक्षित राजा. एकोणिसाव्या शतकातील महाराष्ट्रातील मध्यम वर्गाचा उदय, डायमंड प्रकाशन, पुणे.२००९

१४. धर्माधिकारी ए. बी. महाराष्ट्रातील समाज सुधारक, चाणक्य मंडळ परिवार प्रकाशन, पुणे. २००७

१६. नंदा बलराम (अनु.), वसंत पळशीकर, गोपाळ कृष्ण गोखले, ब्रिटीश राजवट व भारतीय नेमस्त युग, पुणे १९८६

१७. नरके हरी ,फडके य.दि. महात्मा फुले गौरव ग्रंथ, महाराष्ट्र राज्य शिक्षण विभाग, मुंबई. १९९३

१८. पवार जयसिंगराव, राजश्री शाहू स्मारक ग्रंथ, महाराष्ट्र इतिहास प्रबोधनी, कोल्हापूर. १९९९

१९. पाटील व्ही.बी.महाराष्ट्रातील समाजसुधारणेचा इतिहास, मेहता पब्लिशिंग हाऊस,पुणे. १९७८

२०. फाटक एन.आर. न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे यांचे चरित्र, नीलकंठ प्रकाशन, पुणे. १९६६

२१.फडकुले निर्मलकुमार, लोकहितवादी कार्य आणि कर्तृत्व, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे.१९७३

२२.बगाडे उमेश, महाराष्ट्रातील प्रबोधन आणि वर्गजाति प्रभुत्व, सुगावा प्रकाशन, पुणे. २००६ ,

२४.भोळे भा. ल. भारतीय राजकीय विचारवंत, पिंपलापुरे अंड कं.पब्लिशर्स,नागपूर. २०१८

२५.भोळे भास्कर लक्ष्मण, महात्मा ज्योतिराव फुले वारसा आणि वसा, साकेत प्रकाशन, औरंगाबाद.२००१

२६.पंडित नलिनी , महाराष्ट्रातील राष्ट्रवादाचा विकास, मॉडर्न बुक डेपो, पुणे.१९७४

२८.मोरे सदानंद. लोकमान्य ते महात्मा. राजहंस प्रकाशन.मुंबई.२००७

२९.रानडे महादेव गो. महाराष्ट्रातील समाज विचार १८१८ ते १८८४, सुविचार प्रकाशन मंडळ, नागपूर .

३०.सरदार ग. बा. अर्वाचीन मराठी गद्याची पूर्वपीठिका, मॉडर्न बुक डेपो ,पुणे १९३७.

३१ सरदार ग. बा. आधुनिक महाराष्ट्राचे उपेक्षित मानकरी. सुनंदा प्रकाशन, पुणे १९४१.

३२ सरदार जी. बी. महात्मा फुले व्यक्ति आणि विचार, ग्रंथाली प्रकाशन. पुणे .

३३.सरदेसाई बी. एन. आधुनिक महाराष्ट्र, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.२०००.

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed Syllabus in History for T.Y.B.A. (Credit system)
From the Academic Year 2021-22
Under the Faculty of Humanities
Discipline Specific Elective Courses (DSE-4D)- (3) Credit

Semester -V Course Title- Constitutional Development in India (1773-1853)

Course Objectives:

1. To Introduce the students to evolution of Constitution of India.
2. To study Factors and Situations that shaped the Constitutions.

Course Outcomes:

1. Students will understand evolution of Constitution of India.
2. Student will learn factors and conditions that contributed to constitution of India
3. Students will understand the Democratic Processes and thereby strengthen Democracy.

Pedagogy:

Lectures / Visual Presentation / Critical Analysis / Assignments / Test/ e-learning

Course Content:

Unit-I: Introduction. 10

- a) Establishment of East India Company and its success in India
- b) Structure of East India Company
- c) Dual Government in Bengal: Background, Nature and Evaluation

Unit-II: Regulation on East India Company 15

- a) Causes of Regulation on East India Company
- b) Regulating Act of 1773-Background, Provisions, Evaluation.
- c) Pitt's India Act of 1784 -Background, Provisions, Evaluation

Unit-III: Constitutional Development from 1784 to 1813

10

- a) The Charter Act of 1793-Background, Provisions, Evaluation
- b) The Charter Act of 1813- Background, Provisions, Evaluation.

Unit-IV: Constitutional Development from 1833 to 1853

10

- a) The Charter Act of 1833- Background, Provisions, Evaluation
- b) The Charter Act of 1853- Background, Provisions, Evaluation

Reference Books

English:

1. Keith A.B.; A Constitutional History of India (1600-1935), Pacific Publication o Andesite Press, India
2. Sethi R.R. and Mahajan V.D.; Constitutional history of India, S. Chand Publication, New Delhi
3. Chhabra G.S.; Advanced study in the Constitutional History of India (1773-1947), New Academic Publishing Company, Jullundur, India
4. Sikri S.L.; A Constitutional History of India, S. Nagin and Company, Jullundur, India
5. Jayapalan N.; Constitutional History of India, Atlantic publication, India
6. Mishra V.B.; Evolution of the Constitutional History of India (1773-1947), South Asia books, India
7. Khan M.M.; Constitutional History of India, Wisdom Press, Darya Ganj, New Delhi
8. Pylee Dr. M.V.; Constitutional History of India, S. Chand Publication, Darya Ganj, New Delhi
9. Aggarwala R.N.(Dr.); National Movement and Constitutional Development of India, Metropolitan Book Co. (P) Ltd. Delhi
10. Bhatnagar M. and R.C. Agarwal; Constitutional Development and National Movement, S. Chand Publishing, New Delhi

मराठी

१. जोशी पद्माकर लक्ष्मीकांत ; भारताचा संवैधानिक इतिहास, विद्या प्रकाशन, नागपूर, १९९६.
२. भोगले शांताराम; भारतीय राष्ट्रीय आंदोलने आणि घटनात्मक विकास, विद्या प्रकाशन, नागपूर, १९९६ .
३. एस. गोपाल आणि सरोज देशपांडे; ब्रिटीशांची भारतातील राजनीती, डायमंड पब्लिकेशन, पुणे, २००६ .
४. गायकवाड रा. ज्ञा., प्रा. दि. ज्ञा. थोरात; भारताचा राजकीय आणि घटनात्मक इतिहास, रविल प्रकाशन, सातारा १९९९

हिंदी

१. भटनागर महेश , आर. सी. अगरवाल; भारतीय संविधान का विकास तथा राष्ट्रीय आंदोलन, एस. चांद पब्लिकेशन, २००८.

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed Syllabus in History for TYBA (Credit System)
Form the Academic Year 2021-2022
Under the Faculty of Humanities
Skill Enhancement Courses (SEC 2 C) – (2 Credits)

Notes:

- 1. The University Grants Commission has made it compulsory for students to earn two credits from a Skill Enhancement Course (SEC) in each semester second year onwards.**
- 2. It is mandatory for the student to complete one Skill Enhancement Course (SEC) in each semester from Semester V to Semester VI.**
- 3. It must be noted that student has to choose any one of the three Skill Enhancement Courses (SEC) for each Semester.**
- 4. Each Skill Enhancement Course (SEC) will have two (2) credits only.**

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed Syllabus in History for TYBA (Credit System)
Form the Academic Year 2021-2022
Under the Faculty of Humanities
Skill Enhancement Courses (SEC 2 C) – (2 Credits)
Semester V: -SEC: 9 Course Title: South Indian Art and Architecture
(From 4th Century A.D. to 12th Century A.D.)

Objectives:

1. To acquaint the students, the Arts and Architecture of South India.
2. To acquaint the students, the and development of the Arts and Architecture of South India.
3. To enable the students to understand the Process of development of the Arts and Architecture of South India.
4. To create an interest among the students for the study of Arts and Architecture of South India.

Course Outcomes:

1. Students will get an overall understanding of the development of the Art and Architecture in South India.
2. They will understand the changing patterns of the Art and Architecture in South India.
3. They will understand the impact of Persian Art on Islamic Art and Architecture in South India

Unit. I- Introduction to Panting **10**

- a) Ajanta Painting.
- b) Lipasakhi Painting.

Unit. II - Introduction to Sculpture **10**

- a) Mahabalipuram.
- b) Badami

Unit.III- Introduction to Architecture **10**

- a) Pattukel ,Velur
- b) Tanjavur, Vesara

Reference Books

English

1. Rowland B., Art and Architecture Of India, Penguin Book, London, 1967.
2. Agarwal, O. P. Ed. Conservation of Cultural Properties in India, New Delhi, 1967-68.
3. Brown, Percy, Indian Architecture, 2 Vols., Bombay, 1959.
4. Deglurkar, G. B. Temple Architecture and Sculpture of Maharashtra, Nagpur, 1974.
5. Fletcher, Bannister, A History of Architecture, 17th Ed., London, 1961.
6. Fergusson, James, History of Indian and Eastern Architecture, 2 Vols., Delhi, 1967.
7. Kramrisch, Stella, The Hindu Temple, 2 Vols., Delhi, 1980.
8. Sastri, K. A. N. The Culture and History of the Tamils, Calcutta, 1964.
9. Sastri, K. A. N. A History of South India, Madras, 1958.

मराठी

1. जोग, वि. वा. तमिळनाडचे संगमकालीन सुवर्णयुग, मुंबई, १९७५.
2. रेड्डी, बालशौरि, तमिलनाडु, दिल्ली, १९७०.
3. दीक्षित, विजय, वास्तुकला: काल, आज आणि उद्या, नासिक, १९७३.
4. माटे, म. श्री. प्राचीन भारतीय कला, पुणे, १९७४.

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed Syllabus in History for TYBA (Credit System)
Form the Academic Year 2021-2022
Under the Faculty of Humanities
Skill Enhancement Courses (SEC 2 C) – (2 Credits)
Semester V -SEC -:10 Research Paper Writing

Objectives

1. To describe importance of Inter-Disciplinary Research.
2. To introduce students to the Basics of Research.
3. To Describe the Research Outline

Course Outcomes:

1. Students will be introduced to the information and importance of Historiography.
2. Students can study the interdisciplinary approach History .
3. This curriculum Will help to develop Research ability and Process of Research Paper Writing in History

Unit-I: Formulation of Problem 10

- a) Survey of Literature.
- b) Gaps in Existing Research
- c) Research Question to bridge the gaps

Unit-II: Research Procedures 10

- a) Research Design and its Implementation
- b) Source Collection, Close Reading, Criticism
- c) Grouping and Classification of Sources

Unit-III: Findings and Reporting 10

- a) Drawing Conclusions based on available data
- b) Writing a Research Report
- c) Footnotes and Bibliography for acknowledging the credit of others

Reference Books

English

1. Barnes H.E., *History of Historical Writing*, Dover, New York, 1963.
2. Cannadine David (Ed.), *What is History Now?*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2002.
3. Carr E.H., *What is History*, Penguin Books, Harmonds worth, 1971.
4. Chitnis K.N., *Research Methodology in History*, Pune.
5. Elton G.R., *Practice of History*, Blackwell, London, 2001.
6. E.Shridharan, *A Textbook of Historiography 500 BC to AD 2000*, Orient Black Swan, New Delhi.
7. Sarkar Sumit, *Writing Social History*, OUP, Delhi, 1998.
8. Shiekh Ali, *History : Its Theory and Method*, Macmillan Publication, Madras, 1972.
9. Tikekar S.R., *On Historiography*, Mumbai, 1964.

मराठी

१. आठवले सदाशिव, इतिहासाचे तत्वज्ञान, प्रज्ञा प्रकाशन, वाई, १९८८.
२. कार इ.एच., इतिहास म्हणजे काय? कॉन्टीनेन्टल प्रकाशन, पुणे, १९९८
३. कुलकर्णी अ.रा. मराठ्यांचे इतिहासकार, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, २००९
४. कोठेकर शांता, इतिहासाचे तंत्र आणि तत्वज्ञान, साईनाथ प्रकाशन नागपूर, २००५
५. खरे ग.ह. संशोधांकाचा मित्र, भारत इतिहास संशोधन मंडळ, पुणे, १९७०.
६. गर्गे स.मु. इतिहासाची साधने: एक शोधयात्रा पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, २०००.

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed Syllabus in History for TYBA (Credit System)
Form the Academic Year 2021-2022
Under the Faculty of Humanities
Skill Enhancement Courses (SEC 2 C) – (2 Credits)
Semester V -SEC: 11 Course Title: - Museology

Objectives:

1. To acquaint the students with the rise and development of Museum.
2. To impart to the students an understanding of the importance of material history through Museum.
3. To encourage the students to collect the material or sources of History for local, regional and National History through Museum.
4. To enable the students to collect Various Articles as a tool of History.

Course Outcomes:

1. The Students will understand the Concepts of Museum and learn the basic Principles of Museology
2. The Students will gain Comprehensive Knowledge of the Process of Cringe and Conserving Museum of objects

Unit-I: Introduction

10

- a) Definition
- b) History of Museum
- c) Importance of Museum

Unit-II: Main Museums in Maharashtra.

10

- a) Museums before Independence
- b) Museums after Independence
- c) Role of Curator

Unit-III: Types of Museums

10

- a) Arts Museums
- b) Historical Museums.

Reference Books

English

1. Agarwal, O. P. *Conservation of Manuscripts and Paintings of South-East Asia*, London, 1984.
2. Agarwal, Usha, *Directory of Museums in India*, New Delhi, 2000.
3. Bartz, Bettina Optiz, Helmut Richter, Elizabeth, Eds., *Museums of the World*, 1992.
4. Bornham, Bonnie, *Protection of Cultural Property: A Handbook of National Legislation*, Paris, 1974.
5. Colleman, L. V. *Museum Buildings, Vol. I*, Washington, 1950.
6. Colleman, L. V. *The Museums in America, 3 Vols.*, Washington, 1939.
7. Edson, Gary Dean, David, *The Handbook of Museums*, 1994.
8. Hudson, Kenneth Nicholls, Ann, Eds., *World Directory of Museums*, New York, 1975.
9. International Council of Museums, *Directory of Museums in the Arab Countries*, London, 1995.
10. Knell, Simon, Comp. and Ed., *A Bibliography of Museum Studies*, 1994.
11. Sarkar, H. *Museums and Protection of Monuments and Antiquities in India*, Delhi, 1981.
12. Woodhead, Peter Stansfield, Geoffrey, *Key Guide to Information Sources in Museum Studies*, 1994.

मराठी

१. केतकर, श. म. *संग्रहालयपरिचय*, पुणे, १९६२.

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed syllabus in History for TYBA (Credit system)
From the Academic Year 2021-22
Under the Faculty of Humanities
Core Course 4 (3 Credit)
Semester VI: Course Title: - India After Independence- (1947-1991)

Objectives:

1. To make the students aware about the making of Contemporary India and events that panned out in the Post-Independence Era.
2. To make the students aware of the Multi-Dimensionality of Modern India.
3. To highlight the ideas, institutions, forces and movements that contributed to the shaping of Indian Modernity.
4. To acquaint the students with various Interpretative and Analytical perspectives.

Course Outcomes:

1. It will enable students to develop an overall understanding of the Contemporary India.
2. To increase the spirit of healthy Nationalism, Democratic Values and Secularism among the students.
3. Students will understand various aspects of India's domestic and foreign policies that shaped Post-Independence India.

Pedagogy: Lectures / Visual Presentation / Critical Analysis / Assignments / Test/ e-learning

Unit I: Challenges after Independence **13**

- a) Consequences of Partition
- b) Integration of Princely states- Kashmir, Junagadh, Hyderabad
- c) Liberation of Portuguese and French Colonies- Goa, Pondicherry, Chandranagore
- d) Indian Constitution – Salient Features
- e) Linguistic Reorganization of States

Unit II: India's Foreign Policy **10**

- a) Non Aligned Movement
- b) Indo-Pak Relations, Conflicts and the birth of Bangladesh
- c) Indo-Sino Relations, Conflicts and Panchsheel
- d) Indo-Sri Lanka Relations

Unit III: Domestic Policy **10**

- a) Hindu Code Bill: Nature and Impact
- b) Emergency: Background, Nature and Impact
- c) Space Research

Unit IV: Economic Policy **12**

- a) Mixed Economy and Five Year Plans
- b) Industrial Development
- c) Nationalization of Banks - First Demonetization
- d) Privatization, Liberalization and Globalization: Brief Introduction

Reference Books:

English

1. Chandra Bipan: Mukherjee Mridula: Mukherjee Aditya; India After Independence; Penguin: India 1999
2. Lapiere Dominique and Collins Larry; Freedom at Mid night; William Collins and Simon & Schuster; UK & USA;1975
3. Guha Ramchandra; India After Gandhi: The History of the World's Largest Democracy; Harper Collins; India; 2007
4. Metcalf Barbara D., Metcalf Thomas R; [A Concise History of Modern India](#); [Cambridge University Press](#); 2012
5. Talbot Ian, Singh Gurharpal; [The Partition of India](#), Cambridge University Press; 2009
6. Wolpert Stanley; [A New History of India](#), Oxford University Press; 1977
7. Ansari Sarah Life after Partition: Migration, Community and Strife in Sindh: 1947–1962; Oxford, UK: Oxford University Press; 2005.
8. Sarvepalli Gopal, Jawaharlal Nehru: A Biography. 1947-1956. Volume Two (1979)
9. Chacko Priya; [Indian Foreign Policy: The Politics of Postcolonial Identity from 1947 to 2004](#); Routledge; 2013.
10. Kulke, Hermann; A History of India; Routledge; 2004
11. Menon Shivshankar Menon; [Choices: Inside the Making of India s Foreign Policy](#); Penguin; India; 2016
12. G.W. Choudhury, India, Pakistan, Bangladesh, and the major powers: politics of a divided subcontinent; Cambridge University Press; India;1975
13. Kore, V.S. "[Liberation of Goa: Role Of The Indian Navy](#)"; Bharat Rakshak; 2013.
14. Ashton, S.R.; British Policy towards the Indian States, 1905–1938, London Studies on South Asia no. 2, London; Curzon Press;2003
15. [Khanna, Justice H.R.](#); Making of India's Constitution; Eastern Book Company; 2008.
16. [Austin, Granville](#); The Indian Constitution: Cornerstone of a Nation (2nd ed.). Oxford University Press;1999
17. Ganguly Sumit; '[India, Pakistan, and Bangladesh: Civil-Military Relations](#)', Oxford Research Encyclopaedia of Politics, Oxford University Press; 2020
18. Sukumaran, R; '[1962 India-China War and Kargil 1999: Restrictions on Air Power](#)'; 2003

19. Dube, Rajendra Prasad; [Jawaharlal Nehru: A Study in Ideology and Social Change](#); 1998
20. Maheshwari Neerja; [Economic Policy of Jawaharlal Nehru](#). Deep & Deep; 1997
21. Jayakar Pupul; [Indira Gandhi: A Biography](#); [Penguin Books India](#); 1992.
22. Chandra, Bipan; [In the name of democracy : JP movement and the emergency, Chapter 4, Emergency imposed](#); [Penguin Books](#); New Delhi; 2003.
23. Agrawal Narayan; [Lal Bahadur Shastri, Churn of Conscience](#). Eternal Gandhi; 2006.
24. Nehru, S., ed.; [Economic Reforms in India: Achievements and Challenges](#); MJP Publisher; Chennai; 2019
25. Shiva, Vandana; [The Violence of the green revolution : Third World agriculture, ecology, and politics](#); 1991.

मराठी

१. कोठेकर शांता ,[आधुनिक भारताचा इतिहास १९४७ ते २०००](#)श्रीसाईनाथ प्रकाशन नागपूर २००८.
२. कोठेकर शांता, वैद्य सुमन, [स्वतंत्र भारताचा इतिहास \(१९४७ ते १९८६\)](#), श्रीसाईनाथ प्रकाशन नागपूर २००८
३. चंद्र बिपन(अनु.) पारधी मा.कृ. व इतर, [स्वतंत्र्यतोतर भारत, के सागर पब्लिकेशन, पुणे](#).
४. तळवलकर गोविंद , नवरोजी ते नेहरू , [माजेस्टिक प्रकाशन, मुंबई, १९८९](#)
५. दिवान चंद्रशेखर, [भारताची विदेशनीती , विद्या प्रकाशन, नागपूर, १९९२](#)
६. ब्रम्हे सुलभा (संपा.) धं.रा. गाडगीळ [लेखसंग्रह खंड १, गोखले अर्थशास्त्र संस्था पुणे](#)
७. महाजन समाधान , [आधुनिक भारताचा इतिहास , युनिक अकादमी पुणे २०१८](#)

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed syllabus in History for TYBA (Credit system)
From the Academic Year 2021-22
Under the Faculty of Humanities
Core Course 4 History of Civilization (3 Credit)
Semester VI Course Title: -World Civilization and Heritage (Part II)

Course Objectives:

1. To Orient students about Western Classical Civilization of Greece and Roman.
2. To introduce students to the Arab Civilization and its various aspects.
3. To study various Concept and theory's in Medieval Europe.
4. To understand the Renaissance- Reformation Movement and impact of various Past Civilizations.
5. To create motivation and curiosity among the students through the age of discoveries in Ancient and Medieval times.

Course Outcomes:

1. Students will be oriented about Western Classical Civilization of Greece and Rome.
2. Students will be introduced to Arab Civilization and its impact on world Civilization.

Pedagogy Lectures / Visual Presentation / Critical Analysis / Assignments / Test/ e-learning
Course Content:

Unit I: Western Classical Civilization **12**

- a) Greece Civilization- Social Life, Economy, Cultural Life, Religious belief
- b) Roman Civilization – Philosophy, Socio-Economic Life, Religion, Art and Architecture,
- c) Contribution of Greece and Roman Civilization in World History

Unit II: Arab Civilization **11**

- a) Economic and Cultural Life, Literature, Art and Architecture
- b) Contribution in History Writing
- c) Impact of Arab culture on World Civilization

Unit III: Life in Medieval Europe **12**

- a) Meaning and Nature of Feudalism, Church and State
- b) Economy, Social Life, Rise of Nation States
- c) Impact of Renaissance Period

a) Introduction

b) Famous Historical World Heritage Sites- Great Wall of China: China, Great Pyramid of Giza: Egypt, Petra: Jordan, Colosseum: Rome, Chichen Itza: Mexico, Machu Pichu: Peru, Taj Mahal: India, Christ the Redeemer: Brazil

c) Importance of World Heritage Sites

Reference Books:**English**

1. B. Kumar, Encyclopedic study of World History, Kunal Books, New Delhi, 2012
2. Gerrit P. Judd, A History of Civilization, Collier-Macmillan, New York, 1966, reprinted 1967.
3. Nanda S.P, History of the World, Dominant Publishers and distributors. Pvt. Ltd. New Delhi, 2007, (Reprint 2011)
4. Swain James Edgar (1970) -A History of World Civilization, Eurasia publishing House (P)Ltd.Delhi-55.
5. Graham, W.A., Kagan, D., Ozment, S., and Turner, F.M., The Heritage of World Civilization, 2 vols., Macmillan, 1986
6. Cambridge Medieval History. (Macmillan, 1911) 8 Vols.
7. Hause, S. and Maltby, W., The Essentials of Western Civilization, Wadsworth, USA, 2001. Lucars, H.S., A Short History of Civilization
8. Miller, David, The Black Well Encyclopedia of Political Thought, Blackwell Reference, New York, 1987.
9. Modell, S., A History of the Western World, 2 vols., Prentice-Hall Inc., New Jersey, 1974
10. Pirenne, Jacques, and The Tides of History: From the beginnings to Islam, George Allen and Union, Ltd., London, 1962 Vol. I.
11. Stavrianos, L.S., The Epic of Modern Man, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1966.
12. Wallbank, T.W., Taylor, A.M., Bailkry, N.M., Civilizations – Past and Present.
13. Weech, W.N., History of the World
14. Managing world heritage sites - Anna leask and Allan fall

15. World heritage conservation the World Heritage convention linking culture and nature for sustainable development - Claire cave and blene Negussie

मराठी

१. ओतूरकर रा. वि, आर. पोतनीस व जी. एच. महाजन, जगाचा संक्षिप्त इतिहास भाग १, अनाथ वसतिगृह प्रकाशन, पुणे १९५६.
२. कोलारकर शं. गो. पाश्चिमात्य जग, मंगेश प्रकाशन, नागपूर २००५.
३. मराठे डी. एस. जगाचा इतिहास, देशमुख आणि कं. प्रा. लि, पुणे १९५६.

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed Syllabus in History for TYBA (Credit system)
From the Academic Year 2021-22
Under the Faculty of Humanities
Discipline Specific Elective Courses (DSE-3C) -(3 Credit)
Semester –VI, Course Title: Applied History

Course objectives:

- 1) To Introduce students to information and importance of Applied History.
- 2) To help students understand the usefulness of history in the 21st century, its changing perspectives, the new ideas that have been invented, and the importance of History in a Competitive World.
- 3) To inform the students about the historical significance of Archaeology and Archives and the opportunities in the field of Archaeology and Archives through this course.
- 4) To inform the students about the opportunities in the field of Media, Museums through this Course.

Course Outcomes:

1. Students will be introduced to the information and importance of applied history.
2. Student will learn about the Historical significance of Archaeology and Archives and opportunities in the field of Archaeology and Archives.
3. Through this course, students will be informed about the opportunities in the field of Media, Museums.
4. Students will learn about the usefulness of history in the 21st Century, its changing Perspectives, the new ideas that have been invented, and the importance of History in a Competitive World.

Pedagogy: Lectures / Visual Presentation / Critical Analysis / Assignments / Test/ e-learning

Course Content

Unit-I. Applied History

14

- a. Applied History: Concept and Application
- b. Application of History in Various Subjects
- c. Co-relationship between Past and Present
- d. Contemporary History: Meaning and Nature

Unit-II. Archaeology and Archives

15

- a) Archaeology and Archives: Definition and Development in India
- b) Archival Sources: Ancient, Medieval and Modern- A brief survey
- c) Heritage Sites: Types, Preservation and Conservation
- d) Historical Importance of Heritage Sites and Museums

Unit-III. Mass Media and Applied History

16

- a) Mass Media: Meaning and Types
- b) Print media:
  - i). Establishment and growth of printing press in India
  - ii). Newspaper: Definition, Rise, Newspaper in India - A brief survey
- c) Electronic media: Radio, Television, E-media.

Unit-IV: Project Work /Study Tour Report/Historical Places Visit Rreport

Project work and Evaluation scheme

1. Candidate shall submit Project report of minimum 2000 words i.e.10 to12 pages (Should be DTP) to the department by end of the Semester.
2. A viva-voce should be conducted before theory examination and the results should be sent to the University as immediately
3. The Distribution of Marks – For Report Writing 20 Marks and for Vice-Voce 10 Marks

Reference Books

English

- 1) Bajaj Satish K, Research Methodology in History, Amol Pub Pvt.Ltd, New Delhi.
- 2) Bobade Bhajang R., Manuscriptology from Indian Sources, Pacific Publication, Delhi.
- 3) Carr E.H., What is History, Penguin Books, Harmondsworth, 1971.
- 4) Chitnis K.N., Research Methodology in History, Navi Path, Pune1979.
- 5) Collingwood R.G., The Idea of History, Oxford university,1961.
- 6) Datta.K.B., Mass Media in India, Akansha Publishing House, New Delhi,2005.
- 7) Director General, Archaeological Remains, Monuments and Museums Part1&2, Archaeological Survey of India, New Delhi, 1964.
- 8) Gaur.M. M., Electronic Media, Omega Publication, Delhi, 2006.

- 9) Ghose, Sallen, Archive in India, Calcuttd, 1963.
- 10) Mehara Chandar, History of Newspapers in India, Notion Press, Chennai, 2019.
- 11) Mujumdar R.K., Shrivastava A.N., Historiography, subject Book, Delhi, 06, 1975.
- 12) Shobita Punija, Museum of India, The Guidebook, Hon Kong, 1990.

मराठी

१. आर्य पी .के ., इलेक्ट्रॉनिकमिडिया , प्रभातप्रकाशन , नवीदिल्ली ,
२. कटारे , साखरे, पाटील , पुरातत्वविद्या , वस्तुसंग्रहालय आणि पर्यटन, जेनरिक पब्लिशर, २०१५.
३. कार.ई .एच ., अनुवाद .प्रा.वि.गो.लेले , इतिहास म्हणजे काय , कॅन्टीनेन्टल प्रकाशन , पुणे , ३०.
४. कोठेकर शांता , इतिहास तंत्र आणि तत्वज्ञान , श्रीसाईनाथ प्रकाशन , नागपूर , २००५ .
५. कोल्हटकर संजय, कुलकर्णी प्रसाद, महाराष्ट्रातील प्रसारमाध्यमे काल आणि आज, डायमंड पब्लिकेशन, पुणे.
६. खोबरेकर रवि .गो ., महाराष्ट्रातील दप्तरखाने , महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि सांस्कृतिक मंडळ , मुंबई , १९८८ .
७. गर्गे स.मा ., इतिहासाची साधने: एक शोध यात्रा , पॉप्युलर प्रकाशन , मुंबई , १९९४.
८. गायकवाड , सरदेसाई , हनमाने , ऐतिहासिककागदपत्रेवस्थळेयांचा अभ्यास , फडके प्रकाशन , कोल्हापूर, १९८९ .
९. जोशी लक्ष्मणशास्त्री तर्कतीर्थ , पुरातत्वविद्या , मराठी विश्वकोश खंड ९ , महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ , मुंबई.
१०. जोशी लक्ष्मणशास्त्री तर्कतीर्थ, मुद्रण , मराठी विश्वकोश खंड १३ , महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ , मुंबई.
११. ढवळीकर मधुकर , पुरातत्वविद्या , म.रा.सा.सं.मं.मुंबई , १९८०.
१२. थोरात भास्कर वस्तुसंग्रहालयशास्त्र - पुरातत्वविद्या , पुराभिलेख व ग्रंथालयशास्त्र , प्राची प्रकाशन , मुंबई, २००९
१३. दळवी जयमती , भारतातील प्रसारमाध्यमे काल आणि आज, डायमंड पब्लिकेशन , पुणे.
१४. देव प्रभाकर , इतिहास एक शास्त्र , कल्पना प्रकाशन , नांदेड , मार्च १९९७.
१५. देव बी , पुरातत्वविद्या , कॉन्टीनेन्टल प्रकाशन , मुंबई. २००८ .
१६. देशमुख प्रशांत , इतिहासाचे तत्वज्ञान , विद्या बुक पब्लिशर्स , औरंगाबाद , २००५.
१७. पाटील सुलोचना , उपयोजित इतिहास , प्रशांत पब्लिकेशन , जळगाव.
१८. रानडे अनुराधा, समेळ स्वप्ना , पुरातत्वशास्त्र , वस्तुसंग्रहालयशास्त्र , ग्रंथालयशास्त्र , इतिहास अभ्यास पत्रिका क्र. ६ , दूरवमुक्त: अध्ययनसंस्था , मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.
१९. लेले.रा.क ., मराठी वृत्तपत्रांचा इतिहास , कॉन्टीनेन्टल प्रकाशन , पुणे , १९८४.
२०. वळसंगकर रकृ.ना ., इतिहास विचारतरंग , कॉन्टीनेन्टल प्रकाशन , पुणे , १९७४.
२१. सरदेसाई बी.एन ., इतिहास लेखनशास्त्र, फडके प्रकाशन , कोल्हापूर , २००२.
२२. सांकलीया हसमुख , पुरातत्वपरिचय , डेक्कन कॉलेज , पोस्टग्रॅज्युट अँड रिसर्च सेंटर , पुणे , १९९६

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed Syllabus in History for TYBA (Credit system)
From the Academic Year 2021-22
Under the Faculty of Humanities
Discipline Specific Elective Courses (DSE-4D)- (3) Credit
Semester -VI, Course Title: History of Maharashtra in the 20thCentury

---

Course Objectives:

1. To Introduce the students to the history of 20th Century in Maharashtra
2. To study Political, Social, Economic and Conceptual History of the 20th Century Maharashtra in an Analytical way with the help of Primary Sources.
3. To evaluate contribution of 20th Century in Maharashtra to the establishment of Maharashtra state contribution of successors and later development of the 19th century Maharashtra
4. To study Socio-Religious System of the 20th Century in Maharashtra.

Course Outcomes:

1. Student will develop the ability to analyses sources for 20th Century Maharashtra History.
2. Student will learn significance of regional history and Socio- Religious Reformism foundation of the region.
3. It will enhance their Perception of 20th Century Maharashtra.
4. Appreciate the skills of leadership and the Socio-Religious System of the Maharashtra.

Pedagogy:

Lectures / Visual Presentation / Critical Analysis / Assignments / Test/ e-learning

Course content

Unit I. Thoughts and work of Intellectuals

15

- a) Pandita Ramabai
- b) Rajarshri Chhatrapati Shahu Maharaj
- c) Maharshi Vitthal Ramji Shinde
- d) Maharshi Dhondo Keshav Karve
- e) Maharaja Sayajirao Gaikwad.
- f) Dr. Babasaheb Ambedkar
- g) Karmaveer Bhaurao Patil

Unit II. Industrial and Economic Development of Maharashtra 10

- a) Industrialization and Urbanization
- b) Cotton and Sugar Industry
- c) Co-operative Movement -Brief survey

Unit III. Movements in 20th Century Maharashtra 10

- a) Workers Movement
- b) Peasants Movement
- c) Dalit Movement
- d) Non-Brahmin Movement

Unit IV. Integration and Reorganization of Maharashtra 10

- a) Marathawada Mukti Sangram
- b) Sanyukta Maharashtra Movement
- c) Maharashtra-Karnataka Border Dispute

Reference Books

English:

1. Ballhatchet Kenneth, Social Policy and Social Change in Western India. 1817-1830, OUP, 1961.
2. Nurullah Syed and Naik J.P. A History of Education in India (During the British Period) Macmillan ana Co.Ltd. Bombay,1951.
3. Paranjpe Shrikant, Dixit Raja and Das C.R. Western India: History Society and Culture, Itihas Shikshak Mahamandal, Maharashtra, Pune-1997.
4. Ravindra Kumar, Western India in the Nineteenth Century: A Study in the Social History of Maharashtra Routledge and Kegan Paul, Toronto, 1968.

मराठी:

१. अत्रे शुभांगी, महाराष्ट्र संस्कृती, डायमंड प्रकाशन, पुणे.१८१८
२. कीर धनंजय, महात्मा ज्योतिराव फुले आमच्या समाज क्रांतीचे जनक, पॉपुलर प्रकाशन, मुंबई.२०१२
३. कुलकर्णी शिल्पा, महाराष्ट्राचे समाज सुधारक, डायमंड प्रकाशन, पुणे.२०१२
४. कुलकर्णी, पु. बा. ना. नाना शंकरशेट यांचे चरित्र, मुंबई,१९७९
५. केतकर कुमार, कथा स्वातंत्र्याची, ग्रंथाली प्रकाशन, पुणे.१९८५
६. गरुड अण्णासाहेब, सावंत बी.बी. महाराष्ट्रातील समाज सुधारणा चळवळीचा इतिहास, कैलास पब्लिकेशन, औरंगाबाद १९८६

७. गर्गे एस. एम. गोपाळ गणेश आगरकर, नॅशनल बुक ट्रस्ट इंडिया, न्यू दिल्ली. १९९६

८. चौसाळकर अशोक, महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे यांचे धर्मविषयक विचार लोकवाडमय गृह प्रकाशन मुंबई. २००९

९. चौसाळकर अशोक, महाराष्ट्रातील महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे, लोकवाडमय गृह प्रकाशन मुंबई २०११

१०. जावडेकर आचार्य, आधुनिक भारत, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे. २०१०

१३. दीक्षित राजा. एकोणिसाव्या शतकातील महाराष्ट्रातील मध्यम वर्गाचा उदय, डायमंड प्रकाशन, पुणे. २००९

१४. धर्माधिकारी ए. बी. महाराष्ट्रातील समाज सुधारक, चाणक्य मंडळ परिवार प्रकाशन, पुणे. २००७

१६. नंदा बलराम (अनु.), वसंत पळशीकर, गोपाळ कृष्ण गोखले, ब्रिटीश राजवट व भारतीय नेमस्त युग, पुणे १८६६

१७. नरके हरी, फडके य.दि. महात्मा फुले गौरव ग्रंथ, महाराष्ट्र राज्य शिक्षण विभाग, मुंबई. १९९३

१८. पवार जयसिंगराव, राजश्री शाहू स्मारक ग्रंथ, महाराष्ट्र इतिहास प्रबोधनी, कोल्हापूर. १९९९

१९. पाटील व्ही.बी. महाराष्ट्रातील समाजसुधारणेचा इतिहास, मेहता पब्लिशिंग हाऊस, पुणे. १९७८

२०. फाटक एन.आर. न्यामूर्ती महादेव गोविंद रानडे यांचे चरित्र, नीलकंठ प्रकाशन, पुणे. १९६६

२१. फडकुले निर्मलकुमार, लोकहितवादी कार्य आणि कर्तृत्व, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे. १९७३

२२. बगाडे उमेश, महाराष्ट्रातील प्रबोधन आणि वर्गजाति प्रभुत्व, सुगावा प्रकाशन, पुणे. २००६ ,

२३. भालेराव आनंद. मराठवाड्याचा स्वातंत्र्यसंग्राम. स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ संशोधन संस्था, औरंगाबाद. १९९९

२४. भोळे भा. ल. भारतीय राजकीय विचारवंत, पिंपलापुरे अंड कं. पब्लिशर्स, नागपूर. २०१८

२५. भोळे भास्कर लक्ष्मण, महात्मा ज्योतिराव फुले वारसा आणि वसा, साकेत प्रकाशन, औरंगाबाद. २००९

२६. पंडित नलिनी, महाराष्ट्रातील राष्ट्रवादाचा विकास, मॉडर्न बुक डेपो, पुणे. १९७४

२७. मंगुडकर एम.पी. महाराष्ट्रातील समाज प्रबोधन आणि छत्रपती शाहू महाराजांचे कार्य, पुणे विद्यापीठ प्रकाशन, पुणे.

२८. मोरे सदानंद. लोकमान्य ते महात्मा. राजहंस प्रकाशन. मुंबई. २००७

२९. रानडे महादेव गो. महाराष्ट्रातील समाज विचार १८१८ ते १८८४, सुविचार प्रकाशन मंडळ, नागपूर .

३०. सरदार ग. बा. अर्वाचीन मराठी गद्याची पूर्वपीठिका, मॉडर्न बुक डेपो, पुणे १९३७.

३१. सरदार ग. बा. आधुनिक महाराष्ट्राचे उपेक्षित मानकरी. सुनंदा प्रकाशन, पुणे १९४१.

३२. सरदार जी. बी. महात्मा फुले व्यक्ति आणि विचार, ग्रंथाली प्रकाशन. पुणे .

३३. सरदेसाई बी. एन. आधुनिक महाराष्ट्र, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर. २०००.

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed Syllabus in History for TYBA (Credit system)
From the Academic Year 2021-22
Under the Faculty of Humanities
Discipline Specific Elective Courses (DSE-4D)- (3) Credit

Semester -VI, Course Title- Constitutional Development in India (1858-1950)

Course Objectives:

1. To Introduce the Students to evolution of Constitution of India.
2. To Study factors and Situations that shaped the Constitutions.

Course Outcomes:

1. Student will understand evolution of Constitution of India.
2. Student will learn factors and conditions that contributed to Constitution of India
3. Students will understand democratic processes and thereby strengthen Democracy.

Pedagogy:

Lectures / Visual Presentation / Critical Analysis / Assignments / Test/ e-learning

Course Content

Unit-I: Constitutional Development 1858-1891 **10**

- a) Government of India Act 1858 and Queen's Proclamation – Background, Provisions, Significance.
- b) Indian Councils Act of 1861- Causes, Provisions, Evaluation.
- c) Indian Councils Act 1891 – Causes, Provisions, Evaluation.

Unit II: Indian Councils Acts **15**

- a) Morley-Minto Reforms Act 1909 -Background, Provisions, Significance, Effects
- b) Montagu-Chelmsford Reforms Act 1919- Background, Provisions, Significance, Effect.

Unit-III: The Government of India Act 1935 **10**

- a) Background - Simon Commission, Nehru Report, Round table Conferences
- b) The Salient Features of Government of India Act 1935
- c) Provincial Autonomy

- a) Cripps Mission
- b) Wavell Plan, Cabinet Mission Plan
- c) Mountbatten Plan and Indian Independence Act 1947
- d) Indian Constitution - Salient Features

Reference Books:

English

1. Keith A.B.; A constitutional history of India (1600-1935), Pacific Publication o Andesite Press, India
2. Sethi R.R. and Mahajan V.D.; Constitutional history of India, S. Chand Publication, New Delhi
3. Chhabra G.S.; Advanced study in the constitutional history of India (1773-1947), New Academic Publishing Company, Jullundur, India
4. Sikri S.L.; A Constitutional history of India, S. Nagin and Company, Jullundur, India
5. Jayapalan N.; Constitutional History of India, Atlantic publication, India
6. Mishra V.B.; Evolution of the Constitutional history of India (1773-1947), South Asia books, India
7. Khan M.M.; Constitutional history of India, Wisdom Press, Darya Ganj, New Delhi
8. Pylee Dr. M.V.; Constitutional history of India, S. Chand Publication, Darya Ganj, New Delhi
9. Aggarwala R.N.(Dr.); National Movement and constitutional Development of India, Metropolitan Book Co. (P) Ltd. Delhi

मराठी

१. जोशी पद्माकर लक्ष्मीकांत ; भारताचा संवैधानिक इतिहास, विद्या प्रकाशन, नागपूर, १९९६.
२. भोगले शांताराम; भारतीय राष्ट्रीय आंदोलने आणि घटनात्मक विकास, विद्या प्रकाशन, नागपूर, १९९६ .
३. एस. गोपाल आणि सरोज देशपांडे; ब्रिटीशांची भारतातील राजनीती, डायमंड पब्लिकेशन, पुणे, २००६ .
४. गायकवाड रा. ज्ञा., प्रा. दि. ज्ञा. थोरात; भारताचा राजकीय आणि घटनात्मक इतिहास, रविल प्रकाशन, सातारा, १९९९

हिंदी

१. भटनागर महेश , आरअगरवाल .सी .; भारतीय संविधान का विकास तथा राष्ट्रीय आंदोलन, एस . चांद पब्लिकेशन, २००८.

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed Syllabus in History for TYBA (Credit System)
Form the Academic Year 2021-2022
Under the Faculty of Humanities
Skill Enhancement Courses (SEC 2 D) – (2 Credits)
Semester VI SEC: 12 Course Title: -Heritage Management

Course Objectives:

1. To understand the introduction of Heritage Management to the Students
2. To get an Opportunity to seek self-employment to the students

Course Outcomes:

1. Student will understand over all process of Heritage Management
2. Student will get the knowledge about scope and the fact of Heritage Management.
3. The students will enable to understand about legal and commercial framework of Heritage

Unit-I: Heritage **10**

- a) Define the concept of Heritage
  - i) Local
  - ii) National
  - iii) International
- b) Nature and Scope
- c) Importance of Heritage

Unit-II: Heritage Tourism **10**

- a) Define the Concept of Heritage Tourism
- b) UNESCO World Heritage Site in India
- c) UNESCO World Heritage Site in Maharashtra

Unit- III: Heritage Site Management **10**

- a) Roll of Government
- b) Roll of Common People
- c) Field Visit and Report

Reference Books

1. Kernal Balsar, The concept of the Common heritage of Mankind, Vol.30 Martinus Nijhoff
2. Richard Harrison (ed), Manual of Heritage Management, Butterworth Heineman.
3. Devide T Herbert (ed), Heritage Tourism and Society, Mausell.
4. Nagar S.L, Protection, Conservation and preservation of India's monuments. Aryan books
5. Chainani, S., Heritage conservation legislative and organizational policies for India. New Delhi: INTACH. 2007
6. UNESCO and its Programmes , protection of mankind's cultural heritage sites and monuments, UNESCO 1970. International, New Delhi 1998

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed Syllabus in History for TYBA (Credit System)
Form the Academic Year 2021-2022
Under the Faculty of Humanities
Skill Enhancement Courses (SEC 2 D) – (2 Credits)
Semester VI: 13 Course Title: - Archaeology

Course Objectives:

1. This paper is designed to introduce the students to the Key Concepts and practical approaches in Archaeology, highlighting their applications in interpreting the Human past.
2. It will enable students to understand the definition, aims and scope of Archaeology and its development as a discipline will be introduced to the Students.
3. The nature of the Archaeological record and the unique role of science in Archaeology is explained to the students.
4. Legislation related to Archaeology and the role of Archaeology in Heritage Management is also discussed in this course.

Course Outcomes:

1. Students will learn to understand the definition, aims and scope of Archaeology so as to understand its applications in interpreting the human past.
2. They will be able to understand the nature of the archaeological record and the unique role of science in archaeology.
3. They will have an overall understanding of the Archaeology.

Course Content:

Unit- I: Definition, Aims and Scope of Archaeology	10
a) Archaeology as the Study of the Past: Definition, Aims, and Scope	
b) Significance of Archaeology	
c) Archaeology and History: Differences and Similarities	
Unit- II: Development of Archaeology in India	10
a) Archaeological Survey of India	
b) Tata Fundamental Research Institute Mumbai	
c) Deccan College Pune	
Unit-III: Value of Archaeology	10
a) Cultural Heritage	
b) Monuments	

Reference Books-

1. Binford, L.R. 1972 Introduction. *An Archaeological Perspective*, pp. 1–14. Seminar Press, New York.
2. Chakrabarti, D.K. 1988. *A History of Indian Archaeology: From the Beginning to 1947*. New Delhi: Munsiram Manoharlal.
3. Daniel, Glyn, E. 1975. *A Hundred and Fifty Years of Archaeology*. London: Duckworth.
4. Dhavalikar, M K. 1984. Towards an Ecological Model for Chalcolithic Cultures of Central and Western India. *Journal of Anthropological Archaeology* 3. Pp- 133-158
5. Fagan, B. 1988. *In the beginning: An Introduction to Archaeology*. Glenview: Scott, Foresman and company.
6. Flannery, K.V., and J. Marcus 1998 *Cognitive Archaeology*. In *Reader in Archaeological Theory: Post-Processual and Cognitive Approaches*, edited by D. Whitley, pp. 35–48. Routledge, London.
7. Gardner, A. 2009 Agency. In *Handbook of Archaeological Theories*, edited by R.A. Bentley, H.G. Maschner, and C. Chippindale, pp. 95–108. AltaMira Press, Lanham, MD.
8. Gifford-Gonzalez, Diane. 2011. Just Methodology? A Review of Archaeology's Debts to Michael Schiffer. *Journal of Archaeological Method & Theory* (2011) 18: 299–308.
9. Hodder, I. 1995. *Interpreting Archaeology: Finding Meaning in the Past*. New York: Routledge.
10. Hurcombe Linda 2007. *Archaeological artefacts as material culture*. New York: Routledge
11. Kelly, R.L. 1995. Chapter 3, Foraging and Subsistence. In *The Foraging Spectrum: Diversity in Hunter- Gatherer Lifeways*. Smithsonian Institution Press, Washington, D.C. (pp. 65–110)
12. McIntosh Jane R. 2008. *Ancient Indus Valley: New Perspectives*. Abc Clio. California.
13. McHenry, Henry M. 2009. *Human Evolution in Evolution: The First Four Billion Years*, edited by M. Ruse and J. Travis. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. Pp. 256-280
14. Paddayya, K. 1990. *New Archaeology and Aftermath: View from Outside the Anglo-American World*. Pune: Ravish Publishers
15. Paddayya, K. 2014. *Multiple Approaches to the Study of India's Early Past: Essays in Theoretical Archaeology*. Aryan Books International
16. Schiffer, M.B. 1995. *Behavioral Archaeology: First Principles*. Salt Lake City: University of Utah Press

Savitribai Phule Pune University, Pune
Proposed Syllabus in History for TYBA (Credit System)
Form the Academic Year 2021-2022
Under the Faculty of Humanities
Skill Enhancement Courses (SEC 2 D) – (2 Credits)
Semester VI -SEC:14 Course Title: Numismatics

Course Objectives:

1. This paper is designed to introduce the students to the Currency system of Ancient India.
2. It aims at acquainting the students about the development in the Coinage System.

Course Outcomes:

1. Students will be able to identify and decipher the Coins.
2. They will also be able to understand the Socio-Political background that accure through the coinage of that time; thus getting holistic picture of that economic system prevalent in Ancient India.

Course Content:

Unit-I: Introduction to Numismatics	7
a) Numismatic Studies: Terminology and Scope	
b) Importance in the Reconstruction of Socio-Cultural and Economic History	
Unit-II: Study of Ancient Indian Coinage: Polity-Economic Dimensions	8
a) The Mauryan Age - Karshapanas Coins	
b) Coins of the Post Mauryan Age	
c) Coins of the Guptas	
Unit-III: Study of Medieval Coins	7
a) Coinage of the Delhi Sultanate and Mughal Period	
b) Coins of Vijaynagar	
c) Coins of the Marathas	
Unit –IV: Study of Modern Coins	8
a) Coins of the British East India Company	
b) Coins of Independent India	
c) Indian Institute of Research in Numismatic Studies (IIRNS), Anjineri.	

Reference Books:

1. Allan, J. 1935. Catalogue of Coins of Ancient India. London: British Museum.
2. Altekar, A.S., 1937. Catalogue of Coins of the Gupta Empire. Varanasi: Numismatic Society of India.
3. Bhandarkar, D.R., 1921. Carmichael Lectures on Ancient Indian Numismatics. Calcutta: Calcutta University.. Bharadwaj, H.C. 1979. Aspects of Ancient Indian Technology. Delhi: Motilal Banarasidas. Chattopadhyaya, Bhaskar 1967. The Age of the Kushanas – A Numismatic Study. Calcutta: Punthi Pustak.
4. Chattopadhyaya, Brajdulal 1977. Coins and C u r r e n c y S y s t e m in South India. Delhi: Munshiram Manoharlal
5. Dasgupta, K.K. 1974. A Tribal History of Ancient India – A Numismatic Approach. Calcutta: Nababharat Publications.
6. Datta, Mala 1990. A Study of the Satavahana coinage. Delhi: Harman Publishing House. Dhavalikar, M.K. 1975. Pracheena Bharatiya Nanakshastra. Pune: Maharashtra Vidyapeeth Granthanirmithi Mahamandal.
7. Handa, Devendra 2007. Tribles Coins of Ancient India. New Delhi: Aryan Books International. Elliot, W. 1970. (Reprint) Coins of South India. Varanasi: Indological Book House. Gardener, P. 1886. The Coinage of the Greek and Scythic Kings of Bactria and India in British Museum. London: British Museum.
8. Gokhale, Shobhana 1981. New Discoveries in the Satavahana Coinage, JNSI vol. XLIII: 54-59.
9. Goyal, S.R. 1995. Dynastic Coins of Ancient India. Jodhpur: Kusumanjali Book World.
10. Gupta, P.L. 1979. (2 nd Revised Edition) Coins. New Delhi: National Book Trust.
11. Gupta, P.L. 1981. Coins: Source of Indian History. Ahmedabad: B.J. Institute of Learning and Research.
12. Gupta, P.L. and Sarojini Kulashreshtha 1993. Kushana Coins and History. New delhi: D.K. Publishers.
13. Gupta, P.L. and T.R. Hardaker 1985. Ancient Indian Silver Punch-Marked Coins of the Magadha – Maurya Karshapana Series. Nasik: Indian Institute of Research in Numismatic Studies.
14. Jha, A.K. 1998. Observations on the Principles of Typology: A Study of Ancient Indian Coinage, in Ex Moneta: Essays on Numismatics in Honour of Dr. David W. Macdowall (A.K. Jha and Sanjay Garg eds.) Volume I, pp. 33-42. New Delhi: Harman Publishing House.

15. Jha, Amiteshwar and Dilip Rajgor 1994. *Studies in the Coinage of Western Kshatrapas*. Anjaneri: Indian Institute of Research in Numismatic Studies.
16. Krishnamurti, R. 1997. *Sangam Age Tamil Coins*. Madras: Garnet Publishers. Lahiri, A.N. 1965. *Corpus of Indo-Greek Coins*. Calcutta Journal of the Numismatic Society of India, Varanasi.
17. Mangalam, S.J. 2001. *Shankar Tiwari Collection of Early Coins from Narmada Valley*. Bhopal: Directorate of Archaeology and Museums, Government of Madhya Pradesh.
18. *Numismatic Digest A Journal Published by Indian Institute of Research in Numismatic Studies, Anjaneri (Nasik)*.
19. Rajgor, Dilip 2001. *Punch-Marked Coins of Early Historic India*. California: Reesha Books International.
20. Rapson, E.J. 1908. *Catalogue of Coins of Andhra Dynasty, Western Kshatrapas etc*. London: British Museum.
21. Ray, S.C. 1977. *The Stratigraphic Evidence of Coins in Indian Excavations and Some Allied Issues*. Varanasi: Numismatic Society of India.
22. Sahni, Birbal 1973. *The Technique of Casting Coins in Ancient India*. Varanasi: Bharatiya Publishing House.
23. Sarma, I.K. 1980. *Coinage of the Satavahana Empire*. Delhi: Agam Kala Prakashan.
24. Shastri, A.M. (Ed.) 1972. *Coinage of Satavahanas and Coins from Excavations*, Nagpur: Nagpur University.
25. Shastri, A.M. (Ed.) 1999. *Age of the Satavahanas (two volumes)*: New delhi: Aryan Prakashan. Srivastava, A.K. 1969. *Catalogue of Indo-Greek Coins in the State Museum*, Lucknow. Lucknow: State Museum.
26. Srivastava, A.K. 1972. *Catalogue of Saka-Pahlava Coins of Northern India in the State Museum*, Lucknow. Lucknow: State Museum.
27. *Studies in South Indian Coins: A Journal Published by South Indian Numismatic Society*, Madras.

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY

(formerly University of Pune)

F. Y. B. A. Political Science

Syllabus

(Semester & Choice Based Credit System)

(To be implemented from the Academic Year, 2019-20)

Savitribai Phule Pune University
F. Y. B. A. Political Science
(CBCS pattern to be implemented from 2019-2020)
G-1 General Paper
INTRODUCTION TO INDIAN CONSTITUTION
Total Credits : 03

Objectives

The contents of this course are designed with the following objectives:

1. To acquaint students with the important features of the Constitution of India and with the basic framework of Indian government.
2. To familiarize students with the working of the Constitution of India.

Semester-I	Period
Unit 1: Making of the Indian Constitution	12
a) Historical Background	
b) Constituent Assembly	
c) Preamble	
d) Salient Features	
Unit 2: Fundamental Rights, Duties and Directive Principles	12
a) Fundamental Rights	
b) Fundamental Duties	
c) Directive Principles of State Policy	
Unit 3: Federalism	12
a) Salient Features of Indian Federalism	
b) Centre –State Relations	
c) Issues of Conflict (Water and Border Issues)	
Unit 4: Constitutional Amendments: Scope and Limitations	12
a) Constitutional Provisions	
b) Major Constitutional Amendments (42, 44 & 86)	
c) Basic Structure of the Indian Constitution	
Semester- II	
Unit5: Legislature	12
a) Union Legislature – Structure, Powers and Role	
b) State Legislature – Structure, Powers and Role	
Unit6: Executive	12
a) Union Executive – i) President and Vice President– Powers, Functions and Role	
ii) Prime Minister - Powers, Functions and Role	
iii) Council of Minister – Powers and Functions and Role	
b) State Executive- i) Governor - Powers, Functions and Role	
ii) Chief Minister – Powers, Functions and Role	
iii) Council of Minister – Powers and Functions and Role	

Unit7: Judiciary

12

- a) Supreme Court : Powers and Functions
- b) High Court : Powers and Functions
- c) Judicial Review and Judicial Activism

Unit8: Electoral System

12

- a) Election Commission:Composition, Functions and Role
- b) Chief Election Commissioner
- c) Electoral reforms

References:

- 1) Austin Granville, 1999, *The Indian Constitution: Cornerstone of a Nation*, Oxford, Oxford University Press.
- 2) Austin Granville, 2003, *Working a Democratic Constitution: The Indian Experience*, Delhi, Oxford University Press.
- 3) आवटे श्रीरंजनव राही श्रुती गणेश, 2019, *आपलं आयकार्ड*, पुणे, द युनिक अॅकॅडमी पब्लिकेशन,
- 4) Basu D.D., 2018, *Introduction to the Constitution of India*, New York, LexisNexis.
- 5) Brass Paul., 1994, *The Politics of Indian Since Independence*, Cambridge, Cambridge University Press,
- 6) बाचल वि. म., 2004, *भारतीय राज्यघटना आणि राजकीय व्यवहार*, पुणे, के सागर पब्लिकेशन.
- 7) भोळे भा.ल., 2015, *भारतीय गणराज्याचे शासन आणि राजकारण*, नागपूर, पिंपळापुरे प्रकाशन,.
- 8) चपळगावकर नरेंद्र, 2002, *राज्यघटनेचे अर्धशतक*, मुंबई, मौज प्रकाशन.
- 9) जाधव तुकारामवशिरापुरकर महेश, 2012, *भारतीय राज्यघटना व घटनात्मक प्रक्रिया*, पुणे, द युनिक अॅकॅडमी पब्लिकेशन
- 10) घांग्रेकरचिं. ग . 1997, *भारतीयराज्यघटना*, नागपूर, मंगेश प्रकाशन.
- 11) Jha Rajesh, 2012, *Fundamentals of Indian Political System*. Delhi, Dorling Kindersley (India) Pvt Ltd, Pearson Education Society.
- 12) कांबळे बाळ, वकील अलिम वदेवरे पी. डी., 2012, *भारताची राज्यघटना, राजकारण व कायदा*, पुणे, डायमंड प्रकाशन.
- 13) कश्यप सुभाष, (अनुवाद न. ब. पाटील) , 2001, *आपली संसद*, नॅशनल बुक ट्रस्ट इंडिया.
- 14) नांदेडकर व. गो., 2011, *भारतीय राज्यघटना आणि राज्यव्यवहार*, पुणे, डायमंड प्रकाशन.
- 15) पाटील बी.बी., 2016, *भारतीय शासन आणि राजकारण*, कोल्हापूर, फडके प्रकाशन.
- 16) साठे सत्यरंजन, 1998, *भारताच्या राज्यघटनेची ५० वर्षे*, पुणे, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन.
- 17) व्होरा राजेंद्र व पळशीकर सुहास, 2010, *भारतीय लोकशाही: अर्थ आणि व्यवहार*, पुणे, डायमंड प्रकाशन.

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY
(Formerly University of Pune)

S.Y.B.A. Political Science Syllabus
(CREDIT & SEMESTER SYSTEM)

**Revised Syllabus will be implemented with effect from the
academic year 2020-2021**

Savitribai Phule Pune University
POLITICAL SCIENCE
Syllabus of S.Y.B.A
(CBCS pattern to be implemented from 2020-2021)

PAPER NO.	PAPER TITLE
CORE COURSES (C.C.):	
Semester III CC-1 C (3)	AN INTRODUCTION TO POLITICAL SCIENCE
And	
Semester IV CC-1 D (3)	AN INTRODUCTION TO POLITICAL SCIENCE
OR	
Semester III CC-1 C (3)	AN INTRODUCTION TO POLITICAL IDEOLOGIES
And	
Semester IV CC-1 D (3)	AN INTRODUCTION TO POLITICAL IDEOLOGIES

DISCIPLINE SPECIFIC ELECTIVE COURSE (DSE)

Semester III DSE-1A (3)	WESTERN POLITICAL THOUGHT
And	
Semester IV DSE-1B (3)	WESTERN POLITICAL THOUGHT
AND	
Semester III DSE-2A (3)	POLITICAL JOURNALISM
And	
Semester IV DSE-2B (3)	POLITICAL JOURNALISM

SKILL ENHANCEMENT COURSE (SEC)
(Value / Skill Based Course)

Semester III SEC 2A (2)	BASICS OF INDIAN CONSTITUTION
Semester IV SEC 2B (2)	BASICS OF INDIAN CONSTITUTION

Savitribai Phule Pune University, Pune
S. Y. B. A. Political Science
(CBCS pattern to be implemented from 2020-2021)
Core Course (C.C.)
AN INTRODUCTION TO POLITICAL SCIENCE

Objectives:

This course is designed to acquaint students with the –

1. Important sub themes of Political Science as a discipline
2. Approaches to study Political Science
3. Basic Concepts and Values in Political Science

	SEMESTER III	PERIOD
	CC-I C (3)	
Unit 1: The Study of Political Science		12
a) Definition		
b) Nature		
c) Scope		
Unit 2: Approaches to Study Political Science		11
a) Normative		
b) Empirical		
c) Feminist		
Unit 3: Basic Concepts		11
a) The State		
b) The Market		
c) The Civil Society		
Unit 4: Democracy		11
a) Representative		
b) Deliberative		
c) Participatory		
	SEMESTER IV	
	CC-I D (3)	
Unit 5: Basic Political Values		12
a) Liberty		
b) Equality		
c) Justice		

Unit 6: Rights	11
a) Definition and Meaning	
b) Types	
c) Challenges	
Unit 7: Ideologies	11
a) Nationalism	
b) Socialism	
c) Fascism	
Unit 8: International Organisations	11
a) United Nations – Structures, Functions and Challenges	
b) Regional – EU, SAARC, OPEC, NATO	
c) MNCs	

Readings:

1. आवारी विलास, २०१९, *राज्यशास्त्र: बदलते प्रवाह व भूमिका*, कानपूर, गरिमा प्रकाशन.
2. Bhargava Rajeev and Ashok Acharya (eds.), 2008, *Political Theory*, Delhi, Pearson .
3. भार्गव राजीव आणि अशोक आचार्य (संपा), वनसोडे हेमंत (अनु.), *राजकीय सिद्धान्त*, नवी दिल्ली, पियरसन प्रकाशन.
4. Christiano Thomas and John Christman (eds.), 2009, *Contemporary Debates in Political Philosophy*, Malden, MA, Wiley-Blackwell.
5. Daniel R Brower, 2005, *The World Since 1945: A Brief History*, Pearson Prentice Hall .
6. गायकवाड संजय, २०१९, *मार्क्स आंबेडकर परिप्रेक्ष्यातून शिक्षण आणि रोजगार*, पुणे, शब्दसंग प्रकाशन.
7. Gaus Gerald F., 2000, *Political Concepts and Political Theories*, Boulder, Westview Press.
8. Goodin Robert, Philip Pettit and Thomas Pogge (eds.), 2007, *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, Oxford, Blackwell.
9. Greensein Fred I. and Pelsby Nelson W, 1975, *Handbook of Political Science*, Addison Wesley Longman.
10. Gupta Sachdeo and Singh S K, 1987, *Political Theory and Ideology*, Delhi, Ajanta Prakashan.
11. Henry D. Aiken, 1956, *The Age of Ideology*, New York, Mentor.
12. Heywood Andrew, *Political Theory – An Introduction*, 2004, Palgrave Basingstoke.
13. जाधव तुकाराम, २०१७, *राजकीय सिद्धांताची तोंड ओळख*, (Translation of O. P. Gauba, *An Introduction to Political Theory*), Pune, K'Sagar.
14. Kaviraj Sudipta and Khilnani Sunil, 2001, *Civil Society, History and Possibilities*, Cambridge, Cambridge University Press.
15. Mackenzie I, *Political Concepts*, 2005, *A Reader and Guide*, Edinburg, Edinburg University Press.
16. पाटीलवी. बी., २०००, *राजकीय संकल्पना*, कोल्हापूर, फडके प्रकाशन.

17. पेंडसे अरुणा, सहस्रबुद्धे उत्तरा, २००८, *आंतरराष्ट्रीय संबंध: शीतयुद्धोत्तर आणि जागतिकीकरणाचे राजकारण*, Mumbai, Orient Longman Pvt Ltd.
18. रायपूरकर व्ही. आर., २००६, *आंतरराष्ट्रीय संबंध*, नागपुर, श्री मंगेश प्रकाशन.
19. रेगे मे. पु., २००५, *स्वातंत्र्य, समता आणि न्याय*, मुंबई, शांता रेगे.
20. Sheldon Garrett Ward, 2005, *Encyclopaedia of Political Thought*, New Delhi.
21. Varma S. P., 2002, *Modern Political Theory*, New Delhi, Vikas Publication.

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY
(Formerly University of Pune)

**T.Y.B.A. Political Science
& Public Administration Syllabus**
(CREDIT & SEMESTER SYSTEM)

**Revised Syllabus will be implemented with effect from the
academic year 2021-2022**

Savitribai Phule Pune University
POLITICAL SCIENCE
Syllabus of T.Y.B.A.
(CBCS pattern to be implemented from 2021-2022)

PAPER NO.	PAPER TITLE
CORE COURSES (C.C.):	
Semester V CC-1 E (3)	MODERN POLITICAL ANALYSIS
And	
Semester VI CC-2 E (3)	MODERN POLITICAL ANALYSIS
	OR
Semester V CC-1 E (3)	LOCAL SELF GOVERNMENT IN MAHARASHTRA
And	
Semester VI CC-2 E (3)	LOCAL SELF GOVERNMENT IN MAHARASHTRA

DISCIPLINE SPECIFIC ELECTIVE COURSE (DSE)

Semester V DSE 1 C (3)+1	PUBLIC ADMINISTRATION
And	
Semester VI DSE 1 D (3)+1	PUBLIC ADMINISTRATION
Semester V DSE 2 C (3)+1	INTERNATIONAL RELATIONS
And	
Semester VI DSE 2 D (3)+1	INTERNATIONAL RELATIONS

SKILL ENHANCEMENT COURSE (SEC)
(Value / Skill Based Course)

Semester V SEC 2C (2)	SAMYUKTA MAHARASHTRA MOVEMENT
Semester VI SEC 2D (2)	SAMYUKTA MAHARASHTRA MOVEMENT

Savitribai Phule Pune University

T.Y.B.A. Political Science

(CBCS pattern to be implemented from 2021-2022)

Core Courses (C.C.)

LOCAL SELF GOVERNMENT IN MAHARASHTRA

Objectives:

1. To introduce the evolution of Local Self Government in Maharashtra
2. To make students aware about 73rd and 74th Constitutional Amendments
3. To introduce the students the structure of Local Self Government
4. To make students aware about composition, power and functions of local bodies

SEMESTER-V

CC-1 E (3)

PERIOD

Unit 1: Evolution of Local Self Government	12
a. Background of Panchayati Raj in British Era	
b. Community Development Program – 1952	
c. Balavantrai Mehata Committee – 1957	
Unit 2: Varies committee of Local Self Government in Maharashtra	12
a. Vasantao Naik Committee – 1960	
b. L. N. Bongirwar Committee – 1970	
c. P. B. Patil Committee – 1985	
Unit 3: 73 rd Amendment and Rural Bodies	12
a. Background of 73 rd Constitutional Amendment	
b. Constitutional change in Article 243	
c. Gram Sabha & Gram Panchayat	
Unit 4: 73 rd Constitutional Amendment and Rural Bodies	12
a. Panchayat Samiti	
b. Zilha Parishad	
c. Schedule XI In Constitution	

SEMESTER-VI
CC-2 E (3)

Unit 1: 74 th Constitutional Amendment and Urban Bodies	12
a. Urban Bodies before 74 th Constitutional Amendment	
b. Constitutional change in Article 243	
c. Nagar Panchayat	
Unit 2: 74 th Constitutional Amendment and Urban Bodies	12
a. Municipal Council	
b. Municipal Corporation	
c. Schedule XII In Constitution	
Unit 3: Commissions about Local Self Government	12
a. State Election Commission	
b. State Finance Commission	
c. Challenges before Commission	
Unit 4: Future of Local Self Government	12
a. Control on Local Self Government	
b. Limitations of Local Self Government	
c. Challenges before Local Self Government	

Readings:

1. Avasti A., (ed), 1972, *Municipal Corporation In India*, Agra, L.N. Agarwal.
2. आवाळे मन्ोज, २०१२, *पंचायत राज*, पुणे, आदिश्रेय प्रकाशन.
3. बंग के. आर., २००५, *भारतातील स्थानिक स्वराज्य संस्था महाराष्ट्राच्या विशेष संदर्भासह*, नागपूर, मंगेश प्रकाशन.
4. बिराजदार टी. एस. व शरद घोडके, १९९९, *भारतातील स्थानिक स्वराज्य संस्था*, नागपूर, अंशुल प्रकाशन.
5. भणगे रविंद्र, २०१२, *भारतातील स्थानिक स्वराज्य संस्था, विशेष संदर्भ*, महाराष्ट्र, जळगाव, प्रशांत पब्लिकेशन्स.

6. खांदवे एकनाथ, २०१३, महाराष्ट्राचे शासन आणि राजकारण, दिल्ली, पिअरसन प्रकाशन.
7. कारेकर शोभा आणि शरद घोडके, २००४, शासन आणि राजकारण, नागपूर, विद्या प्रकाशन.
8. कुलकर्णी अ. ना., २०००, भारतातील स्थानिक स्वशासन महाराष्ट्राच्या विशेष संदर्भासह, नागपूर, विद्या प्रकाशन.
9. माहेश्वरी एस. आर., २००६, भारत में स्थानीय शासन, आगरा, लक्ष्मी नारायण अग्रवाल.
10. Maheshwari S. R., 1972, *Local self Government in India*, Delhi, Orient Longmen.
11. नलावडे पंडित, २००८, सत्ता विकेंद्रीकरण आणि 73 वी घटनादुरुस्ती, औरंगाबाद, विन्मय प्रकाशन.
12. पाटील बी. बी., २००५, शासन आणि राजकारण, कोल्हापूर, फडके प्रकाशन.
13. पोले कांतराव, २००९, महाराष्ट्रातील पंचायतीराज आणि महिला आरक्षण, लातूर, अरुणा प्रकाशन.
14. Sharma M.P., 1978, *Local Self Government in India*, New Delhi, Manshiram Manoharlal.
15. शिरसाठ श्याम आणि भगवानराव बैनाडे, २०१४, पंचायतराज आणि नागरी प्रशासन, औरंगाबाद, विद्या बुक्स.
16. ठोंबरे सतीश, २००७, जिल्हा प्रशासन आणि स्थानिक स्वशासन, औरंगाबाद, कैलाश प्रकाशन.
17. Venkatesan V., 2002, *Institutionalizing Panchayati Raj in India*, New Delhi, Institute of Social Science.
18. विभूते भालबा, २००१, पंचायती राज्य व्यवस्था, मुंबई, मनोविकास प्रकाशन.

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY

(formerly University of Pune)

F. Y. B. A. Sociology

Syllabus

(Semester & Choice Based Credit System)

(To be implemented from the Academic Year, 2019-20)

Savitribai Phule Pune University

F. Y. B. A. Sociology

(w.e.f. June 2019-20)

Total Credits : 03

Semester – I

Introduction to Sociology

Semester – II

Sociology: Social Institutions and Change

F. Y. B. A. Sociology

(CBCS pattern to be implemented from 2019-2020)

G-1 General Paper

Total Credits : 03

Semester – I

Introduction to Sociology

Objectives:

1. To understand the social context of emergence of Sociology.
2. To introduce basic sociological concepts and subject matter and perspectives of Sociology
3. To familiarize students with new avenues in Sociology.

I. Emergence of Sociology as a Discipline. (16)

- a. Emergence of Sociology - Western and Non-Western background, Enlightenment (French and industrial Revolution)
- b. Definitions, Nature (Scientific and Humanist) and subject matter of Sociology.
- c. Sociological Imagination: Beyond Commonsense
- d. Diverse fields and career opportunities in Sociology.

II. Basic Concepts in Sociology. (12)

- a. Society: Definitions, Characteristics and Changing Types of Society (Gathering and Hunting, Agriculture, Industrial and Neo Liberal).
- b. Groups, associations and Social Networks – Concepts and Characteristics

III. Culture, Inequality and Social Exclusion (20)

- a. Culture -Definition, Characteristics, Aspects.
- b. Types of Culture –Folk, Mass, Popular, Subculture, Counter Culture.
- c. Ethnocentrism, Xenophobia, Multiculturalism and hybridization
- d. Social stratification and Social Inequality – Concept and Bases (caste, class, gender, ethnicity and age)
- e. Social Exclusion – Meaning and Dimensions (Economic, Political, Occupational and Cultural)

Semester - II

Sociology: Social Institutions and Change

Objectives:

1. To acquaint students with basic institutions of Society with its newer dimensions.
2. To develop critical understanding of the functioning of social institutions.
3. To acquaint students with the concept and current versions of social change.

I. Social Institutions -I (18)

- a. Family and kinship, Marriage – meaning, forms and changing trends. (Singlehood, cohabitation, Mixed Family, Gay- Lesbian Marriages).
- b. Polity: Meaning Forms. (Monarchy, Democracy, Totalitarianism, Authoritarianism, Neo-liberal state)
- c. Economy: Meaning, History and Models. (Capitalism, Socialism, Mixed Economy, Neo liberal)

II. Social Institutions -II (18)

- a. Religion: Meaning, Forms, Secularization
- b. Education – Meaning, Forms (Formal , Non-formal and Role), Challenges in Higher Education
- c. Media – Meaning, Types (Print, Electronic, Social Media and Role) Relevance of Mass Media in Contemporary Society

III. Social Change (12)

- a. Social change : Concept and Characteristics
- b. Technology, State, Civil Society and Social movement.
- c. Modernization, Development and Globalization

Essential Readings:

1. Macoinis, J. J.,Plummer, K.(2014). *Sociology –A Global Introduction*, New Delhi .Pearsons.
2. Scott, J. (2006). *Sociology- Key Concepts*. New York: Routledge Publication.
3. Haralambos,M., Heald, R.M. (2001). *Sociology: Themes and Perspectives*. New Delhi: Oxford University Press.
4. Haralambos, M., Holborn, M. (2007). *Sociology: Themes and Perspectives*.London: Harper Collins Publication.
5. Tischler, Whitten and Hunter, ‘*Introduction to Sociology*’, Holt, Rinehart and Winston, 1983
6. Bhasin, K. (2000). *Understanding Gender?* New Delhi: Kali for Women.
7. Ahuja, R. (2011). *Society in India*. Jaipur:Rawat Publication.
8. Zygmunt, B. (1990). *Thinking Sociologically*. Blackwell.
9. Dasgupta, S., Shah Paulomi, ‘*The Introduction to Sociology*’, Pearson Publication, 2012
10. Ritzer George, ‘*Globalization: A Basic Text*’, 2nd Edition, 2015
11. साळुंखे, स. (2006). समाजशास्त्रातील मूलभूत संकल्पना. पुणे : नरेंद्र प्रकाशन.
12. मारुलकर, वि. (2007). समाजशास्त्र परिचय. कोल्हापुर : फडके प्रकाशन.
13. गगनग्रास, ज्यो., येवले, सु.(2013). ‘समाजशास्त्राचा परिचय. पुणे : निराली प्रकाशन.
14. शाह, घ. (2017). सामाजिक चळवळ. पुणे : सेज भाषा.
15. तांबे, श्रुती. लिंगभाव समजून घेताना, लोकवाङ्मय गृह प्रकाशन
16. आहुजा, रा.(2007). *भारतीय समाज*. जयपुर:रावत पब्लिकेशन.
17. पंडित, न. (2001) ‘जागतिकीकरण आणि महाराष्ट्र’, लोकवाङ्मय गृह प्रकाशन
18. सोमण, मा. शं., सावळे, सं.(2016). समाजशास्त्रीय विचार. पुणे:डायमंड प्रकाशन.

Reference Books:

1. Giddens, A. (2009). *Sociology (Sixth Edition)*. London: Polity Press.
2. Giddens, Anthony, Duneier Mitchell and Appelbaum Richard P. Carr Deborah. ‘*Essentials of Sociology*’, W. W. Norton and Company. New York. 2017
3. Horton and Hunt, (1976). *Sociology*. Tokyo:MacGraw Hill.
4. Rawat, H.K. (2007). *Sociology*. Jaipur:Rawat Publications.
5. Vidyabhushan and Sachdeva, (2003). *Introduction to Sociology*. New Delhi:KitabMahal.
6. Rao, M.S.A. (1978). *Social Movements in India* (Vol.I& II).New Delhi: Manohar.
7. Deshpande, S. (2006). *Contemporary India, Sociological Perspectives*. Penguin Pub
8. Ritzer, G. (2011). *Sociological Theory*’, 8th Edition, Mac Grew Hill,
9. Handbook of Sociology, Oxford Publication
10. खातू, ग.(2004). ‘जागतिकीकरण: परिणाम आणि पर्याय, अक्षर प्रकाशन.
11. सिंग, ही.(2019). *जातिव्यवस्थेची नवी समीक्षा*. नवी दिल्ली : सेज भाषा

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY

(Formerly University of Pune)

S. Y. B. A. Sociology

Syllabus

(Semester & Choice Based Credit System)

(To be implemented from the Academic Year, 2020-21)

SYBA Revised Syllabus (2020-2021)

SOCIOLOGY

CBCS Semester Pattern

S. R.	Title	Semester	Paper		Credits
1	Foundations of Sociological Thoughts	Sem III	S-1	DSE 1 A	3
2	Development of Sociology in India	Sem IV	S-1	DSE 1 B	3
3	Society in India: Understanding Issues	Sem III	S-2	DSE 1 A	3
4	Indian Society: Understanding Issues	Sem IV	S-2	DSE 2 B	3
5.	a) Introduction to Population and Society or b)Welfare Justice and Citizenship	Sem III	G-3	SEC 1 A	3
6.	a) Population and Indian Society or b)Welfare Justice and Citizenship	Sem IV	G-3	SEC 1 B	3
7.	Gender spectrum and Media	Sem III	Credit Course	SEC 2 A	2
8.	Research Projects: Steps and protocols	Sem IV	Credit Course	SEC 2 B	2

Special -1 Foundations of Sociological Thought

Semester III

Objectives:

1. To familiarize the students to the social background of emergence of sociological thoughts.
2. To introduce the students to the works of classical sociologists that shaped the discipline.

Unit I: The Emergence of Sociological Thought: Intellectual and Social Context (10)

1. Enlightenment
2. French Revolution
3. Industrial Revolution

Unit II: The Positivist School (7)

August Comte

1. Positivism
2. Law of three stages

Emile Durkheim

1. Theory of social facts
2. Theory of suicide

Unit III: Other Important Schools:

A. Conflict School: Karl Marx (14)

1. Historical Materialism
2. Theory of Alienation

B. The Interpretative School: Max Weber (14)

1. Theory of Social Action
2. Ideal Type

Development of Sociology in India

Semester IV

Objectives:

1. To expose the students to the processes that shaped the discipline of sociology in India.
2. To familiarise the students to major perspectives and works of some Indian sociologists.

Unit I: Emergence of Sociology in India (12)

1. The Colonial Background
2. Nationalism
3. Development of Sociology in India

Unit II: Perspectives to Study Indian Society: (15)

1. **The Indological Perspective:**
G.S. Ghurye - Indology and Theory of Caste
2. **The Structural Functional Perspective:**
M. N. Srinivas - Dominant Caste and Sanskritization

Unit III: The Dialectical and The Marxist Perspective and Non Brahminical Perspective: (18)

1. **The Dialectical and The Marxist Perspective.**
A. R. Desai – Social Background of Indian Nationalism
2. **The Non Brahminical Perspective: (Sociology from Below)**
B.R. Ambedkar - Theory of Origin of Caste

Essential Readings

- 1) Abraham, M.F. 1990. Modern Sociological Theory: An Introduction, New Delhi. Oxford University Press, Pp 72- 143.
- 2) Abraham M.F. and Morgan J.H., 1996. Sociological Thought, Madras. MacMillan India, Pp 7-17, 28- 45,103-126, 156-183
- 3) Aron Raymond, 1982. Main Currents in Sociological Thought, Vol. 1 and 2, New York. Penguin Books. 4) Coser Lewis, 1979. Masters of Sociological thought, New York, Harcourt, Harcourt Brace Jovanovich, . Pp-7-13,129-139, 43-53, 217-224.
- 5) Cuff, E., Sharrock, W. and Francis, D. 1992. Perspectives in Sociology, London, Routledge 3rd Ed.
- 7) Haralombus M and Holborn, 2000. Sociology: Themes and Perspectives, London. Collins pub, Pp 1035-1056.
- 8) Judge Paramjit, 2012. Foundations of Classical Theory, Delhi. Pearson Pub, Pp-42-46, 54-60, 92-103, 111-115, 116-119
- 9) Kundu Abhijit, 2012. Sociological Theory, Delhi. Pearson Pub, Pp-8-21, 66-74, 77-79 5
- 13) Ray Larry J., 2010. Theorizing Classical Sociology, New Delhi. Tata MaGraw-Hill, Pp 1-57

- 14) Ritzer George, 1996. Sociological Theory, New Delhi. Tata-McGraw Hill, 6th.Ed. Pp 39-58, 73-91, 108- 121
- 15) Dhanagare D.N., 1999. Themes and Perspectives in Indian Sociology, Jaipur. Rawat Publications, Pp 31-77
- 16) Nagla B. K., 2008. Indian Sociological Thought, Jaipur. Rawat Pub, Pp 8-28, 67-70, 93-111, 138-153, 212-225, 303-327
- 17) Patel Sujata, (ed) 2011. Doing Sociology in India, New Delhi. Oxford, Pp- 11-29
- 18) Pramanik S. K. 2001. Sociology of G. S. Ghurye, Jaipur., Rawat, Pp-19-30

Reference Books

- 1) Das Veena, (ed), 2003. Oxford India Companion to Sociology and Social Anthropology, New Delhi. Oxford University Press,
- 2) Morrison Ken, 1995. Marx, Durkheim, Weber: Formation of Modern Social Thought, London. Sage,
- 3) Oommen and Mukherji (ed) 1986. Indian Sociology: Reflections and Introspections, Bombay. Popular Prakashan, Pp 16 – 55
- 4) Singh Yogendra, 1986. Indian Sociology: Social Conditioning and Emerging Concerns, New Delhi. Vistaar, Pp 1 – 31.
- 5) Vivek P.S., 2002. Sociological Perspectives and Indian Sociology, Mumbai. Himalaya Publishing House. 6) Speeches and Writings of Dr. B.R. Ambedkar, 1990. Education Department, Govt. of Maharashtra volume. 7., Pp-114-131, 156-185, 178-280, 370-379.

मराठी पुस्तके

1. आगलावे प्रदीप, २००१.
2. सोमण, एम. एस., सावळे एस. डी.. २०१६. समाजशास्त्रीय विचार. पुणे, डायमंड प्रकाशन
3. मोटे दादासाहेब, २००५. समाजशास्त्रीय विचारांचे आधार, औरंगाबाद. नक्षत्रप्रकाशन
4. वैद्य, एन.एस., १९८७. सामाजिकविचारवंत, नागपुर. महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रंथ निर्मितीमंडळ.
5. गर्गे, एस. एम. १९८९. भारतीयसमानविज्ञानकोश, पुणे समाज विज्ञान मंडळ.
6. आगलावे प्रदीप, २००१.
7. समाजशास्त्र डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, पुणे.सुगावाप्रकाशन, ५१-१३२
8. गजेंद्रगड आणि मारूलकर, २०००. समकालीन भारतीय समाजशास्त्रज्ञ, कोल्हापुर, फडके प्रकाशन, ५७-१२३, १४६-१६९, २३६-२५८, ३१६-३२२.
9. गर्गे, एस. एम. १९८९. भारतीय समान विज्ञानकोश, पुणेसमाज विज्ञान मंडळ.
10. सहारे पद्माकर. २०१५. भारतीय समाजविषयक दृष्टिकोन. औरंगाबाद, विद्या बूक्स

Special -2 Society in India: Understanding Issues

Semester III

Objectives:

1. To familiarize the students to various issues and problems of Indian society
2. To enable students to analyze social issues using different sociological perspectives.
3. To encourage students to think critically about the constructions of social issues

Unit I: Social Problems-Concept and Approaches 15

1. Concept, Definitions and Characteristics and consequence of Social Issues
2. Approaches to social problems – structural functional, conflict, interactionist, recent trends

Unit II: Issues related to Structural, Ethnic and religious dissonance 15

- 1 Caste Inequality and Discrimination – Meaning, Nature, types and Causes
- 2 Issues of Religious minorities: Nature and Causes (religious fundamentalism, and intolerance. etc.)

Unit III: Gender Inequality and Discrimination 15

1. Aspects of gender inequality and discrimination – Economic, Cultural, Political, Familial.
2. Violence against women – Domestic and sexual violence- Causes and Consequences
Sex selective abortion and Human Trafficking– Causes and Nature

Special -2 Society in India: Core Issues

Semester IV

Objectives:

1. To acquaint the students to the changing nature of social Issues in India
2. To encourage students to think critically about the constructions of social issues

Unit I: Developmental: Idea and Issues (15)

1. Development – meaning
2. Issues of Development – (growing inequality and displacement of Indigenous People, and environmental degradation)- Causes and Consequences
- 3 Poverty (Rural and Urban) – Meaning, Nature and Causes

Unit II: Issues of Youth and Senior Citizens. (12)

1. Issues of Youth – unemployment, education, sexuality, drug abuse and suicide.
2. Issues of the Aged – Economic, social, psychological and Related to health

Unit III: Dealing with social Issues (18)

1. Role of Sociology (Critical analysis and dissemination) and Social Work (social action)
2. Role of State: Policies, Planning and Legislations (Take any single issues to explain)
3. Role of Civil Society Organizations (social auditing, advocacy, mobilizing, empowering and enabling good governance, justice and democracy)

Essential Readings

- 1) Mills, C. Wright (2000). The Sociological Imagination. Oxford University Press.
- 2) Nelson B. (1984) Making an Issue of Child Abuse. London. Chicago Press
- 3) Totten S., Pedersen J. (ed) Teaching and Studying Social Issues: Programs and Approaches. USA. Information Age Pub.
- 4) Manis, J. (1974) Assessing the Seriousness of Social Problems. *Social Problems*, Vol. 22, No. 1, (Oct., 1974), pp. 1-15 Published by University of California Press
- 5) Samaddar, R. and Samaddar R. (2009) State of Justice in India: Issues of Social Justice. Sage Publications

- 6) Mooney , L., Knox, D. and Schacht C. (2011) *Understanding Social Problems* . USA. Wadsworth Publishing
- 7) Parrillo, V. (2008) *Encyclopedia of Social Problems (Two Volume Set)*. SAGE Publications
- 8) Kornblum W., Julian J. (2011) *Social Problems* (14th Edition) Prentice Hall
- 9) Heraud B. and Nursten J. (1970) *Sociology and Social Work. Perspectives and Problems*. Elsevier Ltd, Pergamon Press
- 10) AhujaRam, 1993. *Indian Social System*. Jaipur.Rawat Publications.
- 11) Ahuja Ram, 2000. *Social Problems in India*. Jaipur.Rawat Publications, pp- 1-26, 27-69,70-90, 193-217, 119-127, 308-341,
- 12) Deb,Sibnath., 2005. *Contemporary Social Problems in India*. New Delhi,Anmol Publications.
- 13) Tripathi. R. N., 2011. *Indian Social Problems*, Pinnacle Technology, New Delhi
- 14) Prasad B.K., 2004. *Social Problems in India*, Vol. I and II, New Delhi.Anmol Publications Pvt. Ltd.
- 15) Selwyn Stanley., 2004. *Social Problems in India*. New Delhi.Allied Publishers,
- 16) Jogan Shankar., 1992. *Social Problems and Welfare in India*. US South Asia Books.
- 17) Madan G. R., 2009. *Indian Social Problems*. Vol. I and II. New Delhi. Allied publishers,pp-
- 18) PandeyRajendra., 1994. *Social Problems in Contemporary India*. New Delhi. Ashish Publishing House
- 19) Purushottam G. S., 2003. *Social Problems in India*, Mumbai.Himalaya Publishing House,
- 20) Murthy, V and Thakur, J., 2013. 'Scheduled Caste Women: Problems and Challenges'
- 21) D. Swarupa Rani, Sadu Rajesh,2014. March:'Socio - Economic Status of Dalit Women-A Study In Andhra Pradesh', *Indian Streams Research Journal*, Vol 4, Issue 2, Pp 1- 6 Available at <http://www.isrj.net/UploadedData/4287.pdf>
- 22) Ramnath Sharma ,1982 *Indian Social Problems : A Sociological Perspective* ,Atlantic Publisher and Distributors , New Delhi
- 23) Ramnath Sharma ,Bhartiya Samaj Samasyay aur Saskriti ,Atlantic Publisher and Distributors , New Delhi
Indian Streams Research Journal, Vol 3, Issue 11, Pp 1-7 (2013). Available at <http://www.isrj.net/UploadedData/3378.pdf>

Reference Books

- 1) Dandanean Steven P., 2001. *Taking it Big: Developing Sociological Consciousness in PostmodernTimes*. New Delhi. London. Pine Edge Press.
- 2) GadgilMadhav and GuhaRamchandra, 1996. *Ecology and Equity*. New Delhi. Oxford University Press
- 3) Giddens Anthony (ed)., 2001. *Sociology: Introductory Readings*. Cambridge, Polity Press.
- 4) Gupta M. and Chen Martha Alter. 1996. *Health, Poverty and Development in India*. New Delhi. Sage Publications.
- 5) Mckinney Kathleen and Beck Frank (ed)., 2001. *Sociology through Active Learning*. New Delhi. Pine Edge Press. London.

- 6) Sen Amartya, 1992. *Inequality Reexamined*. Russell New York. Sage foundation,
- 7) Vivek P. S., 2002. *Sociological Perspectives and Indian Sociology*. Mumbai. Himalaya Publishing House.
- 8) Tribhuvan Robin D., 2014, *Social Problems and Developmental Issues of Youth*. New Delhi. Discovery Publishing House Pvt. Ltd

मराठी पुस्तके

1. साळुंखे सर्जेराव. . भारतीय समाज आणि सामाजिक समस्या.
२. खडसे भा. कि.. भारतातील सामाजिक समस्या.
3. लोटे रा. ज., २००३. भारतीय समाज आणि सामाजिक समस्या , पिंपळापुणे प्रकाशन ,नागपूर
- 4) पाटे सुमन, १९९१. भारतीय सामाजिक समस्या ,विद्या प्रकाशन ,नागपूर
- 5) ओमन टी के , २००५. भारतीय समाजातील समस्या व वाद, अनुवाद- संगीता फाटक, पुणे, डायमंड प्रकाशन.
- 6) माने माणिक, १९९९, गुन्हेगारीशास्त्र फडके प्रकाशन, कोल्हापूर
- 7) खडसे भा. कि., १९९९, भारतातील सामाजिक समस्या मंगेश प्रकाशन नागपूर
- 8) काळदाते सुधा , गव्हाणे गोटे शुभांगी, २००५. गुन्हा आणि समाज पिंपळापुणे प्रकाशन ,नागपूर
- 9) कोंडेकर ए.वाय ,मारुलकर विजय २०१२. भारतातील सामाजिक समस्या फडके प्रकाशन, कोल्हापूर
- 10) साळुंखे सर्जेराव ,जत्राटदार ,मारुलकर २०००. समकालीन भारतातील सामाजिक समस्या ,नरेंद्र प्रकाशन

G-2 Introduction to Population and Society

Semester – III

Objectives:

1. To introduce the significance of population studies and explain theories and basic concepts.
2. To understand the impact of population on various institutions of society.
3. To introduce students to various debates around sources of population data.

Unit I- Introduction, theories and perspectives related to population studies (20)

A) Introduction:

1. Population Studies – Meaning, Scope and Importance
2. Evolution of Population Studies - Micro Demography to Macro Demography.

B) Theories and perspectives:

- Malthusian theory
- Demographic Transition theory
- Marxist Thoughts on Population
- Feminist perspective on demography (it was there in earlier version)

Unit II – Sources of population data (15)

1. Census – definition and importance
2. Registration of vital events (birth, death, marriage, adoption, divorce)- meaning and importance
3. Recent trends in collection of population data – Adhar (Unique Identification Data), NPR, NRC and CAA and the debate around them

Unit III - Population and Development (10)

1. Population as a constraint on and a resource for development
2. Relationship between population and poverty

General -2 Population and Indian Society

Semester IV

Objectives:

1. To understand the importance of population studies for policy and development.
2. To familiarise students to the dynamics of Indian Population.

Unit-I Population Growth, Distribution and Population dynamics in India (20)

1. Growth of population since 1901
2. Nature and characteristics of Indian population (Age, Sex, Missing Girl child, Education, Literacy, Religion)
3. Fertility - Definition and factors (Biological, Physiological, Social, Economic and Cultural)
4. Mortality - (Mortality, Infant Mortality, Maternal Mortality, Sex Selective Abortions) Definition and factors
5. Migration - Definition, Causes, Types and Consequences
6. Socio-cultural factors of population dynamics- gender, religion, education, caste, class and tribe

Unit II-- Population policy in India (16)

1. Population policy and Role of state
2. Population policy in India- Pre- and post-independence
  - (i) Family planning – 1961; ii) Family welfare 1977; iii) National Population Policy 2000 and development thereafter)

Unit III- Legislative measures to enhance the quality and quantity of population in India (12)

1. Ban on sex determination and sex-selective abortions
2. PCPNDT
3. National Rural Health Mission

Essential Readings:

1. Bhende A. And Kanitkar T. 2003. Principles of Population Studies. Himalaya Publishing House.
2. Bose Ashish. 1991. Demographic Diversity in India. Delhi. B.R. Publishing Corp.
3. Chandna R. C. 1998. Population. Delhi. Kalyani Publications.
4. Cox Peter. 1976. Demography. London. Cambridge University Press. (For 'why demography')
5. Demeny Paul and McNicoll Geoffrey (eds). 1998. Population and Development. Earthscan Pub. Ltd. (For relationship between population growth and economic growth)
6. Dreze Jean and Sen Amartya. 2011. India: Development and Participation. New Delhi. Oxford University Press. (Chapter 6 and 7 for population, health and environment; and for gender inequality and women's agency)
7. Nam Charles B. and Philliber Susan Gustavus. 1984. Population: A Basic Orientation. New Jersey: Prentice-Hall. (Chap 7 and 8 for population impact on education, economy, environment, polity, religion, family; Chap 9 for population policy)
8. Perveen Shama. 2004. Population Growth and Sustainable Development. Economic and Political Weekly. February 14, 2004. Pp. 629-633
9. Poston Dudley L. and Micklin Michael (eds). 2006. Handbook of Population. Springer.
10. Raju B. Joseph, Gadde Annie Anitha and Rao D.B. 2004. Population Education. New Delhi. Sonali Publication.
11. Rathi Prateek, Mukherjee Arnab, Sen Gita. 2012. Rashtriya Swasthya Bima Yojana. Economic and Political Weekly. September 29, 2012. Pp. 57-64
12. Shukla Ravi. 2010. Reimagining Citizenship: Debating India's Unique Identification Scheme. Economic and Political Weekly. January 09, 2010. Pp. 31-36
13. Trovato Frank (ed.). 2002. Population and Society – Essential Readings. Oxford University Press. (For Marxism and Population Question, political economy of fertility)

References:

1. Agarwal S.N. 1989. Population Studies with Special Reference to India. New Delhi. Lok Surjeet Publication.
2. Bloom David E. 2011. Population Dynamics in India and Implications for Economic Growth. PGDA Working Paper No. 65 <http://www.hsph.harvard.edu/pgda/working.htm>

3. Bose Ashish. 2000. North-South Divide in India's Democratic Scene. Economic and Political Weekly. May 13, 2000. Pp. 1698-1700
4. Bose Ashish. 2005. Beyond Hindu-Muslim Growth Rate: Understanding socio-economic reality. Economic and Political Weekly. January 29, 2005. Pp. 370-374
5. Chattopadhyaya Aparajita. 2004. A Comprehensive Look at Ageing. Economic and Political Weekly. October 02.
6. Gender Development Reports (see UNDP websites)
7. Heer David M. And Grigsby Jill S. 1994. Society and Population. New Delhi. Prentice-Hall of India Pvt. Ltd.
8. Human Development Reports (see UNDP websites)
9. Krishnaraj M., Sudarshan Ratna M., Shariff Abusaleh. (eds) 1998. Gender, Population and Development. Delhi. Oxford University Press.
10. Kundu Amitabh. 2009. Exclusionary Urbanization in Asia: A Macro Overview. Economic and Political Weekly. Vol. 44, Issue No. 48, November 28, 2009. Pp. 48-58
11. National Population Policy 2000 (<http://india.unfpa.org/drive/nationalpopulation-policy2000.pdf>) <http://conservancy.umn.edu/bitstream/11299/50283/1/Agrawal,%20Sandhya.pdf>
12. Sen Amartya. 2000. Development as Freedom. Delhi. Oxford University Press.
13. Srivastava O.S. 1994. Demography and Population Studies. New Delhi. Vikas Publishing House.
14. World Development Reports (see UNDP websites)

मराठी पुस्तके

ब्रम्हे सुलभा. . वाढत्या लोकसंख्येची भिती कोणाला? पुणे. ब्रम्हे प्रकाशन

General-2 Welfare, Justice and Citizenship

Objectives:

1. To understand the dimensions of social welfare and its concern with Justice and Citizenship in India with special relation with the Indian Constitution and Social Legislations.
2. To sensitise students to the dynamics of society in India over the issues and legislations associated with Social Welfare, Justice and Citizenship.

Semester III

Unit I - Introduction to Main Concepts

(15 Lectures)

1. Social Welfare History of social welfare –Mercy, Donation (Dana), Charity, Zakat to right
2. Why Welfare? Idea of Citizenship and Issues of citizen, Inequalities, exploitation and issues of vulnerable sections of society.
3. concepts and approaches; social justice (Rawls' Justice as Fairness approach), human rights, development, empowerment, Entitlements, Capability approach, HDI, GDI

Unit II- State. Constitution and Rights

(15 Lectures)

1. Welfare State, Role of State in Welfare
2. Idea of Welfare in the constitution of India: Preamble, Fundamental Rights, Duties and Directive Principles of state policy; Post independence state mechanisms for social welfare: Five Year Plans, and 73rd and 74th Amendment
3. Liberalization in India: Reforms of 1991 and emerging challenges (socio economic impact on Indian society and welfare)

Unit III- Civil Society and Changes in Social welfare and Justice in India (15 Lectures)

Recent developments: role of state and social movements (CSO) post 2000 in social welfare: Role of state governments pushed by progressive movements in Maharashtra and Tamil Nadu to start Mid Day Meal and Employment Guarantee Schemes, as well MGNREGA by MKSS in Rajasthan; rights and welfare of women, children, adivasis, dalits, and minorities, Alter Globalization Movements and restructuring of welfare and justice, Corona Pandemic and re-emergence of welfare

Welfare, Justice and Citizenship

Semester IV

Objectives:

1. To understand the dimensions of issues of vulnerable sections of Indian society and its concern with Justice and Citizenship in India with special relation with the Social Legislations.
2. To sensitise students to the dynamics of society in India over the issues and legislations associated with Social Welfare, Justice and Citizenship.

Unit I- Vulnerable sections of society: Women and Transgender (15 Lectures)

1. Discrimination and Issues of women : Property, employment, violence, health, representation and issues of LGBTQ
2. Civil Society and Important legislation for women in India: PCPNDT, reservations, Vishakha law, Law against Trafficking, Adopted in 2019.
3. Amendment in Section 377, the Transgender Persons (Protection of Rights) Act, 2019

Unit II- Vulnerable sections of society: Workers (15 Lectures)

1. Neoliberalism and Issues of workers in India- unemployment, casualisation, migrant labour, child labour, devaluation of labour laws, impact of Corona pandemic
2. Constitutional rights articles 14-16, and Art 41-43A
3. Important legislation and provisions for Workers: The Factories Act, 1948, The Payment of Wages Act, 1936 and other important acts, Unorganized Workers Social Security Act, 2008, Pradhan Mantri Suraksha Bima Yojna

Unit III- Vulnerable sections of society: Minorities (15 Lectures)

1. Challenges and Issues of Minorities in India, Discrimination, issues of freedom identity and Citizenship (CAA and NRC), human rights, Pseudo Nationalism, Xenophobia
2. Article 29-30, Article 347 and 350, National Commission for Minorities (NCM)
3. Future of India towards a Just Society

References:

1. Abha, Vijai, Prakash, 2000. Voluntary Organizations and Social Welfare, Jaipur. ABD Pub., Pp 65-73
2. Bhatia, K.L., 1994. Law and Social Changes towards 21st Century, New Delhi, Deep and Deep.
5. Kohli A. S. and Sharma S. R., 1997, The Welfare State, New Delhi, Anmol Publication, Pp 1-9
6. Kohil A. S. (ed), 1996. Social Welfare, New Delhi. Anmol Publication.
7. Katalia and Majumar, 1981. The Constitution of India, New Delhi, Orient Publishing Company,
8. Kulkarni, P.D., 1979. Social Policy and Social Development in India, Madras ASSWI.
9. Mishra Brijesh . 2006. Glimpses Of Social Welfare In India, ABD Publishers. Jaipur
10. Pathak, S. , 1981. Social Welfare: An Evolutionary and Development Perspective, Delhi, McMillan,
11. Panwar Ramesh (ed), 2011. Tribes and the Indian Society, Delhi. Signature books International Pub, Pp 215-239.
12. Prabhat Patnaik, 2013. A Critique of the Welfare-Theoretic Basis of the Measurement of Poverty ,Economic and Political Weekly, April 6, 2013, Vol. 48, Issue No. 14.
13. The Provisions of the Panchayats (Extension To The Scheduled Areas) Act, 1996 No.40 of 1996, Govt. of India.
14. Jayram N. 2005. On Civil Society: Issues and Perspectives. New Delhi. Sage
15. Sen A. (2000) Development as Freedom. Alfred A. Knopf, Inc. Pub
16. Patil, B.R., 1978, The Economics of Social Welfare in India, Bombay. Somayya,
17. Sachdeva D. R., 1992. : Social Welfare Administration in India, New Delhi, Kitab Mahal
18. Shams Shamsuddin, 1991, Women, Law and Social Changes, New Delhi Asish Publishing House.
19. Thorat Sukhdev. 2008. Dalits in India, Search for a Common Destiny, New Delhi, SAGE Publications India Private Limited
20. UNDP, Human Development Reports (introduction only)
21. . Boylan, M. (2004). A Just Society. Rowman & Littlefield.
22. Carlton, E. (2006). Politeia: Visions of the Just Society. Fairleigh Dickinson Univ Press.
23. Cameron, C.(2011). "The Grammar of a Just Society" (PDF). Centre for Global Political Economy, Simon Fraser University.
24. Fazal, T. (2014) Nation-State and Minority Rights in India: Comparative Perspectives on Muslim and Sikh Identities. India. Routledge
25. Jawaid, M., Jehangir, K., and Bose, S.(2007) Minorities of India: problems & prospects Indian Council of Social Science Research in association with Manak Publications,
26. Mohapatra, B. (2014) Minority Question in India, In: Becoming Minority: How Discourses and Policies Produce Minorities in Europe and India Edited by: Tripathy, J & Padmanabhan, S., Sage Pub
27. Pathak, B. and Srivastava, B.(1999) Constitutional Safeguards for Weaker Sections and the Minorities in India. New Delhi. Concept Publishing Company

मराठी पुस्तके

१) खडसे भा. भा. कि. १९९९. भारतातील सामाजिक समया, नागपूर श्री मंगेश प्रकाशन,
२) आपटे, ज. शं., रोडे , २००८. भारतातील महिला विकासाची वाटचाल, पुणे, डायमंड प्रकाशन,

३) भारताचे संविधान,

<http://www.khapre.org/portal/url/pages/i121219031914/view> 16

४) काळदाते सुधा , गव्हाणे-गोटे शुभांगी, २००५. गुन्हा आणि समाज, नागपूर, 'पिंपळापुरे प्रकाशन,

५) धनागरे डी. एन., २००६. संकल्पनांचे विश्व आणि सामाजिक वास्तव, पुणे. प्रतिमा प्रकाशन, १७८-२०२

६) गारे गोविंद, २०००. महाराष्ट्रातील आदिवासी जमाती, पुणे , कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, प्रकाशन,, १-३८

७) माइकेल एस. एम., २००७. आधुनिक भारतातील दलित: अनुवाद- 'वजयाआके, पुणे, डायमंड, २७७-२९७.

८) मुरुगकर मि. (२०२०) CAA कायदा

http://rajbhavan.maharashtra.gov.in/pdf/pesa_1996.pdf

<http://swd.up.nic.in/>

<http://mr.vikaspedia.in/social-welfare/>

<http://planningcommission.nic.in/reports/publications/index.php?repts=pub>

http://delhi.gov.in/wps/wcm/connect/doit_socialwelfare/SocialWelfare/Home/

<http://wcdel.in/wd.html>

<http://mr.vikaspedia.in/health/92a94b93793e93993e930>

<http://mr.vikaspedia.in/social-welfare>

http://marathivishwakosh.in/khandas/khand13/index.php?option=com_content&view=article&id=106

<https://mr.vikaspedia.in/social-welfare/>

Official government documents regarding various policies (to be specified in due time)

Credit Course- Gender Spectrum and Media

Semester III

Unit I- Need to study media.

10 Lectures

Unit II: Post Truth Politics and Media?

1. Capitalists and companies, Government, Market, Audience, Political parties and their intentions. (Why?)
2. The Filter Bubble, Fake News, Post Truth and Role of Psychological Factors. **8 Lectures**

Unit III: Gender Spectrum and Media (construction of gender)

1. Representation of Feminine identities in Indian cinema, TV and Advertisements
2. Representation of masculine identities in Media.
3. Representation of Alternate sexualities in Media. **12 Lectures**

References:

1. Gauntlett D. . 2002. Media, Gender and Identity: An Introduction. London. Raoutledge pub.
2. Cynthia Carter, Linda Steiner.2003. Media and Gender: Reader. England. Open University Press.
3. Rosemarie Buikema, Iris van der Tuin. 2009. Doing Gender in Media, Art and Culture. London. Routledge
4. Seth Stephens Davidowitz, 2017. *Everybody Lies: Big Data, New Data, and What the Internet Can Tell Us About Who We Really Are*, Bloomsbury Publishing.
5. The Handbook of Gender, Sex, and Media. 2011. Wiley-Blackwell
6. Kosut Mary E. 2012. Encyclopedia of Gender in Media. UK. SAGE Publications
7. MissRepresentation- A documentary directed by Jennifer Siebel Newsom
8. Understanding Gender- Kamala Bhasin/ Trans. Shruti Tambe
9. Beasley, C., 2008. Rethinking Hegemonic Masculinity in a Globalizing World. Men and Masculinities, 11(1), pp.86-103.
10. Generation M: Misogyny in Media and Culture- A documentary by SAGE

Credit Course- Research: Steps and Protocols

Semester IV

Research Project: Steps and Protocols

Unit I: Basic Concepts: Research, Methodology, Technique, Concept, and Variable. **10 lectures**

Unit II: Steps in Research: Formulation of Research Problems, Secondary Source Analysis, Research Questions, Data/Narrative Collection, and Data. Narrative Analysis, Report Writing, Bibliography, References. **10 Lectures**

Unit III: Thinking Through Process, Socio-Historical Context, and Ethics- Permissions of Authority, Privacy and Protection of respondents, Copyright issues. **10 Lectures**

Essential Readings:

1. Young P., 1984, Scientific Surveys and Research, New Delhi Prentice Hall of India.
2. Bryman, A., 2001, Social Research methods, Oxford.
3. Babby E., 2012. The Practice of Social Research, Wadsworth .
4. मालशे, स. गं., १९७०; शोधनिबंधाची लेखनपध्दती, मराठी साहित्य परिषद, पुणे.
5. संत दु. का. , संशोधन पध्दती: प्रक्रिया, अंतरंग, पुणे विद्यार्थी गृह प्रकाशन, पुणे
6. सोमण मा. शं. , (१९८४), सामाजिक संशोधनाची तंत्रे, पुणे विद्यार्थीगृह, पुणे
7. तांबे श्रुती, 2017 समाजविज्ञानकोश, मेहता प्रकाशन, पुणे

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY
(Formerly University of Pune)

T.Y.B.A. Sociology Syllabus
(Semester & Choice Based Credit System)

(To be implemented from the Academic Year 2021-22)

TYBA Revised Syllabus (2021-2022)
SOCIOLOGY
CBCS Semester Pattern

Sr. No.	Titles	Semester	Paper	Subject Codes	Credit
1	Fundamental Principles of Social Research	V	S 3	DSE III	3
2	Techniques of Social Research	VI	S 3	DSE IV	3
3	Contemporary Indian Society	V	S 4	DSE V	3
4	Indian Society: Changes and Challenges	VI	S 4	DSE VI	3
5	Crime and Society OR Work and Society	V	G 3	CCIII	3
6	Introduction to Human Rights and Social Justice OR Work and Society in India	VI	G 3	CCIV	3
9	Academic Writing and Research Project	V	Credit Course	SEC III	2
10	Understanding and Mitigating Violence	VI	Credit Course	SEC IV	2

Special 3 Fundamental Principles of Social Research

Semester -V

Objectives

1. To familiarize the students with different sociological approaches to research.
- 2, To acquaint the students with different types of research and issues in research.
3. To introduce the students to different procedures in conducting social research.

Unit I: Introduction and Approaches to Social Research (18)

1. Meaning and significance of social research
2. Approaches in social research: positivist, critical, interpretative, feminist
3. Ethics of social research

Unit II: The Research Process (15)

1. Steps in social research
2. Hypothesis: meaning, characteristics and types
3. Research design – meaning and types
4. Types of social research – pure and applied
5. The relationship between theory and research

Unit III. Preparation of Data Collection (12)

1. Primary and secondary sources
2. Sampling – meaning, purpose and types of sampling techniques

Special 3 Techniques of Social Research

Semester – VI

Objectives

1. To impart to students basic research skills
2. To familiarize them about both the quantitative and qualitative research

Unit I: Quantitative and Qualitative Methods (15)

1. Difference between quantitative and qualitative research
2. Survey- Meaning, nature, advantages and disadvantages
3. Case study – meaning, nature, advantages and disadvantages

Unit II: Techniques of Data Collection (14)

1. Observation – The Techniques, types, advantages and disadvantages
2. Interview – The Techniques, types, advantages and disadvantages
3. Questionnaire –The Techniques, types, advantages and disadvantages

Unit III: Data Analysis and Report Writing (16)

1. Use of Narratives, Photographs, tables, graphs, histograms
2. Measures of central tendency (mean, median and mode) and dispersion
3. Analysis- Qualitative Quantitative
4. interpretation and Report writing

References

1. Ahuja, Ram. 2007. *Research Methods*. Rawat Publication, Jaipur.
2. Babbie, Earl. 2004. *The Practice of Social Research*. (10th ed.), Wadsworth-Thomson, C.A.USA.
3. Bhandarkar, P. L. and Wilkinson. 2007. *Methodology and Techniques of Social Research*. Himalaya Publishing House, New Delhi.
4. Bryman, Alan. 2008. *Social Research Methods*. Oxford University Press.
5. Goode and Hatt. 2006. *Methods in Social Research*. Surjeet Publication, New Delhi.
6. Haralambos, and Holborn. 2007. *Sociology: Themes and Perspectives*. Collins, London.
7. Young, Pauline. 1988. *Scientific Social Surveys and Research Practice*. Hall of India, New Delhi.
8. Seale, Clive. (ed.). 2004. *Social Research Methods*. Routledge- India Publication.
9. Sarantakos, S. 1998. *Social Research*. McMillan Press. UK.

Marathi:

१. आगलावे, प्रदीप. २०००.संशोधन पद्धतीशास्त्र व तंत्रे विद्या प्रकाशन ,नागपूर.
२. खैरनार,दिलीप. २००९.प्रगत सामाजिक संशोधन पद्धती व सांख्यिकी, डायमंड प्रकाशन पुणे
३. सोमण, मा .श .२००८. सामाजिक संशोधनाची तंत्रे, पुणे विद्यार्थी गृह प्रकाशन ,पुणे
४. भांडारकर , पी.एल. १९७६ .सामाजिक संशोधन पद्धती, दत्तासन प्रकाशन. नागपूर
५. बोरुडे ,आर.आर.२००८.संशोधन पद्धतीशास्त्र, पुणे विद्यार्थी प्रकाशन. पुणे.
६. माई, सुनील. २००८. सामाजिक संशोधन पद्धती, डायमंड प्रकाशन पुणे
७. कराडे,बी. एम. २००७. शास्त्रीय संशोधन पद्धती, पिंपळापुरे प्रकाशन नागपूर.
८. घाटोळे, रा .न. २००१ . सामाजिक संशोधन तत्वे आणि पद्धती, मंगेश प्रकाशन, नागपूर .
९. तांबे, श्रुती . २०१७. सामाजिक संशोधन पद्धती (स .मा .गर्गे) संपादित (डॉ.तांबे श्रुती) विषयवार संपादित (भारतीय समाजविज्ञान कोश खंड ६). ५८९-५९५ मेहता पब्लिशिंग हाउस.
१०. तांबे, श्रुती .२०१७. गुणात्मक असंरचित मुलाखत (स .मा .गर्गे) संपादित (डॉ. तांबे श्रुती) विषयवार संपादित (भारतीय समाजविज्ञान कोश खंड ६). ६००- ६०२ मेहता पब्लिशिंग हाउस.
११. नगी, शार्लीन हेस- बिबर. २०१७. गुणात्मक संशोधनाची कार्यपद्धती . नवी दिल्ली : सेजभाषा प्रकाशन
१२. व्हर्जिनिया, ब्राउन, व्हिक्टोरिया, क्लार्क. २०१७. यशस्वी गुणात्मक संशोधन, नवी दिल्ली : सेजभाषा प्रकाशन

Special -4 Contemporary Indian Society Semester V

Objectives:

1. To acquaint the students to the forces that have shaped contemporary India.
2. To expose the students to the various issues of contemporary India.

Unit I: Forces that contributed to the making of contemporary India (12) (Definition and Impact)

1. Colonialism
2. Modernization
3. Globalization
4. Nation building: Views of Gandhi, Nehru and Dr. Ambedkar

Unit II: Contours of Contemporary India (18)

1. Issues of Diversity and Justice, Distinctiveness of India's Secularism, Constitution as an instrument of Social Change- Individual as a social, political unit, Freedom
2. Indian Democracy – its nature, strengths and weaknesses, (Family, Caste, Gender, Religion, Ethnicity and Village Life)
3. Economic Development: Planned Development, Economic Policy 1991

Unit III: Agrarian Society in post-Independence India (15)

1. Land Reforms, Green Revolution
2. MGNREGA and Rural Employment, Distress Migration
3. Land acquisition, Farmers' Suicides, Farmers' Agitations

Special -4 Indian Society: Changes and Challenges

Semester VI

Objectives:

1. To acquaint the students to the changes in contemporary Indian Society.
2. To familiarize the students to the various challenges of contemporary India.

Unit I: Changing Nature and Challenges of Urban Society (15)

1. Urbanization in India – Uneven Development and Inequalities
2. Civic Issues: Transport and Water
3. Civic Issues: Garbage, Pollution, and Slums

Unit II: Media and Democracy in India (15)

1. Media and Indian Democracy
2. Commercialization of media, Transnational investment
3. Media in post-truth era (Consumption, Spectacles and Mediatization)
4. Alternate media (Media of NGOs, Social Movements and Unions)

Unit III: Education & Health System: Quality, Quantity and Equity in India (15)

1. New Education Policy: Background, Features and Issues
2. Online Teaching: Necessity and Challenges
3. The Public & Private Health Sectors: Availability, Quality, Access, Affordability and Ethics with special reference to Covid-19 pandemic

Essential Readings:

1. Baxi & Parekh. 1995. *Crisis and Change in Contemporary India*. Sage, New Delhi. (For Gandhi & Nehru)
2. Binswanger-Mkhize, H. P. 2013. The stunted structural transformation of the Indian economy, agriculture, manufacturing and the rural non-farm sector. *The Economic and Political Weekly*, XLVIII (26, 27), 5-13.
3. Chandhoke, Neera & Praveen Priyadarshi. 2000. *Contemporary India: Economy, Society and Polity*. Pearsons India
4. Chandra, Bipin, Mridula Mukherjee & Aditya Mukherjee .2008. *India since Independence*. Penguin Books India.
5. Desai, A.R. 1982. *Social Background of Indian Nationalism*, Popular Publication, Mumbai.

6. Deshpande, Satish. 2003. *Contemporary India: A Sociological View*. Penguin Books India.
7. Deshpande, R.S. & Khalil Shah. 2007. *Agrarian Distress and Agricultural Labour*. Indian Journal of Labour Economics, Vol.50, No.2
8. Jayal, Niraja Gopal. 2001. *Democracy in India*. OUP, New Delhi, 1- 45 (Introduction only)
9. Mishra, Loknath and Abha Shree. 2020. Online teaching –learning in higher education during lockdown period of covid-19 pandemic. International Journal of Educational Research. Vol. 1.
10. Nayyar, Deepak.1996. *Intelligent person's guide to liberalization*. Penguin Book India.
11. Ramachandran, R. 1997. *Urbanization and urban systems in India*. OUP, New Delhi.
12. Rapanta, Chrysi, Luca Botturi& Marguerite Koole. 2020. Online University Teaching During and After the Covid-19 Crisis: Refocusing Teacher Presence and Learning Activity. Post Digital Science and Education, 2, Pp 923-945
13. Seneviratne, Kalinga. (Ed.). 2019. Myth of 'Free Media' and Fake News in the Post-Truth Era. Sage Publications.
14. Social Scientist- September – December 2010. Vol 38; Number 9- 12 (Special issue on Education).
15. Thapar, Romila. 2000. *India – Another Millennium, Penguin*. (Chap on Media by N. Ram)
16. Tilak, JBG. (Ed.). 2013. *Higher education in India: In search of equality, quality and quantity*: Orient Black Swan, New Delhi.
17. *Health system in India: crisis & alternatives*. 2006. by National Coordination Committee, Jan Swasthya Abhiyan.

References:

1. Beasley, C. 2008. Rethinking Hegemonic Masculinity in a Globalizing World. *Men and Masculinities*, 11(1), pp.86-103.
2. Bhasin, Kamala / Trans. Shruti Tambe. *Understanding Gender*
3. Das, Veena. 2003. *Oxford Companion to Sociology and Social Anthropology*. Vol I & II, OUP, New Delhi.
4. Khilnani, Sunil. 2003. *The idea of India*. Penguin Books India.
5. Shivaramkrishnan, K.C. and Kundu Amitabh. 2007. *Oxford Handbook of Urbanization in India*, OUP, New Delhi.
6. http://epgp.inflibnet.ac.in/epgpdata/uploads/epgp_content/S000033SO/P000300/M013097/ET/145258955205ET.pdf

(History of Education Policy in India)

7. <http://egyankosh.ac.in/bitstream/123456789/8526/1/Unit%205.pdf>
(Education Commissions and Policies Since Independence)
8. <https://www.economicdiscussion.net/articles/development-of-education-in-india-after-independence/2293> (Development of Education in India after Independence)
9. https://ruralindiaonline.org/en/library/resource/national-education-policy-2020/?gclid=Cj0KCQjwahr2FBhDbARIsACjwLo26JS6Xh7ze0y3YTQm3wo2C4en9_LkgucbGynVrOCeImLgbNwljAR4aAovQEALw_wcB (New Education Policy 2020)
10. Generation M: Misogyny in Media and Culture- A documentary by SAGE

मराठी संदर्भ :

1. ब्रह्मे, सुलभा. १९९४. डंकल प्रस्ताव आणि भारतीय शेतीवर हल्ला शंकर ब्रह्मे समाजविज्ञान प्रकाशन पुणे
2. गीताली, वि. मरवींद्र, रुक्मिणी पंढरीनाथ, २०१०. प्रश्न पुरुषभानाचे. डायमंड. पुणे.
3. कराडे, जगन. २००८. जागतिकीकरण आणि भारतासमोरील आव्हाने, डायमंड प्रकाशन. पुणे.
4. रणसुभे, विलास. २००५. शिक्षण, लोकवाङ्मय गृह, प्रकाशन, मुंबई
5. शहा, घनशाम. २००४. भारतातील सामाजिक चळवळी. डायमंड प्रकाशन. पुणे

General -3 Crime and Society

Semester V

Objectives:

1. To acquaint the students with recent trends in criminology, changing profile of crime and criminals.
2. To acquaint the students with different sociological approaches to crime.
3. To prepare the students for professional roles as correctional agents in agencies of criminal justice administration.

Unit –I: Concept and approaches to Crime (15)

1. Crime: Definition, Characteristics and Causes of Crime (social, economic, political and cultural.)
2. Approaches to Crime: Functionalist perspective: Emile Durkheim (Crime as inevitable), Interactionist perspective: Howard Becker (Labelling theory), Marxist perspective: William Chambliss (Capitalism and crime) and Neo-Marxist perspective: Ian Taylor, Paul Walten and Jock Young (The new criminology)

Unit –II: Major Forms and Changing Profile of Crime in India(15)

1. Crimes against SCs, STs and DTNTs, Crimes against Women, Juvenile delinquency and crimes against children: Meaning, features and causes
2. White collar crime, Cybercrime: Meaning features and causes.

Unit –III: Recent Trends and Prevention of Crime (15)

1. Criminalization of politics, Environmental crimes, Terrorism: Meaning, features and causes
2. Prevention of Crime: Punishment, Prison and alternative imprisonment (Open prison, Probation, Parole), Rehabilitation of prisoners, Crime and the role of media

Essential Readings:

1. Ahuja, Ram.2001.*Criminology*. Jaipur: Rawat Publications.
2. Ahuja, Ram. 2014.*Social Problems in India*. Jaipur: Rawat Publications.
3. Ahuja , Ram.1987. *Crime Against Women* .Jaipur :Rawat Publication.
4. Bhosale, Smriti. 2009. *Female Crime in India*. New Delhi: Kalpaz Publications.
5. Gill, S.S. 1998. *The Pathology of Corruption*. New Delhi: Harper Collins Publishers.

6. Haralambos and Holborn. 2007. *Sociology: Themes and Perspectives*. London: Collins.
7. Radhakrishna, M. 2007. Urban Denotified tribes: Competing Identities, Contested Citizenship. EPW. Vo. 42. No 51. (Dec 22-26, 2007) pp. 59-64.
8. Sutherland, Edwin and Donald R. Creassy. 1968. *Principals of Criminology*. Bombay: Times of India Press.

References:

1. Das, Shankar and Rani Dhavan. 2000. *Punishment and the Prison- India and International Perspective*. New Delhi: Sage Publication.
2. Goel, Rakesh and ManoharPowat. 1994. *Computer Crime: Concept, Control and Prevention*. Bombay: Saymson Computers Pvt.Ltd.
3. Kolekar, S. Violence Against Nomadic Tribes. Vol 43. Issue No. 26-27.28 June 2008.
4. Patric, Ryan and George Rush. 1997. *Understanding Organized Crime in Global Perspective*. London: Sage Publication.

मराठी वाचन साहित्य:

१. आगलावे, प्रदीप. २०११. भारतीय समाज: संरचना आणि समस्या. नागपुर: श्री साईनाथ प्रकाशन.
२. ताटके, नीलम. २०१५. गुन्हा आणि समाज. पुणे: डायमंड प्रकाशन.
३. कुलकर्णी, पी. के. २०१३. गुन्हेगाराचे समाजशास्त्र. नागपुर: विद्या प्रकाशन.
४. कुलकर्णी, शिल्पा. २००७. गुन्हा आणि समाज. पुणे: डायमंड प्रकाशन.

General 3 (optional) –Work and Society

Semester – V

Objectives

1. To develop in students a sociological understanding of the concept of work, it's changing nature and impact on society
2. To introduce students to types of organizations in industrial and post-industrial society
3. To expose students to the impact of New Economic Policies on formal and informal sector

Unit I: Meaning and Significance of the Concept of Work (15)

1. Meaning, importance and characteristics of the concepts of formal and informal work
2. Historical overview of work - Gathering-hunting, manorial, guild system, domestic/putting out system, factory system and post-industrial production
3. Types of organizations – Bureaucracy: characteristics and problems, Taylorism: Scientific Management, Fordism, Japanese model and human resource management

Unit II: Contemporary Theorization of Work: Major Concepts (16)

1. Informalization – Keith Hart, ILO, Jan Breman
2. Feminization – Guy Standing, Linda McDowell
3. MacDonalidization – George Ritzer
4. Deskilling – Harry Braverman
5. Brave New World of Work – Ulrich Beck
6. Surveillance – Michel Foucault
7. Emotional Labour – Arlie Hochschild

Unit III: The Information Revolution, Growth of Service Sector and the New International Division of Labour (14)

1. The role of Multi National Companies (MNCs) and their impact on nature of work and International Division of Labour
2. Nature of work in post-industrial society – flexibilization, casualization, footloose labour, outsourcing/sub-contracting

General -3: Introduction to Human Rights and Social Justice SEM- VI

Objectives

1. To enhance the knowledge, understanding and awareness of students about human rights and social justice
2. To develop skills related to protection of human rights and ensuring of social justice
3. To promote respect for all through knowledge of human rights

Unit I: Basic Concepts in Human Rights and Social Justice (18)

1. Human Rights – Definition, Meaning and Characteristics
2. Social Justice - Meaning, Types and Principles (Equity, Participation, Diversity and Human rights)
3. Significance of Human Rights and Social Justice
4. Universal Declaration of Human Rights-Significance and Preamble

Unit II: Constitution, Human Rights and Social Justice in Indian Context (15)

1. Preamble to the Constitution of India
2. Human rights in Indian Constitution
3. Social Justice in the Context of Caste, Gender, Age, and Sexual Group)
(Justice to the aged and children) in India
4. Human Rights and Minorities in India

Unit III: Emerging Issues of Human Rights and Social Justice (12)

1. Right to Information
2. Right to Privacy: Social Media and UID (Aadhar Card)
3. Right to Healthcare and Public Health
4. Rights of Differently Able

Essential Readings

1. Bardhan, Pranab. 2001. 'Social Justice in the Global Economy', *EPW*. XXXVI, Feb 3-10, pp- 467-480

2. Basu, D. D. 2002. *Introduction to the Constitution of India*. Wadhawa Law Pub, Nagpur.
3. Burawoy, Michael. 2006. A PUBLIC SOCIOLOGY FOR HUMAN RIGHTS, Introduction to Judith Blau and Keri Iyall-Smith, *Public Sociologies Reader*, Rowman and Littlefield Pub.
4. Desai, A.R. 1986. *Violation of Democratic Rights in India*. Vol. I. Bombay Popular Prakashan.
5. Desai, A.R. 1990. *Repression and Resistance in India: Violation of Democratic Rights of the Working Class, Rural Poor, Adivasis and Dalits*. Bombay Popular Prakashan.
6. Diwan, Paras and Peeyushi Diwan. 1994. *Children and Leagal Protection*. New Delhi: Deep and Deep
7. Falk, Richard. 2000. *Human Rights Horizons: The Pursuit of Justice in a Globalizing World*. Routledge, New York.
8. Haragopal, G. 1997. *Political Economy of Human Rights*. Himalaya Publishing House, Mumbai.
9. Henkin, Louis. 1978. *The Rights of Man Today*. Stevens and Sons, London.
10. Jogdand, P.G. etal. (Eds.). 2008. *Globalisation and Social Justice*. Rawat Pub, Jaipur.
11. Khanna, S.K. 1998. *Children and Human Rights*. New Delhi: Commonwealth
12. Miller, D. 1999. 'Justice and Global Inequality', in A. Hurrell and N.Woods (Eds.) *Inequality, Globalization and World Politics*. Oxford University Press, Oxford.
13. Nagel, T. 2005. 'The Problem of Global Justice', *Philosophy & Public Affairs* 33:11
14. Sengupta, Arjun. 2001. 'Right to Development as a Human Right', *EPW*. XXXVI, pp-467-480
15. Sengupta, Indrani. (Ed.). 2005. *Human Rights of Minority and women's*. Isha Book, Delhi.
16. Stephen, Marks. 2003. Introduction to "The Right to Development: A Primer", Sage, New Delhi, pp25
17. Tyler, T. R. and others. 1997. *Social Justice in a Diverse Society*. Boulder.

References

1. Dermot, Groome. 2001. *The Handbook of Human Rights Investigations*. Human Rights Press, Northborough, MA.
2. Hayner, Priscilla. 2001. *Unspeakable Truths: Confronting State Terror and Atrocity*. Routledge, New York.

3. Nilsen, Alf Gunvald. 2005. Social Movements from above and below at the Dawn of the New Millennium: Whose Rights? Whose Justice? Paper for the “Navigating Globalization” conference, NTNU, Trondheim, Norway.
4. Robertson, A. H. 1972. *Human Rights in the World*. Manchester University Press.
5. UN Center for Human Rights. 1997. *The Rights of the Child*. Geneva: World Campaign for Human Rights
6. UNDP. Human Development Reports(all)

मराठी संदर्भ :

1. आंबेडकर. बी. आर, २००६. भारताचे संविधान, भारत सरकार विधी न्याय मंत्रालय. मुंबई
2. थोरात, सुखदेव आणि नेगी, प्रशांत, २००७. महाराष्ट्रातील सामाजिक भेदभाव, नागरी हक्कभंग आणि अत्याचार, सुगावा प्रकाशन
3. कुलकर्णी. पी. के, २००७. मानवी हक्क आणि सामाजिक न्याय, डायमंड पब्लिकेशन, पुणे
4. तेलतुंबडे, आनंद, २०१०, सामाजिक न्याय आणि जागतिकीकरण, लोकवाङ्मय गृह, मुंबई,
5. व्होरा, राजेंद्र; पळशीकर, सुहास, १९८७, राज्यशास्त्र कोश, दास्ताने प्रकाशन, पुणे.
6. कांबळे, उत्तम (२००५) संपा. झोत सामाजिक न्यायावर, पुणे,
7. गुरु, गोपाळ, (२०१५) वर्चस्व आणि सामाजिक चिकित्सा, पुणे,

General 3 Work and Society in India

Semester – VI

Objectives

1. To expose students to the impact of New Economic Policies on nature of work in India
2. To make students aware of the problem in the informal sector In India

Unit I: New Economic Policies and their impact on primary and secondary sectors in India

(15)

1. New Economic Policy and its impact on primary sector: agriculture and allied, mining, fishing, forestry and on people working in them
2. New Economic Policy and its impact on secondary sector: manufacturing sector and labour working in it

Unit II: Service Sector (Tertiary Sector): Its Growth in India and Service Work(15)

1. Growth of Service Sector in India in neo-liberal economy (IT, BPO, Retail, Hospitality and so on)
2. Nature of work and labour practices in service industry
3. Social composition of service labour in India (caste, class, gender, ethnicity, region, religion)

Unit III: Rising Informalization of Indian Labour (15)

1. Nature of Informal work – working conditions: social security, nature of contract, working hours, payments, leaves, and so on
2. Informalization and migrant labour in India
3. Informalization of labour and collective action (impact on trade unions)

Essential Readings

1. Aggarwal, A. 2012. India's Service Sector: Gateway to Development? *Economic and Political Weekly*. XLVII (26 & 27)
2. Bhowmik, S. 2012. *Industry, labour and society*. New Delhi: Orient Black Swan
3. Breman, J. 2008. *Omnibus*. New Delhi: Oxford University Press
4. Breman, J. 1996. *Footloose labour: Working in India's informal economy*. Cambridge: Cambridge University Press
5. Giddens, A. 2006. *Sociology*. London: Polity Press
6. Jha, P. 2016. *Labour in Contemporary India*. New Delhi: Oxford University Press

7. Kanji N. & Menon-Sen, K. 2001. What does the feminization of labour mean for sustainable livelihoods? *International Institute for Environment and Development*, World Summit for Sustainable Development, August.
8. Macionis, J. 2006. *Sociology*. New Delhi: Pearson
9. Madheswaran, S. & Attewell, P. 2007. Caste discrimination in the Indian urban labour market: Evidence from the National Sample Survey. *Economic and Political Weekly*. 42(41). 4146-4153
10. Nayyar, G. 2012. *The service sector in India's development*. New York: Cambridge University Press
11. Smith, V. (Ed.). 2013. *Sociology of Work: An Encyclopedia*. Vol. I & II. New Delhi: Sage reference (Use these volumes for all concepts included in this syllabus)
12. Watson, T. J. 1996. *Sociology of Work and Industry*. New York: Routledge
13. Wharton, A.S. 2013. Emotional Labour. In Smith, V. (ed.) *Sociology of Work: An Encyclopedia* (Vol. I). New Delhi: Sage reference

References:

1. Bagchi, Amiya. (ed.). 1994. *New Technology and the Workers Response: Micro-electronics, Labour and Society*. Delhi: Sage Publications
2. Bannerji, N. 1991. *Women in Changing Industrial Scenario*. Delhi: Sage Publications
3. Barse, Myrtle. *From Blue Collar to No Collar*. Delhi: St. Paul's Publishing House
4. Bhowmik S.K. 2014. (Ed.). *The State of Labour: The Global Financial Crisis and Its Impact*. New Delhi: Routledge
5. Bhowmik, Sharit K. 2002. "India" in *Worlds of Work: Building an International Sociology of Work*. in Cornfield, D. and Hodson, R. (Eds.). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
6. Bhowmik, Sharit K. 2004. *Working in globalizing economy: Reflections on outsourcing in India*. *Labour, Capital and Society*. 37(1&2).
7. Bhowmik, Sharit K. 2009. "India: Labour Sociology Searching for Direction" in *Work and Occupations*. Volume 36, Number 2, Sage Publications.
8. Dutt, R. (Ed.). 1997. *Organizing the unorganized workers*. New Delhi: Vikas Publications.
9. Hochschild, A. 1983. *The managed heart: commercialization of human feelings*. Berkeley: University of California Press
10. Holmstrom, M. 1986. *Industry and Inequality: Towards a Social Anthropology of Indian Labour*. Cambridge University Press.
11. Jogdand, P. 2001. *New economic policy and dalits*. Jaipur: Rawat Publication
12. Kalpagam, Uma. 1994. *Gender and Labour*. Delhi: Sage Publications

13. National Commission for Enterprises in Unorganized Sector. 2007. 'Report on Conditions of Work and Promotion of Livelihoods in the Unorganized Sector'. *NCEUS*, New Delhi: Government of India
14. Nayak, N. 2005. Social Security for the Unorganized Sector. *Economic and Political Weekly*. May 28-June 4. 2231-2233
15. Patel, S. 1998. Work and Workers in Mumbai, 1930s-90s: Changing Profile, Enduring Problems. *Economic and Political Weekly*. 33(46). 2904-2908
16. Ramesh, Babu. 2004. "Cyber Coolies in BPO: Insecurities and Vulnerabilities of Non Standard work", *Economic and Political weekly*, 31 January, pp. 492-497.
17. Sen, Sukomal. 1990. *Trade Union Movement in India*. Kolkata: K. P. Bagchi and Co
18. Shramashkati. 1987. National Commission (appointed by the Government of India) on Self Employed Women and Women in the Informal Sector in India. New Delhi: GOI.
19. Sinha, B. 1990. *Work Culture in the Indian Context*. Delhi: Sage Publications.
20. Standing, G. 1999. Global Feminization through Flexible Labour: A Theme Revisited. *World Development*. 27(3). 583-602
21. Sweet, S. & Meiksins P. 2017. *Changing Contours of Work: Jobs and Opportunities in the New Economy*. New Delhi: Sage
22. Tambe, S. 2015. Washing the dirty linen: The case of women domestic workers' associations in India. *Guru Nanak Journal of Sociology*. XXXVI (1-2). 23-38
23. Watson, T. 2006. *Sociology, Work and Industry*. London: Routledge
24. Wharton, A. S. 2009. The Sociology of Emotional Labour. *Annual Review of Sociology*. V. 35
25. Yates, M. 1994. *Longer Hours, Fewer Jobs*. New York: Monthly Review Press
26. Yates, M. 2009. *Why Unions Matter*. New York: Monthly Review Press

मराठीसंदर्भ

१. कांबळे, उत्तम (संपा). २०१२. श्रमिकांचे जग: काल, आज आणि उद्या. मुंबई: लोकवाङ्मय गृह (कामगार चळवळ, जागतिकीकरणाची चळवळीपुढील आव्हाने आणि चळवळीचे भवितव्य, दलित व स्त्री कामगारांचे प्रश्न, कामगारांचे शोषण इत्यादीसाठी उपयुक्त संदर्भ)
२. तांबे, श्रुती. दळवी राहुल. (२०१७). अनौपचारिक क्षेत्र. स. मा. गर्गे (संपादित). डॉ. श्रुती तांबे (विषयावार संपादित). भारतीय समाजविज्ञान कोश खंड ६ (७-१०). पुणे: मेहता पब्लिशिंग हाऊस.
३. दातार छाया आणि तांबे श्रुती. २०००, अस्तित्व संघर्ष आणि सार्वभौमत्व. महाराष्ट्र स्त्री अभ्यास व्यासपीठ. मुंबई
४. पंडित, नलिनी. २००१. जागतिकीकरण आणि भारत, लोकवाङ्मय गृह मुंबई

५. शरीत भौमिक यांची मुलाखत. १९९९. “एकेकाळचा संघटीत सुरक्षित कामगार शहरी गरीब बनत आहे” –मुलाखतकार महेश गावस्कर. पर्याय. एप्रिल-जून
६. शहा,नंदिता, गोठोस्कर सुजाता आणि गांधी नंदिता. १९९४. रचनात्मक सुधारणा, स्त्रीकरण आणि डावपेच. अनुवाद रंजना. वार्षिक स्त्री उवाच
७. पलसाने,वंदना. २०१६. शहरी सेवा क्षेत्रातील अनौपचारिक श्रमव्यवहार: खासगी प्रवासी वाहतूक उद्योगातील कामगारांचा अभ्यास. तांबे श्रुती (संपा.) वेध शहरांचा: सामाजिक अवकाश, कल्पिते आणि धोरणे. पुणे: डायमंड प्रकाशन
८. पलसाने,वंदना. २०००. स्त्रिया आणि काम. भागवत विद्युत आणि रेगे शर्मिला (संपा). भारतातील समकालीन कळीचे प्रश्न: स्त्रीवादी चर्चाविश्वाचा आढावा. पुणे: स्त्री अभ्यासकेंद्र, पुणे विद्यापीठ
९. श्रमशक्ती: स्वयंरोजगारी आणि असंघटीत क्षेत्रातील स्त्रिया यांच्यासंबंधित आयोग अहवाल. १९९२. संपा. शांता वैद्य, सुधा कुलकर्णी. मुंबई
१०. मुजुमदार,ए. २०१४. अनौपचारिक क्षेत्राची संकल्पना आणि स्वरूपाचे जागतिक सिंहावलोकन. योजना. वर्ष ४२, अंक ३. ऑक्टोबर.
११. घडियाली, रेहाना, समकालीन भारतातील स्त्रिया, डायमंड प्रकाशन,पुणे
१२. कराडे, जगन. २००८. जागतिकीकरण: भारतासमोरील आव्हाने. डायमंड प्रकाशन. पुणे
१३. नाडगोंडे, गुरुनाथ, औद्योगिक समाजशास्त्र, कॉटिनेंटल प्रकाशन, मुंबई
१४. ब्रम्हे,सुलभा. १९९९. जागतिकीकरणाच्या वेळ्यात भारतीय स्त्री
१५. कुलकर्णी,पी.के.२०१५, औद्योगिक समाजशास्त्र, डायमंड प्रकाशन, पुणे

Academic Writing and Research Project Credit Course

Objectives:

- To acquaint students with writing skills.
- To make students understand various research methods.
- To develop practical knowledge about the basic steps involved in research design, tools and techniques.
- To make students get an insight into the analysis and findings of research study and to develop the presentation skills.

Guidelines:

1. Choose a topic of interest. Be creative.
2. Identify the major issues, problems, or questions surrounding the topic.
3. Review the related literature.
4. Develop the research methods: Qualitative methods (content analysis of visual and textual material, oral history, focus groups, open ended surveys etc.) and Quantitative methods (surveys, questionnaire etc.)
5. Collect the data and analyse the data.
6. Explain/interpret your results. What do they all mean?
7. Presentation should include introduction, methods, results, discussion, conclusion and references, report writing

Examination:

Internal: Review of literature related to topic selected. (15 marks for writing skill and 10 marks for presentation) =25 Marks

External: Project report writing (15 marks for report writing skill and 10 marks for presentation) = 25 Marks

Understanding and Mitigating Violence

Credit Course

Objectives

1. To introduce students to the concepts, sociological understanding and conditions associated with the issue of violence in society today
2. To enhance the ability of the students to critically engage with the practical issues linked with violence
3. To enhance their ability to collect, analyze and present and interpret data, narratives on violence with the help of GOs and NGOs.

Format for Teaching this Course

1. 20 Lectures for teaching
2. -10 lectures for exercises, library work, case studies, etc.

Course Outline:

Unit I- Violence - a social issue (5)

1. Concepts of violence, social conflict, abuse, humiliation, teasing, bullying, and lynching
2. Violence as a social issue (Sociological Perspective on Violence)

Unit II: Construction and Context of Violence (10)

1. Why violence in society? (Social Construction of Violence-traditions, inequality, constructed news, religious fundamentalism, political parties, patriarchy, neoliberal globalization and markets), Shadow Pandemic and violence with special reference to COVID-19
2. Violence as a complex issue- Forms of Violence (Gender, LGBTQ and family violence, culture, children, caste-religion-region-nationality and violence)

Unit III: Dealing with Violence on Ground Level (5+10)

1. Violence and Laws dealing with Violence (major laws like Vishakha Act, Domestic Violence Act-2005, Criminal Law Amendment Act 2013, etc)

2. Government, Civil society and action around violence- GO (Crime Against Women Cells-CAW, Anti-Superstition and Black Magic Act, Mahatma Gandhi Tanta Mukti Yojana), NGOs dissemination and action, SDG and Movements
3. Exercises- Observing violence from interpersonal level to ways of mitigating violence
4. Ending violence- Answers at the Societal, political and community level

The Exercises may include-

- Collection of newspaper cuttings on a particular form of violence and class discussion
- Data collection from police on cases of violence
- Visiting Women's Cell nearby and writing a report on gender, patriarchy and violence against women and the third gender
- Report writing on visits
- Watching movies like 'RubaruRoshani', 'Ankush', 'Mr. and Mrs. Iyer', 'Billion Colour Story', 'The World Before Her', 'Thappad, Zapak', etc. and debate
- Collection of narratives from the victims, action workers from GOs and NGOs
- Report writing and FIR after an incidence of violence
- List the agencies that may help in the incidences of violence
- Counseling toolkit
- Advocacy workshop
- Writing reports on issues like One Billion Rising, Dakeen tradition, etc.

References:

1. Arendt, H. 1970. On Violence. London: Allen Lane (see extract in Steger and Lind (1999) Violence and its Alternatives pp3-11)
2. Brown, C. 1974. The family and the subculture of violence. In S.K. Steinmetz & M. A. Straus (Eds.), Violence in the Family (pp. 262-268). New York: Harper and Row

3. Coleman, C. and Moynihan J. 2000. Understanding crime data: haunted by the dark figure. Buckingham: Open University Press
4. Elias, N. 1994. The Civilizing Process. Oxford: Blackwell
5. Fletcher, J. 1997. Violence and civilization: an introduction to the work of Norbert Elias. Cambridge: Polity Press
6. Jones, S. 2000. Understanding Violent Crime. Buckingham: Open University Press
7. Jacoby, T. 2007. Understanding Conflict and Violence: Theoretical and Interdisciplinary Approaches.
8. Kandel, Englander Elizabeth. 2003. Understanding Violence. London: Lawrence Erlbaum Associates
9. Keane, J. 1996. Reflections on violence.
10. Lee, R. M. and Stanko B. (eds.). 2003. Researching Violence. London: Routledge
11. Omvedt, G. 1995. Violence against Women: New Movements and New Theories in India. New Delhi: Kali for Women
12. Scheff, T.J. 1994. Bloody Revenge: Emotions, Nationalism and War. Boulder, CO: Westview Press
13. Stanko, E. A. (ed.). 2003. The Meanings of Violence. London: Routledge

मराठीसंदर्भ:

1. हिंसामुक्त जीवन: माहिती आणि प्रशिक्षण पुस्तिका. २०१४. हॅलो मेडिकल फौंडेशन, उस्मानाबाद
2. पूजा, यादव. २०१४. चारभिंतीच्या आत दडलेला 'विषाणू' मे ३,२०२०. द वायर
3. विविध कायदा पुस्तिका
- <http://mahapolice.gov.in/women-safety>
- <https://www.violencenomore.in/हिंसा-म्हणजे-काय/>
- <https://womenchild.maharashtra.gov.in/contentmi/innerpage/important-acts-ma.php>
- https://mumbaipolice.gov.in/Specialunitsinfo?specialunits_category=4

श्री छत्रपती शिक्षण व आरोग्य प्रसारक मंडळाचे
श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डा.

ता. जामखेड. जि. अहमदनगर डॉ. जाधव. एस. टी.
(ID NO. PU / AN / A / 72 / 2002) प्राचार्य

वेब : ssgmkharda.in

ई-मेल : ssgmkharda@gmail.com

फोन. ९०२८२७०९९७/९४०४२०९५९७

जा.क्र.: एसएसजीएमके/२०२१-२२/२३७०

दि. २७/१०/२०२१

प्रति.

मा. संचालक,

विद्यार्थी विकास मंडळ

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ,

पुणे

विषय :- निर्भय कन्या अभियान प्रस्ताव...

महोदय,

वरील विषयास अनुसरून निर्भय कन्या अभियाना संदर्भात प्रस्ताव दाखल करत आहेत.
त्याचा तपशील खालील प्रमाणे.

१) विद्यार्थीनी साठी आरोग्य समुपदेशन डॉ. खोत सुर्वणा

प्रस्तावित दिनांक ३०/१२/२०२१

२) महिलांवर होणारे अत्याचार व छेडछाडीचे प्रकरणे याविषयी कायदेविषयक मदत व माहिती देण्यासाठी जामखेड पोलीस स्टेशन येथील दामीनी पथकास पाचारण करून मार्गदर्शन करण्यात येईल.

प्रस्तावित दिनांक ११/०१/२०२२

३) विद्यार्थीनी साठी स्वयंसंरक्षण प्रात्यक्षिक. लक्ष्मण उदमुले. जामखेड (कराटे प्रशिक्षक)

प्रस्तावित दिनांक ०८/०२/२०२२

प्राचार्य

श्री संत गजानन महाविद्यालय
खर्डा, ता. जामखेड, जि. अ. नगर

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ
विद्यार्थी विकास मंडळ
महाविद्यालयाचा संक्षिप्त अहवाल

दिनांक : 21/03/2022

महाविद्यालय/मन्थने नाव	: श्री छत्रपती शिक्षण व आरोग्य प्रसारक मंडळ, खर्डा श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डा ता.: जामखेड जि. अहमदनगर पिनकोड: 413204					
विद्यार्थी विकास अधिकारी नाव	: शिवानंद लानाजीराव जाधव					
विद्यार्थी विकास अधिकारी नाव	: जयदेकर धनंजय राधाकिशन					
विद्यार्थी विकास अधिकारी नाव	: व					
कार्यक्रमा/कार्यशाळेचे नाव	: Nirbhay Kanya Abhiyan					
कार्यक्रमा/कार्यशाळेचे/कार्यावधी	: 1	योजना/उपक्रम/कार्यशाळेचे दिनांक	: 21/02/2022			
कार्यक्रमा/कार्यशाळेचे ठिकाण	: Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya, Kharda					
विद्यार्थी संख्या	: मुले	: 0	: मुली	: 60	: एकूण	: 60
कार्यक्रमाची विद्यार्थी विभागानाठी विभाग	: उन्वृष्ट	: बांगनी	: वरी	: वारंट		
	: 44	: 14	: 2	: 0		
कार्यक्रमात कानावधी पुरेसा होता	: होय	: 52	: नाही	: 8		
कार्यक्रमात निवोहन सुयोग्य होते	: होय	: 57	: नाही	: 3		

Shiv

विद्यार्थी विकास अधिकारी,
स्वाधरी व शिक्षा

विद्यार्थी विकास अधिकारी
श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डा
जामखेड, जि. अहमदनगर

Shiv

प्राचार्य
स्वाधरी व शिक्षा
श्री संत गजानन महाविद्यालय
जामखेड, जि. अ. नगर

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ
विद्यार्थी विकास मंडळ
महाविद्यालयाचा संक्षिप्त अहवाल

दिनांक : 21/03/2022

संपोन्नत महाविद्यालय/संस्थेचे नाव	श्री स्वप्नी शिक्षण व आरोग्य प्रसारक मंडळ खर्डा श्री संत गजानन महाविद्यालय खर्डा पत्ता: खर्डा ता.: जामखेड जि: अहमदनगर पिनकोड: 413204				
भा. शाखा/महालय नाव	शिवानंद तानाजीराव जाधव				
विद्यार्थी विकास अधिकारी नाव	जयदेकर धनंजय राधाकिशोर				
वय	४				
योजना/उपक्रम/कार्यशाळेचे/नाव	Nirbhay Kanya Abhiyan				
योजना/उपक्रम/कार्यशाळेचे/पत्ता/वर्षी	1		योजना/उपक्रम/कार्यशाळेचे दिनांक	: 21/02/2022	
योजना/उपक्रम/कार्यशाळेचे ठिकाण	Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya, Kharda				
महासोयी विद्यार्थी संख्या	मुले	0	मुली	60	एकूण 60
महत्त्वपूर्ण विद्यार्थी विकाससाठी उपरोक्त	उत्कृष्ट	सांगली	बरी	वार्ड	
	44	14	2	0	
महत्त्वपूर्ण कानाबधी पुरेसा होत नाही ?	होय	52	नाही	8	
महत्त्वपूर्ण निरोधक मुयोग्य होणे काय ?	होय	57	नाही	3	

Shrey

विद्यार्थी विकास अधिकारी
श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डा
ता. जामखेड, जि. अ. नगर

F. A. Khos

प्राचार्य
श्री संत गजानन महाविद्यालय
खर्डा, ता. जामखेड, जि. अ. नगर

Shri Chhatrapati Shikshan & Arogya Prasarak Mandal, Kharda
Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya, Khard
Tal. Jamkhed, Dist. Ahmednagar

(ID NO. PU / AN / 72 / 2002)

(Dr. Jadhav S.T)

Principal

Phone : (02421) 240105, Fax: 240105, Web.: www.ssgmkharda.in E-mail: ssgmkharda@gmail.com

Date : 21/02/2022

Letter of Appreciation

To,
Mr. Sambhaji Gaikwad
Police Insepector,
Jamkhed Police Station, Jamkhed.
Tal. Jamkhed Dist. Ahmednagar.

Respected Sir,

We cordially appreciate and thank you for accepting our letter of invitation for one day program of ' Nirbhay Kanaya Abhiyan ' Proposed by SPPU Pune and arranged by our college Dated on 21-02-2022 Your speech on the given topic will really make our student, girls in particular fearless, self concious and self respect.

Thanking you.

PRINCIPAL
Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya
Kharda, Tal. Jamkhed Dist. A. Nagar

Received.
Sambhaji Gaikwad
PI
21/02/22

Shri Chhatrapati Shikshan & Arogya Prasarak Mandal, Kharda
Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya, Khard
Tal. Jamkhed, Dist. Ahmednagar

(ID NO. PU / AN / 72 / 2002)

(Dr. Jadhav S.T)

Principal

Phone : (02421) 240105, Fax: 240105, Web.: www.ssgmkharda.in E-mail: ssgmkharda@gmail.com

Date : 21/02/2022

Letter of Appreciation

To,
Mr. Santosh Thorat
Journalist, Lokmat News paper,
Kharda. Tal. Jamkhed
Dist. Ahmednagar.

Respected Sir,

We cordially appreciate and thank you for accepting our letter of invitation for one day program of 'Nirbhay Kanaya Abhiyan' Proposed by SPPU Pune and arranged by our college Dated on 21-02-2022 Your speech on the given topic will really make our student, girls in particular fearless, self conscious and self respect.

Thanking you.

PRINCIPAL
Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya
Kharda, Tal. Jamkhed Dist. A. Nagar

Received
[Handwritten signature]

श्री छत्रपती शिक्षण व आरोग्य प्रसारक मंडळाचे
श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डा
ता. जामखेड. जि.अहमदनगर

(ID NO. PU / AN / A / 72 / 2002)

डॉ. एम. टी. जाधव
प्राचार्य

वेब : ssgmkharda.in ई-मेल : ssgmkharda@gmail.com

Mob. 9028270997

जा.क्र.: एस. एस. जी. एम.के./२०२१-२०२२/२४३६

दि. १७/०२/२०२२

प्रति,

मा.संभाजी गायकवाड,
पोलीस निरीक्षक, जामखेड,
ता.जामखेड, जि.अहमदनगर.

विषय :- निर्भय कन्या अभियान कार्यक्रमास प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून उपस्थित राहणे बाबत...

महोदय,

वरील विषयास अनुसरून आपणास कळविण्यात येते की, आमच्या महाविद्यालयात दि.२१/०२/२०२२ रोजी सकाळी १०:०० वा. विद्यार्थी विकास मंडळाच्या वतीने निर्भय कन्या अभियानाचे आयोजन करण्यात आलेले आहे. तरी या कार्यक्रमासाठी आपण प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून उपस्थित राहून आमच्या विद्यार्थीनींना 'स्व-संरक्षणाचे धडे' या विषयावर मार्गदर्शन करावे. ही विनंती.

प्राचार्य

श्री संत गजानन महाविद्यालय,
खर्डा, ता. जामखेड, जि. अ. नगर

Received
Kumar
1286/11/11/2022

Shri Chhatrapati Shikshan & Arogya Prasarak Mandal, Kharda
Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya, Khard
Tal. Jamkhed, Dist. Ahmednagar

(ID NO. PU / AN / 72 / 2002)

(Dr. Jadhav S.T)

Principal

Phone : (02421) 240105, Fax: 240105, Web.: www.ssgmkharda.in E-mail: ssgmkharda@gmail.com

Date : 21/02/2022

Letter of Appreciation

To,
Mrs. Chandatai Golekar
Social worker, Kharda.
Tal. Jamkhed Dist. Ahmednagar.

Respected Madam,

We cordially appreciate and thank you for accepting our letter of invitation for one day program of 'Nirbhay Kanaya Abhiyan' Proposed by SPPU Pune and arranged by our college Dated on 21-02-2022 Your speech on the given topic will really make our student, girls in particular fearless, self conscious and self respect.

Thanking you.

Received
Gm

PRINCIPAL
Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya
Kharda, Tal. Jamkhed Dist. A. Nagar

Shri Chhatrapati Shikshan & Arogya Prasarak Mandal, Kharda
Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya, Khard
Tal. Jamkhed, Dist. Ahmednagar

(ID NO. PU / AN / 72 / 2002)

(Dr. Jadhav S.T)

Principal

Phone : (02421) 240105, Fax: 240105, Web.: www.ssgmkharda.in E-mail: ssgmkharda@gmail.com

Date : 21/02/2022

Letter of Appreciation

To,
Dr. Suwarna Khot
Sai Clinic, Kharda.
Tal. Jamkhed Dist. Ahmednagar.

Respected Madam,

We cordially appreciate and thank you for accepting our letter of invitation for one day program of 'Nirbhay Kanaya Abhiyan' Proposed by SPPU Pune and arranged by our college Dated on 21-02-2022 Your speech on the given topic will really make our student, girls in particular fearless, self conscious and self respect.

Thanking you.

PRINCIPAL
Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya
Kharda, Tal. Jamkhed Dist. A. Nagar

But
received

महाराष्ट्राचा मानबिंदू

लोकमत

दिनांक : १४ • वर्ष : ३५ अंक : १८८ • पृष्ठे : १०+४ = १४

अहमदनगर । बुधवार । २३.२.२०२२

आर. एम. प्रॉप. रजिस्ट्रेशन क्र. ४१००४/१९८८

www.lokmat.com epaper.lokmat.com

संत गजानन महाविद्यालयात निर्भय कन्या अभियान

लोकमत न्यूज नेटवर्क
खर्डा : खर्डा (ता. जामखेड) येथील श्री
छत्रपती शिक्षण व आरोग्य प्रसारक
मंडळाच्या श्री संत गजानन
महाविद्यालयाच्या विद्यार्थी विकास
मंडळाच्या यतीने निर्भय कन्या
अभियानाचे आयोजन करण्यात आले
होते. अध्यक्षस्थानी संस्थेच्या
संचालिका धंदा गोलेंकर होत्या.
पोलीस निरीक्षक संभाजी गायकवाड
प्रमुख पाहुण्या होत्या.

संभाजी गायकवाड म्हणाले,
निर्भयपणे आस्थांनाला सामोरे जाऊन
यश संचादन करण्यासाठी स्त्री-पुरुष
भेदभाव न मानता स्वकष्टातून आपले
स्थान निर्माण करावे. थरोसा सेलबद्दल

त्यांनी विद्यार्थिनींना माहिती दिली.
यावेळी आर्ट ऑफ लिविंगचे संतोष
धोरत यांनी विद्यार्थिनींनी वर्गदारांऐव
फेसबुक यांचा दुरुपयोग न करता
आपल्या करिअरसाठी फायदा कसून
घ्यावा, असे आवाहन केले. ही सुवर्णा
खोत यांनी शिष्यांच्या आरोग्यविषयक
प्रश्नांवर मार्गदर्शन केले. श्री छत्रपती
शिक्षण व आरोग्य प्रसारक मंडळाचे
सचिव डॉ. महेश गोलेंकर, महाविद्यालय
विकास समितीचे अध्यक्ष विजयसिंह
गोलेंकर आदी उपस्थित होते.
प्रास्ताविक प्रा. धनंजय जवळेकर,
सूत्रसंचालन विद्यार्थिनी शिष्यकन्या
शुपसे यांनी केले. विद्यार्थिनी रुपाली
टिपरे यांनी आभार मानले.

श्री उग्रपती शिक्षण व आरोग्य प्रसारक मंडळ,

श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डा.

ता. वागखेड जि. अहमदनगर

निर्भय कन्या अभियान दि. २१/०२/२०२२

विद्यार्थीनी उपस्थिती पत्रक

क्र.	विद्यार्थीनीचे नाव	सही	Class
१	चौरे प्रतिभा भिमराव		
२	चुपसे शिवकन्या संकुवा	chupre P.B.	BATY
३	शिंदे प्रगती शिवलींग	shirkanya K	BAFY
४	शिंदे किरण अंगद	~~shinde~~	BAFY
५	लटके शिवानी भिमराव	shinde K	BAFY
६	लटके अनुशुधा जाना	Latake S.B	BAFY
७	लाळे भास्ती हनुमंत	Latake A.N	BAFY
८	लटके रोहिणी शिवाय	Wale S.H	BAFY
९	पेटकर प्राजक्ता अमोल	~~P.R.B~~	B.A.S.7
१०	सुरवसे सूपना अनिल	prajakta	S.Y.BA
११	चौधुले कामल अनिल	Suravase S.A	S.Y.B.A
१२	फाट पूजा अनिल	Chaudhule K.A	S.Y.BA
१३	बागगे निरिता नेताजी	~~Nirita~~	S.Y.BA
१४	खोड कामल देवेंद्र	alokita	T.Y.(BA)
१५	सुरवसे ममता जयदेव	Kamal K	(F.Y. BA)
१६	सुरवसे काजल बाळू	Ballu S.	T.Y. BA
१७	सुरवसे काजल रघुनाथ	mukta K	T.Y. BA
१८	सुरवसे पूजा भिमराव	Suryavase P	T.Y. BA
१९	जाधव आश्विनी रमेश	Surovase P	T.Y. (BA)
		Jadhav A.R	F.Y. BA

२०	जाधव कुमम शहादेव	~~Patil~~
२१	तिपरे जानकवरी झीवास	Tipare J.H
२२	दाताळ वनिता कुंडलिक	~~Patil~~
२३	विठ्ठल देवेंद्र विष्णु	Vibhute. v.d
२४	स्वस्तिका वसंत वीळकर	~~Swastika~~
२५	अपना वसंत मुखर्जी	~~Supra~~
२६	आशिया नुराशमद आतार	~~Asiya~~
२७	काटे दिव्या संपत्ती	Kate
२८	बोल्बट भाव्यमी सुरेश	B.S. Bolbat
२९	शुक्ल वैष्णवी राजेंद्र	~~Shukla~~
३०	गोलेकर प्रतिभा बालसाहेब	Golekar
३१	जायभाय वैष्णवी जालिंदर	Jaybhay
३२	करवता केबाव शिवसागर	Karvata
३३	ओव्हाळ लक्ष्मी संभाजी	Laxmi
३४	विद्या कैलास पवार	~~Vara~~
३५	मोहिते पुनम रावसाहेब	Mohite
३६	मोहिते गणी संतोष	Mohite
३७	पोलार्डे म्हतुजा भाऊसाहेब	Polarde
३८	सुरवसे राधा अण्णासाहेब	Suravase
३९	सुरवसे निता राजेंद्र	Nita. R.S
४०	जाधव सितल युभाष	~~Jadhav~~
४१	शांभरे शिवकन्या अर्जुन	S.A. Zambre
४२	गायकवाड निकिता हनुमंत	N.H. Gaikewad
४३	चव्हाण अंकिता बापुसाहेब	~~Chavan~~
४४	सुखसे पुनम संतोष	Sumam. S.

Class
FY. BA

FY. BA

S. Y. BA

FY. BA

BA 4,

BA 4,

४५	भाकरे प्रतिक्षा किशन	Patiksha
४६	बोल्बट भाव्यमी वसुरेश	B.S. Bolbat
४७	काटे दिव्या संपत्ती	Kate
४८	गिरी भाव्यस्त्री सुग्रीवि	B.S. Gire
४९	साबळे स्नेहल बालाजी	snehalBS.
५०	साबळे माधुरी रामदास	masab
५१	साबळे प्रतिक्षा रविंद्र	Patiksha
५२	गाढवे सानिका मारुती	Sanika
५३	मोगील वैष्णवी लक्ष्मण	Vaishnavi
५४	आकांक्षा प्रदिप मोस	~~Akasha~~
५५	मोक्ष श्रीराम मुस्तावर	Moksh
५६	मडविक रोहिणी सिद्धेश्वर	Rohini
५७	ऐश्वर्या धनराज वाघमारे	Aishwarya
५८	दिक्षा सुनिल वीर	Diksha
५९	सायली गौतम तिजारे	~~Sayali~~
६०	Diksha sunil veer	diksha

Shiny

Sri Sant Gyananand Mahavidyalaya

श्री संत ग्यानानंद महाविद्यालय
Sri Sant Gyananand Mahavidyalaya,
Kharda
Tilakwadi, Dist. Akola, Maharashtra
'Women Grievance Redressal Cell'
'Vishakha Kaksha'
Gazette: 'Dumini Pathak'
District Police Station, Akola
Dist. Akola

श्री संत ग्यानानंद महाविद्यालय, खर्डा
विद्यार्थी विकास मंडळ
निमिष कन्या अभियान
सोमवार दि. २१/०२/२०२२
WELCOME
श्री. विधानंद जाधव

GPS Map Camera

Kharda, Maharashtra, India
JFP9+6QH, Kharda, Maharashtra 413204, India
Lat 18.634648°
Long 75.469141°
21/02/22 11:22 AM

Kharda, Maharashtra, India

JFP9+6QH, Kharda, Maharashtra 413204, India

Lat 18.634648°

Long 75.469141°

21/02/22 12:11 PM

GPS Map Camera

Google

Kharda, Maharashtra, India

JFP9+6QH, Kharda, Maharashtra 413204, India

Lat 18.634649°

Long 75.469131°

08/03/22 10:54 AM

- Nirbhay Kanya Abhiyan Report -

Nirbhay kanya Abhiyan was organized by Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya Kharda's student Development Board in joint collaboration with S.P.P.U Pune, dated on 21st and 22nd February 2022. In this Abhiyan 60 girls students were participated, 20 girl students from the neighboring Junior college were also participated. The inauguration of the program took place with the auspicious hands of Police inspector shri Sambhaji Gaikwad. On this occasion honorable secretary of institution Dr. Mahesh Golekar was present as the chairperson of this program along with vijaysingh Golekar (C.D.C.schairman). The program took place in three sessions. In the first session the resource person from Police station Jamkhed has provided the training of self-defense.

On the second day in the first session the resource person Dr. Suvarna Khot has guided our students on the health and hygiene of women. Concluding session of the program the resource person journalist shri Santosh Thorat has delivered the lecture on "Rights of women and equality of men and women in various fields". Introductory speech has been made by Student Development Board officer of our college Mr.Dhananjay Jawalekar while the compering has been made by Mr. shaikh M.I. vote of thanks has been presented by our student Ku.Shivkanya Khupse.

A handwritten signature in blue ink, appearing to be "S. Gajanan", written over the printed name of the Principal.

PRINCIPAL
Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya
Kharda, Tal.Jamkhed Dist.A.Nagar

संस्कृतिका अमृत महोत्सव

दूरध्वनी क्रमांक

०२०२५६२२६८०

०२०२५६२२६८८

०२०२५६२२६८९

०२०२५६२२६९०

०२०२५६२२६९१

रासेयो/२०२२-२३/

प्रति,

मा. प्राचार्य/संचालक

रासेयो जिल्हा व विभाग समन्वयक महाविद्यालये

पुणे, अहमदनगर व नाशिक जिल्हा

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ

विषय : स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवानिमित्त 'स्वराज्य महोत्सव' व 'हर घर तिरंगा' उपक्रम आयोजनाच्या नियोजन बैठकीला उपस्थित राहणेबाबत

महोदय/महोदया

भारतीय स्वातंत्र्याला ७५ वर्षे पूर्ण होत असल्याच्या पार्श्वभूमीवर 'आजादी का अमृत महोत्सव' या उपक्रमाचे आयोजन करण्याबाबत केंद्र/राज्य शासनामार्फत सूचित करण्यात आलेले आहे. जनतेच्या मनात स्वातंत्र्यलढ्याच्या स्मृती तेवत रहाव्यात व देशभक्तीची जन्तव्य भावना कायमस्वरूपी जनमानसात रहावी या उद्देशाने या देदीप्यमान इतिहासाचे अभिमानपूर्वक संस्मरण करण्यासाठी 'आजादी का अमृत महोत्सव' अर्थात 'स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव' अंतर्गत दि. ११ ते १७ ऑगस्ट या कालावधीमध्ये देशभर 'हर घर तिरंगा' हा उपक्रम व दि. १ ते १७ ऑगस्ट या कालावधीत 'स्वराज्य महोत्सव' हा उपक्रम राबवण्यात येणार आहे. या दोन्ही उपक्रमांचे औचित्य साधून दिनांक ९ ऑगस्ट २०२२ रोजी राष्ट्रीय सेवा योजना व विद्यार्थी विकास मंडळ विभागाच्या वतीने १,००,००० राष्ट्रध्वजांचे वितरण पुणे, अहमदनगर व नाशिक जिल्ह्यातून सहभागी झालेल्या विविध महाविद्यालयातील प्रतिनिधीक रासेयोच्या ३,००० विद्यार्थ्यांना करण्यात येणार आहे. दिनांक १५ ऑगस्ट २०२२ रोजी याच राष्ट्रध्वजांच्या साहाय्याने तिन्ही जिल्ह्यातील विद्यार्थी, शिक्षक, शिक्षकेतर कर्मचारी व नागरिक यांच्या सहभागाने विशिष्ट अॅपद्वारे सुमारे १,५०,००० ध्वजारोहणाचे सेल्फी संकलीत करून गिनीबुद्धारे जागतिक विश्वविक्रम नोंदवण्याचा प्रयत्न आहे.

वरील प्रमाणे दोन्ही उपक्रम यशस्वीपणे राबवण्याकरिता पुणे, अहमदनगर व नाशिक जिल्ह्यातील माननीय प्राचार्य, रासेयो कार्यक्रम अधिकारी व विविध विद्यार्थी विकास अधिकारी यांची पुढीलप्रमाणे जिल्हानिहाय बैठक आयोजित करण्यात आलेली आहे. सदर बैठकीमध्ये माननीय कुलगुरू, प्र-कुलगुरू, कुलसचिव, मा. व्यवस्थापन परिषद सदस्य व अधिसभा सदस्य हे उपस्थित माननीय प्राचार्य, कार्यक्रम अधिकारी व विविध अधिकारी यांना मार्गदर्शन करणार आहेत.

क्र.	विभाग (जिल्हा)	स्थळ	दिनांक व वेळ
१	पुणे व पिंपरी-चिंचवड	पर्यावरणशास्त्र सभागृह, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ	३ ऑगस्ट २०२२, दुपारी ०३.०० वाजता
२	नाशिक	कें.टी.एच.एम. महाविद्यालय, नाशिक	४ ऑगस्ट २०२२, सकाळी १०.०० वाजता
३	अहमदनगर	सं.न. कला, दा.ज. मालपाणी याणिज्य आणि व.ना. सारदा विज्ञान महाविद्यालय, संगमनेर, अहमदनगर	४ ऑगस्ट २०२२, दुपारी ०२.०० वाजता
४	पुणे ग्रामीण	पर्यावरणशास्त्र सभागृह, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ	५ ऑगस्ट २०२२, दुपारी ०३.०० वाजता

तरी सदर नियोजन बैठकीकरिता आपण स्वतः व आपल्या महाविद्यालयातील रासेयो कार्यक्रम अधिकारी आणि विविध विद्यार्थी विकास अधिकारी यांच्यासह उपरोक्त ठिकाणी उपस्थित रहावे. नियोजन बैठकीकरिता सहभागी रासेयो कार्यक्रम अधिकारी यांचा प्रवासखर्च नियमित कार्यक्रमातून करण्यात यावा. कळावे, ही विनंती.

संचालक

विद्यार्थी विकास मंडळ

संचालक

राष्ट्रीय सेवा योजना

फॉक्स क्रमांक २५६०११५४

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ

(पूर्वीचे पुणे विद्यापीठ)

विद्यार्थी विकास मंडळ व राष्ट्रीय सेवा योजना

गणेशखिंड, पुणे ४११००७

तातडीचे व महत्वाचे

दि. ०९/०८/२०२२

'इर घर तिरंगा अभियान' मध्ये प्रा. घनेजय
जवळेकर जिल्हा परिषद शाळा खर्डा येथे
मार्गदर्शन करताना..

Shri Chhatrapati Shikshan & Arogya Prasarak Mandal's
Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya, Kharda
National Service Scheme
Programme Attandance

Date :- 11/10/2021
Programme /Event :- Tree Plantation

Sr.No.	Student Name	Sign.
	Patil Pratapsinh Vajinath	<u>Patil</u>
3.	petkar prajakta amol.	<u>prajakta</u>
	Hodshi Avinash Hanthel	<u>Avinash</u>
5	Kokate. Ankar Dattatray	Kokate. o D
	shaiKh. sharuK hamid.	ShaiKh.
7)	Vahet poeja anil	<u>Vahet</u>
	AKshay Pandurang gite	<u>AKshay</u>
	Rselkes A. D	<u>Rselkes</u>
	Rushikesh vitthal Ghule	<u>Ghule</u>

Shri Chhatrapati Shikshan & Arogya Prasarak Mandal's
Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya, Kharda
National Service Scheme
Programme Attandance

Date :- 11/10/2021
Programme /Event :- Tree Plantation

Sr.No.	Student Name	Sign.
	Gopalghoze Dattakay Subhash	Datta
	Gite Amol Navnath	Gite
	Bade Radhika Hanumanant	Bade. R.H
	Gavhane Akshata Bapu	Gavhane. A.B
	Khupase Shirkanya Ankush	Shirkanya K
	Jadhav Ashwini Ramesh	Jadhav - A.R
	Jadhav Komal Shahenkar	Komal
	Latake Anuradha Nana	Latake A.N.
	Latke Shivani Bhimrao	Latke. S.B
	Golekar Dipali Kaldan	Golekar. D.K

श्री संत गजानन महाविद्यालय
खर्डा
साक्षात्कार योजना

Our College Facilities & Activities
Library
Sports
N.S.S
Student Development Board
Term & Exam Scheme
Competition & Seminar Scheme Cell
Cultural Activity
Students' Council
Institutional & Social Service
Sports Facility
Institutional Activities

श्री संत गजानन महाविद्यालय खर्डा
साक्षात्कार योजना

GPS Map Camera

emple
Google

Kharda, Maharashtra, India
Kharda - Sonegaon Rd, Kharda, Maharashtra 413204, India
Lat 18.634676°
Long 75.469126°
11/10/21 11:21 AM

Ahmednagar, Maharashtra, India
Unnamed Road, Maharashtra 413204, India
Lat 18.634529°
Long 75.469057°
11/10/21 11:16 AM

२०२१-२२

वृक्षारोपण :- Tree Plantation Report - 2021-22

दिनांक ११ ऑक्टोबर २०२१ रोजी महाविद्यालयातील रा.से.यो. विभागाद्वारे महाविद्यालय परिसरात वृक्षारोपण उपक्रम संपन्न झाला. यावेळी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. शिवानंद जाधव, प्रा.राजू म्हेत्रे, डॉ. ओंकार खिस्ते, प्रा. धनंजय जवळेकर, प्रा. संजय होळंबे, कार्यक्रम अधिकारी प्रा. मोहसीन शेख आदिंची उपस्थिती होती. प्रत्येक रा.से.यो. स्वयंसेवकास आपल्या घरासमोर व परिसरात वृक्षारोपण करण्याच्या सूचना देण्यात आल्या.

सूचना

दिनांक २९/०७/२०२१

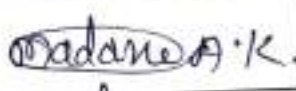
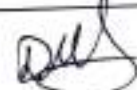
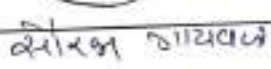
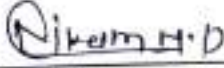

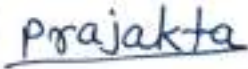

महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थ्यांना सूचित करण्यात येते की ,
दिनांक ३०/०७/२०२१ रोजी महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजना
विभाग व विद्यार्थी विकास मंडल तर्फे बंधारा दुरुस्ती उपक्रम
खर्डा येथे राबविण्यात येणार आहे, तरी सर्व विद्यार्थ्यांनी उपस्थित
रहावे .

कार्यक्रम अधिकारी
राष्ट्रीय सेवा योजना
श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डा

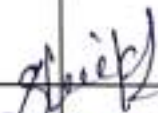
Shri Chhatrapati Shikshan & Arogya Prasarak Mandal's
Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya, Kharda
 National Service Scheme
 Programme Attendance

Date :- 19-07-2021

Programme /Event :- वेदव्यास पुस्तकालय उपक्रम

Sr.No.	Student Name	Sign.
1	Shikare Anjad Appa	
2	Sadatule Dinesh Anjun	
	Madane Akash Kondiba	
	साठर वेदव्यास महोदय	
	साठरवेळ साठरव्यास हरिदास	
6)	Nikam Nikita Deekha	
7)	Vatat Pooja Anil	
8)	Petkar Prajakta amol.	
9	Dhale Ganesh Shivaji	
10	Vijay Ramesh Gopalghare	

11	Shiketed Akash Bhaskar	~~Shiketed~~
12	Balbhat vikas Dashrath	Balbhat . V . D.
15	shinda onyansh sarkar Nagardh	~~shinda~~
(16)	Bangar Ashok Narndh	~~Narndh~~ ^{to a ngor}
	Surwase Sapard Anil	<u>Surwase SA</u>
	chaughule Komal Anil	<u>Chaughule KA</u>
	Surwase Kajal Raghunath	Surwase K.F
	Patham Husenkha Najikha	Patham . H . N .
	Misal vaibhav vislas	Misal . V . V .
	waghmare Adkush shahaji	waghmare . A . S .

कार्यक्रम अधिकारी
 राष्ट्रीय सेवा योजना
 श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डा

Kharda, Maharashtra, India

Kharda - Sonegaon Rd, Kharda, Maharashtra 413204, India

Lat 18.634582°

Long 75.469134°

30/07/21 10:34 AM

श्री छत्रपती शिक्षण व आरोग्य प्रसारक मंडळ, संचलित

श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डा

ता . जामखेड जि . अहमदनगर

राष्ट्रीय सेवा योजना

बंधारा दुरुस्ती उपक्रम

अहवाल

दिनांक ३०/०७/२०२१ रोजी महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाद्वारे बंधारा दुरुस्ती उपक्रम राबविण्यात आला. महाविद्यालया पासून जवळच असणारा इगोळे फार्म हाऊस जवळील फुटलेला वनराई बंधारा दुरुस्ती करण्याचे कार्य रा.से.यो. स्वयंसेवकांनी केले. त्यामुळे वाहून जाणारे पाणी अडविण्यात आले. त्याचा लाभ निश्चितच गावकडीला असणार्या शेतकऱ्यांना होईल. याप्रसंगी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. शिवानंद जाधव, कार्यक्रम अधिकारी प्रा. मोहसीन शेख, प्रा. राजू म्हेत्रे, प्रा. श्रीकांत तनपुरे, डॉ. आंकार खिस्ते, प्रा. धनंजय जवळेकर, व रा.से.यो. स्वयंसेवकांची उपस्थिती होती. संस्थेचे सचिव डॉ. महेश गोलेकर यांनी राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग व रा.से.यो. स्वयंसेवकांनी केलेल्या कार्याचे कौतुक केले. स्वयंसेवकांनी राबविलेल्या उपक्रमाचे फलित म्हणजे काही महिन्यातच पावसामुळे बंधारा पाणी पातळी वाढल्याचे दिसून आले.

कार्यक्रमाधिकारी
राष्ट्रीय सेवा योजना
श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डा

सूचना

दि. २७/१२/२०२१

इ. स. २०२१-२२ यावर्षीच्या कर्मवीर भाऊराव पाटील : कमवा शिका योजनेसाठी जे विद्यार्थी इच्छुक असतील त्यानी या संदर्भात महाविद्यालयाच्या श्री संत ज्ञानेश्वर सभागृहात दि. ३१/१२/२०२१ रोजी ठीक १. वाजता उपस्थित राहावे. मा. प्राचार्य व प्रा. धनंजय जवळेकर (विद्यार्थी विकास मंडळ अधिकारी) यासाठी उपस्थित राहणाऱ्या विद्यार्थ्यांची निवड करतील, यासाठी विद्यार्थ्यांनी यावर्षीच्या उत्पनाचा दाखला सोबत आणावा.

विद्यार्थी विकास अधिकारी
श्री संत ज्ञानेश्वर महाविद्यालय, मंडळ
ता. जामखेड, जि. अहमदनगर

प्राचार्य
श्री संत गजानन महाविद्यालय
खर्डा, ता. जामखेड, जि. अ. नगर

969

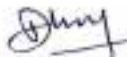

वि.वि.मं.नांदणी क्रमांक :- AN087

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ
विद्यार्थी विकास मंडळ

कर्मवीर भाऊराव पाटील कमवा व शिका योजना लेखापरीक्षण अर्ज- 2021-2022

1. महाविद्यालय नाव व पत्ता	श्री छत्रपती शिक्षण व आरोग्य प्रसारक मंडळ खर्डी श्री संत गजानन महाविद्यालय खर्डी पत्ता: खर्डी ता.: जामखेड जि: अहमदनगर
महाविद्यालय अनुदानाचा प्रकार	अनुदानित
2. विद्यार्थी विकास अधिकाऱ्याचे नाव	जवळेकर धनंजय राधाकिशन
3. महाविद्यालयांची विद्यार्थी संख्या	278
4. 'कमवा व शिका' योजनेत सहभागी विद्यार्थी संख्या (प्रवर्ग निहाय माहिती ऑनलाईन पद्धतीने भरावी) 'कमवा व शिका' योजना मान्यता पत्र (सत्यपत्र सोबत जोडावी)	मुले : 5 मुली : 5 एकूण : 10
5. शैक्षणिक वर्ष 2020-2021 मध्ये उन्हाळ्याच्या सुट्टीत (माहे मार्च, एप्रिल व मे 2021 ह्या तीन महिन्यात) (राबविली असल्यास) सदर योजनेवर महाविद्यालयाकडून झालेला एकूण खर्च (राबविली नसल्यास शून्य '०' नमूद करावा.)	0
6. शैक्षणिक वर्ष 2021-2022 मध्ये सदर योजनेवर महाविद्यालयाकडून झालेला एकूण खर्च	22230
7. अ.क्र. 4 व 6 दोन्हीची एकवित रक्कम (अ.क्र. 4 + 6)	22230
8. वरील क्र. 6 च्या ९०% रक्कम	20007
9. विद्यार्थी संख्येनुसार पात्र उच्चतम मर्यादा	75000
10. अ.क्र. ८ व ९ मधील किमान रक्कम	20007
11. विद्यापीठाकडून देण्यात आलेला प्रथम हप्ता	0
12. अ.क्र. १० मधून प्रथम हप्ता वजा जाता शिल्लक रक्कम (अ.क्र. १० - ११)	20007
13. लेखा परीक्षण शुल्क (२ लाखांपर्यंत रु. १०००/-, २ लाखांपासून ५ लाखांपर्यंत रु. १५००/- व ५ लाखांपुढे रु. २०००/-)	1000
14. कर्मवीर भाऊराव पाटील कमवा व शिका' योजनेअंतर्गत एकूण देय रक्कम (अ.क्र. १२ + १३)	21007

विद्यार्थी विकास अधिकारी
श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डी
ता. जामखेड, जि. अहमदनगर

प्राचार्य
श्री संत गजानन महाविद्यालय
खर्डी, ता. जामखेड, जि. अ. नगर

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे

विद्यार्थी विकास मंडळ

डॉ. संतोष परचुरे
संचालक

सर्व क्र. विविम/२०२१-२२/१३६

दिनांक: ३०/१२/२०२१

प्रति,

माननीय प्राचार्य/संचालक,

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाची संलग्न असलेली

कर्मवीर भाऊराव पाटील कामवा व शिका योजना राबविणारी सर्व महाविद्यालये व मान्यताप्राप्त परिसरे.

विषय- कर्मवीर भाऊराव पाटील कामवा व शिका योजना राबविण्यास विशेष वाच म्हणून मान्यता.

महोदय / महोदया,

वरील विषयाम अनुसूचन शैक्षणिक वर्ष २०२१-२०२२ च्या जानेवारी, २०२२ ते फेब्रुवारी २०२२ अखेर या कालावधीत आपल्या महाविद्यालय/परिसरेमध्ये कर्मवीर भाऊराव पाटील कामवा व शिका योजना राबविण्यास विशेष वाच म्हणून मान्यता देण्यात येत आहे. योजना कालावधीत शासन व स्थानिक प्रशासनाने कोविड अनुसूचन वर्तन व कोविड प्रतिबंधात्मक उपायांच्या अनुषंगाने जमावबंदी, आंगिक अथवा पूर्ण टाळेबंदी अशा स्वरूपाचे आदेश जारी केल्यास ते आदेश या योजनेच्या अंमलबजावणी, कार्यन्वयनास तटस्थता घेऊन असतील व याबाबत या विभागाकडून स्वतंत्रपणे कळविण्यात येणार नाही. या योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी योजनेच्या प्रचलित सर्व नियम व अटीसह कोविड-१९ विषाणू प्रादुर्भाव्या पार्श्वभूमीवर खालील बाबींचे अनिवार्यतेने पालन अत्यावश्यक आहे.

१. शासन व स्थानिक प्रशासनाच्या कोविड अनुसूचन वर्तन व कोविड प्रतिबंधात्मक सर्व नियम व निर्बंधांच्या अधीन राहूनच या योजनेची अंमलबजावणी करावी.
२. शासन निर्देशानुसार संपूर्ण लसीकरण झालेले असल्याची खात्री करून घेऊनच इच्छुक विद्यार्थ्यांना या योजनेत समाविष्ट करावे.
३. या योजनेच्या अंमलबजावणीच्या अनुषंगाने स्थानिक प्रशासन, आरोग्य विभाग, संस्था प्रशासन, महाविद्यालय प्रशासन इत्यादी पत्राचारकडून आवश्यकतेनुसार योग्य ती परवानगी प्राप्त करून घेण्यासंबंधी आपण आपल्या स्तरावर कार्यवाही करावी.
४. विद्यार्थ्यांकडून कोविड अनुसूचन वर्तन व समूहगिस्त यांचे काटेकोरपणे पालन सुनिश्चित करण्यासाठी आगच्या स्तरावर विद्यार्थी अथवा तसेच पालक यांची समूह सहभागासाठी संघर्ष अथवा हमी आवश्यकतेनुसार प्राप्त करून घ्यावी.
५. कोविडच्या पार्श्वभूमीवर विद्यार्थ्यांच्या आरोग्याची, संपूर्ण सुरक्षेची सर्वसंघी जबाबदारी ही संबंधित महाविद्यालय/परिसरेमध्येच आहे. याची नोंद घ्यावी.
६. कोविड अनुसूचन वर्तन आणि कोविड प्रतिबंधात्मक नियम व निर्बंधांचे उल्लंघन झाल्यास संबंधित प्राधिकृत वज्याकडून होणाऱ्या कडकदेशीय प्रशासकीय दंडात्मक इत्यादी स्वरूपाच्या संहान्य कार्यावाहीस संबंधित महाविद्यालय/परिसरेमध्ये संपूर्णपणे जबाबदार असून याबाबत विद्यार्थ्यांचे कोणत्याही प्रकारचे प्रशासकीय/आर्थिक उत्तरदायित्व असणार नाही.
७. या योजनेत सहभागी होऊ इच्छिणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या लसीकरणची माहिती या विभागाच्या पत्र क्रमांक विविम/२०२१-२२/०३४, दिनांक २८/१०/२०२१ नुसार भरणे अनिवार्य आहे. (सर्विध पत्र विद्यपीठाच्या संकेतस्थळास विद्यार्थी विकास मंडळाच्या पौरवकाल उपास्य आहे).
८. शासन व स्थानिक प्रशासन यांच्याद्वारा वेळोवेळी जारी होणाऱ्या कोविड अनुसूचन वर्तन व कोविड प्रतिबंधात्मक आदेशांच्या अधीन राहूनच या योजनेची अंमलबजावणी, कार्यन्वयन, स्थगिती अथवा समाप्ती करणे बंधनकारक असून याबाबत महाविद्यालय/परिसरेमध्ये आपल्या स्तरावर योग्य ते निर्णय घ्यावेत.

याचे कोणत्याही स्तरावर उल्लंघन झाल्यास या योजनेची मान्यता तत्प्रभावी रूढातल होऊन त्याबाबतची प्रशासकीय/आर्थिक सहाय्यक स्वरूपाची सर्व जबाबदारी महाविद्यालय/परिसरेमध्येची असेल. सदा योजना आपल्या महाविद्यालयात घाते जानेवारी २०२२ ते फेब्रुवारी २०२२ अखेर या दरम्यानच्या कालावधीतच राबविणे अनुज्ञेय आहे.

या योजनेच्या निष्काळीनुसार प्रत्येक महाविद्यालय/परिसरेमध्ये विद्यार्थी विकास मंडळाचे राष्ट्रीयकृत स्तरावर माननीय प्राचार्य व विद्यार्थी कल्याण अधिकारी यांच्या सयुक्त स्वाक्षरीने स्वतंत्र छाने असणे आवश्यक आहे. या सयुक्त छान्यावर विद्यार्थी विकास मंडळाकडून घडून झालेल्या अन्य योजनेच्या अनुदानाचे वितरण व खर्च करणेही निघाला घडून होईल. विद्यार्थी विकास मंडळ प्राधिकरणाच्या नियमावलीत व राहता उपक्रमासंबंधी झालेल्या कार्यवाहीचा व वार्षिक लेखाचा वार्षिक लेखा परीक्षणवावेळी विचार केला जाणार नाही. कळवावे, हि विनंती.

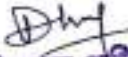
सा. धुमंकर
अपचर
[Signature]

आपला
[Signature]
(डॉ. संतोष परचुरे)
संचालक
विद्यार्थी विकास मंडळ

कमवा व शिका योजनेसाठी निवड झालेल्या विद्यार्थ्यांची यादी २०२१-२२

अ क्र.	विद्यार्थ्यांचे नाव	वर्ग
१)	अनिकेत कुलकर्णी	बी.ए तृतीय वर्ष
२)	बालाजी मोराळे	बी.ए तृतीय वर्ष
३)	राकेश कांबळे	बी.ए तृतीय वर्ष
४)	अनिकेत जायभाय	बी.ए तृतीय वर्ष
५)	वाघे शिवानी	बी.ए तृतीय वर्ष
६)	माने नेहा	बी. ए. द्वितीय वर्ष
७)	सोहेल तांबोळी	बी. ए. द्वितीय वर्ष
८)	पेटकर प्राजक्ता	बी. ए. द्वितीय वर्ष
९)	विभूते वैष्णवी	बी. ए. प्रथम वर्ष
१०)	खुरुड शीतल	बी. ए. प्रथम वर्ष

वरील सर्व विद्यार्थ्यांनी कमवा शिका योजनेच्या कामकाजाच्या संदर्भात (कमवा शिका योजना) विद्यार्थी विकास अधिकारी प्रा. धनंजय जवळेकर यांच्याशी संपर्क साधावा.

विद्यार्थी विकास अधिकारी
श्री संत गजानन महाविद्यालय, खडा
ता. जामखेड, जि. अहमदनगर

प्राचार्य
श्री संत गजानन महाविद्यालय
खडा, ता. जामखेड, जि. अ. नगर

Feb

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे.

कर्मवीर भाऊराव पाटील कला व शिक्षा योजना

श्री संत राजानंद महाराज

कामाचे स्थळ : श्री. संत राजानंद महाराज पुणे.

दस्तावेज क्रमांक : ३०६/२०२१

क्र.सं.	विद्यार्थ्याचे नाव	वर्ग	कामाचे स्थळ	दिनांक	स्थिति	टीप
१	सुखरुठ वीरल वसंत कामाती कामाती सं. .... वर्ग क्र. ११२२४२२०	१२ वा. वर्ग	...	२०/०२/२१	...	...
२	विपुले वैष्णवी देवी कामाती सं. .... वर्ग क्र. १२०२०५५५	१२ वा. वर्ग	...	२०/०२/२१	...	...
३	साबोळी सोहेल राघू कामाती सं. .... वर्ग क्र. ६००६२८८८८	१२ वा. वर्ग	...	२०/०२/२१	...	...
४	माने मेधा सावित्री कामाती सं. .... वर्ग क्र. २१०१०२००६०६१	१२ वा. वर्ग	...	२०/०२/२१	...	...
५	पेटकर प्राजक्ता अमोल कामाती सं. .... वर्ग क्र. २१४२८५०३३०	१२ वा. वर्ग	...	२०/०२/२१	...	...

श्रीचालयामध्ये काम करताना
कमवा शिक्षा योजनेचा विद्यार्थी.
अमिकेत कुलकर्णी

PRINCIPAL
Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya
Kandga, Tq. Jamshed, Dist. Ahmednagar

कार्यालयात काम करताना कर्मचाऱ्यांना शिक्का
चोखनेचा। विद्यार्थी बालाजी मोरके

Ami

PRINCIPAL

Shri Sant Gejarian Mahavidyalay
Khorda, Tq. Jamkhed, Dist. Ahmednagar

Report- 2021-22

Karmaveer Bhaurao Patil Earn and learn scheme

In the academic year 2021-22 karmveer bhaurao Patil earn and learn scheme has been implemented in our Sri Sant Gajanan Mahavidyalaya kharda with the financial assistance of student development Board of Savitribai Phule Pune University, Pune.

The benefit of this scheme has been availed by the students of lower income group. The lower income group students have been benefited by this scheme. In this scheme five boys students and five girls students participated. Entire expenditure for the scheme was Rs.44910. 10% of total expenditure has been made by college.

Shri

Shri
PRINCIPAL

Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya
Kharda, To Jamkhed, Dist. Ahmednagar

श्री संत गजानन महाविद्यालय खर्डा. ता. जामखेड. जि. अहमदनगर

ग्रंथालय विभाग

महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थ्यांना कळविण्यात येते की, भारताचे माजी राष्ट्रपती डॉ. ए. पी. जे अब्दुल कलाम यांच्या जयंती निमित्त COVID - 19 च्या पार्श्वभूमीवर विद्यार्थ्यांना प्रत्यक्ष महाविद्यालयात येणे शक्य नसल्या कारणाने ग्रंथालय विभागाद्वारे online मासिक पत्रिका वाचन सुविधा उपलब्ध करून देण्यात येत आहे. सदर मासिके हे स्पर्धा परीक्षाची तयारी करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना खूपच महत्वाची आहे. तरी आपला जास्तीत जास्त प्रतिसाद नोंदवावा.

* Indicates required question

1. विद्यार्थ्यांचे नाव *

---

2. संपर्क ध्वनी (Mobile Number) *

---

3. Email ID *

---

4. वर्ग *

Mark only one oval.

FYBA

SYBA

TYBA

5. योजना

Mark only one oval.

- जानेवारी २०२१
- फेब्रुवारी २०२१
- मार्च २०२१
- एप्रिल २०२१
- मे २०२१
- जून २०२१
- जुलै २०२१
- ऑगस्ट २०२१
- सप्टेंबर २०२१

6. लोकराज्य

Mark only one oval.

- जानेवारी २०२१
- फेब्रुवारी २०२१
- मार्च २०२१
- एप्रिल २०२१
- मे २०२१
- जून २०२१
- जुलै २०२१
- ऑगस्ट २०२१
- सप्टेंबर २०२१

7. कुरुक्षेत्र

Mark only one oval.

- जानेवारी २०२१
- फेब्रुवारी २०२१
- मार्च २०२१
- एप्रिल २०२१
- मे २०२१
- जून २०२१
- जुलै २०२१
- ऑगस्ट २०२१
- सप्टेंबर २०२१

This content is neither created nor endorsed by Google.

Google Forms

श्री संत गजानन महाविद्यालय खर्डा. ता. जामखेड. जि. अहमदनगर

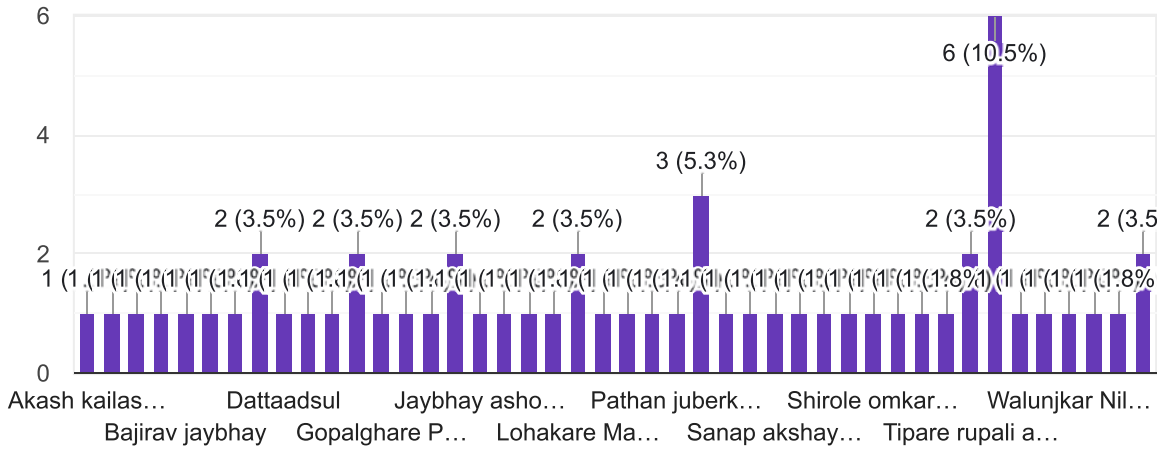
57 responses

[Publish analytics](#)

विद्यार्थीचे नाव

[Copy](#)

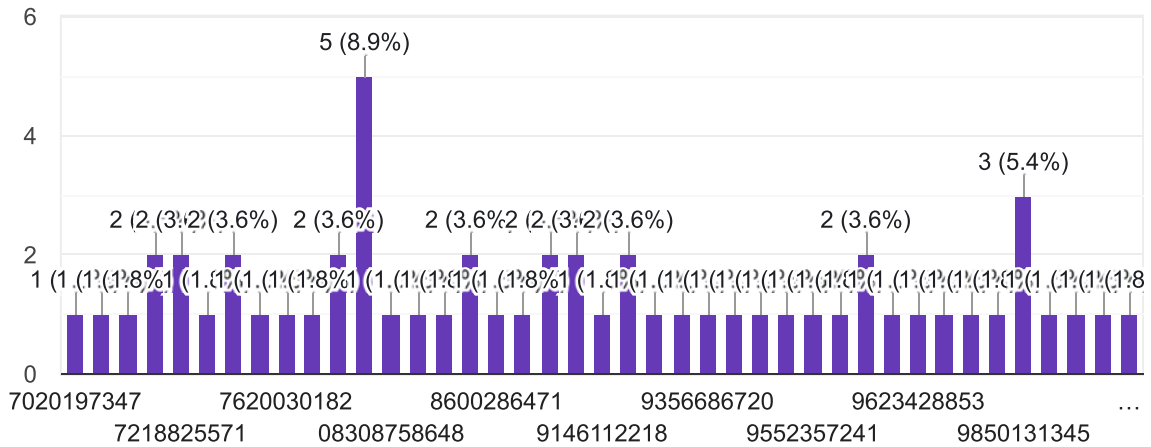
57 responses

संपर्क ध्वनी (Mobile Number)

[Copy](#)

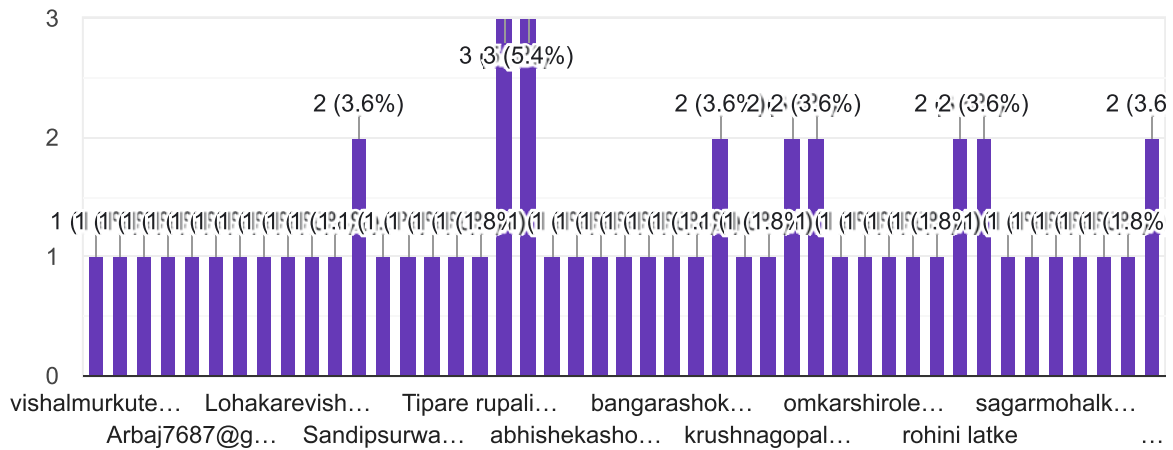
56 responses

Email ID

Copy

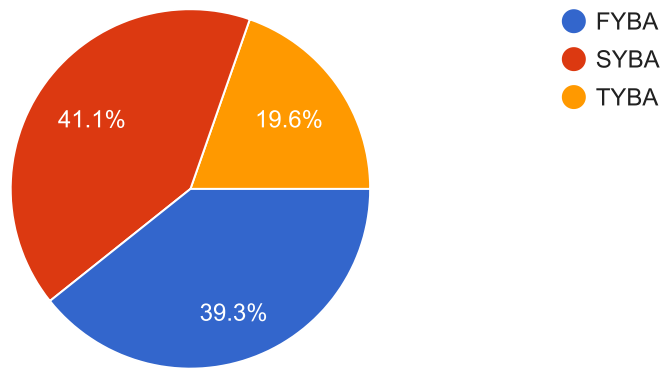
56 responses

वर्ग

Copy

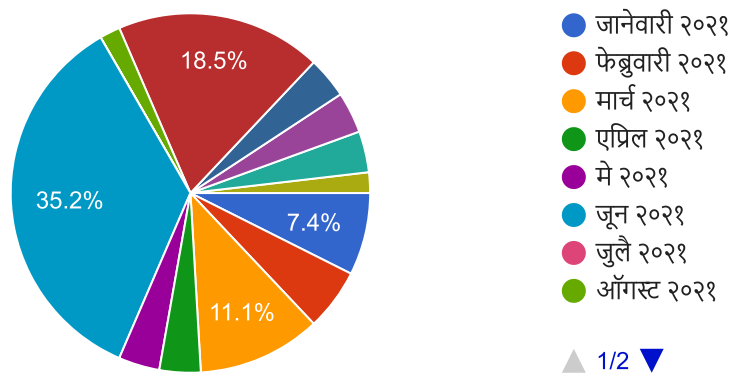
56 responses

योजना

Copy

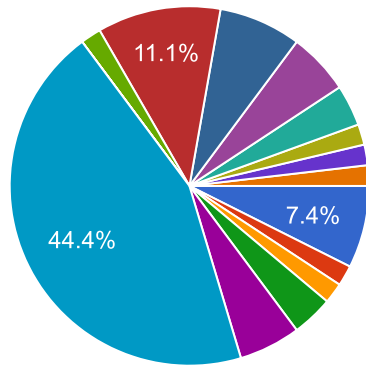
54 responses

लोकराज्य

Copy

54 responses

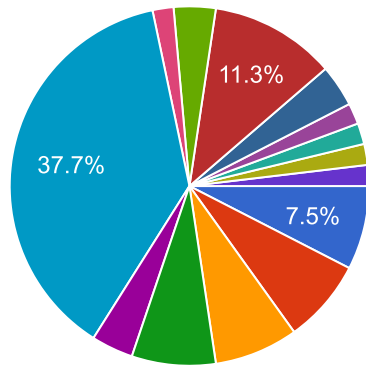
- जानेवारी २०२१
- फेब्रुवारी २०२१
- मार्च २०२१
- एप्रिल २०२१
- मे २०२१
- जून २०२१
- जुलै २०२१
- ऑगस्ट २०२१

▲ 1/2 ▼

कुरुक्षेत्र

Copy

53 responses

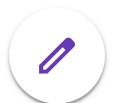
- जानेवारी २०२१
- फेब्रुवारी २०२१
- मार्च २०२१
- एप्रिल २०२१
- मे २०२१
- जून २०२१
- जुलै २०२१
- ऑगस्ट २०२१

▲ 1/2 ▼

This content is neither created nor endorsed by Google. [Report Abuse](#) - [Terms of Service](#) - [Privacy Policy](#)

Google Forms

श्री संत गजानन महाविद्यालय खर्डा ता जामखेड जि. अहमदनगर

ग्रंथालय विभाग

भारताचे थोर स्वातंत्र्य सेनानी तसेच हिंदू - मुस्लीम ऐक्याचे प्रतिक असलेले अबुल कलाम आझाद यांच्या जयंती निमित्त महाविद्यालय ग्रंथालय विभागाद्वारे 'राष्ट्रीय शिक्षा दिवस' साजरा करण्यात येत आहे, तरी विद्यार्थ्यांना सूचित करण्यात येते की, आपणास अबुल कलाम आझाद यांच्या जीवन चरित्रावर आधारित वाचन साहित्य उपलब्ध करून देण्यात आलेले आहे. तरी जास्तीत जास्त विद्यार्थ्यांनी यात आपला सहभाग नोंदवावा.

1. Student Name

---

2. Class

Mark only one oval.

FYBA

SYBA

TYBA

3. Contact No

---

4. अबुल कलाम आझाद यांच्याशी संबंधित निवडक ग्रंथ, पीएच.डी प्रबंध, इतर माहिती स्रोत.

Mark only one oval.

<https://www.dnyansagar.in/search?q=abul+kalam+azad>

श्री संत गजानन महाविद्यालय खर्डा ता जामखेड जि. अहमदनगर

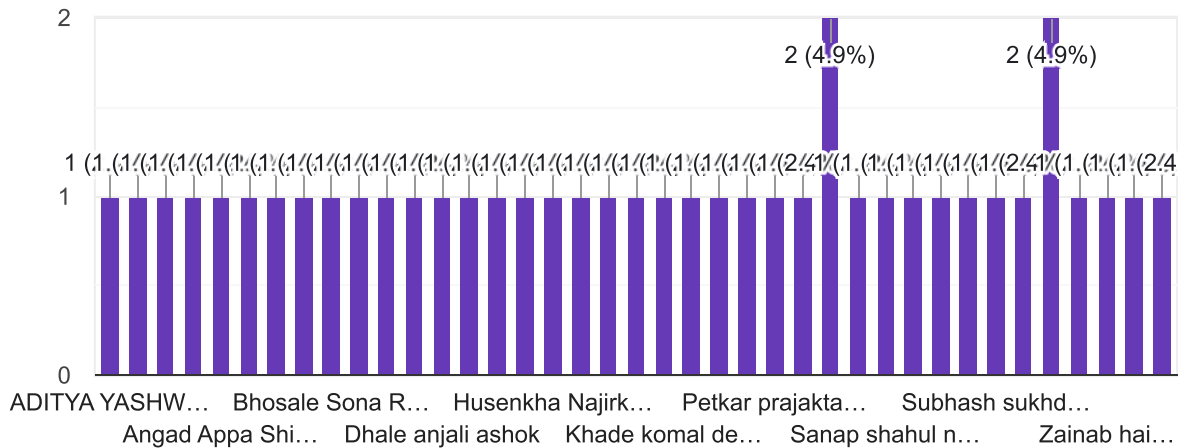
48 responses

[Publish analytics](#)

Student Name

Copy

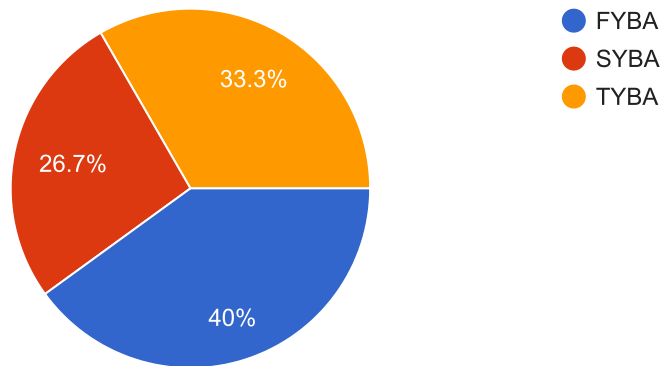
41 responses

Class

Copy

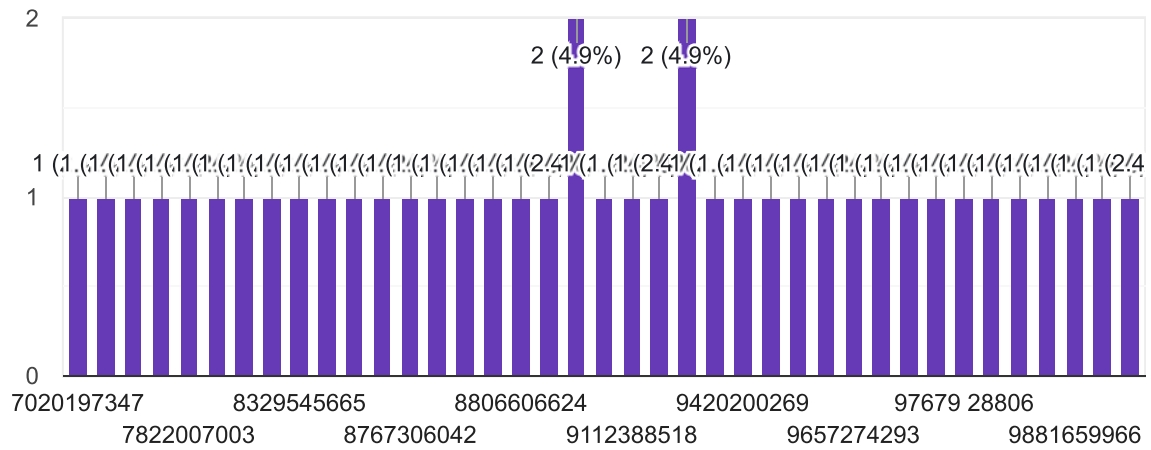
45 responses

Contact No

Copy

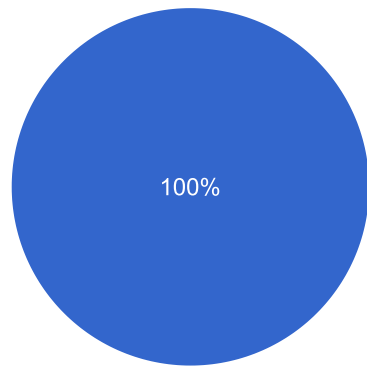
41 responses

अबुल कलाम आझाद यांच्याशी संबंधित निवडक ग्रंथ, पीएच.डी प्रबंध, इतर माहिती स्रोत.

Copy

39 responses

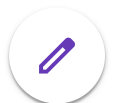

● <https://www.dnyansagar.in/search?q=abul+kalam+azad>

This content is neither created nor endorsed by Google. [Report Abuse](#) - [Terms of Service](#) - [Privacy Policy](#)

Google Forms

श्री संत गजानन महाविद्यालय खर्डा. ता. जामखेड. जि. अहमदनगर

ग्रंथालय विभाग

महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थ्यांना कळविण्यात येते की, ग्रंथालय विभागाद्वारे online मासिक पत्रिका वाचन सुविधा उपलब्ध करून देण्यात येत आहे. सदर मासिके हे स्पर्धा परीक्षाची तयारी करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना खूपच महत्वाची आहे. तरी आपला जास्तीत जास्त प्रतिसाद नोंदवावा.

* Indicates required question

1. विद्यार्थ्यांचे नाव *

---

2. संपर्क ध्वनी (Mobile Number) *

---

3. Email ID *

---

4. वर्ग *

Mark only one oval.

FYBA

SYBA

TYBA

5. योजना

Mark only one oval.

- एप्रिल २०२२- <https://chahalacademy.com/assets/pdf/yojana-hindi-april-2022.pdf>
- Option 2

6. लोकराज्य

Mark only one oval.

- मे २०२२- <https://dgjpr.maharashtra.gov.in/sites/default/files/2022-04/%E0%A4%B2%E0%A5%8B%E0%A4%95%E0%A4%B0%E0%A4%BE%E0%A4%9C%E0%A5%8D%E0%A4%AF%20-%20%E0%A4%AE%E0%A4%BE%E0%A4%B0%E0%A5%8D%E0%A4%9A%20-%20%E0%A4%8F%E0%A4%AA%E0%A5%8D%E0%A4%B0%E0%A4%BF%E0%A4%B2%20%E0%A5%A8%E0%A5%A6%E0%A5%A8%E0%A5%A8.pdf>

7. कुरुक्षेत्र

Mark only one oval.

- एप्रिल २०२२- <https://drive.google.com/file/d/1IsiE3ToZ1RIGZaEMOrFQL-ILxdDaVzHt/view>

This content is neither created nor endorsed by Google.

Google Forms

श्री संत गजानन महाविद्यालय खडा. ता. जामखेड. जि. अहमदनगर

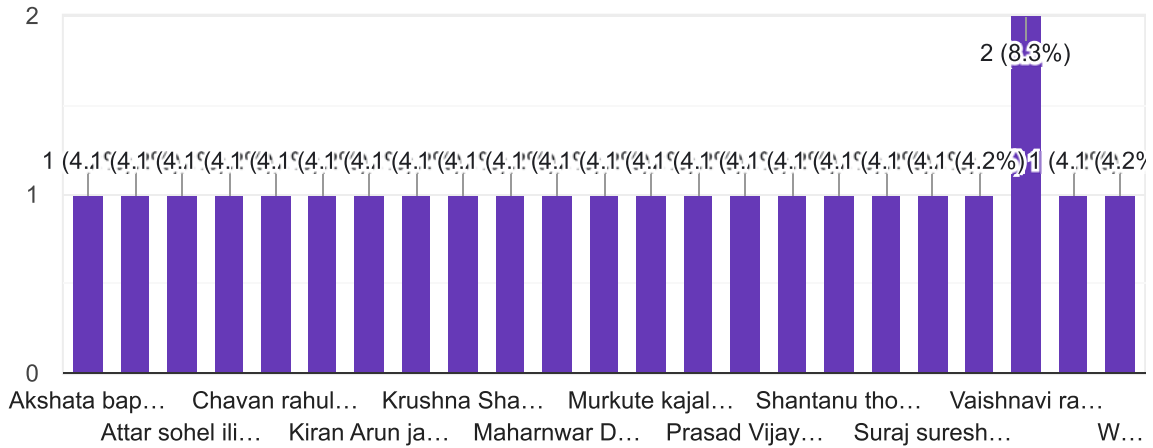
24 responses

[Publish analytics](#)

विद्यार्थीचे नाव

[Copy](#)

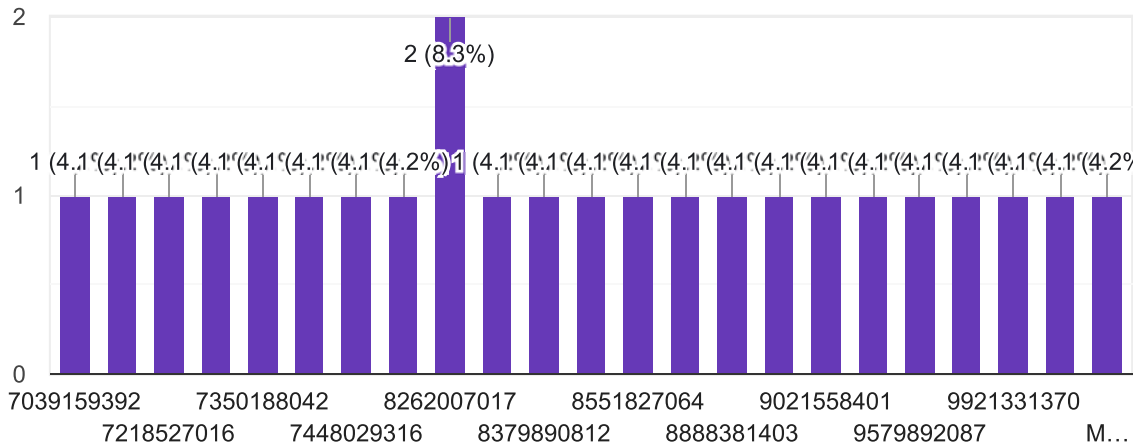
24 responses

संपर्क ध्वनी (Mobile Number)

[Copy](#)

24 responses

Email ID

24 responses

rushikeshbhogil@gmail.com

ratnmalabhosale27@gmail

Sachinsonavane419@gmail.com

Krushnagopalghare3@gmail.com

shantanuthorat501@gmail.com

ganeshjaybhay399@gmail.com

24 -12-२००२

Vaishnavimadane 422@gmail.com

Vaishnavimadane422@gmail.com

prasadgodse011@gmail.com

sunilnandire5@gmail.com

sohelatar5@gmail.com

rahulchavan1972002@gmail.com

arbaj7687@gmail.com

Sureshharal92@gmail.com

Mohinigaikwad915@gmail.com

bhagwatwaybhase7@gmail.com

dokedatt36@gmail.com

akshugavhane6@gamil.com

maharnwarmauli7@gmail.com

sukanyalande7@gmail.com

vetalshubhangi942001@gmail.com

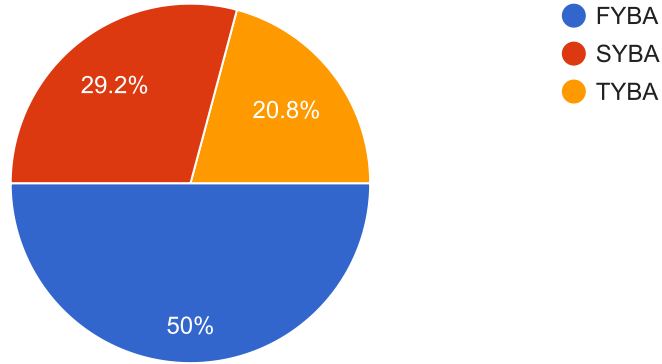
Murkutekajal@gmail.com

kiranjaybhay769@gmail.com

वर्ग

 Copy

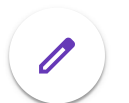
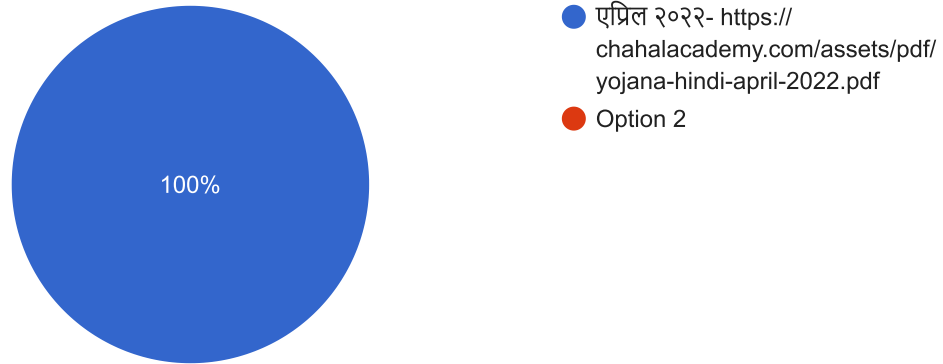
24 responses

योजना

 Copy

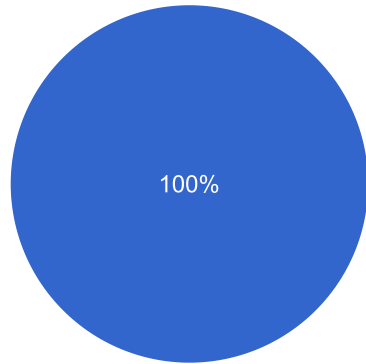
18 responses

लोकराज्य

 Copy

19 responses

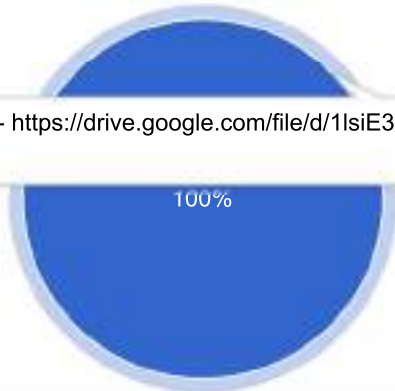

- मे २०२२- <https://dgipr.maharashtra.gov.in/sites/default/files/2022-04/%E0%A4%B2%E0%...>

कुरुक्षेत्र

 Copy

18 responses

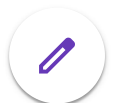
- एप्रिल २०२२- <https://drive.google.com/file/d/1IsiE3ToZ1RIGZaEMOrFQL-ILxdDaVzHt/view>

एप्रिल २०२२- <https://drive.google.com/file/d/1IsiE3ToZ1RIGZaEMOrFQL-ILxdDaVzHt/view>
18 (100%)

This content is neither created nor endorsed by Google. [Report Abuse](#) - [Terms of Service](#) - [Privacy Policy](#)

Google Forms

श्री संत गजानन महाविद्यालय खर्डा. ता. जामखेड. जि. अहमदनगर

ग्रंथालय विभाग

महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थ्यांना कळविण्यात येते की, ग्रंथालय विभागाद्वारे online मासिक पत्रिका वाचन सुविधा उपलब्ध करून देण्यात येत आहे. सदर मासिके हे UPSC, MPSC तसेच राज्य सेवा इ स्पर्धा परीक्षांची तयारी करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना खूपच महत्वाची आहे. तरी आपला जास्तीत जास्त प्रतिसाद नोंदवावा.

* Indicates required question

1. विद्यार्थ्यांचे नाव *

---

2. संपर्क ध्वनी (Mobile Number)

---

3. वर्ग

Mark only one oval.

FYBA

SYBA

TYBA

4. चालू घडामोडी

Mark only one oval.

मे - २०२२ <https://chahalacademy.com/assets/pdf/may-2022-hindi-current-affairs-magazine.pdf>

5. लोकराज्य

Mark only one oval.

- लोकराज्य जून २०२२ - <https://dgipr.maharashtra.gov.in/sites/default/files/2022-06/%E0%A4%B2%E0%A5%8B%E0%A4%95%E0%A4%B0%E0%A4%BE%E0%A4%9C%E0%A5%8D%E0%A4%AF%20-%20%E0%A4%9C%E0%A5%82%E0%A4%A8%20%E0%A5%A8%E0%A5%A6%E0%A5%A8%E0%A5%A8.pdf>

6. कुरुक्षेत्र

Mark only one oval.

- एप्रिल -२०२२ <https://chahalacademy.com/assets/pdf/may-2022-hindi-current-affairs-magazine.pdf>

This content is neither created nor endorsed by Google.

Google Forms

श्री संत गजानन महाविद्यालय खर्डा. ता. जामखेड. जि. अहमदनगर

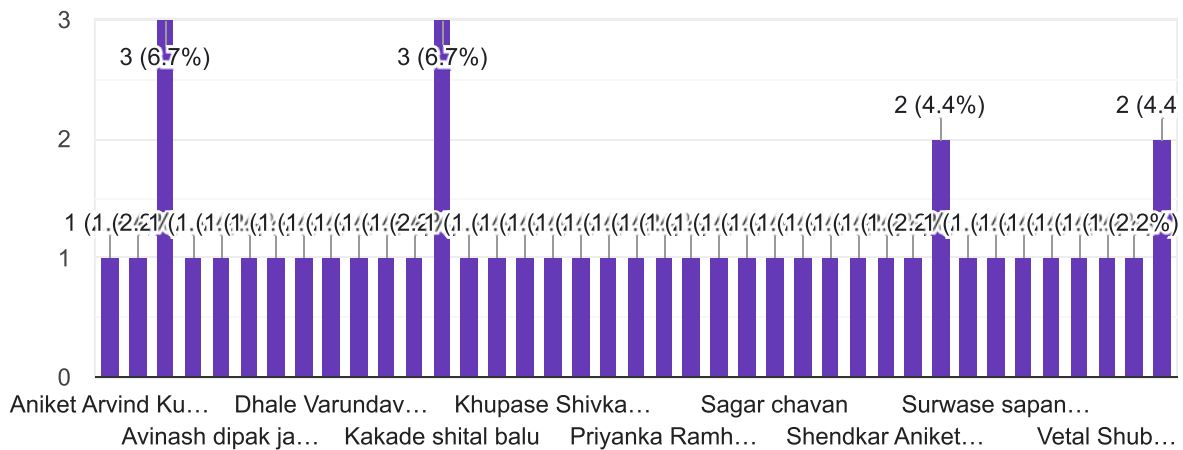
45 responses

[Publish analytics](#)

विद्यार्थीचे नाव

[Copy](#)

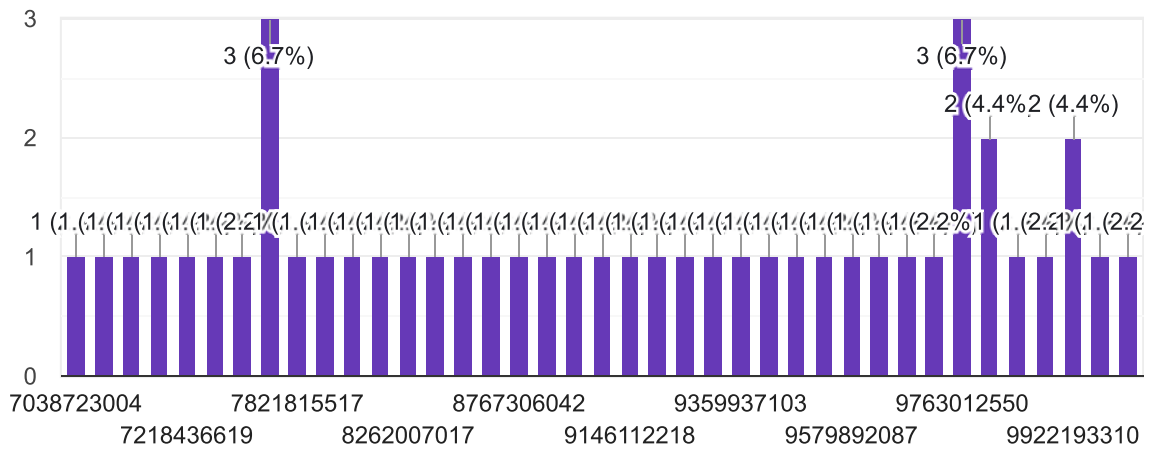
45 responses

संपर्क ध्वनी (Mobile Number)

[Copy](#)

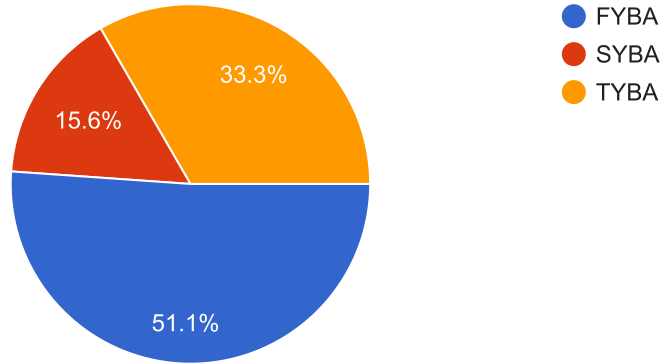
45 responses

वर्ग

Copy

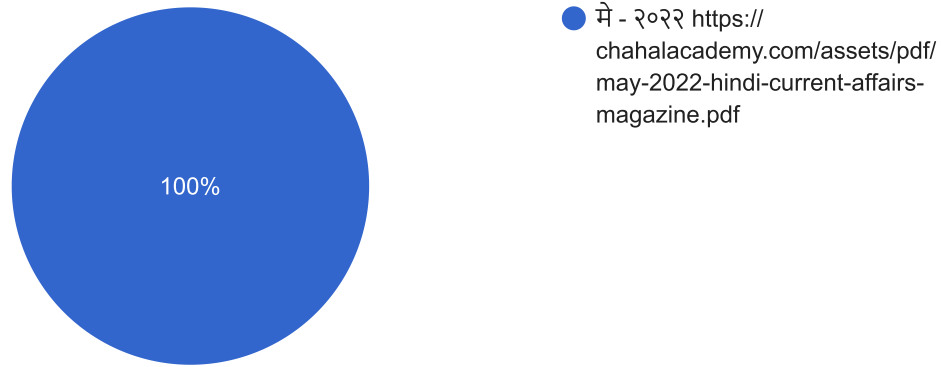
45 responses

चालू घडामोडी

Copy

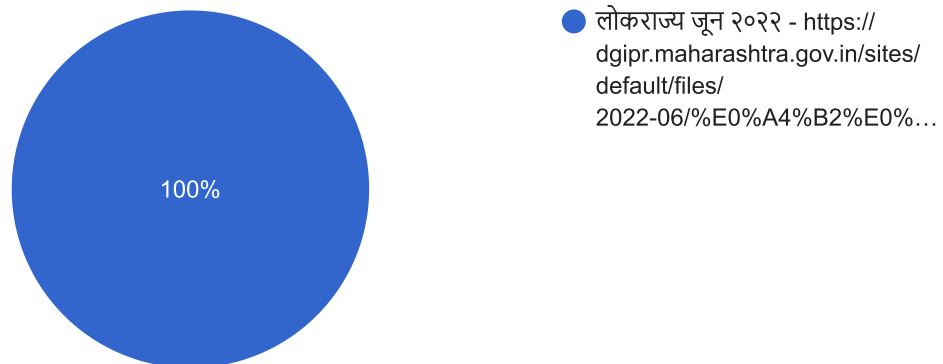
40 responses

लोकराज्य

Copy

35 responses

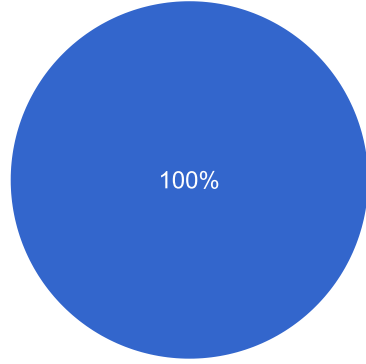

कुरुक्षेत्र

 Copy

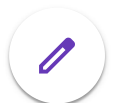
32 responses

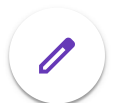

- एप्रिल -२०२२ <https://chahalacademy.com/assets/pdf/may-2022-hindi-current-affairs-magazine.pdf>

This content is neither created nor endorsed by Google. [Report Abuse](#) - [Terms of Service](#) - [Privacy Policy](#)

Google Forms

श्री संत गजानन महाविद्यालय खर्डा. ता. जामखेड. जि. अहमदनगर

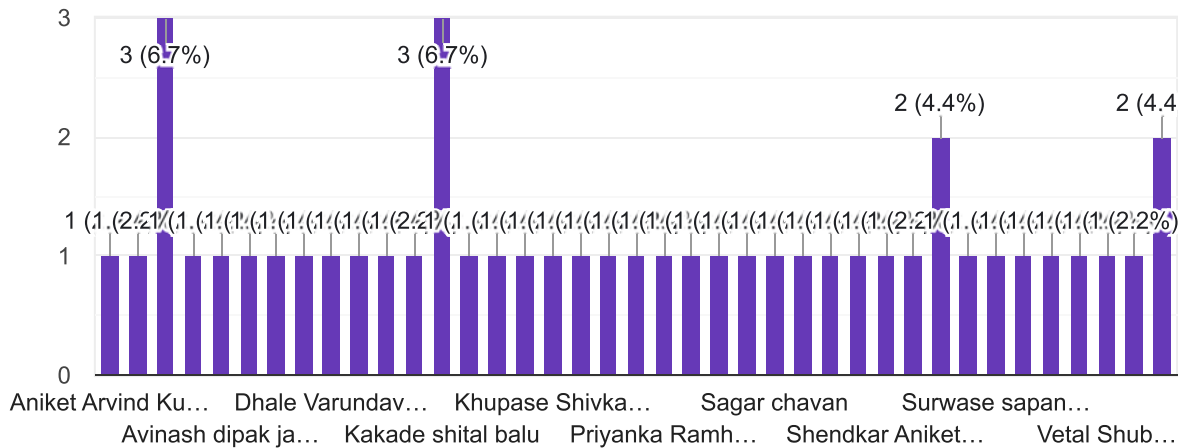
45 responses

[Publish analytics](#)

विद्यार्थीचे नाव

[Copy](#)

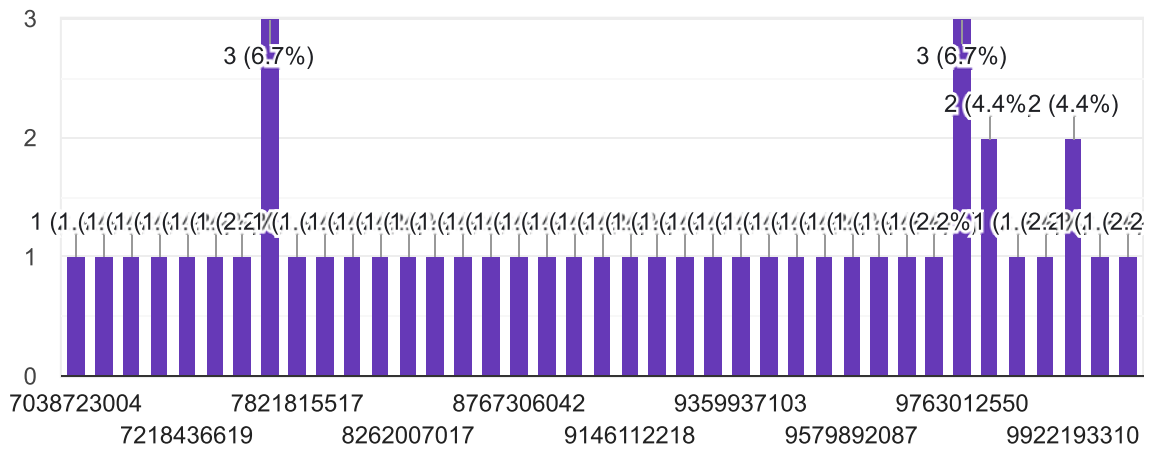
45 responses

संपर्क ध्वनी (Mobile Number)

[Copy](#)

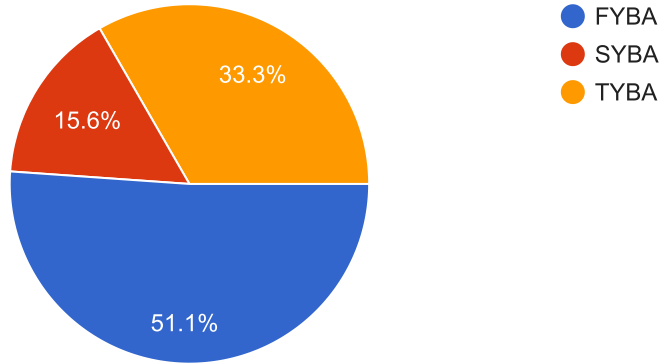
45 responses

वर्ग

Copy

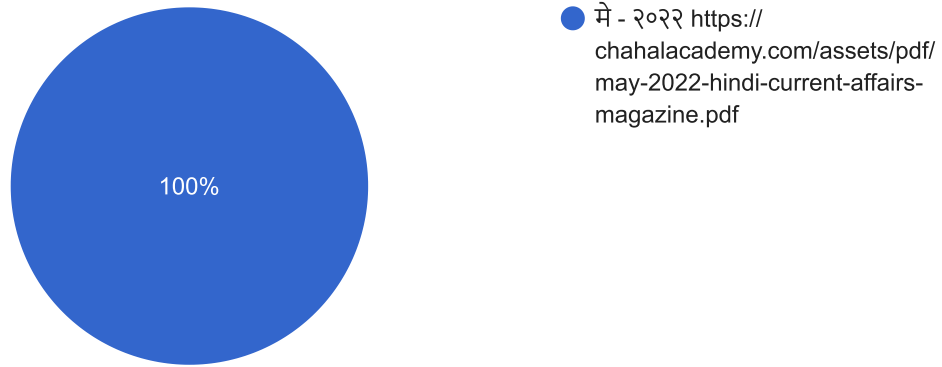
45 responses

चालू घडामोडी

Copy

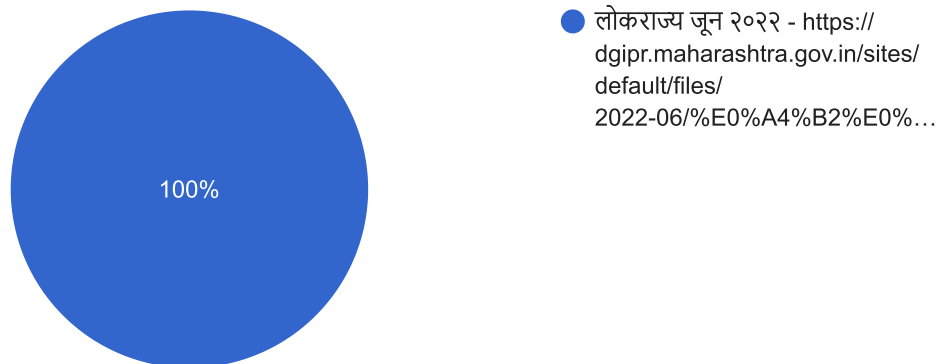
40 responses

लोकराज्य

Copy

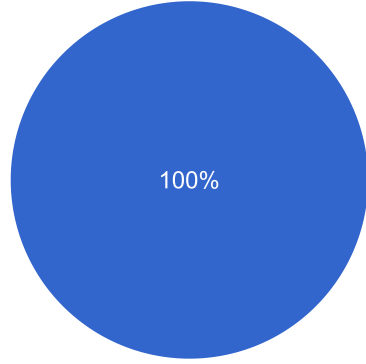
35 responses

कुरुक्षेत्र

 Copy

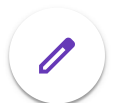
32 responses

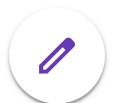

- एप्रिल -२०२२ <https://chahalacademy.com/assets/pdf/may-2022-hindi-current-affairs-magazine.pdf>

This content is neither created nor endorsed by Google. [Report Abuse](#) - [Terms of Service](#) - [Privacy Policy](#)

Google Forms

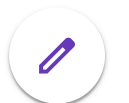

श्री संत गजानन महाविद्यालय खडा. ता. जामखेड. जि. अहमदनगर

65 responses

[Publish analytics](#)

Email

65 responses

nagargojesandip82@gmail.com

goredp2018@gamil.com

nikamnikita251@gmail.com

Vetalshubhangi942001@gmail.com

madhurigejage@gmail.com

Arbaj ajju Shaikh

arbaj7687@gmail.com

Khotkrushna74@gmail.com

saurabhkhupase75@gmail.com

rushikeshbhogil@gmail.com

shikareangand@gmail.com

vaibhavbade9490@gmail.com

Onkarkokate667@gmil.com

jaybhaybajirav@gmail.com

husenpathan52626038@gmail.com

vaishnavkhot64@gmail.com

khotkrushna74@gmail.com

maulilohakare07@gmail.com

abhisheksalunke1112@gmail.com

Dnayneshwarbhujbalgmail. Com

abhigopalghare65@gmail.com

Preetigangavane@gmail.com

shivaniwaghe51111@gmail.com

aniketjaybhay074@gmil.com

sohelatar5@gmail.com

balajigatkal08@gmail.com

badgujarshubham694@gmail.com

nileshncw645374@gmail.com

rakeskamble220@gmail.com

gudonkar@gmail.com

sagarmohalkar1311@gmail.com

Onkarkokate667@gmail. Com

Rupalitipare241202@gmail.com

ingalea121@gmail.com

lokhandebheeya777@gmail.com

ashishshevale5701@gmail.com

Rahuldhavan1972002@gmail.com

abhishekashokjadhav74@gmail.com

Poojagopalghare7@gmail.com

Poul.vaibhav2@gmailcom

Yo7219696601@gmail.com

Sukmalahire@gmail.com

Prajaktapetkar6@ gmail.com

sanygaikwad3034@gmail.com

sapanasurwase@5gmail.com

sapanasurwase5@gmail.com

Vaishnavimadane422@gmail.com

Vaishnavimadane422@gamil.com

Ganesha.dhale2003@gmailcom

Namratasurwase 6@gmail.com

vishalmurkute200@gmali.com

Poojavarat04102002@Gmail.com

nikita Golekar 7@ gmail.com

nikita Golekar 7@gmail.com

Priyankapawar1952001@gmail.com

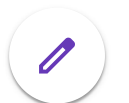
Bhimalatke@gmail.com

Bhimalatke@gmail.com

amol8847759079@gmail.com

soheltamboli562002@gmail.com

Chaughulekomal@gmil.com

नाव (Name)

65 responses

Krushna Dinkar Khot

Nagargoje Sandip

Kokate onkar Dattatray

Gore Dnyaneshwar prabhakar

Surwase Sapana Anil

Vetal shubhangi dagadu

Vaishnavi ramesh madane

Gejage Madhuri Bhimrao

Golekar Nikita shatrughna

Arbaj Ajjun Shaikh

Arbaj ajjun Shaikh

Saurabh popat khupase

Bhogil Rushikesh Suresh

Angad Appa shikare

Bade Vaibhav Navnath

Bajirav Anandrao Jaybhay

Husen Pathan

Khot vaishnav uddhav

Mauli Balasaheb lohakare

Abhishek Salunke

Dnayneshwar bhujbal

Abhishek Gopalghare

gangavane preeti

Shivani Pandit Waghe

Aniket Dnyaneshwar jaybhay

Sohel iliyas Attar

BALAJi shivling Gatkal

Shubham Navin Badgujar

Walunjkar Nilesh Chandrashekhar

KAMBLE RAKESH MANESH

Onkar gud

Sagar Mohalkar

Tipare rupali ashok

Akshay dnyandev ignale

Lokhande Umesh Laxman

Ashish shewale

Chavan rahul ramchandra

Nikita

Nikam Nikita Datta

Abhishek Jadhav

Pooja Sukhadev Gopalghare

Poul.vaibhav

Onkar Nagesh Yadav

Sukmal ahire

Petkar prajakta amol

Gaikwad dhanraj suresh

Ganesh shivaji dhale

Surwase Namrata jalindar

murkute vishal anil

Varat Pooja anil

Priyanka datraty pawar

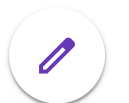
Rohini latke

Latke shivani

Chavan Amol prakash

Sohel Raju Tamboli

Chaughule Komal Anil

भ्रमणधनी (Mobile Number)

65 responses

9579892087

9307044347

7798155638

9096908162

9890805615

9022057533

7499409169

8262007017

9767898587

8275193074

7350423231

9921053634

8551827064

08308758648

9011891272

9322584114

8888954388

8767029469

9146628065

8552010840

8605615329

8767339140

7887612526

8600286471

8308076049

7249370376

8767273792

9404243211

9359822491

9665243441

9552103585

8530169197

8888381403

7758929630

7498480613

9130945701

7218527016

7020197347

9552357241

9022391903

7219696601

7083594152

9850131345

7719872952

7499497287

7199497287

9075180356

9356857072

9834600502

७३८५०८०४८२

8600324020

8847759079

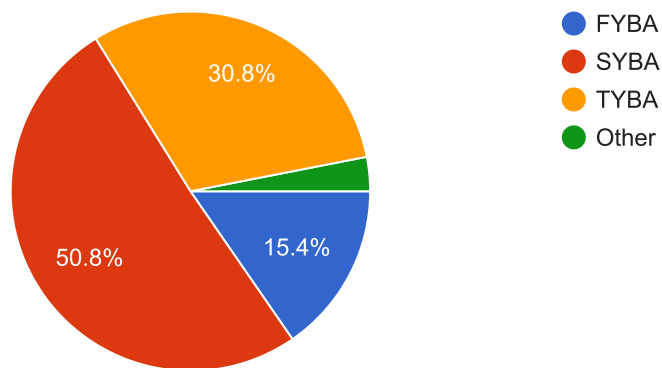
9112388518

7020950480

वर्ग (Class)

 Copy

65 responses

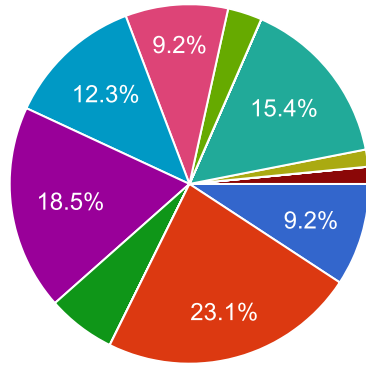

ग्रंथनाव

 Copy

65 responses

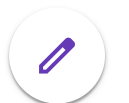
- कर्मयोग <https://ia801604.us.ar...>
- ज्ञानयोग <https://ia601608.us.ar...>
- भक्तियोग <https://ia802902.us.a...>
- प्रेमयोग <https://ia601609.us.arc...>
- हिंदू धर्म <https://ia601604.us.ar...>
- मेरा जीवन तथा ध्येय <https://ia902...>
- जाति, संस्कृति और समाजवाद <http...>
- वर्तमान भारत <https://ia601600....>

▲ 1/3 ▼

This content is neither created nor endorsed by Google. [Report Abuse](#) - [Terms of Service](#) - [Privacy Policy](#)

Google Forms

	Platil	Platil	Platil	Platil	Platil	Platil	Platil
36	PATIL PRATAPSIKH VAJINATHI						
37	PETKAR PRAKTA AMOL	Prajakta	Prajakta	Prajakta	Prajakta	Prajakta	Prajakta
38	RANJAN DATT RAMCHANDRA	Datta	Datta	Datta	Datta	Datta	Datta
39	SHAIKH ARBAJ AJU	Shaikh A.A	Shaikh A.A	Shaikh A.A	Shaikh A.A	Shaikh A.A	Shaikh A.A
40	SHAIKH SHAHARUKH HAMID	Shaikh M	Shaikh M	Shaikh M	Shaikh M	Shaikh M	Shaikh M
41	SHIKARE NANASAHEB BALASAHEB	Nan	Nan	Nan	Nan	Nan	Nan
42	SHINDE ASHITOSH SHARAD	ASHITOSH	ASHITOSH	ASHITOSH	ASHITOSH	ASHITOSH	ASHITOSH
43	SHUKLA VAISHNAVI RAJENDRA	Shukla	Shukla	Shukla	Shukla	Shukla	Shukla
44	TAMBOLI SOHEL RAJU	~~Sohel~~	~~Sohel~~	~~Sohel~~	~~Sohel~~	~~Sohel~~	~~Sohel~~
45	TIPARE DNYANESHWARI HARIDAS	TIPARE	TIPARE	TIPARE	TIPARE	TIPARE	TIPARE
46	TIPARE RUPALI ASHOK	RUPALI	RUPALI	RUPALI	RUPALI	RUPALI	RUPALI
47	VANVE SANDIP DADAJARI	~~Sandip~~	~~Sandip~~	~~Sandip~~	~~Sandip~~	~~Sandip~~	~~Sandip~~
48	VARAT POOJA ANIL	Varat	Varat	Varat	Varat	Varat	Varat
49	VIBHUTE VAISHNAVI DEVENDRA	Vibhute	Vibhute	Vibhute	Vibhute	Vibhute	Vibhute
50	WALLUNIKAR NILESH CHANDRASHKHAR	WALLUNIKAR	WALLUNIKAR	WALLUNIKAR	WALLUNIKAR	WALLUNIKAR	WALLUNIKAR

IC Principal
 Shri Chhatrapati Shikshan and
 Ananya Prasarak Mandal's
 Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya, Khanda
 Tal. Jalgaon, Dist. Anandnagar

श्री स्वयं सहायक महाराष्ट्र
राष्ट्रीय सेवा योजना
06/01/22

GPS Map Camera

Kharda, Maharashtra, India
JFMF+8QQ, Kharda, Maharashtra 413204, India
Lat 18.633399°
Long 75.474795°
06/01/22 11:49 AM

श्री छत्रपती शिक्षण व आरोग्य प्रसारक मंडळ, संचलित

श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डा

ता. जामखेड जि. अहमदनगर

विशेष श्रमसंस्कार शिबीर २०२१-२०२२

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव व माझी वसुंधरा

शिबीर स्थळ : - मौजे - गवळवाडी

ता. जामखेड जि. अहमदनगर

शिबीर कालावधी : - दिनांक ०४/०१/२०२२ ते १०/०१/२०२२

१) दिनांक ०३/०१/२०२२ (सोमवार) :-

रोजी दुपारी ०४:०० वाजता महाविद्यालयातून रा.से.यो. स्वयंसेवकांचे शिबीर स्थळी जाण्यासाठी प्रस्थान झाले. शिबीर स्थळी पोहचल्यानंतर स्वयंसेवकांनी निवासस्थान व परिसराची स्वच्छता करून लाईट, पाणी इत्यादीची व्यवस्था केली. तसेच उद्घाटनाची पूर्वतयारी करण्यात आली.

२) दिनांक ०४/०१/२०२२ (मंगळवार) :-

रोजी योगा, व्यायाम, प्रार्थना व अल्पोपहार झाल्यानंतर स्वयंसेवकांनी जि.प. प्रशाला गवळवाडी परिसराची स्वच्छता केली. सकाळी १०:३० वाजता मा. संस्था सचिव डॉक्टर महेश गोलेकर यांच्या हस्ते शिबीराचे उद्घाटन झाले. या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. शिवानंद जाधव हे होते. तर मा. माजी पंचायत समिती सदस्य विजयसिंह अण्णा गोलेकर, ग्रामपंचायत सदस्य प्रकाश गोलेकर सखाराम काळे, देवशाला काळे, आदिनाथ खेडकर आदिची प्रमुख उपस्थिती होती. उद्घाटन प्रसंगी बोलताना मा. डॉक्टर महेश गोलेकर यांनी रा.से.यो. शिबीरातून सामाजिक बांधिलकी असलेले नेतृत्व तयार होते असे सांगुण शिबीरास शुभेच्छा

दिल्या. प्रास्ताविकामध्ये कार्यक्रम अधिकारी प्रा. मोहसीन शेख यांनी शिबीराची रूपरेषा स्पष्ट केली. या कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन तानाजी महारनवर यांनी व्यक्त केले. सदर कार्यक्रम शासकीय नियमांचे पालन करून व सामाजिक अंतर ठेवून घेण्यात आले. त्यानंतर गावात कोरोना जनजागृती करून मास्क व सेनीटायझर वाटप करण्यात आले. दुपारच्या सत्रात स्वयंसेवकांनी ग्रामसफाई केली, तर संध्याकाळाच्या सत्रात कोव्हीड-19 जनजागृती या विषयी युवा वर्ग व ग्रामस्थांचे समुपदेशन करण्यात आले.

३) दिनांक ०५/०१/२०२२ (बुधवार) :-

रोजी सकाळची दिनचर्या आटोपून श्रमदान सत्रामध्ये मंदिर सभामंडपासमोरील काटेरी वृक्ष, झाडे- झुडपे गवत काढून मैदान स्वच्छ केले. तसेच मुख्य रस्ता, मंदीर परिसर इत्यादी ठिकाणांची स्वच्छता केली. दुपारच्या सत्रात मा.डॉ.बिपिनचंद्र लाड यांचे कोव्हीड-19 जनजागृती या विषयावर मौलिक व्याख्यान झाले. याप्रसंगी प्राचार्य डॉ. शिवानंद जाधव, प्रा. राजू महेत्रे आदिंची उपस्थिती होती, तर संध्याकाळाच्या सत्रात स्वच्छतेकरीता युवा वर्ग व ग्रामस्थांचे समुपदेशन करण्यात आले.

४) दिनांक ०६/०१/२०२२ (गुरुवार) :-

रोजी सुलतान दुर्ग किल्ला, वस्ती, जि.प. प्राथमिक शाळा परिसर इत्यादी ठिकाणांची स्वच्छता करण्यात आली. याप्रसंगी कार्यक्रमअधिकारी मोहसीन शेख, शा.शि. संचालक प्रा. राजू महेत्रे सखाराम काळे, दैवशाला काळे आदिंची उपस्थिती होती. दुपारच्या सत्रात डॉ. ओंकार खिस्ते यांचे अपारंपारिक ऊर्जा साधनांचा वापर या विषयावर व्याख्यान झाले. संध्याकाळाच्या सत्रात शारीरिक शिक्षण संचालक प्रा. राजू महेत्रे यांनी योगाचे महत्व या विषयावर स्वयंसेवकाशी संवाद साधला.

५) दिनांक ०७/०१/२०२२ (शुक्रवार) :-

रोजी श्रमदान सत्रामध्ये गवळवाडी मुख्य रस्त्यावरील अडथळा निर्माण करणारे दगडी चिरे उचलून त्याची योग्य ठिकाणी विल्हेवाट लावण्यात आली. त्या नंतर कोव्हीड-19 को-वैकसीन लसीकरण मोहीम राबवण्यात आली. या मोहिमेत ७० जणांचे लसीकरण झाले. यावेळी प्राथमिक आरोग्य केंद्राचे डॉक्टर बिरगळ प्राथमिक आरोग्य केंद्र खर्डाचे कर्मचारी, डॉक्टर भारत मेगडे, प्राध्यापक लक्ष्मणराव घोडके, डॉ. शिवानंद जाधव आदिची उपस्थिती होती. दुपारच्या सत्रात डॉ. शिवानंद जाधव यांचे अन्न सुरक्षा जनजागृती या विषयावर मौलिक व्याख्यान झाले. या कार्यक्रमास डॉ. अंकार खिस्ते, कार्यक्रम अधिकारी प्रा. मोहसीन शेख, प्रा. राजु म्हेत्रे आदिची उपस्थिती होती. संध्याकाळाच्या सत्रात स्वयंसेवकांशी भरती प्रशिक्षण या विषयावर प्रा. राजु म्हेत्रे यांनी संवाद साधला.

६) दिनांक ०८/०१/२०२२ (शनिवार) :-

रोजी श्रमदान सत्रामध्ये व ग्राम स्वच्छता व गावातील विहिरीची स्वच्छता करण्यात आली. विहिरीतील केर - कचरा, प्लास्टिक इ. काढून विहिरीचे पाणी स्वच्छ करण्यात आले. त्यानंतर गावात कोरोना जनजागृती करून मास्क व सेनीटायझर वाटप करण्यात आले. दुपारच्या सत्रात प्रा. राजु म्हेत्रे यांचे योगाचे महत्त्व या विषयावर मौलिक व्याख्यान झाले. संध्याकाळाच्या सत्रात प्रा. धनंजय जवळेकर यांचे समाज प्रबोधनपर प्रवचन झाले.

७) दिनांक ०९/०१/२०२२ (रविवार) :-

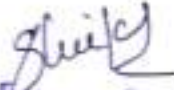
रोजी श्रमदान सत्रामध्ये जि. प. प्राथमिक शाळा गवळवाडी या ठिकाणी वृक्षारोपन करण्यात आले. तसेच वस्ती, मंदीर, जि.प. प्राथमिक शाळा परिसर इत्यादी ठिकाणांची स्वच्छता करण्यात आली. दुपारच्या सत्रात सौ. रुपाली घरत यांचे प्रधानमंत्री जनधन व विमा योजना या विषयावर मौलिक व्याख्यान झाले. या

प्रसंगी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. शिवानंद जाधव, कार्यक्रम अधिकारी प्रा. मोहसीन शेख आदिंची उपस्थिती होती.

c) दिनांक १०/०१/२०२२ (सोमवार) :-

रोजी श्रमदान सत्रामध्ये शिबीरार्थी स्वयंसेवकांनी मुख्य रस्ता, मंदिर परीसर, सभामंडप इत्यादी ठिकाणांची स्वच्छता केली, त्यानंतर समारोप समारंभाची तयारी करण्यात आली. समारोप कार्यक्रमाचे अध्यक्ष सौ सविताताई गोलेकर, तर प्रमुख पाहुणे सौ. चंदाताई गोलेकर, डॉ. विपिनचंद्र लाड हे होते. तसेच सखाराम काळे, दैवशाला काळे, प्राचार्य डॉ. शिवानंद जाधव आदिंची उपस्थिती होती. या कार्यक्रमात शिबीराचे अहवाल वाचन कार्यक्रम अधिकारी प्रा. मोहसीन शेख यांनी केले. सुत्रसंचालन श्री तांबोळी सोहेल यांनी तर आभार प्रदर्शन डॉ. निकिता यांनी केले. सदर कार्यक्रम शासकीय नियमांचे पालन करून व सामाजिक अंतर ठेवून घेण्यात आले. सायंकाळी ०५:०० वा सर्व रा.से.यो. स्वयंसेवकांना गोड भोजन देऊन ग्रामवासियांनी निरोप दिला .

कार्यक्रम अधिकारी
राष्ट्रीय सेवा योजना
श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डा

श्री संत गजानन महाविद्यालय
खर्डा, ता. जामखेड, जि. अ. नगर

सूचना

दिनांक १६/०७/२०२१

महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थ्यांना सूचित करण्यात येते की ,
दिनांक १९/०७/२०२१ रोजी महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजना
विभाग व विद्यार्थी विकास मंडल तर्फे कोविड-१९ लसीकरण
जनजागृती उपक्रम प्राथमिक आरोग्य केंद्र खर्डा येथे राबविण्यात
येणार आहे, तरी सर्व विद्यार्थ्यांनी उपस्थित रहावे .

कार्यक्रमा अधिकारी
राष्ट्रीय सेवा योजना
श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डा

Shri Chhatrapati Shikshan & Arogya Prasarak Mandal's
Shri Sant Gajanan Mahavidyalaya, Kharda
National Service Scheme
Programme Attandance

Date :- 19/7/2021

Programme /Event :- Covid-19 Awareness campaign

Sr.No.	Student Name	Sign.
1)	Vatav Pooja Anil	
2)	petkam prajakta amol	<u>Prajakta</u>
3)	Nikam Nikita Datta	<u>Nikam N'D</u>
4)	Shikare Angad Appa	
5)	Sadafule Dinesh Arjun	
6)	Gaival Savabh Haridas	Savabh
7)	सिखे दाना हेमिदा	
8)	Dhale Ganesh Shivaji	
9)	madane Akash Randeoo	<u>madane A.K.</u>
10)	Bolbhut VIKAS Dashraath	Bolbhut. V.D.

11	Bhangar Ashok Navanath	Bhangar
12	Sapana Anil Surwase	Surwase SA
13	Surwase Pooja Bhima	Surwase P.
14	Chaughule Komal Anil	Chaughule KA
15	Surwase Pooja Raghunath	Surwase KP
16	Patnan Husenkha Najkha	Patnan. H.N.
17	Waghmare Aakash Shahaji	Waghmare. A.S
	Misal Vibhav Vilas	Misal V.V.

Shikha
कार्यक्रम अधिकारी
राष्ट्रीय सेवा योजना
श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डा

Kharda, Maharashtra, India
Kharda - Sonegaon Rd, Kharda, Maharashtra 413204, India
Lat N 18° 38' 9.4236"
Long E 75° 28' 10.938"
19/07/21 12:17 PM

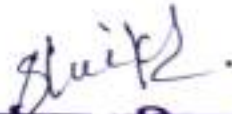

Covid-19 Awareness Campaign Programme REPORT- July, 2021

As per the directives of the Savtribai Phule Pune University Pune our collage shri sant Gajanan Mahavidyala kharda has organized covid 19 awareness campaign at primary health center kharda dated on 19/07/2021. In this campaign the flex board, displayed indicating how the covid 19 vaccination is safe and secure. These flex have been displayed in the campus of our collage and as well as government primary health center kharda . In the campaign student and of N.S.S. of our collage as well as staff participated. We also displayed many slogans about importance of Vaccination at primary health center.

कार्यक्रमा अधिकारी
राष्ट्रीय सेवा योजना
श्री संत गजानन महाविद्यालय, खर्डा